

**INTERNATIONAL
JOURNAL OF
SOCIAL
INQUIRY**

IJSI

**International Peer-Reviewed
Open Access Electronic Journal**

**Volume 18
Issue 1
April
2025**

E-ISSN: 1307-9999

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsi>

INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL INQUIRY

International Peer-Reviewed Open Access Electronic Journal

Uluslararası Hakemli Açık Erişimli Elektronik Dergi

Volume 18

Cilt 18

Issue 1

Sayı 1

April 2025

Nisan 2025

International Journal of Social Inquiry (IJSI)

Online published on behalf of the Institute of Social Sciences, Bursa Uludağ University / Türkiye

Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından çevrimiçi yayınlanmaktadır.

E-ISSN: 1307-9999

Journal homepages / web adresleri

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijsi>

<https://www.uludag.edu.tr/en-ijsi>

Journal email / e-posta adresi

ijsi@uludag.edu.tr

Owner on behalf of Bursa Uludağ University

Bursa Uludağ Üniversitesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Ferudun YILMAZ, Bursa Uludağ University, Türkiye

Owner

İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Sezgin KAYA, Bursa Uludağ University, Türkiye

Editor

Editör

Prof. Dr. Sevda GÜRSAKAL, Bursa Uludağ University, Türkiye

Assistant Editors

Editör Yardımcıları

Assoc. Prof. Dr. Burcu AVCI ÖZTÜRK, Bursa Uludağ University, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Neşe ARAL, Bursa Uludağ University, Türkiye

Editorial Board

Yayın Kurulu

Assoc. Prof. Dr. Mustafa Berkay AYDIN, Bursa Uludağ University, Türkiye

Prof. Dr. M. Ozan BAŞKOL, Bursa Uludağ University, Türkiye

Asst. Prof. Dr. Burak Faik EMİRGİL, Bursa Uludağ University, Türkiye

Assoc. Prof. Dr. Murat GENÇ, University of Otago, New Zealand

Prof. Dr. Adnan GERÇEK, Bursa Uludağ University, Türkiye

Prof. Dr. Miraç Burak GÖNÜLTAŞ, Sivas Cumhuriyet University, Türkiye

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR, Bursa Uludağ University, Türkiye

Dr. Şafak TARTANOĞLU BENNETT, University of Greenwich, United Kingdom

Prof. Dr. Seher SÜLKÜ, Ankara Hacı Bayram Veli University, Türkiye

Prof. Dr. Veysel YILMAZ, Eskişehir Osmangazi University, Türkiye

Prof. Dr. İrfan ERTUĞRUL, Pamukkale University, Türkiye

Prof. Dr. Gökhan ORHAN, Bandırma Onyedi Eylül University, Türkiye

Foreign Language Editor

Yabancı Dil Editörü

Dr. Yaşar Numan AKSANYAR, Bursa Uludağ University, Türkiye

Publication Coordinator

Yayın Koordinatörü

Res. Asst. Hatice Kübra UĞUR, Bursa Uludağ University, Türkiye

Publication Period

Yayın Dönemi

Triannually (April, August, December)

Yılda Üç Sayı (Nisan, Ağustos, Aralık)

About Journal

Dergi Hakkında

International Journal of Social Inquiry (IJSI), which started publication in 2008, is an international peer-reviewed academic e-journal published triannually in April, August, and December. It aims to contribute to international literature by publishing original articles in English and Turkish in different disciplines in the field of social sciences. IJSI publishes articles that investigate social issues, particularly in the fields of economics, public finance, business and management, political science, public administration, sociology, psychology, and philosophy.

Yayın hayatına 2008 yılında başlayan International Journal of Social Inquiry, Nisan, Ağustos ve Aralık olmak üzere yılda üç sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli akademik bir dergidir. Online ortamda yayımlanan dergi, sosyal bilimler alanında farklı disiplinlerde üretilen İngilizce ve Türkçe özgün makaleleri yayımlayarak alana katkı sağlama amacı taşımaktadır. IJSI, sosyal olayları özellikle ekonomi, maliye, işletme ve yönetim, siyaset bilimi, kamu yönetimi, sosyoloji, psikoloji ve felsefe alanlarına dayalı olarak inceleyen makaleleri yayımlamaktadır.

Abstracting / Indexing

Endekş Bilgileri

International Journal of Social Inquiry (IJSI) is in the indexed/abstracted TUBITAK ULAKBİM Turkish Social Sciences Database, TR Dizin, Index Copernicus ICI World of Journals, EBSCOHost—Academic Search Complete, Academic Search Ultimate—SciLit, SOBIAD, Idealonline, and Academindex.

International Journal of Social Inquiry (IJSI), TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal ve Beşeri Bilimler Veri Tabanı, TR Dizin, Index Copernicus ICI World of Journals, EBSCOHost -Academic Search Complete, Academic Search Ultimate- SciLit, SOBIAD, Idealonline ve Academindex tarafından taranmaktadır.

 SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER VERİ TABANI	 ULAKBİM	 INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL
 EBSCO Academic Search Complete	 EBSCOhost	 Scilit
 idealonline	 SOBIAD	 academindex

IJSI Editorial Office

İletişim Bilgisi

International Journal of Social Inquiry (IJSI)
Bursa Uludağ University, Institute of Social Sciences
Görükle Campus, 16059,
Nilüfer, Bursa – Türkiye
Phone: +90 224 2942420
Fax: +90 224 2942434
E-mail: ijsi@uludag.edu.tr

International Journal of Social Inquiry (IJSI)
Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Görükle Kampüsü, 16059
Nilüfer, Bursa – Türkiye
Tel: 0 224 2942420
Fax: 0 224 2942434
E-posta: ijsi@uludag.edu.tr

The opinions, thoughts, postulations, or proposals within the articles are reflections of the authors and do not, in any way, represent those of Bursa Uludağ University.

Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir. Bursa Uludağ Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

International Advisory Board
Uluslararası Danışma Kurulu

- Prof. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Bandırma Onyedli Eylul University/TR)
Prof. Dr. Mehmet Emin ALTUNDEMİR (Sakarya University/TR)
Prof. Dr. Mehmet Alpertunga AVCİ (Atatürk University/TR)
Prof. Dr. Serpil AYTAÇ (Fenerbahçe University/TR)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul University/TR)
Prof. Dr. Hamza ÇEŞTEPE (Zonguldak Bülent Ecevit University/TR)
Prof. Dr. Abdulkadir ÇÜÇEN (Bursa Uludağ University/TR)
Prof. Dr. Mehmet Emin ERÇAKAR (Bandırma Onyedli Eylul University/TR)
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ (Bursa Uludağ University/TR)
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR (Bursa Uludağ University/TR)
Prof. Dr. Kamuran REÇBER (Bursa Uludağ University/TR)
Prof. Dr. Nazan SUSAM (İstanbul University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Fatma Önay KOÇOĞLU (İstanbul University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Meral ÖZTÜRK (Sivas Cumhuriyet University/TR)

Reviewers for This Issue

Bu Sayıda Görev Alan Hakemler

Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Bursa Uludağ University/TR)
Prof. Dr. Figen AYIKOĞLU ZAFİ, (Ankara Hacı Bayram Veli University/TR)
Prof. Dr. İlker KIYMETLİ ŞEN, (İstanbul Ticaret University/TR)
Prof. Dr. Kamuran REÇBER (Bursa Uludağ University/TR)
Prof. Dr. Mehmet DALAR (Bolu Abant İzzet Baysal University/TR)
Prof. Dr. Mehmet Zafer DANIŞ (Sakarya University/TR)
Prof. Dr. Oğuz ÖZDEMİR, (Muğla Sıtkı Koçman University/TR)
Prof. Dr. Orhan ELMACI, Kütahya Dumlupınar University/TR)
Prof. Dr. Seçil SİGALI, (Dokuz Eylül University/TR)
Prof. Dr. Vehbi BAYHAN (Bandırma Onyedi Eylül University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Ayşegül İŞCANOĞLU ÇEKİÇ (Trakya University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Barış DEMİREL (Kırıkkale University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Başar BAYSAL (Ankara Bilim University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Dilşad Türkmenoğlu Köse (Sakarya University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Elif MADAKBAŞ GÜLENER (Bursa Uludağ University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Emre ÖZTÜRK (İzmir Bakırçay University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Gaye Gökalp YILMAZ (Mehmet Akif Ersoy University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Hakan MEHMETÇİK (Marmara University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Hüseyin BATMAN (Afyon Kocatepe University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Musa BAYIR (Bandırma Onyedi Eylül University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Nil ÇOKLUK (Hatay Mustafa Kemal University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Recep ÇAKAR (Hitit University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Serkan ÜNAL (Ufuk University/TR)
Assoc. Prof. Dr. Semih BÜYÜKİPEKÇİ (Selçuk University/TR)
Asst. Prof. Dr. Derya ŞAHİN (Sinop University/TR)
Asst. Prof. Dr. Fadime AKSOY (Bandırma Onyedi Eylül University/TR)
Asst. Prof. Dr. Saime DOĞAN (Kırklareli University/TR)
Asst. Prof. Dr. Selahattin BEKTAŞ (Karatay University/TR)
Asst. Prof. Dr. Yasemin YURTOĞLU (Ufuk University/TR)
Asst. Prof. Dr. Görkem KELEBEK (Sivas Cumhuriyet University/TR)

Thank you for your contribution to increasing the scientific quality of our journal.

Dergimizin bilimsel kalitesinin artmasına olan katkılarınızdan dolayı teşekkür ederiz.

Table of Contents		Page
<i>Research Article</i>		
1	Generation-Units: A Theoretical and Historical Discussion on Who Represents a Generation Kuşak-Birimleri: Teorik Bir Tartışma ve Avrupa Avangard Sanat Hareketlerinden Bazı Tarihsel Kanıtlar Halil Çakır	1-16
<i>Research Article</i>		
2	Türkiye's National Security and the Middle East Türkiye'nin Ulusal Güvenliği ve Orta Doğu Çağla Lüleci Sula	17-32
<i>Research Article</i>		
3	Investigation of Interest Rates Applied by Banks in Türkiye to Deposits in Various Maturities by the GSADF Test Türkiye'de Bankaların Çeşitli Vadelerdeki Mevduata Uyguladığı Faiz Oranlarının GSADF Testi ile İncelenmesi Sibel Kuzgun Akın, Erkan Işığışok	33-50
<i>Research Article</i>		
4	The Role of Accounting in Managing Climate Change and a Practice in the Aviation Industry İklim Değişikliğinin Yönetilmesinde Muhasebenin Rolü ve Havacılık Sektöründe Bir Uygulama İpek Yaylalı, Fatih Kahraman	51-70
<i>Research Article</i>		
5	Para ve Maliye Politikalarındaki Gelişmelerin BIST 100 Üzerindeki Yansımaları Reflections of Developments in Monetary and Fiscal Policies on BIST 100 Gökhan Berk Özbek	71-87
<i>Research Article</i>		
6	Üniversite Öğrencilerinin Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa Uludağ Üniversitesinde Bir Uygulama Sustainability Literacy of University Students: An Implementation at Bursa Uludağ University Elif Yücel	88-112
<i>Research Article</i>		
7	Muhasebe Eğitiminde Aktif Öğrenme: SCOPUS Veri Tabanındaki Çalışmaların Bibliyometrik Analizi Active Learning in Accounting Education: Bibliometric Analysis of Studies in SCOPUS Database Yasemin Ertan	113-135

Table of Contents (continued)		Page
<i>Research Article</i>		
8	Viktimoloji (Mağdurbilim) ve Yönetişim İlişkisi: Yaşlı Bireyler Üzerine Nitel Bir Çalışma Victimology and Governance Relationship: A Qualitative Study on Elderly Individuals Zeynep Şentürk Dızman	136-152
<i>Research Article</i>		
9	Küresel ve Ulusal Perspektifte Nörososyoloji: Türkiye'deki Çalışmaların Analizi ve Gelecek Vizyonu Neurosociology in Global and National Perspective: An Analysis of Studies in Turkey and a Vision for the Future Merve Morkoç, Oya Güler	153-175
<i>Review Article</i>		
10	Somaliland'in Uluslararası Alanda Tanınma Sorunu: Fırsatlar ve Tehditler Somaliland's International Recognition Issue: Opportunities and Threats Elif Dilan Tütmez, Ayça Eminoğlu	176-195
<i>Review Article</i>		
11	Madde Bağımlılığı ve Farkındalık Terapisi: Tedavi Yöntemleri ve Örnek Sosyal Hizmet Uygulaması Substance Abuse and Awareness Therapy: Treatment Methods and Sample Social Work Practice Zeynep Şevval Şen, Mehmet Zafer Danış, İhsan Kutlu	196-211

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1523119>

Generation-Units: A Theoretical Discussion and Some Historical Evidence from the European Avant-Garde Art Movements

Halil ÇAKIR*

Abstract

This study provides a discussion on the term generation-unit, which has a central position in Karl Mannheim's sociology of generation, with its theoretical implications and with some examples on European Avant-Garde art movements in its historical dimension. Generation-units are defined as integrative attitudes that bring members of generations together. Generations consist of social groups of differentiated tendencies competing with each other. The generational identity is formed and represented by the dominant generation-units within a generation. Generation-units are discussed mostly through historical and intellectual movements because of the intensive inner-generational diversity and antagonism. In this study, the European Avant-Garde art movements are evaluated as one of the historical examples in which generation-units are embodied. European Avant-Garde art movements, with an influential critique to modernity, manifest themselves through differing generational experiences in Western and Eastern Europe. The Western European Avant-Garde emerges as a generation-unit that has been decisive for many generations in field of art, politics and social theory, from the late nineteenth to the mid twentieth century. The Eastern European Avant-Garde, represented by the Russian Avant-Garde, is a shorter-lived generation-unit and is significant in its conflict with the political generation-units of the Soviet revolution generation and its extinction by them.

Keywords: Generations, Generation-Units, Mannheim, Avant-Garde, Art.

Cite this article: Çakır, H. (2025). Generation-Units: A theoretical discussion and some historical evidence from the European Avant-Garde art movements. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 1-16. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1523119>

* Asst. Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal University, Reyhanlı Vocational School of Social Sciences, Hatay, Türkiye.

E-mail: halil.cakir@mku.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0796-0907>

Article Information

Received 26 July 2024; Revised: 05 October 2024; Accepted 09 October 2024; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Kuşak-Birimleri: Teorik Bir Tartışma ve Avrupa Avangard Sanat Hareketlerinden Bazı Tarihsel Kanıtlar

Özet

Bu çalışmada, Karl Mannheim'in kuşaklar sosyolojisinde merkezi bir konuma sahip olan kuşak-birimi kavramı, teorik gönderimleri ile tartışılmakta ve tarihsel boyutuyla Avrupa Avant-Garde sanat hareketleri üzerine bazı örnekler ile ele alınmaktadır. Kuşak-birimleri, kuşakların üyelerini bir araya getiren bütünleştirici tutumlar olarak tanımlanır. Kuşaklar birbiriyle rekabet halinde olan farklılaşmış eğilimler etrafında bir araya gelen toplumsal gruplardan oluşur. Kuşakların kimliği, kuşak içinde baskın olan kuşak-birimleri tarafından oluşturulur ve temsil edilir. Kuşak-birimleri, kuşak içi politikaları beraberinde getirmesi anlamında daha çok tarihsel örnekler üzerinden tartışılmaktadır. Bu çalışmada, kuşak birimlerinin somutlaştığı tarihsel örneklerden biri olarak Avrupa Avangard sanat hareketleri değerlendirilmektedir. Avrupa avangard sanat hareketleri, Batı ve Doğu Avrupa'da farklılaşan kuşaksal deneyimlerle kendini göstermektedir. Batı Avrupa Avant-Garde'ı, on dokuzuncu yüzyılın sonundan yirminci yüzyılın ortasına kadar sanat, siyaset ve toplumsal teori alanında birçok kuşak boyunca belirleyici olan bir kuşak-birimi olarak ortaya çıkmıştır. Rus Avangardı tarafından temsil edilen Doğu Avrupa Avangardı, daha kısa ömürlü bir kuşak-birimidir ve Sovyet devrimi kuşağı içindeki politik kuşak-birimleriyle çatışması ve onlar tarafından yok edilmesi bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kuşaklar, Kuşak-birimleri, Mannheim, Avant-Garde, Sanat.

1.Introduction

Today if we asked people what they can tell us about the Movement of 68, they would have two different answers to this. The answer would be either Hippies at the Woodstock or the student protests in the French universities. One is highly political and the other is highly culturally experimental. Now, does that mean there were no hippies in France, or does that mean there weren't any political movements emerged in USA in that time? Of course there were but because of the anti-communist politics in USA, the hippies represented the Generation of 68 in a cultural way and because of the high political tension in France, the European franchise of the movement raised many political leaders. Today, we remember these very examples under one name: The Generation of 68' (Turner, 2010). Although every country met this generation, the political tension constituted the social visibility of it. As a unique way of social manifestation, generations take advantage of the most appropriate representation way. Since this is the matter of cultural and political possession of social locations, that does not happen by the hand of all members of a generation. In other words, there is a selection on whom or which group will represent an entire generation. This brings up a kind of conflict within the generation itself.

We claim that the historical examples of inner-generational conflict make the way to understand today's generational politics. Because of that, this study aims to apply Karl Mannheim (1952)'s historical understanding of generations to a very example for the historical Avant-Garde movements. In the beginning of the twentieth century, art movements were able to find a way to express themselves and a space in which to implement their vision. Before the World War I, European Avant-Garde art movements, based on the criticism of modernity and bourgeois culture, brought a new perspective to the culture-politics relationship. Avant-Garde, which came to the fore with many alternative movements in this process, has a unique place among the generational formations of the period. It is

noteworthy that there are art movements competing with each other in terms of art techniques within the Avant-Garde generation throughout Europe. However, there was a consensus on the critique of modernity among artists from rival art movements. In contrast to the artistic diversity of the Western European Avant-Garde, The Eastern European Avant-Garde is characterized by the conflict between cultural and political generation-units. In this sense, Mannheim's generation-unit approach is discussed in the context of the political and social differentiations of Avant-Garde art movements and their internal interactions.

2. Generation-units: Who Represents a Generation?

Studies on generations mostly focus on how a generation differs from another. This is result of the fact that there is a main concern in the humanities on the possibility of a new type of relationship between generations and social change (Alwin & McCammon: 2003, p. 28). Along with the twentieth century, various disciplines have tried to formulate a generational alteration process and prove that social changes clearly have an effect on generations¹.

When Margaret Mead advocated her theory of generational conflict, her premise was that there is a major gap between generations. In her inspiring book *Culture and Commitment* (1970), Mead formulates generations as family units because the transition of cultural heritage between family members by birth. With the changes in life styles and cultural habits, young generations tend to have less commitment to former older generations. This defines the generation gap and requires a time span along two generations' life.

There are no elders who know what those who have been reared within the last twenty years know about the world into which they were born. The elders are separated from them by the fact that they, too, are a strangely isolated generation. No generation has ever known, experienced, and incorporated such rapid changes, watched the sources of power, the means of communication, the definition of humanity, the limits of their explorable universe, the certainties of a known and limited world, the fundamental imperatives of life and death—all change before their eyes. They know more about change than any generation has ever known and so stand, over, against, and vastly alienated, from the young, who by the very nature of their position, have had to reject their elders' past. (Mead, 1970: p. 60-1).

Mead's perspective that formulates generations as age-groupings was foreseen by S. N. Eisenstadt. In his work *From Generation to Generation* (1956), Eisenstadt focuses on the structural functionality of age groups in modern societies. Based on anthropological justification, his work ignores internal differences and treats generations as functioning systems. Eisenstadt compares primitive tribes and traditional communities with modern

¹ Although the between-generation differentiation is a highly popular theme in current sociological researches, the frequently chosen research topic is generally limited to birth cohorts such as Generation X, Generation Y and Generation Z. This makes the problem of generations very difficult to be analyzed sociologically. What ought to be prioritized in sociological meaning is the question on how generations produce themselves (Eyerman & Turner, 1998: p. 92). In order to approach generations in a wider perspective, this study follows the tradition of formal sociology that formulates generations as social categories. For a fruitful review on different traditions in generational research, see White (2013).

(universalistic) societies. In social systems, age-grading and grouping subsystems function as role allocation mechanisms:

For the social system it serves as a category according to which various roles are allocated to various people; for the individual, the awareness of his own age becomes an important integrative element, through its influence on his self-identification. The categorization of oneself as a member of a given age stage serves as an important basis for one's self-perception and role expectations towards others (Eisenstadt: 2003: 37).

In Eisenstadt's understanding of generations, biological factors -time criteria regarding chronological years of life and organism's stages of existence- determine social processes. In this formula, becoming a member of a generation occurs automatically through the socialization process (Alwin & MacCammon, 2003: p. 36). Being in the same age provides individuals with common life experiences because of being in the same socialization stage (Eisenstadt, 2003: p. 59). Based on the elemental sociological assumptions, Eisenstadt's approach offers a general answer to the question of under what conditions individuals become members of a generation, but it is far from explaining how members of a generation produce a common consciousness. While the former is related to social structure, the latter has a pure cultural content. In other words, this approach does not provide a sufficient explanation of how generations culturally produce themselves. Moreover Eisenstadt, in one of his later works, argues about the student movements of 1960s by following this structural-functionalist framework. He emphasizes the effects of structural changes and discontinuities on older generations, but does not mention the self-production of young generations, actors of student movements. He focuses on education, especially higher education to underline the differentiation between older and young generations. He describes the student movements as "an attack on universities" (Eisenstadt, 1971: p. 76).

When we speak of generations in historical sense, the time criteria evolves to inner-generational politics that makes one member group much more effective to determine generation's identity than others. In short, historical generations can be analyzed in the context of representation issue, by applying within-generation differences instead of between-generation differences (De Martini, 1985: p. 3).

In Mannheim's sociology of generations, this inner-generational conflict makes a historical sense and is met by the term generation-units. Mannheim wrote his paper *The Problem of Generations* (1927) willing to create a class-alternative stratification theory and formulated generations as social locations². In this manner, generations differ from the tangible unities of social interaction, namely social groups- (families, tribes, sects, etc.).

The generation is not a concrete group in the sense of community, i.e. Group which cannot exist without its members having concrete knowledge of each other, and which ceases to exist as a mental and spiritual unit as soon as physical proximity is destroyed. In

² Mannheim follows the Weberian heritage and compares generations with social classes not in dichotomic but in analogical manner: "The fact of belonging to the same class, and that of belonging to the same generation or age group, have this in common, that both endow the individuals sharing in them with a common location in the social and historical process, and thereby limit them to a specific range of potential experience, predisposing them for a certain characteristic mode of thought and experience, and a characteristic type of historically relevant action" (Mannheim, 1952: p. 291).

the other hand, it is no way comparable to associations such as organizations formed for a specific purpose, for the latter are characterized by a deliberate act of foundation, written statutes, and a machinery for dissolving the organization -features serving to hold the group together, even though it lacks the ties of spatial proximity and of community of life. (Mannheim, 1952: p. 288-9).

To determine who represents a generation, one should look into the term generation-unit. As Mannheim stresses, there are many social groups sharing the same consciousness specific to a generation. But Mannheim insists on not naming generations as concrete groups. Following the Weberian class interpretation, he inspires from the cultural formations of classes and formulates generations with the abstract notions of status and location. Here concrete groups of social interaction are not directly addressed but rather implied. Thus Mannheim states that generation-units are particular integrative attitudes which come into being within concrete groups: "(w)ithin any generation there can exist a number of differentiated, antagonistic generation-units. Together they constitute an 'actual' generation precisely because they are oriented toward each other, even though in the sense of fighting one another." (Mannheim, 1952: p. 306-7). Building on Mannheim's definition, Laufer and Bengston (1974) introduce four generation-units: Radicalism, Freakism (or Bohemianism), Communalism and Revivalism. These ways of thought operate as nucleus that bring different concrete groups of a generation together and that makes it possible to raise generational awareness. On the other hand, various researchers noted that Mannheim applied the term generation-unit in order to distinguish it terminologically from other types of social interaction. For instance, Eyerman and Turner (1998: p. 100) state that "Mannheim used the term 'generation-unit' as a means of dealing with the problem of subgroups and subdivisions within an age cohort". Similarly, Schatz (1991) has employed the term to identify the generation of Polish-Jewish communists in 1920-1960. His research uses the term to define sub-generational groups but comes with an objection to the insufficiency and ambiguity of it (Schatz, 1991: p. 328).

Mannheim's class-mimicking generation approach should be analyzed deeply to understand generation-units more precisely. According to Mannheim, individuals in the same age, share the same generation location as well. That does not mean they share the same role in the social transformation. Generation locations are potential and neutral positions that are given by birth. The term generation location seems to be similar to class in itself (an sich) in the cultural sense of obligatory membership to a class, or in this case, to a generation (Johnston & Dolowitz, 1999: p. 137). Hence the question should be asked here's when does a generation evolve to class for itself (für sich) form? Mannheim meets this with *generation as an actuality*. Individuals become members of a generation as an actuality only when "they participate in the characteristic social and intellectual currents of their society and period, and in so far as they have an active or passive experience of the interactions of forces which made up the new situation" (Mannheim, 1952: p. 304). In this formulation, the only way for a generation to appear as an actuality is generation-units (Laufer & Bengston, 1974: p. 195). As mentioned before, a generation can succeed to lead social transformation processes only

when its members assemble in the level of consciousness³: "The generation-unit tends to impose a much more concrete and binding tie on its members because of the parallelism of responses it involves" (Mannheim, 1952: p. 307). The identity of a generation is built by its generation-units. In this way, the determinative elements of generational identity radiate from one concrete group to whole generation.

Another way to elaborate generation-units theoretically is to think of them as elite groups. In fact, that a generation consists of numerous competing generation-units is consistent with the premise that every society has elite minorities who dominate the resources of power and direct public opinion (Eyerman & Turner, 1998; Schatz, 1991). These elites may front the political, intellectual and cultural fields. As the classical elite circulation theory formulates, elites divide into two groups as political elites and non-political elites. While well-known elite theories focus on how modern societies divide political power, Jose Ortega y Gasset focuses on elites with their cultural characteristics. Following Nietzsche's philosophy of life⁴, Ortega (1961) considers elites as historical generations. Elites are representatives of a generation and may succeed to pioneer social change. A generation-unit -or an *intelligentsia* in Ortega's thought- is a member group of generation who has the will to reach beyond time and distinguishes with a historical mission from the other members in the generation as whole.

For the purposes of this study, it seems productive to mention Wilhelm Maximilian Pinder's term *entelechy*. Pinder has found a suitable model for the problem of generations in the history of European art movements (Jaeger, 1985: p. 281). In his work *Das Problem Der Generation in der Kunstgeschichte Europas* (1926) [The Problem of Generation in the History of European Art], he argues that intellectual movements correspond to certain generational formations. But Pinder states in his another work:

"Generations" are abstractions. In every minute a new generation is born. But in order to escape from the chaos of too much, a possibility there, of bringing together certain groups of people of approximately the same age and giving them the name of a "generation." Anyone who works in this way will see history unfold in a new direction (Pinder, 1926: p. 6).

Generations as abstractions, then, cannot provide an adequate explanation for the cultural transition between groups of people in different ages. Pinder suggests that a particular way of thinking comes from a generational subgroup, not from an entire generation. He stresses this situation with the formula of "non-simultaneity of the simultaneous" (Schwartz, 2001: p.

³ To get the theoretical analysis on generations further, the terms generational awareness and generational consciousness could be investigated with the different interpretations of class-consciousness, for instance, the historical and ideological examination of bourgeois culture. In order to avoid reaching out of the boundaries of this study, it seems enough to mention class consciousness superficially here. For a methodological interpretation of class consciousness, see Lukacs (1972).

⁴ In Nietzsche's philosophy, people are not existentially equal because of their differentiation of having will of power. Some people who have the will to power can reject given values and create new ones. While every society has very few of such people, there is a pile of ordinary people. In this sense, that every society has elite minorities which have control over masses is logically natural. Ortega inherits this thought of Nietzsche and applies to the problem of generations. For the Nietzschean foundation of Ortega's philosophy, see. Stern, A. (1975). Ortega Y Gasset and the modern world. *The Southern Journal of Philosophy*, 13(2), 255–269. <https://doi.org/10.1111/j.2041-6962.1975.tb01228.x>

61). This is the reason why Pinder applies Aristotelian notion *entelechy* in order to distinguish generation-units (as Pinder conceptualized, *Generationsgemeinschaften*) from birth-cohorts (Pinder, 1926: p. 8). The term *entelechy* refers to specific groupings of coevals which occur in a definitive time period and in an intellectual basis (Jaeger, 1985: p. 281). Like his contemporaries Mannheim and Ortega, Pinder has searched for generations in intellectual movements as well. Especially the art movements provide a very productive explanation on generations because of the fact that the analysis of the intellectual profile of certain elite groups of a certain time period requires both historical and social relations and conflicts. (Pinder, 1926; Eyerman & Turner, 1998).

3. Historical Evidence for Generation-units: Art Movements of 20th Century

The theoretical implications on generation-units can mostly be derived from the analysis of historical examples, as a result of the fact that it is very difficult to indicate breaks and deviations in the longitudinal patterns of collective behavior of living generations⁵. As mentioned before, all of the pioneer theorists of generations such as Mannheim (1952), Ortega (1961) and Pinder (1926) have put forward their theories based on historical data. When we consider the empirical applicability of historical data in conjunction with the intellectual movements (in the context of this study, art movements) we may succeed in moving the discussion on generation-units forward (Jaeger, 1985: p. 291).

The pioneers of the sociology of generations have driven attention to nineteenth century because of the intensive generational activities (Eyerman & Turner, 1998). The social problems brought by the modernity after the Industrial Revolution emerged dramatically in the second half of the 1800's. Along with macro social transformations, different social strata have experienced many inequalities. On the threshold of twentieth century, these inequalities have observed in both national and international levels. What consequences these have brought to generational activity is a variety of intellectual groupings in and between countries and this provides a very productive ground to distinguish generation-units.

In the beginning of the twentieth century, the generational activities followed two themes: the international tension on the political dimension and the Avant-Garde art movements on the cultural dimension. The transitivity between these dimensions makes this historical period very noteworthy. Avant-Garde art movements represent a unique combination of political and cultural processes. For this reason, it provides a comprehensive example not only of generational formation in terms of unique reactions to social events, but also of how diverse these reactions can be within themselves (Laufer & Bengston, 1974).

⁵ Jaeger (1985) warns that the use of historical examples and perspectives in generation research conflicts with current methodological trends based on statistical analyzes of historical data. However, the generation phenomenon still manifests itself in intellectual movements and traumatic events. For this reason, instead of shallow studies that focus on generational differences of the most recent past where younger generations are separated from older generations, researches that examine historical examples from current sociological perspectives will be more productive to understand generations. For more recent discussion on generational analysis, see Buss (1974) and White (2013).

Sociologically, the Avant-Garde Movements are analyzed in the sense of their timeless and utopistic visions. The term Avant-Garde is a word of French origin and etymologically means "pioneer". As Doorman (2003: p. 55) states, "[t]he term itself stems from French military vocabulary dating from the end of the eighteenth century, and had already been used metaphorically during the French Revolution to describe progressive social tendencies". While the early uses of the term implied political tendencies, it later came to describe other social trends such as fashion, architecture, music or consumption choices. Aside from its popular meaning, the Avant-Garde refers to artistic trends of certain period.

Historically, emerge of the Avant-Garde was merely inevitable for Europe. Especially in the end of the nineteenth century, Europe witnessed many changes both political and social. Not only triggering effect of industrialization, but also the wave of change brought by colonialism, nation-state, and liberalism paved the way for Western civilization to evolve into its current form. Despite the enormous change, consequences were destructive internationally. Because while many developments were happening, the political tension between nations was rising. It was clear a worldwide War about to explode. Almost every country faced this thread and generational activity occurred in high level.

The Avant-Garde perspective to social functionality of art places it as a pioneer in social change. In other words, art is not an autonomous or a non-political activity. This gives art the role of not contributing politics but directly producing them. The Avant-Garde emphasizes that the art itself should not only express human reality but also constitute it by creating imaginations. With this, the Avant-gardistes reject all the traditional non-political trends in art. They suggest that what artists do is highly political thing and cannot be separated from politics. Because life is political, art has to be political too. As Peter Bürger puts it as follows:

The European Avant-Garde movements can be defined as an attack on the status of art in bourgeois society. What is negated is not an earlier form of art (a style) but art as an institution that is unassociated with the life praxis of men. When the Avant-gardistes demand that art become practical once again, they do not mean that the contents of works of art should be socially significant. The demand is not raised at the level of the contents of individual works. Rather, it directs itself to the way art functions in society, a process that does as much to determine the effect that works have as does the particular content.(Bürger, 1984: p. 49).

In the light of the theoretical findings on generation-units and the discussions on the historical and sociological background of Avant-Garde art movements, it can be said that there are three reasons for sampling generation-units through Avant-Garde art movements. The first is that Avant-Garde art movements emerged in a period of intense traumatic events that pointed to important social transformations, as will be discussed in the example of Western Europe and Eastern Europe. In Mannheim's founding generation theory, the premise that traumatic events act as the catalyst for generation formation in the context of their impact on social groups is of central importance. Based on this, it can be said that Avant-Garde art movements are also an important part of generational movements due to the multitude of traumatic events at the threshold of the twentieth century.

The second is the possibility of considering generation-units as elite groups. Although generation-units are positioned as determining tendencies in Mannheim's theory, it is only theoretically possible to investigate the impact of these tendencies on sub-generational groups. In contrast, it is possible to formulate certain elite groups as generation-units, as Ortega's notions of intelligentsia and Pinder's of entelechy show. In addition, it is noteworthy that Pinder directs his attention to only a part of generations and not to the whole, especially when considered in the case of art movements.

Thirdly, from a broader perspective, generations are expressed as social actors with historical missions, both by theoretical and empirical approaches. In the example of Avant-Garde art movements, it can be said that this historical mission is to express the balance sheet of modernity through works of art. Many historical and sociological transformations, including the Industrial Revolution, which heralded the birth of modernity, are considered as traumatic as well as revolutionary for Europe. The traumatic evolution that dragged Western societies into the experience of two world wars is an important reference for European Avant-Garde movements. The differing experiences in Western and Eastern Europe make this period unique in terms of generational movements and therefore of interest to classical generational theory. In this sense, following the theorists of the classical generation, the Avant-Garde movement will be evaluated here in the context of Western European and Eastern European experiences.

3.1. Generation-units in the Western European Avant-Garde: Diversity

Robert Wohl writes about the traumatic period of World War I and focuses on generational activities in his book *The Generation of 1914* and claims that the rivals in the World War I had a powerful support coming from national generations. Wohl (1979) describes the Generation of 1914 with its generation-units. In intellectual basis, for example; in France, Action Française (French Action Movement); in Germany, German Youth Movements; in Spain, The generation of 1898 of which Ortega was a member, the Italian generation with Antonio Gramsci can be mentioned as the generation-units of *The Generation 1914*. On the threshold of the World War I, the responds of intellectuals have shaped the public opinion over political problems and have led countries get involved in the total war (Wohl, 1979: p. 207).

For the side of art, this traumatic period reflects a feeling that the expectations about modernization or social evolution were in vain. Constitution of an evolved society did not come from politics and this way of thinking made a specific group of artists develop an alternative. The Avant-Garde found the solution in the technology however (Bloch, 2000: p. 12). As Ziarek (2001: p. 89) states "The defining moment of the Avant-Garde, especially in its early stages, is the reimagining of art specifically through the intersection of technology and the everyday". Using technological imaginations, they embraced the optimism of future. One of two notions representing the future could be mentioned here is machine as inhuman. Similarly the other one is geometrical shaping. These two notions make sense because of the skeptical Avant-Garde attitude about the human nature. The reservations on human nature were replaced by smoothness of technological productions (Murphy, 1999: p. 62).

One can say that the reference point of the development of Avant-Garde art movements in Western Europe was the criticism of modernism and, in a broader sense, the compromise of trust in human nature (Bürger, 1984). Sociologically, it is not a coincidence that the Avant-Garde emerged in the western lands of Continental Europe. To point out a specific historical period, the first half of the nineteenth century appears as a period when Western Europe encountered the demons of modernity. Another thing that is not a coincidence is that Europe was aware of these evils and produced new tools, such as social sciences, to combat them. In the middle of all this, there is an enormous international tension. As colonial activities, another face of modernity, have turned into a competition between Western states, it seems that political tension is high. Therefore, one can say that intellectual movements, social explosions and international tension took place at a high level in the historical, political and sociological atmosphere in which the Western European Avant-Garde was formed.

Within the framework of his social and political program, the ideas of Saint-Simon, who is considered the pioneer of positivism, and those who followed him, distinguishing industrialized society and class division, are important basis for the Avant-Garde (Corrigan, 1973: p. 33). The emphasis on the fact that industrialization took class differentiation to a new dimension and the definition of the working class in a very broad sense including artists are the basis for the emergence of the Western European Avant-Garde in the way Bürger (1984) described. With the claim that traditional art legitimizes the existing inequalities of society, Avant-Garde advocates a political art and sees artists as actors of social change. This is the first and best-known interpretation of the Western Avant-Garde.

In its early periods the Western Avant-Garde manifests itself with a political opposition. There were reactions to the conformism of the classical or academic understanding of art, which was dominant especially in France and was based on the technical execution of bourgeois art. The first criticisms towards bourgeois art were expressed in the realism movement, which emerged as a reaction to the classicism and romanticism movements and was represented in painting by Gustave Courbet, Honore Daumier and Jean-Francois Millet; in literature by Honore de Balzac, Gustave Flaubert, Charles Dickens, Leo Tolstoy and Thomas Mann. The nineteenth-century Avant-Garde continued later with Impressionism, which was based expressing the impact of concrete everyday life on the observer, represented by Claude Monet, Eduoard Manet and Edgar Degas; and Fauvism, founded by Henri Matisse and seen as a successor of Impressionism (Singsen, 2020).

By the twentieth century, it can be seen that the Western European Avant-Garde became increasingly diversified with new movements. Particularly in this period, political antinomies that were a precursor to the First World War began to manifest themselves within the Avant-Garde. For example, expressionism, which emerged in Germany at the beginning of the twentieth century, criticized nineteenth-century realism and focused on the inner world and emotions of individuals rather than the real world. It is not difficult to anticipate that this perspective stems from the effects of political and economic tensions on people (Szabolcsi, 1971: p. 61). Similarly, the Cubism movement represented by Pablo Picasso and Paul Cezanne relied on geometric drawings and designs to emphasize the superiority of reason in Europe, which was about to be reshaped on the eve of the First World War. With the outbreak of the First World War I, diversity within the Western Avant-Garde began to gradually increase. The

most serious criticisms of modernity were put forward by the movements of Dada, Surrealism and Futurism, which can be called the Avant-Garde of the Avant-Gardes. Especially the Dada movement, represented by world-famous artists such as Andre Breton and Marcel Duchamp, expressed great disgust and anger towards bourgeois values and culture. The effect of the World War II on the Avant-Garde was much more dramatic (Singsen, 2020). In the period after the war, a major introversion in the field of art is noticeable. As a result of the great destruction caused by the war, the interest of the generation of Avant-Garde artists in social problems began to decrease. For the Avant-Garde generation that came in the following period, stylistic debates come to the fore in art instead of social problems (Cunningham, 2006: p. 271). For example, with the 1950s, abstract art and conceptual Avant-Garde movements, and later genres such as pop-art and cyberpunk, which can almost be described as anti-art, stand out.

In the light of the discussions given so far, it can be said that the intellectual group consisting of Western European Avant-Garde artists constituted an influential generation-unit within the intellectual generations that started in the late nineteenth century and continued throughout the twentieth century. The Western European Avant-Garde offers an effective critique of modernity through the numerous art movements it created. The influence of the generation-unit of Western European Avant-Garde artists in the twentieth century has spread from the field of art to the field of social theory since the 1950s. So that, many commentator argues that Avant-Garde art, as seen in the example of Western Europe, takes a stance against art itself, and moreover, through this opposition, it enters into a search for a new modernity (Szabolcsi, 1971). While Jean Baudrillard (2005: 51) described this search as the "death of art", along with many Frankfurt School members (Murphy, 1999: p. 286), theorists known as post-modernist and post-structuralists such as Walter Benjamin, Guy Debord, Jean-Francis Lyotard, Jacques Derrida, Michel Foucault, Gilles Deleuze, interpreted this development of the European Avant-Garde as the harbinger of a new social formation that was in the process of formation (Cunningham, 2006: p. 161).

3.2. Generation-units in the Eastern European Avant-Garde: Conflict

On the Eastern European side of Avant-Garde movement, Russian Avant-Garde artists played in pioneer positions. In fact, emerge of the Russian Avant-Garde had happened before the Bolshevik revolution. One could accept that the Soviet Avant-Garde inherited the Russian heritage of art. In the beginning of the 20th century, a socialism-inspired political trend has been affecting the entire Europe, not specific to Russia. However, Berger (1997) states that Russian Avant-Garde Movement was significantly different from the other European similar. What different about their Avant-Garde side was that they declared with a consistent and enthusiastic attitude.

...their backwardness had become the very condition of their seizing a future, far in advance of the rest of Europe. They could transcend the European present, the present of dehumanized bourgeoisie. Instead of a present, they had a past a future. Instead of

compromises, they extremes. Instead of limited possibilities, they had open prophecies." (Berger, 1997: p. 32-33).

The Russian Avant-Garde is known for its extreme diversity in its early period. Among various trends brought about by the Avant-Garde, Cubism and Futurism stand out.⁶ Berger (1997) states that the trend that expressed the Russian Avant-Garde before the revolution was Cubism. Artists, who think that they have gone beyond temporality with their enthusiasm for change, have tried not to reach the future with the forms of the present, but to capture the forms of the future in the present. Buck-Morss (2000: p. 62-63) states that such a perception of time later contradicted Lenin's perception of time and brought about the Avant-Garde being accused of being anti-revolutionary.⁷

During this period; in painting, Vasiliy Kandinsky, Kazimir Malevich, Vladimir Tatlin, Isaak Brodsky (Berger: 1997); In sculpture and architecture, names such as Aleksandr Rodchenko, Tatlin, Lissitzky, Konstantin Melnikov, Yakov Chernikov, Georgi Krutikov and Anton Lavinski (Buck-Morss, 2000) and in the field of literature, names such as Aleksandr Blok, Sergey Yesenin, Vladimir Mayakovsky and Aleksandr Bogdanov stand out (Laursen, 2013). It is possible to describe these names as a generation-unit consisting of artists of the generation that pioneered the new Soviet society.

It is seen that Avant-Garde artists, who had wide freedom of movement before the revolution, participated in propaganda activities during the civil war. In this period, modernization tendencies manifest themselves. Futurist studies, especially in the field of architecture, are most clearly moving towards the construction of the newly formed Soviet society from the perspective of socialism. Lenin's efforts to historicize the revolution through monumental statues during this period are remarkable (Buck-Morss, 2000: p. 56). In order for the proletariat to have a socialist lifestyle free from the influence of bourgeois culture, it is possible to see the influence of Avant-Garde futurism in the design of objects, clothing and accessories, buildings and other public structures designed for use in daily life.

The Russian Avant-Gardes are in the cultural side of Bolshevik revolution. In this sense, following Ortega's thought on generations, the Russian Avant-Gardes could be considered non-political elites. The question here is who the political elites are in the Bolshevik

⁶ Cubism is an art movement based on the assumption that objects are constructed in the human mind. This movement, which emerged in the field of painting, involves conveying the new world of thought of the industrialization period with geometric lines. Cubism, which later merged with Futurism, became the expression of utopian ideas. Futurism is another art movement and emerged in Italy. The main emphasis of Futurism is the rapid social change created by technological development. In this sense, futurism, which emerged in the early twentieth century and stated that technology and especially the "machine" paved the way to the future, was the source of the Suprematism movement in Soviet Russia. Although these two art movements are not the main subject of this study, it seems useful to summarize them here in the context of art terminology. For further information see Erjavec, A. (Ed.) (2015). *Aesthetic revolutions and the twentieth-century Avant-Garde movements*, Drahman & London: Duke University Press.

⁷ It is an important contradiction that the extraordinary perspective brought by the Soviet Avant-Garde was initially adopted and included in the process of social change, but was evaluated as a threat after the revolution. According to Herbert Marcuse, this contradiction arises from a special kind of ethics developed by the generation that carried out the October Revolution. Soviet ethics interpreted the problem of freedom in its own way and thus tried to resolve the conflicting aspects of individual freedoms and Soviet ideology (Marcuse, 1985: p. 207). For the entire discussion on Soviet ethics, see Marcuse, H. (1985). *Soviet Marxism: A critical analysis*. New York: Columbia University Press.

revolution (Buck-Morss, 2000). The answer is the Communist Party government led by Lenin, indeed. This two generation-units came together and formed the Bolshevik generation.

During the propaganda period following the revolution, the relationship between art and politics was handled in a special way by the Party. The newly established government's view of the Avant-Garde and art in a broader sense is significant in terms of its contribution to modernization efforts (Clark, 1997: p. 87).

The relations of generation-units of Avant-Garde artists with other ones are predominantly in the form of conflict. One can mention the establishment of many art schools in the years following the revolution. These schools can be described as concrete groups of the generation-unit consisting of Avant-Garde artists that emerged within the October Revolution Generation.⁸ The tension between the generation-units of Bolshevik experience shows itself in the propaganda process. The party thought of propaganda as agitation. By doing this, they wanted to manage the awareness of proletariat and get them in line literally. What is significant here is that they planned to take advantage of art in propaganda-making. Anatoly Vasilyevich Lunacharsky, the head first Soviet People's Commissariat for Education (Narkompros) stresses the dynamism that art brought to the agitation process. He argues that the Communist Party must be armed with all the tools of art as a powerful source of agitation (Lunacharsky, 1965: p. 12). However, despite the fact that Avant-Garde artists held many crucial chairs and critical positions in the newly established government, it is known that the political elites and authority holders of the Soviet government did not trust the artists and their worldview. In the years following the revolution, it seems that a centralization attempt emerged for highly diversified art schools and movements. Here, the tendencies of various art movements to be suppressed by the party through academies and central organizations and to be rendered "harmless for the revolution" come to the fore.

The most appropriate example for the conflict between the generation-units of October Revolution Generation is the *Proletkult* organizations founded by Aleksandr Bogdanov, one of the first representatives of the Soviet Avant-Garde in literature (Laursen, 2013: p. 13). What makes the Proletkult case important for this study is Bogdanov's conflict with Lenin, his colleague from the Party, and rise of whom to prominence as a leader. Buck-Morss (2000) claims that the conflict between Lenin and Bogdanov was the result of antagonistic understandings of them on art and on the construction of Soviet society. Founded in 1917, Proletkult brought various art trends together and ensured their dissemination. According to Sochor (1988: p. 127), emergence of Proletkult occurred in the period after 1909, when the disagreement between Lenin and Bogdanov become clear. During this period, while Lenin devoted himself to Party affairs, Bogdanov focused on proletarian art and culture –as the Avant-Garde did before the revolution. After Proletkult organizations began to be institutionalized, they began to move in a separate line from the Party. This line stems from Bogdanov's goal of a proletarianism that is autonomous from the party, and more clearly

⁸ Among the schools formed by Avant-Garde artists, Buck-Morss (2000) counts the experimental groups, such as the suprematist-oriented UNOVIS (New Art Proponents), founded by Kazimir Malevich and Lazar Markovich Lissitzky in 1920 and the constructivist OBMOKhU (Society of Young Artists) founded by Alexander Mikhailovich Rodchenko and Varvara Stepanova in 1921.

from politics, and his desire to implement an understanding of culture based on building the proletariat culture through experimentation by the proletariat itself under the "proletkult leadership" (Gloveli & Biggart, 1991; Dobrenko, 2005: p. 12; Kolakowski, 1978: p. 438). According to Bogdanov, Proletkults would function like "living laboratories" and play a key role in revealing the mysterious power of the proletariat (Sochor, 1988: p. 128).

As the Soviet Government centralized, the impatience with the Avant-Garde began to increase (Kolakowski, 1978: p. 444). The criticism of elitism directed at the Avant-Garde, especially by Lenin (Buck-Morss, 2000: p. 62-3), was later concretized by accusing Avant-Garde artists of being anti-revolutionary (Mally, 1990: p. 38). This tension turned into an aggressive attitude towards Avant-Garde artists and Proletkult, as it was the largest organization founded by whom, since 1920. Finally, in 1921, Proletkult was affiliated with the People's Commissariat of Education, along with other art schools.⁹

4. Conclusion

In this study, the concept of generation-unit was tried to be examined through intellectual movements, on the example of European Avant-Garde art movements, following the theorists of the classical sociology of generations. As concluded here, generation-units are key in the context of generations producing and reproducing themselves culturally, and they also clearly reveal the role of generations in the process of social change and cultural transmission. The collective identity and cultural heritage of a generation is determined by generation-units and are passed on through generations. With the aim to emphasize this situation, European Avant-Garde art movements were evaluated in this study in the context of their differing generational experiences.

European Avant-Garde art movements formed generation-units with quite different characteristics in Western and Eastern Europe. The generation-unit in Western Europe, represented by Avant-Garde artists who agreed on the critique of modernity but competed in their understanding of art, played a decisive role in the collective identity of its generation by presenting a social and artistic manifesto. With this feature, it has been influential in the cultural construction of the generations that lived in the twentieth century. In Eastern Europe, the generation-unit consisting of artists belonging to the Russian Avant-Garde was defeated in the struggle with a different generation-unit that was much more influential than itself, and was even destroyed by it. Avant-Garde artists who participated in the enthusiasm of the October Revolution in the early twentieth century were seen as dangerous by the Bolshevik Party cadres and were purged after the revolution. Therefore, they were unable to have a say over the collective identity and legacy of the generation that could be today named the October Revolution Generation. As a result, when the Soviet Union is mentioned today, what comes to mind is a rigid and cold military society, not cultural products that are ahead of its time.

⁹ As Sochor (1998: p. 154) and Dobrenko (2005: p. 21) argue, the innovative culture and artistic understanding that Bogdanov provided to the Avant-Garde through Proletkult was deemed so dangerous that not only were the Proletkult organizations taken under control, but Bogdanov's own works were also forgotten. Bogdanov was remembered only as a politician, not as an artist, for example, his utopia titled *Red Star* (1908) was not even included in the Soviet literature for a long time.

The methodological importance of the concept of generation-unit in the sociology of generations, as emphasized in this study, stems from the determination that generations are not a homogeneous social reality, in other words, they are not a formal structural element, and that in order to understand generations, it is necessary to focus on the mutual interactions of the elements that constitute the generation. The way to subject the cultural and historical identities that societies have built by the hand of generations to sociological analysis is generation-units.

ACKNOWLEDGEMENT

—

FUNDING

No financial support was received from any person or institution for the study.

ETHICS

The author declares that this article complies with ethical standards and rules.

AUTHOR CONTRIBUTION

Halil Çakır General contribution rate: 100%.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares no conflict of interest.

References

- Alwin, D. F. & McCammon, R. J. (2003). Generations, cohorts and social change. In J. T. Mortimer, M. J. Shanahan (Eds.), *Handbook of the life course. Handbooks of Sociology and Social Research* (pp. 23-49). Springer. https://dx.doi.org/10.1007/978-0-306-48247-2_2
- Baudrillard, J. (2005). *The conspiracy of art: Manifestos, interviews, essays*. (A. Hodges, Trans.). Semiotext(e).
- Berger, J. (1997). *Art and revolution: Ernst Neizvestny, endurance, and the role of art*. Vintage Books.
- Bloch, E. (2000). *The spirit of utopia*, (A. A. Nassar, Trans.). Stanford University Press.
- Buck-Morss (2000). *Dreamworld and catastrophe: The passing of mass utopia in East and West*. The MIT Press.
- Buss, A.R. (1974). Generational analysis: Description, explanation, and theory. *Journal of Social Issues*, (30), 55-71. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00715.x>
- Bürger, P. (1984). *The theory of the Avant-Garde*. (M. Shaw, Trans.). The University of Minnesota Press.
- Clark, T. (1997). *Art and propaganda in the twentieth century: The political image in the age of mass culture*. Calmann & King.
- Corrigan, R. W. (1973). The transformation of the Avant Garde. *Michigan Quarterly Review*, 13 (1), 31-48. <http://hdl.handle.net/2027/spo.acv2080.0013.001:06>
- Cunningham, D. (2006). Making an example of Duchamp: History, theory and the question of the Avant-Garde. In D. Jones (ed.), *Dada Culture: Critical Texts on the Avant-Garde* (pp. 254-283). Rodopi.
- De Martini, J. R. (1985). Change agents and generational relationships: A Revaluation of Mannheim's problem of generations. *Social Forces*, 64(1), 1-16. <https://dx.doi.org/10.1093/sf/64.1.1>
- Dobrenko, E. A. (2005). *Aesthetics of alienation: Reassessment of early Soviet cultural theories*. (J. M. Savage, Trans.). Northwestern University Press.
- Doorman, M. (2003). *Art in progress: A philosophical response to the end of the Avant-Garde*. (S. Marx, Trans.). Amsterdam University Press.
- Eisenstadt, S. N. (2003). *From generation to generation*. Routledge.
- Eisenstadt, S. N. (1971). Generational conflict and intellectual antinomianism. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, (395), 68-79. <http://www.jstor.org/stable/1038576>
- Eyerman, R. & Turner, B. S. (1998). Outline of a Theory of Generations, *European Journal of Sociology*, 1(1), 91-106. <https://dx.doi.org/10.1177/136843198001001007>
- Gloveli, G. D., & Biggart, J. (1991). "Socialism of Science" versus "Socialism of Feelings": Bogdanov and Lunacharsky. *Studies in Soviet Thought*, 42(1), 29-55. <https://dx.doi.org/10.1007/BF00818646>
- Jaeger, H. (1985). Generations in history: Reflections on a controversial concept. *History and Theory*, 24 (3), 273-292. <https://dx.doi.org/10.2307/2505170>
- Johnston, J. & Dolowitz, D. P. (1999). Marxism and social class, In A. Gamble, D. Marsch & T. Tant (Eds.), *Marxism and Social Science* (pp. 129-151). University of Illinois Press.

- Kolakowski, L. (1978). *Main currents of Marxism, its rise, growth and dissolution: volume II the golden age*, (P. S. Falla, Trans.). Clarendon Press.
- Laufer, R. S., & Bengtson, V. L. (1974). Generations, aging, and social stratification: On the development of generational units. *Journal of Social Issues*, 30(3), 181–205. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1540-4560.1974.tb00733.x>
- Laursen, E. (2013). *Toxic voices: the villain from early Soviet literature to socialist realism* Northwestern University Press.
- Lukacs, G. (1972). *History and class consciousness: Studies in Marxist Dialectics*, (R. Livingstone, Trans.). The MIT Press.
- Lunacharsky, A. V. (1965). *On literature and art*. (A. Pymau & F. Glagoleva, Trans.). Progress Publishers.
- Mally, L. (1990). *Culture of the future: The Proletkult movement in revolutionary Russia*. University of California Press.
- Mannheim, K. (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. Oxford University Press.
- Mead, M. (1970). *Culture and commitment: A study of the generation gap*. Doubleday.
- Murphy, R. (1999). *Theorizing the Avant-Garde: Modernism, expressionism and the problem of postmodernity*. Cambridge University Press.
- Ortega y Gasset, J. (1961). *The modern theme*, J. Cleugh, (Trans.). Harper & Row.
- Pinder, W. M. (1926). *Kunstgeschichte nach generationen* [Art history by generations]. Verlag von Eduard Pfeiffer.
- Schatz, J. (1991). *The generation: The rise and fall of the Jewish Communists of Poland*. University of California Press.
- Schwartz, F. J. (2001). Ernst Bloch and Wilhelm Pinder: Out of the sync. *Grey Room*, (3), 54–89. <https://dx.doi.org/10.1162/152638101300138549>
- Singsen, D. (2020). The Historical Avant-Garde from 1830 to 1939: l'art pour l'art, blague, and Gesamtkunstwerk. *Modernism/Modernity Print Plus*, 5 (2). <https://dx.doi.org/10.26597/mod.0154>
- Sochor, Z. (1988). *Revolution and culture. Lenin-Bogdanov controversy*. Cornell University Press.
- Szabolcsi, M. (1971). Avant-Garde, Neo-Avant-Garde, Modernism: Questions and Suggestions. *New Literary History*, 3 (1), 49-70. <https://doi.org/10.2307/468380>
- Turner, J. A. (2010). *Sitting in and speaking out: Student movements in the American South, 1960-1970*. University of Georgia Press.
- White, J. (2013). Thinking generations, *British Journal of Sociology*, 64(2), 216-247. <https://dx.doi.org/10.1111/1468-4446.12015>
- Wohl, R. (1979). *The Generation of 1914*. Harvard University Press
- Ziarek, K. (2001). *The history of experience: Modernity, the Avant-Garde and the event*. Northwestern University Press.

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1651258>

Türkiye's National Security and the Middle East

Çağla Lüleci-Sula *

Abstract

This study analyzes the evolution of the practices and policies of national security in Türkiye. It examines how the understanding of national security in Türkiye has evolved since its establishment with a particular focus on the place of the Middle East. The study first reviews existing definitions and scholarly work on national security. Second, it analyzes the evolution of national security conceptions by focusing on how policymakers understand and implement this concept. To achieve this, it identifies local and global political events that have influenced the way national security is understood and practiced in Türkiye. The paper then narrows its focus to trace the construction of national security understanding over the past decade, highlighting its transformation following conflicts in the Middle East. It concludes that after the uprisings in the MENA, as conflicts in the region intensified, the Turkish government began redefining the state's national security framework in relation to geographies beyond its borders, shaping the state's security narrative accordingly.

Keywords: National Security, Türkiye, Security Studies, Cold War, Arap Uprisings, Middle East

Cite this article: Lüleci-Sula, Ç. (2025). Türkiye's National Security and the Middle East. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 17–32. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1651258>

* Asst. Prof. Dr. TED University, Political Science and International Relations Department, Ankara, Türkiye.
E-mail: cagla.luleci@tedu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0534-8271>

Article Information

Received 4 March 2025; Revised 07 April 2025; Accepted 14 April 2025; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Türkiye'nin Ulusal Güvenliği ve Orta Doğu

Öz

Bu çalışma Türkiye'deki ulusal güvenlik uygulama ve politikalarının gelişimini analiz etmektedir. Kuruluşundan bu yana Türkiye'de ulusal güvenlik anlayışının nasıl geliştiğini Orta Doğu bölgesinin yeri ve önemine odaklanarak araştırmaktadır. Çalışmada öncelikle ulusal güvenlik kavramına ilişkin mevcut tanımlar ve çalışmalar gözden geçirilmektedir. İkinci olarak, politika yapıcılarının bu kavramı nasıl anladığı ve uyguladığına odaklanarak ulusal güvenlik anlayışlarının evrimi analiz edilmektedir. Bunu yapmak için, Türkiye'de ulusal güvenliğin anlaşılmasını ve uygulanmasını etkileyen yerel ve küresel siyasi olayları tanımlamaktadır. Daha sonra makale, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki ayaklanma ve iç savaşlar sonrasında geçirdiği dönüşümü görmek için son on yılda ulusal güvenlik anlayışının dönüşümünü izini sürmek üzere odağını daraltmaktadır. Arap Ayaklanmaları sonrasında bölgedeki çatışmalar yoğunlaştıkça Türk hükümetinin, devletin ulusal güvenlik tanımını kendi sınırları dışındaki bu coğrafyalara da referansla genişletmeye ve devletin güvenliğine ilişkin söylemi buna göre şekillendirmeye başladığı sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ulusal Güvenlik, Türkiye, Güvenlik Çalışmaları, Soğuk Savaş, Arap Ayaklanmaları, Orta Doğu.

1. Introduction

The national security understandings and policies of the states are influenced and transformed by domestic, regional and global changes in a historical process. Türkiye's national security policies have also been shaped by changing considerations of security and threat, and transformed significantly especially in the Cold War period. This study analyzes changes in the national security policies of Türkiye with a particular focus on the place and significance of the Middle East in these understandings and strategies. It aims to contribute to the existing literature on Türkiye's security policies in two ways. First, it provides a comprehensive historical analysis of Türkiye's national security transformation, offering a structured overview of its evolution from the establishment period to the present day. Second, it examines a significant shift in Türkiye's Middle East policy, a development that remains highly relevant in contemporary politics. By analyzing these aspects, the study enhances our understanding of how Türkiye's security policies have adapted to changes in regional and global politics.

The article argues that the significance of the Middle East in Türkiye's security and foreign policy started to increase in the post-Cold War period. However, following the Arab Uprisings, the place of the region in Türkiye's national security policies has further increased in a way that was not experienced before. The uprisings and civil wars in the region have carried Türkiye's understanding of national security beyond its borders, making the conception of national security more intertwined with regional developments. This transformation was not merely a strategic reaction to the crises and emerging threats, but also a reflection of the Turkish government's vision of becoming a regional leader and a humanitarian actor in the region which Türkiye shares historical and cultural ties. As such, national security has been framed as inseparable from the country's broader regional role.

In this context, the study reveals how Türkiye has expanded its national security definition in the last decade and reshaped its security policies according to regional dynamics. It first presents an overview of how security studies and the concept of national security have evolved. Second, it analyzes how national security is understood and practiced in Türkiye, with a focus

on policy makers. It examines Türkiye's national security policies by dividing into three: the history of policies, post-Cold War Period, and post-Arab Uprisings period. In this context, the internal and external dynamics influencing the country's security policies and the fundamental breaking points of the national security understanding are analyzed from a historical perspective.

This research presents the historical evolution of the subject matter within a narrative framework. In addition to existing literature, key sources such as leader speeches and official reports have been reviewed, and the findings are organized in a chronological form. I narrate the historical process with an effort to contextualize discourses and policies within their respective time periods. The research examines how Türkiye's national security narrative and policies have been repeatedly reconstructed throughout this historical process. Rather than conducting extensive archival research, it synthesizes information from the literature and key documents to outline main developments and transformations in Türkiye's national security practices and policies.

2. Security Studies and National Security

Since its establishment as a field of study after the World War II, security has been defined and studied in multiple ways. The traditional understanding of security that focuses on military threats to the state as the main referent object of security had dominated the field through the end of the Cold War. By the 1980s, critiques of this approach started to manifest themselves, which researchers of security later labeled as the critical approaches (Buzan & Hansen, 2009). They challenged traditional security in multiple ways, starting from its positivist research program, state-centrism, and extensive focus on military threats.

The realist paradigm therefore conceptualizes security mainly in terms of military threats to nation-states (Baylis et al., 2008). Security of the state, or as it is widely referred to, national security refers to a sovereign state's security and defense. It is a state's ability to protect its sovereignty, territorial integrity, population, economy, and institutions from both external and internal threats as well as to provide "freedom from foreign dictation" (Lasswell, 1950, in Romm, 1993). It is the responsibility of a government to safeguard the state and nation's security through multiple means such as military, law enforcement, diplomacy, and intelligence. Thus, national security refers to the obligation of securing "the survival of a nation's independence, institutions, and inhabitants" (Sorensen, 1990, p. 3). The definition of national security may also comprise the protection of critical infrastructure, the rule of law, as well as responding to multiple forms of crises and disasters. Assets such as political independence and a balanced social development or a state's ability to provide basic functions for its society have also been included in the concept (Hewedy, 1989). In other words, national security may directly refer to the survival of a state, as well as to that state's capability "to overcome multi-dimensional threats to the well-being of its people at any given time" (Paleri, 2008). For instance, as early as the Cold War period, non-military issues such as environmental degradation, economic crisis, and the possibility of losing the technology race have been considered threats to the security and well-being of the United States (Sorensen, 1990, p. 7).

The term 'national security' was collocated first around the Second World War and took its place in the 'strategic dictionary' together with traditional concepts such as external policy, military affairs, etc. (Grizold, 1994, p. 40). The traditional approach of the Cold War emphasizes the central role of power and military threats in determining the definition and policy of national security (Leffler, 1990, p. 143). Although national security as a concept and a policy has a particular meaning that applies to different contexts according to traditional security approaches, it is a social and dynamic concept that changes and evolves in time and space. Even in the Cold War environment when realist understanding dominated the field, some scholars emphasized that national security was not to be understood in completely objective terms.

Wolfers (1952, p. 481) argued that, the concept of national security might not mean the same thing to all, or it may even not have any precise or particular meaning at all. While some states exaggerate the same type of threat, others might underestimate its significance. Defining national security, he argued that if one talks about an objective understanding of the term, refers to the absence of threats to values. In a subjective sense, though, it refers to a situation in which there is no fear that these values will be attacked (Wolfers, 1952, p. 485). If national security refers to threats of any kind to the state, the probability of an upcoming attack cannot be measured in an objective sense; so, it always remains "a matter of subjective evaluation and speculation" (Wolfers, 1952, p. 485). Similarly, Leffler (1990) argues that threats to national security can be related to 'real dangers' as well as ideological perceptions, mistaken images, and cultural symbols.

Therefore, the concept of national security, as well as the policies shaped around it, are not fixed; they are constantly being reconstructed based on the actor producing them, the specific period, the geographical context, and prevailing political and social conditions, among others (See Chul, 2009). This variability highlights the dynamic nature of national security, which is deeply influenced by the changing priorities and perspectives of policymakers, as well as the conceived challenges and opportunities of the era. Understanding these shifts and analyzing the elements that define them are significant for comprehending a state's overall political landscape and the decisions that drive its governance.

Then how and by whom are threats to national security are constructed? According to existing approaches, states determine their national security policies through a complex and multifaceted process in which multiple actors are involved including governments, interest groups, and public experts on policy-making and practice of security. Yet, most studies focus on political leaders and experts as the actors that are influential in determining national security definitions and policies (Sorensen, 1990, p. 2). Looking at the sources of national security policies, the literature cites many different possible factors including internal and external threat assessments of the governments; strategic interests constructed by state organs linked to economic, political, and military factors; international relations of a country; public opinion; and legal and ethical considerations including international law, human rights, domestic laws, and regulations.

As seen, national security conceptions and policies encompass both domestic and foreign factors (Leffler, 1990, p. 143). As Zelikow (2003, p. 17) suggests, "all national security strategies

start with a mental image of the world.” As such, the determination of national security policies generally depends on the constitution of domestic and international threats. One significant source in the construction of national security is domestic politics, stemming from factors such as public opinion, interest groups, the military’s role in politics, etc. Secondly, national security conceptions and policies also depend on the international relations of that particular country. For instance, Wolfers (1952, p. 487) argues, even in the 1950s that “nobody can reasonably contend that Canada is threatened to the same extent as countries like Iran or Yugoslavia...” According to this argument, geopolitics has a significant role in the determination and definition of threats, and national security. However, national security is constructed in relation to both global and regional political developments, and the actors defining it. The ‘risks and threats’ that are posed by internal and external sources are filtered through the actors’ cognitions, namely values, ideologies, worldviews, and personalities. These core values may change from one person/group to the other, which may alter the conceptualizations of national security or the strategies for pursuing security policies (Leffler, 1990, p. 145).

If the understanding of national security and policies shaped around it change in time depending on transformations in political context and also actors that construct it, it can be argued that the Turkish government’s vision of being a humanitarian actor and playing a leader role in MENA have shaped its security policies. The Turkish policy makers have positioned the state not only as a nation-state, but also as an actor with historical and cultural ties to societies in the Middle East and have reconstructed its national and regional security policies accordingly. The aim to act independently in its relations with ‘the Western world’ and the effort to construct its own security paradigm have also shaped Türkiye’s security vision and policies. As such, official security discourse has intertwined with regional security narratives and has become part of national security understanding. Especially after the elimination of the limiting impact of the Cold War, Türkiye started to follow more active policies in the Middle East. However, with the deepening of regional crises and uncertainty emerged after the Arab Uprisings, domestic and regional security discourses have become increasingly intertwined, gaining a different dimension.

3. Türkiye's National Security: A History

Since the establishment of the Republic, Türkiye has been a “security-conscious” actor that puts various external and internal security threats at the top of the political agenda of the state (Lesser, 2010, p. 258). The Atatürk era (1919-1939) was marked by the independence, sovereignty, and unity of state. The national security strategy of the time emphasized peace and status-quo, which aimed to keep the state back from offensive security policies and, hence, to protect Türkiye from prolonged war while maintaining stability in and around the state. The Turkish state respected international norms and law and intended to remain a sovereign and respected member of international society. It followed a security policy that had been ongoing since the 18th Century Ottoman that could be named ‘defensive realpolitik’ (Karaosmanoğlu, 2000). This conservative and defensive orientation in foreign relations is also linked with what is named ‘the Sevres Syndrome’ which referred to Türkiye's “geopolitical paranoia” of being

invaded by great powers of the time after the legacy of the World War I and the following War of Independence (Lesser, 2010, p. 9).

In terms of internal security concerns, the Turkish state followed a policy of homogenization of society during the nation and state formation process, which targeted to provide and maintain a society that was made up of Turkic and Muslim populations triggered by the anxiety that non-Turkish populations may pose a threat to the state's external and internal security (İçduygu et al., 2008, p. 372). This policy started to change shortly after the establishment period and gave way to a policy of Westernization. That is, the Atatürk period's aim "to reach the level of contemporary civilization" was already associated with the European civilization (Sula, 2021, p.12) and Türkiye started a series of reform processes targeting the sociopolitical structure of the country after the immediate establishment period. Quoting from Atatürk himself, "This Western direction in domestic and foreign policies played a key role in the country's modernization attempts" (Atatürk, 2006b in Sula, 2021). The Turkish elites also had a distrust of the Soviet Union mainly because of its communist regime that they considered to be a threat to Türkiye's newly consolidating regime (Karaosmanoğlu, 2000, p. 203). This policy of Westernization led Western powers and societies to be identified as friends rather than threats to national security.

This policy of constructing close relations with the 'Western world' also went hand in hand with the Turkish elites' determination to protect the borders defined by the Misak-ı Milli (National Pact) (İçduygu, 2004). Türkiye's decision-makers believed that the path to ensure national security was to develop good relations with the world while also protecting the country against 'potential threats' that might arise from the East and South. As such, on the way to the World War II and the Cold War, Türkiye made its decision to align with the Western Powers, while also trying not to provoke any other states including the Soviet Union and its allies.

During the first decades of the Cold War Period, while aligning the state with the so-called Western camp, the Turkish policy makers aimed to keep the state aloof from the instability in the MENA as these states were struggling with independence issues. In the 1960s and 1970s, Türkiye, for the first time in the history of the Republic, reconsidered its security agenda and Middle East policy and tried to follow a comparatively independent policy in the region. This slight change was result of a series of events that caused disappointment, such as the Cyprus issue, Cuban Missile Crisis, and finally the Johnson Letter (See Republic of Türkiye MFA, [n.d.a](#); U.S.A Department of State, 1962; U.S.A Department of State, 1964). However, until at least the end of the Cold War, Türkiye maintained its distance from the region since policymakers of the time had decided that this was the way to ensure Türkiye's national security. As such, this policy of alignment with the West while avoiding war and conflict continued throughout the Cold War. Even if the Middle East appeared in Türkiye's security agenda, political elites have primary considered the Middle East as a security problem rather than merging the state's security with that of the region.

4. The Post-Cold War Era

The political environment in which Türkiye operated was transformed by the end of the Cold War and the elimination of the threat coming from the Soviet Union for the Western camp. This development led the Turkish policymakers to reevaluate national security definitions and priorities. Following the Cold War years, the state changed its focus from its traditional military focused approach to national security and decided to prioritize political and economic reforms that had already started in the 1980s (Kirişçi, 1997). The governments started to focus more on improving the conditions of democracy, providing human rights, and recovering economy both because the elites considered these factors as key in ensuring its long-term stability and security, and also with the impact of the governments' bid for EU membership. Such opening up after the Cold War further influenced the country's vision regarding foreign policy and its behavior, as it started to seek a multidirectional policy through closer ties with neighbors and other countries that are mostly closer to its region. The idea of playing a more active role in regional and global politics was also a product of this period.

Türkiye could not completely abandon its traditional national security understanding though, due to 'new security challenges' in the period following the Cold War brought, including regional instability, terrorism, and organized crime. The governments continued to increase their energy and investment in the state's military capabilities and enhanced cooperation with its allies, NATO member states being in the first place (White Paper, 2000).

Starting from the late 1980s to date, PKK (Kurdistan Workers' Party) terrorism has been one major source of security challenge for the Turkish governments. Organized mainly in the southeastern part of Anatolia, PKK has had various and transforming goals and demands from the Turkish state such as seeking an independent Kurdish state partially within Turkish territories, autonomy, and a wide range of political, social and cultural rights for Kurdish people who live in Türkiye. This internal security threat has been linked to a couple of neighboring states, which also influenced the state's foreign relations. Policy makers as well as the public linked this threat to the neighboring states of the Middle East, especially Syria and Iraq, which occasionally caused tense relations with these states. Türkiye's ongoing war with terrorism has been on its national security agenda since then, influencing the state's relations with not only neighbors from East and South but also the US and the EU countries. This internal security concern and its links with Türkiye's foreign and security policy became stronger in the 2000s after the US-led coalition's war in Iraq, which was a sign that PKK terrorism remained on Türkiye's national security agenda (Lesser, 2010).

Another traditional domestic source of Türkiye's post-Cold War national security policy, especially throughout the 1990s, had been Islamic fundamentalism. This concern got stronger after the Refah Party-led government, which led to the 'post-modern coup' that started after the National Security Council meeting of 1997. This started the February 28 process in which political Islam was highly securitized and many state and non-state institutions started to fight Islamic fundamentalism through discourses and practices of security (Lüleci-Sula, 2020). The post-modern coup ended the Refah-Yol government, and three 'secular' political parties of the assembly established the 55th government, which eased concern about the dominance of political Islam in the country.

When it comes to global politics, Turkish political elites abandoned the state's non-involvement policy and started a more proactive approach in the neighboring regions, including the Middle East and North Africa (MENA), the Central Asia, Caucasus, the Balkans, and the Black Sea (Karaosmanoğlu, 2000, p. 210). Türkiye began to be interested in regional security, multilateralism in foreign affairs, and more security and economic cooperation with its neighbors. This opening in foreign policy influenced national security policies because it gave the policymakers new issue areas to focus on and new security challenges to deal with. Türkiye's involvement in the Gulf War was the first of these challenges after the Cold War, which changed old patterns of security and foreign policy behavior. The Özal government of the time sided with the anti-Iraqi coalition and the UN which led Türkiye to cooperate with the West through taking part in allied operations. According to the 'White Paper' of 2020, Türkiye further supported NATO and the UN by participating in operations in the Balkans and Adriatic throughout the 1990s (Neal and Gardner, 2024). Thus, although there was an opening in foreign policy towards different regions, Türkiye remained closed allies with the Western powers and actors for at least another decade.

The Özal Government's new foreign policy decision-making mechanism and Türkiye's involvement in the Gulf War further influenced domestic politics by being an early sign of changes in civil-military relations. The Chief of General Staff resigned due to Özal's "unconventional way of engaging with the Gulf War" (Karaosmanoğlu, 2000, p. 211) which some circles in politics and media welcomed as a sign of democratization in domestic politics. According to the military circles, Özal's foreign policy decision was a sign of deterioration in bureaucratic practices because he did not consult high military officials. This small step in minimalizing the role of the military in politics would later be strengthened by a change in the structure of Türkiye's National Security Council (NSC) which was and still is a constitutional advisory body. NSC operated under the chairmanship of the president and was made up of the prime minister, ministers of foreign affairs, internal affairs, and defense, the chief of general staff, as well as the commanders in chief of the army, gendarmerie, navy, and air force. This changed in the 2000s due to the JDP (Justice and Development Party) government's aim to civilize domestic and foreign policy making (Aknur, 2013). Considering Türkiye's past with several military coups, both political elites of Türkiye and the EU actors welcomed this change on Türkiye's road to membership that was accelerated in 1999.

The change in civil-military relations was also possible due to a change in understandings of domestic threats to national security. PKK terrorism and Islamic fundamentalism were two major internal security concerns of the Turkish governments that the public and state bureaucracy relied on the military to solve. Put it differently, the military was considered the protector of the sovereign, indivisible, and secular state. However, in the 2000s, as discussed in the next section, traditional threats of both PKK terrorism and Islamic fundamentalism started to decrease due to certain developments. By the end of the 1990s Türkiye came into the wage of conflict with the Syrian government over their support for the PKK. 1999, PKK leader Abdullah Öcalan was caught and imprisoned after Türkiye decided to force the Syrian government to expel him during an NSC meeting in 1998 (Republic of Türkiye MFA, n.d.). After that, PKK violence in Türkiye decreased for almost five years, which also influenced the

consideration of the threat to national security, which gave the government a window of opportunity to reconsider the military's strong existence in politics.

The second of these internal threats, Islamic fundamentalism, also started to lose significance. The Turkish Armed Forces had been a major actor that contributed to the securitization of Islamic fundamentalism throughout the 1990s. As specified by the Ministry of National Defense in its White Papers for 1998 and 2000, secularism, defined as 'the independence of the state from religious rules' had a priority in terms of preserving the state's national security (Cizre, 2003, p. 216; White Paper, 2000). As Islamic fundamentalism was defined as a threat to the unity and integrity of the state, the military had become the main actor that was responsible for providing the endurance of secularism as the official ideology of the state. Yet, especially by the 2010s, the declining significance of the Islamic fundamentalist threat went hand in hand with changes in civil-military relations initiated by the JDP government.

The JDP succeeded in the elections in 2002 and started the era of single-party rule following the coalitions period in Turkish politics after the Cold War. In the years under the JDP government, Türkiye's national security strategy has evolved to encompass a range of priorities related to domestic, regional, and international politics. There were changes but also continuities with the past especially in the first decade of the 2000s. Domestically, the effort to counter the threat posed by PKK, particularly in southeastern Türkiye prevailed, while Islamic fundamentalism started to lose its significance as a national security threat began to lose significance in the policy makers' regard. PKK's presence in Iraq after the war and its terrorist actions in Türkiye in the first decade of the 2000s, as well as Al Qaeda's terrorist actions particularly in Istanbul kept the threat of terrorism alive in Türkiye's national security policies. As a result, the Turkish state conducted a cross-border military operation in Iraq in 2007 targeting PKK bases as part of its fight against terrorism (Khan, 2015). Meanwhile, the Turkish government also tried to at least develop peaceful relations with the Iraqi Kurdish Regional Government in Northern Iraq mostly as a continuation of the state policy of constructing zero-problem relationships with neighbors (Hale, 2009; Zafar, 2012). The impact of Türkiye's new foreign policy vision was also significant for its developing relations with Iran in this period, which correlates with Islamic fundamentalism's desecuritization in domestic politics (Lüleci-Sula, 2020). National security is defined by the actors that have norms and identities that shape the process of the construction of security understandings and policies (Katzenstein, 1996; Cho, 2009). The identity of the JDP elites also played a central role in fundamental Islam and Iran - as a country associated with it- is no longer being perceived as a threat to the national security of Türkiye as a state policy (Altunışık and Martin, 2011).

While relations with most countries in the Middle East took a positive turn in the first decade of the JDP rule, Türkiye's bilateral relations with the state of Israel started to deteriorate following The Davos Crisis of 2009 and the Mavi Marmara incident of 2010. However, these conflicts and diplomatic tensions were not constructed as a direct threat to Türkiye's national security while the next decade's security policies were marked by issues mainly posed by the uprisings and civil wars in the region.

5. The Post-Arab Uprisings Era

The Arab Uprisings led to significant political transformations in the MENA and transformed the understanding and practices of security in the region. Ongoing instabilities in the region forced many states to reconsider national security policies (Grizold, 1994). Policymakers of Türkiye also started to change the national security strategies of the state. The civil war in Syria, the terrorism threat especially perceived from PKK and ISIS, mass mobility and migration from the region, and the instability in various states in the Middle East resulted in more proactive foreign and security policies for Türkiye. Accordingly, this period has been marked by the understanding that measures to maintain security within the national borders are not enough, and only if cross-border security is ensured, national security can be provided.

Starting from the outbreak of the uprisings, Türkiye's political elites have increasingly aligned the state's territorial or national security with the Middle East region as a continuation of the government's foreign policy vision of actively engaging the state in the region. Starting from the outbreak of the Arab Uprisings, government elites sided with the opposition forces and the suffering societies rebelling against the regimes. This positioning was result of not only the policy of protecting the suffering people of the civil wars, but also to ensure Turkish territory and population's well-being and security. In 2016 Türkiye started a series of direct transborder military operations in the region, which can be considered the sign of a new era of militarization in Turkish foreign policy (Mehmetcik & Çelik, 2022). Türkiye's military engagement in the region influenced the government's discourse and Türkiye's policies and practices of national security. According to the national security concept defined in November 2016,

Türkiye's fight with terrorism is not limited to its own territory. Due to the transborder nature of terrorism, Türkiye's fight is continuing in a wide area. The operations we make in Syria and Iraq are [...] because sources of threat towards our country are there. We tried to tell the Westerners [...] a secure zone cleared from terrorists [is needed]. No one can stop our attempts to establish a secure zone in Syria. The issue of Syria and Iraq is [...] a matter of survival for us (Erdogan, 2016b).

As such, survival of Türkiye has been directly linked to the security of its close neighborhood. Through its policy of fighting against terrorism, which is defined and encountered as a transnational threat, the Turkish policy makers have broadened the state's territorial zone of security through its close neighborhood, especially the Middle East. This period is marked by an understanding that if security is not ensured in the neighboring regions, it cannot be ensured and maintained in Türkiye either. As a result, the understanding and policies of national security started to encompass Türkiye's immediate surroundings, especially the states experiencing uprisings.

At this point, it is significant to also note that Türkiye's involvement in the region is further presented as its "growing power, influence, and ability" in the Middle East and the globe (Erdoğan, 2015a). Thus, beyond security, involvement, and influence in the region are considered to be a sign of prestige. Erdoğan stated in 2015 that Türkiye had spent "more than 6 billion dollars while the total funding from the world was 363 million dollars." According to

the President Erdoğan, this was very significant because it showed Türkiye's current place in the world (Erdoğan, 2015d). Türkiye's fight against transborder terrorism in the Middle East has also been seen and promoted as an indication of its ability and power (Erdoğan, 2016; 2016a; 2016b). While Türkiye conducted military operations to secure the territories beyond its national borders, policymakers, Erdoğan being in the first place, invited the international community to help Türkiye in its fight against terrorism and to secure Türkiye and Syria's borders and territory from terrorists, as well as to guarantee a safe zone and provide voluntary repatriation of Syrian immigrants (Erdoğan, 2019; 2019a). What is also necessary to note is that overthrowing the then regime and creating a safe zone in Syria, especially in the North were defined and presented as Türkiye's national security needs, which, according to the government, 'the Westerners' did not support (Erdoğan, 2015).

For these reasons and intentions, Türkiye started to adopt a proactive security policy and to interfere directly with cross-border threats. The national security policy has been transformed in a few significant ways. First, cross-border operations have become significant in the fight against terrorism. Second, although in official discourse the issue of migration has been referred to as a humanitarian matter, in practice mass mobility and migration have become a matter of security. Third, regional policies have started to gain a security component supported by military and defense capacity. Overall, as part of this expansion in the understanding of national security, border security, and military operations have started to take primacy. A closer examination of these points is essential.

First, instabilities in the Middle East region after the Arab Uprisings have led Türkiye's policymakers to reconsider and reshape the state's strategies to fight terrorism. Especially the developments in Syria and Iraq paved the way for increased terrorist activities in and around these countries. As a result, Türkiye has started to act more proactively and adopted preventive measures. It targeted the presence of terrorist groups and practices in the areas closer to its borders through a series of cross-border operations to prevent them from crossing the borders. Operation Euphrates Shield (Fırat Kalkanı Operasyonu) and Operation Olive Branch (Zeytin Dalı Operasyonu) operations, which were realized as part of the policy of fight against terrorism and to create safe zones beyond the borders, are concrete outcomes of this policy (See Yeşiltaş et. al, 2017; Kaya and Kayar, 2023, Baysal & Lüleci-Sula, 2025).

Türkiye also increased practices of cooperation and intelligence sharing in the region, as part of expanding its national security beyond borders. Conducting operations together with neighboring states and international coalitions, the Turkish government aimed to cut financial sources of terrorist organizations and logistical support to them from different sources, and also to neutralize the leadership cadres. Signing regional and international agreements, Türkiye also played a more active role in the fight against terrorism in the global arena. Its current national security policy is also supported by domestic security measures. To prevent terrorist attacks, especially in metropolises, security measures have been strengthened, practices of intelligence units' have been intensified, and operations have been conducted on terrorist cells. Moreover, to prevent online terrorism propaganda, digital security measures have been activated. All of these policies and practices aimed to fight terrorism as a transborder threat, which linked Türkiye's national security to the Middle East region.

Second, mass migration and the displacement of millions of people were brought on by civil wars and instability during and after the Arab Uprisings. Due to its geographic location and governmental political choices, Türkiye has been among the most affected countries. Türkiye currently hosts around 4 million people, most of whom migrated from Syria (UNHCR, [n.d.](#)). This development has had an impact on Türkiye at multiple levels, including politics, economy, social life, and demography.

When the uprisings started and the first group of immigrants entered Türkiye, state officials as well as most circles in the society framed the issue in terms of a humanitarian crisis and responsibility. This framing was in line with Türkiye's foreign policy vision since the 2000s, which combined "hard power-based military assertiveness and humanitarian norms" (Çavuşoğlu, 2017; Keyman, 2017). However, when the number of immigrants increased significantly in a short period, the discourse and policies about migration started to change. The discourse was transformed from a humanitarian issue to a burden, political economic, and challenge, if not a matter of security. The change in how migrants are framed influenced the policies and practices though.

The Turkish government aimed to establish a safe zone beyond the borders and transborder operations have been justified with reference to this defined need. These safe zones do not only aim to strengthen border security but also to encourage voluntary repatriation. Infrastructure works, housing projects, and the provision of basic services in these regions have become part of Türkiye's regional security policies and have evolved into an approach that considers cross-border stability as a necessity for national security. Türkiye's actions have reinforced the idea that national security cannot be fully protected without cross-border stabilization and security.

Another indication that Türkiye has started to define its national security in conjunction with the Middle East is that regional crises have been treated not only as a foreign policy issue but also as a direct threat to internal security. Demographic changes, especially in border regions, and the economic, political and social effects of migration have blurred the boundaries between external and internal securities. This situation has led to the expansion of Türkiye's security policies to include cross-border elements, establishing the understanding that instability in the region directly affects Turkey and therefore preventive interventions are inevitable. As a result, Türkiye's cross-border security policies and refugee management strategies mark a fundamental transformation in the country's security perception. Türkiye now considers its security not only within its borders but also in conjunction with regional stability and directly links developments in the Middle East to its national security. In this context, every step taken across the border is considered not only as a regional arrangement but also as part of Türkiye's strategy to protect its internal security.

Third, civil wars, terrorism, and power vacuums and shifts in the Middle East caused Türkiye to merge its national security with that of the region while allowing it to intervene in regional instability through diplomatic, economic, political as well as military means. Türkiye has not only defended state borders but also became an actor that aimed to shape regional security.

One concrete example of this new security understanding is the increase in Türkiye's cross-border military presence. Military operations in Syria and Iraq started with a motivation to

provide border security but eventually became part of the long-term regional policies of the state. These operations indicate that Türkiye has adopted a security perspective beyond its borders and linked its national security directly with those of certain parts of the Middle East. Similarly, Türkiye's military bases in Qatar and Somalia reflect the state policy of becoming a significant power in the security policies of the MENA while also illustrating that national security is understood and practiced through its links with regional security (Kasapoğlu, 2017). Investments in the defense industry can also be read as part of this new security understanding. National and domestically produced defense projects result in not only more independent security policies but also strengthened operations in the region. This increasing military capacity has become a tool that supports Türkiye's aim to become a significant security actor in the MENA.

In the diplomatic arena, Türkiye has also reshaped its international alliances by defining its security policies in a regional context. The Astana Process established with Russia and Iran on the Syrian issue revealed Türkiye's desire to become an actor that directly determines the security structure of the Middle East (Cengiz, 2020). Initiatives regarding maritime jurisdictions and energy resources in the Eastern Mediterranean have also been an extension of this security approach, showing that Türkiye considers regional security as a whole.

As a result, Türkiye's post-Arab Spring security approach has moved beyond national borders and made it necessary for Turkey to consider regional stability as a direct part of its national security. Cross-border operations, military bases, defense industry investments, and diplomatic initiatives show that Türkiye has shaped its security policies not only within its borders but also in the context of the entire region.

6. Conclusion

This study analyzed the transformation of national security definitions and policies in Türkiye in a historical process. It specifically focused on the increasing significance of the Middle East in these policies following the Cold War. It argued that the place and importance of the Middle East in Türkiye's foreign and security policy started to increase in the post-Cold War period. However, following the Arab Uprisings, the region's significance in Türkiye's national security policies further increased. Traditional national security understanding in Türkiye that was shaped around protecting national borders and combating terrorism became more intertwined with the MENA region after the Arab Uprisings. These events created an atmosphere of constant insecurity around Türkiye's borders, leading to a security perspective increasingly intertwined with cross-border dynamics. The main finding of the article is that national security has started to be defined not only within its borders but also in relation to regional security.

The instabilities following the Arab Uprisings influenced Türkiye's security policies significantly. Especially the civil war in Syria and the activities of terrorist organizations at the borderlands have been the main factors that directed Turkish policy makers to transborder operations. In this period, Türkiye's security policies have moved beyond a purely defensive approach, assuming a role in ensuring and shaping regional security. This transformation has increased Türkiye's influence in the region while also bringing new challenges and assumed responsibilities. In the post-2010 period, policymakers in Türkiye sought greater engagement

in Middle Eastern political developments by supporting the peoples of the region who revolted against authoritarian regimes. While adopting a protector role for the state to provide security and shelter, Turkish elites also aligned the state's security with that of neighboring countries, presenting Türkiye as a force combating both oppressive regimes and terrorism threatening its borders.

The analysis of this transformation in Türkiye's national security understanding and policies contributes to IR literature by illustrating how the national security strategies of regional powers change reacting to regional crises and conflicts. Moreover, the analysis highlights the increasing intertwinement of national and regional security, presenting a potential area for future research to engage with within the theoretical debates in security studies. It shows that Türkiye's efforts to shape its national security has gone beyond its borders which reflect a dynamic strategy that moves beyond traditional security concepts.

As a result, the transformation of Türkiye's national security understanding and policies offers a significant area of study within both the country's security framework and the broader literature on IR and security studies. As Türkiye's national security policies become more closely integrated with regional security, they present a subject in need of deeper analysis in future research. This study seeks to contribute to academic discussions by exploring these transformations within a historical context and through a structured analysis.

ACKNOWLEDGEMENT

—

FUNDING

No financial support was received from any person or institution for the study.

ETHICS

The author declares that this article complies with ethical standards and rules.

AUTHOR CONTRIBUTION

Çağla Lüleci-Sula General contribution rate: 100%.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares no conflict of interest.

References

- Aknur, M. (2013). *Civil-Military Relations in Turkey: An Analysis of Civilian Leaders*. VDM Verlag Dr. Müller.
- Altunisik, M. B. and Martin, L. G. (2011). Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP. *Turkish Studies*, 12(4), 569–87.
- Atatürk, M. K. (2006b). İkinci Dönem Üçüncü Toplanma Yılıni Açarken. In N. Arsan (Ed.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: I.* (355–361). Atatürk Araştırma Merkezi.
- Baylis, J., Steve Smith and, Patricia Owens. (2008). *The Globalization of World Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Baysal, B. and Lüleci-Sula, Ç. (2025). From Demining to Wall Construction: The Evolution of Türkiye's Syrian Border Policy. In S. Erkmen and M. E. Erendor (eds.), *The Security Dimensions of the Syrian Civil War* (139-148). CRC Press.
- Buzan, B. & Lene Hansen. (2009). *Evolution of International Security Studies*. New York: Cambridge University Press.
- Cengiz, S. (2020). Assessing the Astana Peace Process for Syria: Actors, Approaches, and Differences. *Contemporary Review of the Middle East*, 7(2), 200-214.
- Cizre, Ü. (2003). Demythologizing the National Security Concept: The Case of Turkey. *Middle East Journal*, 57(2), 213-229.
- Chul, C. Y. (2009). Conventional and Critical Constructivist Approaches to National Security. *Korean Journal of International Relations*, 49(3), 75-102.
- Çavuşoğlu, M. (2017). Turkish Foreign Policy in a Time of Perpetual Turmoil. *Insight Turkey*, 19(1), 11-16.
- Erdoğan, R. T. (2015). "1915; Osmanlı İmparatorluğu'nun En Uzun Yılı" Sempozyumunda Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/2988/1915-osmanli-imparatorlugunun-en-uzun-yili-sempozyumunda-yaptiklari-konusma>.

- Erdoğan, R. T. (2015a). Türk Kızılayı Olağanüstü Genel Kurulu'nda Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/29896/turk-kizilayi-olaganustu-genel-kurulunda-yaptiklari-konusma>.
- Erdoğan, R. T. (2016). Emniyet Mensupları ile İftar Programında Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/44422/emniyet-mensuplari-ile-iftar-programinda-yaptiklari-konusma>.
- Erdoğan, R. T. (2016a). NATO Parlamenter Asamblesi Sonbahar Genel Kurul Toplantısında Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61069/nato-parlamenter-asamblesi-sonbahar-genel-kurul-toplantısında-yaptiklari-konusma>.
- Erdoğan, R. T. (2016b). "Türkiye'nin Yeni Güvenlik Konsepti" Konferansında Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/61114/turkiyenin-yeni-guvenlik-konsepti-konferansında-yaptiklari-konusma>.
- Erdoğan, R. T. (2019). Yabancı Medya Temsilcilerini Kabulünde Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/111183/yabanci-medya-temsilcilerini-kabulünde-yaptiklari-konusma>.
- Erdoğan, R. T. (2019a). Küresel Mülteci Forumu'nda Yaptıkları Konuşma. <https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/113993/kuresel-multeci-forumu-nda-yaptiklari-konusma>.
- Grizold, A. (1994). The concept of national security in the contemporary world. *International Journal on World Peace*, 11(3), 37-53.
- Hale, W. (2009). Turkey and the Middle East in the "New Era". *Insight Turkey*, 11(3), 143-159.
- Hewedy, A. (1989). *Militarization and Security in the Middle East*. London: Pinter Publishers.
- Icduygu, A. (2004). Demographic Mobility and Turkey: Migration Experiences and Government Responses. *Mediterranean Quarterly*, 15(4), 88-99.
- Icduygu, A., Toktaş, Ş., & Ali Soner, B. (2008). The politics of population in a nation-building process: emigration of non-Muslims from Turkey. *Ethnic and Racial Studies*, 31(2), 358-389.
- Karaosmanoğlu, A. L. (2000). The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey. *Journal of International Affairs*, 54(1), 199-216.
- Kasapoğlu, C. (2017). Türkiye's forward-basing posture. EDAM Foreign Policy and Security Paper Series 2017/4. https://edam.org.tr/Uploads/Yukleme_Resim/-3-10-2023-05-35-47.pdf
- Katzenstein, P. J. (ed.) (1996). *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*. New York: Columbia University Press.
- Kaya, Y. Ç., and Kayar, A. (2023). Use of force against PYD/YPG in Syria. In A. Ş. Ademi (ed.), *International Security Theories and Regional Approaches in the 21st Century* (27-59). Efe Academy Publishing.
- Keyman, E. F. (2017). A New Turkish Foreign Policy: Towards Proactive "Moral Realism." *Insight Turkey*, 19(1), 55-70.
- Khan, S. M. (2015). The Transformation of Turkish Foreign Policy Towards the Middle East. *Policy Perspectives*, 12(1), 31-50.
- Kirişçi, K. (1997). Turkish Security and the Middle East. *Middle East Review of International Affairs*, 1(2). https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria797_kirischi.html?utm_source=chatgpt.com
- Leffler, M. P. (1990). National Security. *The Journal of American History*, 77(1), 143-152.
- Lesser, I. (2010). The Evolution of Turkish National Security Strategy. In C. Kerslake, K. Öktem, Philip Robins (Eds.), *Türkiye's Engagement with Modernity: Conflict and Change in the Twentieth Century* (258-276). Palgrave Macmillan.
- Lülecı-Sula, Ç (2020). Domestic Threats and Foreign Policy Agenda: A Security Perspective on Turkey's Iran Policy. *British Journal of Middle Eastern Studies*, 47(5), 723-740.
- Mehmetcik, H. & Çelik, A. C. (2022). The Militarization of Turkish Foreign Policy. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 24(1), 24-41.
- Neal, Andrew W; Gardner, Roy B. (2024). National Security and Defence Documents Dataset (1987-2024), 1987-2024 [dataset]. University of Edinburgh. School of Social and Political Science. Politics and International Relations. <https://doi.org/10.7488/ds/7797>.
- Paleri, P. (2008). *National Security: Imperatives and Challenges*. Tata McGraw-Hill Publications.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (MFA) (n.d.). PKK. https://www.mfa.gov.tr/pkk.en.mfa?utm_source=chatgpt.com.
- Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs (MFA) (n.d.a). Cyprus (Historical Overview). <https://www.mfa.gov.tr/cyprus-historical-overview.en.mfa>.
- Romm, J. J. (1993). *Defining National Security: the Nonmilitary Aspects*. The Council on Foreign Relations Press.
- Sorensen, T. C. (1990). Rethinking National Security. *Foreign Affairs*, 69(3), 1-18.
- Sula, İ.E. (2021). Turkish Foreign Policy in the Early Republican Period: An 'International Society' Approach. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-16.
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2019). İç Güvenlik Gelişmeleri Raporu: 2019 Yıllığı. <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/ic-guvenlik-gelistmeleri-raporu2019-yilligi>
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2019a). 2019-2023 Stratejik Planı. <https://www.icisleri.gov.tr/icguvenlik/stratejik-plan-2019-2023>
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020). İç Güvenlik Gelişmeleri Raporu: 2020 Yıllığı. <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/ic-guvenlik-gelistmeleri-raporu2020-yilligi>
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2020a). Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Harekât Bölgelerindeki İnsanî Güvenlik. <http://www.icguvenlikyayinlari.gov.tr/firat-kalkani-ve-zeytin-dali-harekt-bolgelerindeki-insan-guvenlik>
- T.C. İçişleri Bakanlığı (2021). İç Güvenlik Gelişmeleri Raporu: 2021 Yıllığı. <http://icguvenlikyayinlari.gov.tr/ic-guvenlik-gelistmeleri-raporu-2021-yilligi>
- UNHCR. (n.d.). Türkiye'deki Mülteciler ve Sığınmacılar. https://www.unhcr.org/tr/kime-yardim-ediyoruz/tuerkiyedeki-muelteciler-ve-siginmacilar?utm_source=chatgpt.com

- U.S.A Department of State. (1962). The Cuban Missile Crisis, October 1962. <https://history.state.gov/milestones/1961-1968/cuban-missile-crisis>.
- U.S.A Department of State. (1964). Telegram From the Department of State to the Embassy in Turkey. <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v16/d54>
- White Paper (2000). Defense White Paper. https://www.files.ethz.ch/isn/154907/Turkey_2000eng.pdf
- Wolfer, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol. *Political Science Quarterly*, 67(4), 481-502.
- Yeşiltaş, M., Seren, M, and Özçelik, N. (2017). Operation Euphrates Shield Implementation and Lessons Learned. SETA Publications. https://www.setav.org/en/assets/uploads/2017/11/R97_Euphrates.pdf?utm_source=chatgpt.com
- Zafar, S. S. (2012). Turkey's 'Zero Problems with Neighbours' Foreign Policy; Relations with Syria. *Journal of European Studies*, 28(1), 143-58.
- Zelikow, P. (2003). The Transformation of National Security: Five Redefinitions. *The National Interest*, 72, 17-28.

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1524260>

Investigation of Interest Rates Applied by Banks in Türkiye to Deposits in Various Maturities by the GSADF Test

Sibel Kuzgun Akın* Erkan Işığışok**

Abstract

The decisions taken by banks regarding interest rates have an impact on all actors in the economy, including borrowers, depositors, savings, and consumption expenditures. In this study, we examined asset bubbles in the weighted average interest rates applied by banks in Türkiye for deposits according to various maturities with the "Generalized Supremum Augmented Dickey-Fuller (GSADF)" unit root test. Considering the weekly deposit interest rates for the last 10 years (2014-2024); statistically significant bubbles were found in all 1-month, 3-month, 6-month, and 12-month interest rates at the 0.01 significance level. The background of the relationship between the type of asset and the economic crisis following the bursting of a bubble is relevant to the financing of that asset. We expect that this study will guide banks in updating their reserve amounts by taking into account extraordinary situations in order to avoid liquidity shortages. After investigating the bubble occurrence, we have looked for the important events in Türkiye that coincide with the bubble dates. We have observed bubbles in 1-month, 3-month- 6-month maturities at the same time with the plebiscite in 2017, the presidential and parliamentary elections in 2018 and 2023.

Keywords:: GSADF Test, Deposit Interest Rate, Maturity, Bubble Assets, Dates of the Bubbles.

Cite this article: Kuzgun Akın, S. & Işığışok, E. (2025). Investigation of interest rates applied by banks in Türkiye to deposits in various maturities by the GSADF test *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 33–50. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1524260>

* Öğr. Gör. Dr., Mudanya Üniversitesi, Bursa, Türkiye.

E-posta: sibel.kuzgun@mudanya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-1042-355X>

** Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, Bursa, Türkiye.

E-posta: eris@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4037-0869>

Article Information

Received 2 August 2024;; Accepted 1 Oct 2024; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Türkiye'de Bankaların Çeşitli Vadelerdeki Mevduata Uyguladığı Faiz Oranlarının GSADF Testi ile İncelenmesi

Öz

Bankaların faiz oranlarına ilişkin aldığı kararların; kredi borçluları, mevduat sahipleri, tasarruf ve tüketim harcamalarını kapsayacak şekilde ekonomideki tüm aktörlere etkisi bulunmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'de bankaların mevduatlar için çeşitli vadelere göre uyguladıkları ağırlıklı ortalama faiz oranlarındaki balon varlıkları "Genelleştirilmiş Supremum Augmented Dickey Fuller (GSADF)" birim kök testi ile incelenmiştir. Son 10 yıllık (2014-2024) dönemdeki haftalık mevduat faiz oranları dikkate alınarak; 1 aylık, 3 aylık, 6 aylık ve 12 aylık vadeli faizlerin hepsinde 0.01 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı balonlar bulunmuştur. Bir balonun patlamasını izleyen ekonomik krizin varlık türüyle ilişkisinin arka planında balonun finansmanı ile ilgisi bulunmaktadır. Bu çalışmanın, bankaların likidite sıkışıklığı yaşamamaları açısından olağandışı durumları göz önünde bulundurarak rezerv miktarlarını güncellemelerine yol gösterici olması beklenmektedir. Balon oluşumu araştırıldıktan sonra, balon tarihleriyle eşzamanlı olarak Türkiye'de gerçekleşen önemli olaylara bakılmıştır. 2017 yılındaki halk oylaması ile 2018 ve 2023'te gerçekleşen cumhurbaşkanlığı seçimi ve genel seçimlerle aynı dönemlerde 1, 3 ve 6 ay vadeli mevduat faizlerinde balon varlıkları gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: GSADF Testi, Mevduat Faiz Oranları, Vade, Balon Varlıkları, Balon Tarihleri.

1. Introduction

An economic cycle known as a financial bubble is defined by an asset's prices rising quickly to an unsustainable level, at which point the asset either bursts or loses value. We can talk about a price bubble when an asset's (e.g. stocks, bonds, real estate, or commodities) price rapidly rises without underlying fundamentals to justify the price spike (Liberto, 2022).

Financial bubbles' life cycle contains five stages: displacement, boom, euphoria, profit-taking, and burst (Segal, 2023). The cycle starts with the displacement stage, in which investors speculate that the price of an asset will increase. In the beginning its price increases slowly. Then institutional investors come to the market and the boom stage begins. As more buyers enter the market, prices increase amazingly, and the asset attracts media attention. As a result of the perception that this asset will rise forever and the increasing tendency towards the market, the euphoria phase begins. We may consider the euphoria phase, the most important stage of the bubble cycle (Abolafia & Kilduff, 1988). This stage is initialized and maintained by entrepreneurs who market financial instruments that promise high returns. Including investment companies, stock exchanges, and stock portfolios; bankers competing to lend to these ventures and speculators contribute to the euphoria phase. However, at this point, institutional investors realize their profits and begin to exit the market. Burst is inevitable. The cycle is completed with the burst in the form of disappointments, collapses, and bankruptcies.

When investors purchase an asset with the hope of selling it to other investors who have similar expectations at a higher price, this is known as a rational bubble. Purchasing the asset at a premium won't be an issue as long as there is demand for it, as investors hope to profit from the difference between the purchase and selling prices. Since the investors aim to make a profit from the difference between the buying and selling prices, buying the asset at a high price will not cause a problem as soon as there is demand for it. These are rational price formations in the market. However, if the price of an asset is much higher than its fundamental

value, it is possible that not only those who invest in this asset but also other national and even global investors will turn to it. The recent Dot-Com (2000) and US real estate (2008) bubbles are examples of this situation.

Policy changes or advancements in the economy, such as financial liberalization or new economic plans can also cause bubble formation (Yavuz, 2003, p. 15). Besides, the extreme conditions in the market are often caused by the existing or expected uncertainty. However, some investors may remain in the asset market despite extraordinary movements in prices due to their expectations of obtaining high returns. At the same time, an asset that undergoes significant changes in its market value may cause concerns due to the negative tendencies of the consumption expenditure decisions of companies and/or individuals (Harris, 2002, p. 105). This situation may cause incorrect spending tendencies and long-lasting contractions in economic activities.

Interest rates, price, and financial stability in an economy are important short-term monetary policy tools of central banks. It is expected that the interest rates determined by central banks will also affect the banks and they will make decisions accordingly (Li et al., 2021, p. 257). Since all components of the economy interact, decisions about interest rates can affect other financial variables, ranging from investment to consumption expenditures. (Salihoğlu & Hepsağ, 2021, p. 41). When banks make decisions regarding interest rates, they affect the savings and consumption expenditures of borrowers and depositors, and therefore all actors in the economy.

Interest rates constitute important income and expense items of bank balance sheets. Banks try to collect funds from individuals and corporate customers in order to create resources. In this case, although the resulting deposit interest rates are an expense item for the bank, the loan interest rates obtained from loan sales constitute an important income item. Loan interest rates are usually greater than deposit interest rates. Therefore, banks use the funds (deposits) of those who supply (commercial) funds to meet the (credit) needs of those who request funds and make a profit.

In this study, we examined asset bubbles with the GSADF unit root test in the average deposit interest rates for 1, 3, 6 and 12-month terms. In the literature, it is possible to come across various application areas of the relevant test. However, the majority of those studies have been carried out on investment instruments. The motivation of this study was to examine the deposit interest rates according to various maturities and comment on the co-occurrence of bubbles and important events in Türkiye. Undoubtedly, while interest revenue from loans is an important investment of banks, the most important source of funds for them are deposits. Therefore, with the influence of the current economic and political conjuncture, we analyzed bubbles in interest rates for the last 10 years. It has been expected that banks will determine interest rates at a rate parallel to the policy interest rates of the Central Bank. Banks are institutional investors. In this study, we examined the balloon assets of banks in the interest rates they applied because we aimed to contribute to policymakers, investors, and banks in preventing a possible crisis. For example in 2008, the United States economy experienced a crisis stemming from bubbles in the real estate sector. Therefore, the originality of this study is

investigating the bubbles in the average deposit interest rates applied by the banks, which are the leading investors in the market.

2. Literature Review

In the literature researchers have used the GSADF test to investigate the bubbles of stock market, asset market (e.g. real estate, currency, cryptocurrency), credit (e.g. consumer or business loans, debt instruments), and commodity (e.g. gold, oil, industrial metals or crops). The most important feature that distinguishes this study from the bubble studies in the literature is that, instead of examining bubble assets in financial investment instruments, it examines bubbles in deposit interest that affect banks' expenses. Banks act as a monetary bridge between institutions, companies, and individuals. So, we have investigated the bubble existence of banks' deposit interest rates.

Bubbles in stock markets have been widely investigated. One study searched for the speculative bubbles in the stock markets in the United States (Mulla et al., 2018). In another paper, speculative bubbles in spot and forward quotations were discussed (Pavlidis et al., 2017). In an article written in April 2000, the focus was on speculative bubbles in the Nasdaq crash (Johansen & Sornette, 2000). In a study focusing on the effects of pandemic on the Dow Jones stock market, they observed a bubble effect on February 26, 2020 (Chang et al., 2021). Liaqat, Nazir, and Ahmad dealt with the existence of bubbles in emerging markets, and Chinese stock prices were investigated using the GSADF method (Liaqat et al., 2019).

There are many examples of commodity bubble analysis in the literature. While one study determined the existence of bubbles in fuel prices in developing economies (Ahmed et al., 2022); in another study, they examined the existence of bubbles in the behavior of oil futures with weekly data. (Khan et al., 2021; Perifanis, 2019). Zhao, Wen, and Li analyzed Chinese data to check bubble occurrence and the correlation between oil and stock prices (Zhao et al., 2021). In another study, Creti and Joëts investigated the existence of bubbles in the European Union Emission trading program (Creti & Joëts, 2017). In an article conducted to determine bubbles in copper prices, the presence of more than one bubble was found (Su et al., 2020). Another study analyzed Baltic Dry Index data and found bubbles in shipping freight market (Tarkun, 2024).

After the 2008 mortgage crisis, exuberance in the real estate sector is a trending research topic. In a study, Naoui and Bassem applied the sequential ADF test to the US real estate prices in order to examine the existence of speculative bubbles (Naoui & Bassem, 2015). In another research paper examining the bubble effect with data on real estate investment trusts in the US, they applied the GSADF method (Escobari & Jafarinejad, 2016). Hu and Oxley identified the US regional house price bubbles with respect to states (Hu & Oxley, 2018). In recent studies, bubble existence in Australian cities' house prices (Shi et al., 2016), in the Swedish housing market (Asal, 2019), and in house prices in Germany (Chen & Funke, 2013) were examined. In a study conducted on speculative bubbles in housing prices in China, they concluded that the basic findings regarding the existence of bubbles were weak (Liu et al., 2016).

On the other hand, it is possible to access many studies on Bitcoin and altcoins, which are cryptocurrencies. Studies on cryptocurrencies have shown that the bubble effect has been

observed in this market in almost every period (Corbet et al., 2018; De Souza et al., 2017; Demmler & Dominguez, 2022; Kyriazis et al., 2020; Malhotra & Maloo, 2014).

3. Methodology and Research Methods

In this study, we applied the Generalized Supremum Augmented Dickey-Fuller (GSADF) unit root test, introduced to the literature and recommended by Phillips, Shi, and Yu (Phillips et al., 2015) to identify multiple bursts or bubbles, to determine the exuberance in the average interest rates applied by banks to certificate of deposits for various maturities in Türkiye. We preferred the GSADF test because if more than one bubbles exist, it can detect all of them.

Philips, Shi, and Yu proposed a recursive test for exuberance, similar to normal ADF unit root testing against stationery (Phillips et al., 2015). A rolling window ADF type regression implementation is used in this recursive test. If the rolling window regression subsample starts from the fraction r_1 of the sample T and ends at the fraction r_2 , the first equation can be written as:

$$\Delta y_t = \hat{a}_{r_1, r_2} + \hat{\gamma}_{r_1, r_2} y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \hat{\psi}_{r_1, r_2}^i \Delta y_{t-i} + \hat{\varepsilon}_t \quad (1)$$

Where Δy_t denotes a generic time series.

The focus of the right-tailed unit root tests is usually on the alternative hypothesis and these tests are informative about explosive behaviour in the time series data. The GSADF is a right-tailed unit root test, too. The hypothesis of right-tailed ADF tests are as follows (Phillips et al., 2011, p. 207):

$H_0: \gamma = 1$ (unit root exists)

$H_1: \gamma > 1$ (explosive unit root exists)

r_w is the fractional window size of the regression and $r_w > 0$.

$$r_2 = r_1 + r_w \quad (2)$$

The GSADF statistic was defined as the largest ADF statistic in this double recursion over all feasible ranges of r_1 and r_2 as given in equation 3 (Phillips et al., 2015, p. 1049).

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_1]}} \{ADF_{r_1}^{r_2}\} \quad (3)$$

The first theorem of Philips, Shi, and Yu states that "when the regression model includes an intercept and the null hypothesis is a random walk with an asymptotically negligible drift, the limit distribution of the GSADF test statistic is:

$$GSADF(r_0) = \sup_{\substack{r_2 \in [r_0, 1] \\ r_1 \in [0, r_2 - r_1]}} \left\{ \frac{\frac{1}{2} r_w [W(r_2)^2 - W(r_1)^2 - r_w] - \int_{r_1}^{r_2} W(r) dr [W(r_2) - W(r_1)]}{r_w^{1/2} \left\{ r_w \int_{r_1}^{r_2} W(r)^2 dr - \left[\int_{r_1}^{r_2} W(r) dr \right]^2 \right\}^{1/2}} \right\} \quad (4)$$

where $r_w = r_2 - r_1$ and W is a standard Wiener process." (Philips et al., 2015, p. 1049).

This test allows for the detection of several bubbles by allowing the window size to vary between 0 and $r_2 - r_1$, as recommended in the SADF test article (Philips et al., 2011). The SADF process uses a forward-expanding window to test for bubbles one after the other. Given a user-specified minimum window size r_0 , the GSADF test, generalized version of the SADF test, uses all feasible subsamples of a time series to test for exuberance (Vasilopoulos et al., 2022, p. 6).

Minimum fractional window size r_0 can be calculated as follows:

$$r_0 = 0.01 + 1.8/\sqrt{T} \quad (5)$$

As a rule of thumb, a bubble should long more than a minimum period in order to be considered as a bubble. This minimum period may be calculated by $\delta \log(T)$. T is the number of data and δ is a frequency-dependent parameter (Philips et al., 2015, p. 1052).

4. Results

We downloaded the data published by the Central Bank. These data can be obtained from the electronic data distribution system (EVDS, 2024). We used the average weekly deposit interest rates applied by Turkish banks in this study. The data set includes 523 weeks' interest rates for various maturities between January 10, 2014 and January 12, 2024, i.e. 10 years' data. In addition to examining bubbles in these data, we investigated the coincidence between the bubbles and important events in Türkiye's last 10 years. We considered the events like the coup attempt (2015), the plebiscite (2017), the general elections (2018, 2023), Covid-19 pandemic (2020). The descriptive statistics of data for the four different maturities are given in Table 1.

Tablo 1

Some Statistics

	1-Month Maturity	3-Month Maturity	6-Month Maturity	1-Year Maturity
Mean	13.96	16.55	15.20	14.84
Median	11.28	13.34	13.33	13.33
Standard deviation	6.56	8.45	7.10	6.32
Minimum	6.87	8.03	7.33	7.19
Maximum	44.05	52.60	51.67	45.12
Kurtosis	8.05	7.72	11.52	8.48
Skewness	1.97	2.05	2.55	2.04
Jarque-Bera goodness of fit	894.05	850.64	2146.50	1018.00
Probability	0.00	0.00	0.00	0.00
Observations	523	523	523	523

We applied the descriptive statistics to the interest rates of all terms. We used R package moments (Komsta & Novomestky, 2022) to calculate descriptive statistics and codes are given in the appendix. According to the Jarque-Bera test applied by R (Trapletti et al., 2023), none of the series exhibited a normal distribution. The highest average interest was realized in 3-month maturity. On the other hand, the lowest interest rate was given to deposits with 1-month maturity.

We converted the data to tibble (Wickham et al., 2023) data structure to process accordingly. We drew the graphs using ggplot2 (Wickham, 2016) and ggfortify (Masaaki & Yuan, 2016) R packages. R codes are listed in the appendix.

After the descriptive statistics, the time path graphs of the relevant certificate of deposit percentage yields were shown in Figures 1-4.

Figure 1

One-Month Certificate of Deposit Percentage Yield

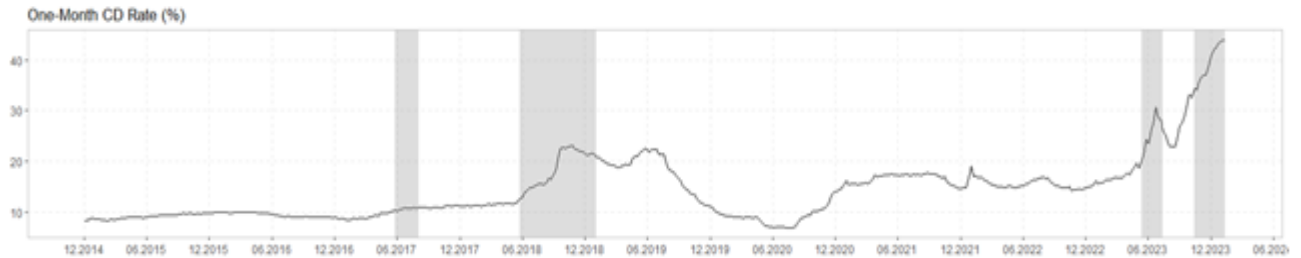

Figure 2

Three-Month Certificate of Deposit Percentage Yield

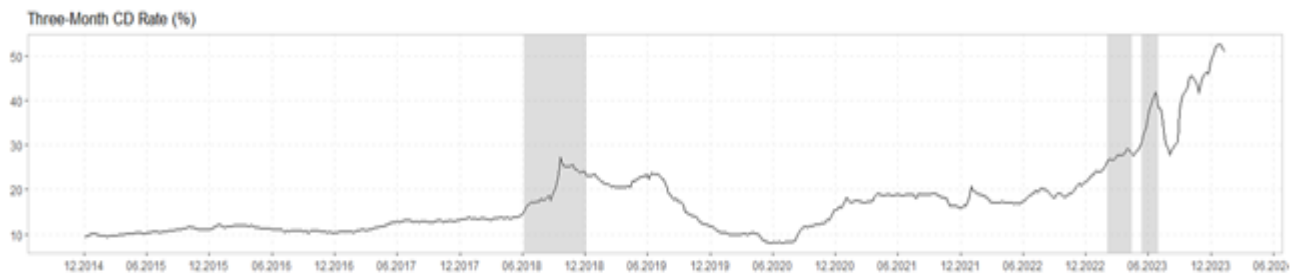
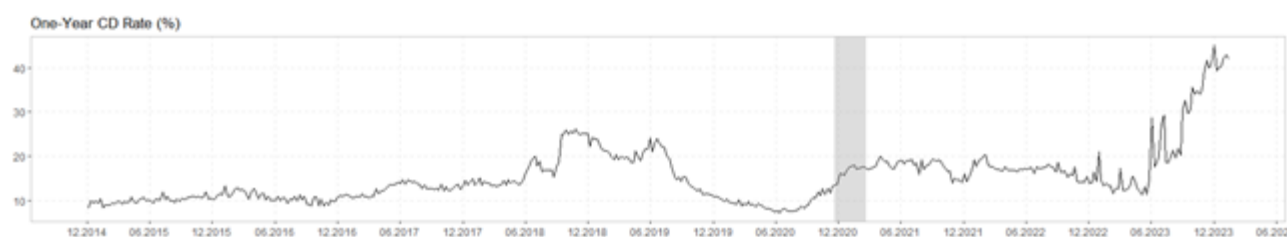

Figure 3

One-Month Certificate of Deposit Percentage Yield

Figure 4*One-Year Certificate of Deposit Percentage Yield*

We obtained the weighted average interest rates applied to deposits opened in banks in terms of TRY from the Central Bank. We used the flow data and analyzed weekly interest rates (EVDS, 2024).

We observed the first rapid pace of the interest rates after the general elections on June 24, 2018. The interest rates started to decrease in the second half of 2019. In 2020 Covid-19 pandemic broke out and in the second half of 2020 the interest rates increased again. After the general elections on May 14 and May 29, 2023 in Türkiye, the Central Bank declared an interest rate increase policy on June 22, 2023. The increase in interest rates has been continuing by the time we made the analysis in January 2024.

We searched for the possible exuberance in the certificate of deposit rates of various terms by applying the GSADF test. In the analysis, we calculated the window size as 46 using equation 4 and multiplying the fractional window size by the number of observations. To perform the test, critical values for 523 observation values were calculated with Monte Carlo simulation.

We conducted the GSADF test by R using the exuber package (Vasilopoulos et al., 2022).

H_0 : There is no bubble episode in certificate of deposit interest rate date.

H_1 : There are one or more bubble episodes in data.

Table 2*Critical values*

		1-Month Maturity	3-Month Maturity	6-Month Maturity	1-Year Maturity
GSADF		8.81	5.93	3.52	3.33
Probability		0.000	0.000	0.002	0.003
Critical Value*:	99%	2.720			
	95%	2.244			
	90%	1.998			

*Monte Carlo simulation has been done by R (exuber package) with 2000 iterations.

In Table 2 we compared the right-tailed GSADF test statistics with the critical values which were calculated with Monte Carlo simulation. For all certificates of deposit maturities, we observed statistically significant bubbles at the 99% confidence level. Hypothesis H_0 was rejected at the 1% significance level for all maturities.

Figure 5

Exuberance in the One-Month CD Rate

Figure 6

Exuberance in the Three-Month CD Rate

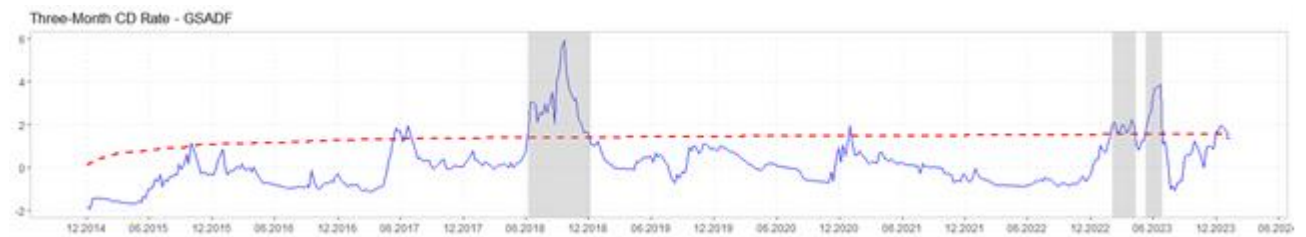

Figure 7

Exuberance in the Six-Month CD Rate

Figure 8

Exuberance in the One-Year CD Rate

In Figures 5 – 8, the red dashed lines are the critical values that have been calculated by Monte Carlo simulation. The blue solid line shows GSADF values. Usually if the GSADF values are greater than the critical values, we can talk about a bubble in time series. The gray shaded

parts of the graphs show the bubbles according to 95% significance level. For all maturities, there are statistically significant bubbles.

For minimum duration either $\delta \log(T)$ or $\delta \log(T)/T$ may be used as suggested by Philips, Shi, and Yu. (Phillips et al., 2015). exuber package supports calculation of minimum duration using one of these rules (Vasilopoulos et al., 2022). We preferred the $\delta \log(T)$ formula and the minimum duration was calculated as 6 weeks. So, we considered bubble episodes that last at least 6 weeks.

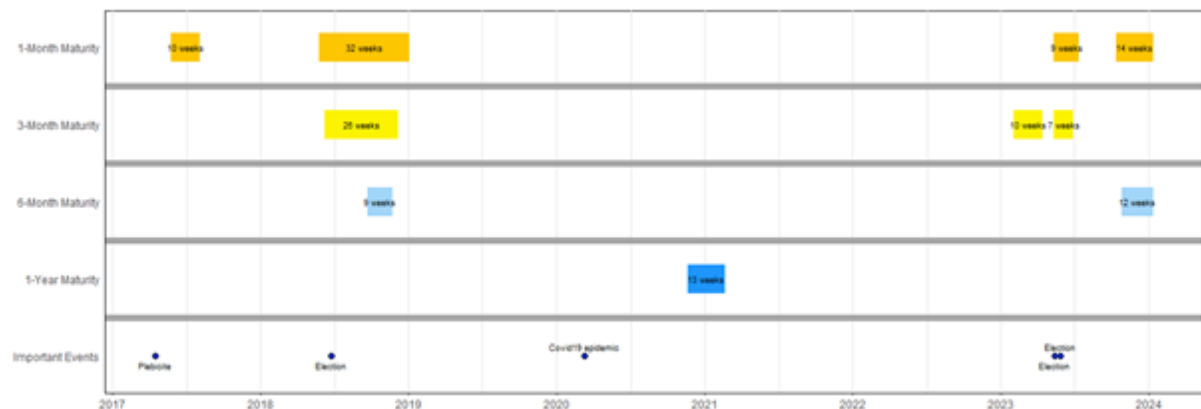
The significant events coinciding with the bubble episodes are listed in Table 3.

Table 3

The Dates of the Bubbles

1-Month Maturity	3-Month Maturity	6-Month Maturity	1-Year Maturity	Event
26.05.2017- 04.08.2017 (10 weeks)				16.04.2017 Plebiscite
25.05.2018- 04.01.2019 (32 weeks)	08.06.2018- 07.12.2018 (26 weeks)	21.09.2018- 23.11.2018 (9 weeks)		24.06.2018 Presidential/General Elections
			20.11.2020- 19.02.2021 (13 weeks)	11.03.2020 Covid pandemic starts in Türkiye
12.05.2023- 14.07.2023 (9 weeks)	12.05.2023- 30.06.2023 (7 weeks)			14.05.2023, 28.05.2023 Presidential/General Elections
13.10.2023- 12.01.2024 (14 weeks – ongoing)		27.10.2023- 12.01.2024 (12 weeks – ongoing)		22.06.2023 Central Bank's interest lift policy starts

We drew the timeline using vistime (Raabe, 2023) and purrr (Wickham & Henry, 2023). The R codes are given in the appendix.

Figure 9*The Timeline of CD Rate Bubbles and Important Events in Türkiye*

In this study, we examined average certificate of deposit rates applied by the banks in Türkiye in the last 10 years. Considering the bubbles that lasted at least 6 weeks, no bubble was observed in the deposit rates until 2017. We observed the first bubble in one-month CD rate after the constitutional amendment referendum (plebiscite) held on 16.04.2017 and it lasted for 10 weeks. After the presidential and parliamentary elections held on June 24, 2018, we observed a balloon effect in 1-month, 3-month, and 6-month deposit interest rates. The longer the maturity, the fewer weeks the bubble effect lasted. We noticed the only bubble effect that may be related to the Covid-19 pandemic in 1-year forward accounts and occurred 8 months after the pandemic was declared. After the presidential and parliamentary elections of 14 and 28 May 2023, we again observed a balloon effect in 1-month, 3-month, and 6-month maturity deposit interest rates and these bubbles have been continuing as of January 2024, when we wrote the article. We thought that the interest rate increase policy announced by Central Bank on June 22, 2023, after the elections, also had an impact on these bubbles.

5. Conclusions, Discussions and Recommendations

A price bubble arises when the value of an item, such as stocks, bonds, property, or commodities, increases rapidly without any reason for the price increase. (Liberto, 2022). The cycle starts with the speculation about a price increase in the displacement stage (Segal, 2023). In the boom stage, investors pay attention to that asset and price increases faster. As more buyers enter the market, prices increase amazingly, and the asset attracts media attention. As a result of the perception that this asset will rise forever and the increasing tendency towards the market, the euphoria phase begins. However, at this point, institutional investors realize their profits and begin to exit the market. The cycle is completed with the burst in the form of disappointments, collapses, and bankruptcies.

Banks accept deposits from people and companies and pay interest in return. In other words, banks use incoming funds to meet the demand for credit. Deposit rates affect the expense and credit rates affect the income of the banks. Banks earn from the loans and pay for the interest of deposits. When earnings from the loans are greater than the spending for the interest, they generate income from the interest rate spread (Hayes, 2023).

In this study, we examined asset bubbles in the certificate of deposit interest rates applied by banks according to various maturities for the last 10 years (2014-2024) of Türkiye. For all certificate of deposit terms (1, 3, 6, and 12-month) we observed statistically significant bubbles at the 99% confidence level.

We analyzed the average Turkish lira deposit rates published by the Central Bank. Between 2014 and 2016 no bubble was observed. The first occurrence of the bubble was after the 2017 plebiscite. Concurrently with the 2018 and 2023 general elections, we noticed bubbles in 1, 3, and 6-month deposit interest rates. With the Covid-19 pandemic started in 2020, a bubble also formed in 12-month interest rate in the same year. In 2019 no bubble was observed. Due to the absence of a bubble effect in 2019, we thought that the local elections held in 2019 didn't affect the deposit interests. Just as bubbles we observed in 1, 3, and 6-month maturity deposit interest rates during the period of general elections (presidential and parliamentary), a bubble occurred in 1-month interest rates simultaneously with the plebiscite held in 2017. The duration of bubbles that occur during election periods increases as the maturity gets shorter. Following the interest rate increase policy announced by the Central Bank on June 22, 2023, bubbles formed in 1 and 6-month deposit interest rates for the second time in 2023, and these bubbles have been continuing at the beginning of 2024.

It is expected that the interest rates determined by central banks will also affect the banks and they will make decisions accordingly. Since all components of the economy are interrelated, we can say that interest rate policy can affect all parameters ranging from investment to consumption expenditures. Due to both the profit motives of banks and the aim of hedging against future risks, asset bubbles have emerged in various maturity interest rates. The 5 stages of financial bubbles are displacement, boom, euphoria, profit-taking, and panic (Segal, 2023). After the euphoria stage, the initial investors sell and take their profit. The demand for the asset decreases, its price starts to decrease and panic starts. Therefore, factors that existed prior to or during the rise of bubbles, such as an expansionary monetary policy, lending booms, capital inflows, or financial innovations, may have contributed to the construction of bubbles. The funding of the bubble and its correlation with the asset type are key factors to consider in the aftermath of its burst.

Undoubtedly, banks increase their precautions by updating their reserve amounts with various forecast models in economically or politically uncertain periods to prevent a liquidity squeeze. Thus, banks will be able to cover loans with the remaining funds after allocating reserves. These findings bring up the discussion of different situations for banks. Firstly, in uncertainty periods banks increase the short-term deposit interest rates or apply an interest policy above the basic rates in order to increase their profit expectations. In other words, they try to turn the uncertainty into opportunity. On the other hand, if banks in Türkiye do not have enough funds to transfer deposits in extraordinary periods, this may be considered as a disadvantage for the banks.

The present study investigated bubbles in deposit interest rates in Türkiye. The results provide signs of exuberant behavior in the deposit rates. In future work, this methodology can be applied to deposit rates of other countries like BRICS or other types of interest rates.

ACKNOWLEDGEMENT

—

FUNDING

No financial support was received from any person or institution for the study.

ETHICS

The authors declare that this article complies with ethical standards and rules.

AUTHOR CONTRIBUTION

Sibel Kuzgun Akın Literature review; Design; Interpretation of data/findings; Data collection/analysis; Drafting; Critical; Final approval and accountability. General contribution rate: 55%.

Erkan Işığçık Concept/idea; Design; Interpretation of data/findings; Critical review; Supervising; Final approval and accountability. General contribution rate: 45%.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

References

- Abolafia, M., & Kilduff, M. (1988). Enacting Market Crisis: The Social Construction of a Speculative Bubble. *Administrative Science Quarterly*, 33(2), 177. <https://doi.org/10.2307/2393054>.
- Ahmed, M., Irfan, M., Meero, A., Tariq, M., Comite, U., Abdul Rahman, A. A., Sial, M. S., & Gunnlaugsson, S. B. (2022). Bubble Identification in the Emerging Economy Fuel Price Series: Evidence from Generalized Sup Augmented Dickey–Fuller Test. *Processes*, 10(1). <https://doi.org/10.3390/pr10010065>.
- Asal, M. (2019). Is There a Bubble in the Swedish Housing Market? *Journal of European Real Estate Research*, 12(1), 32–61. <https://doi.org/10.1108/JERER-03-2018-0013>.
- Chang, T., Hsu, C. M., & Wang, M. C. (2021). Bubbles During Covid-19 Period: Evidence from the United States Using the Generalized Sup ADF Test. *HOLISTICA – Journal of Business and Public Administration*, 12(1), 49–56. <https://doi.org/10.2478/hjbpa-2021-0005>.
- Chen, X., & Funke, M. (2013). Renewed Momentum in the German Housing Market: Boom or Bubble? CESifo Working Paper Series, 4287. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2286048>.
- Corbet, S., Lucey, B., & Yarovaya, L. (2018). Datestamping the Bitcoin and Ethereum Bubbles. *Finance Research Letters* 26, 81–88. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.12.006>.
- Creti, A., & Joëts, M. (2017). Multiple Bubbles in the European Union Emission Trading Scheme. *Energy Policy*, 107(April), 119–30. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.04.018>.
- De Souza, D. C., De Souza, E. T. D. C., & Pereira, H. C. I. (2017). Cryptocurrencies Bubbles: New Evidences. *The Empirical Economics Letters*, 16(7), 739–46.
- Demmler, M., & Dominguez, A. O. F. (2022). Speculative Bubble Tendencies in Time Series of Bitcoin Market Prices. *Cuadernos de Economía*, 41(86), 159–83. <https://doi.org/10.15446/cuad.econ.v41n86.85391>
- Escobari, D., & Jafarinejad, M. (2016). Date Stamping Bubbles in Real Estate Investment Trusts. *Quarterly Review of Economics and Finance*, 60, 224–30. <https://doi.org/10.1016/j.qref.2015.10.003>
- EVDS. (2024) The Central Bank of the Republic of Türkiye Electronic Data Delivery System. <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php>
- Harris, L. (2002). *Trading and Exchanges: Market Microstructure for Practitioners* (a Review). Oxford University Press.
- Hayes, A. (2023). Net Interest Rate Spread: Definition and Use in Profit Analysis. Investopedia <https://www.investopedia.com/terms/n/net-interest-rate-spread.asp>
- Hu, Y., & Oxley, L. (2018). Bubbles in US Regional House Prices: Evidence from House Price–Income Ratios at the State Level. *Applied Economics*, 50(29), 3196–3229. <https://doi.org/10.1080/00036846.2017.1418080>.
- Johansen, A., & Sornette, D. (2000). The Nasdaq Crash of April 2000: Yet Another Example of Log-Periodicity in A Speculative Bubble Ending in A Crash. *European Physical Journal B*, 17(2), 319–28. <https://doi.org/10.1007/s100510070147>.
- Khan, K., Su, C. W., Umar, M., & Yue, X. G. (2021). Do Crude Oil Price Bubbles Occur? *Resources Policy*, 71, 101936. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101936>.
- Komsta L., & Novomestky F. (2022). moments: Moments, Cumulants, Skewness, Kurtosis and Related Tests. R package version 0.14.1. <https://CRAN.R-project.org/package=moments>
- Kyriazis, N., Papadamou S., & Corbet, S. 2020. “A Systematic Review of the Bubble Dynamics of Cryptocurrency Prices.” *Research in International Business and Finance* 54:101254. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2020.101254>.
- Li, X. L., Si, D. K., & Ge, X. (2021). China’s Interest Rate Pass-through after the Interest Rate Liberalization: Evidence from a Nonlinear Autoregressive Distributed Lag Model. *International Review of Economics and Finance*, 73 (January), 257–274. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2020.12.031>.

- Liaqat, A., Nazir, M. S., & Ahmad, I. (2019). Identification of Multiple Stock Bubbles in An Emerging Market: Application of GSADF Approach. *Economic Change and Restructuring*, 52(3), 301–26. <https://doi.org/10.1007/s10644-018-9230-0>.
- Liberto D., (2022). How Do Asset Bubbles Cause Recessions? Investopedia – Economy. <https://www.investopedia.com/articles/investing/082515/how-do-asset-bubbles-cause-recessions.asp>
- Liu, T. Y., Chang, H. L., Su, C. W., & Jiang, X. Z. (2016). China's Housing Bubble Burst? *Economics of Transition*, 24(2), 361–89. <https://doi.org/10.1111/ecot.12093>.
- Masaaki, H., & Yuan, T. (2016). ggfortify: Data Visualization Tools for Statistical Analysis Results. <https://CRAN.R-project.org/package=ggfortify>
- Malhotra, A., & Maloo, M. (2014). Bitcoin Is It a Bubble? Evidence from Unit Root Tests. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2476378>.
- Mulla, P., Shalari, O. & Gumeni, A. (2018). An Examination of the Occurrence of Speculative Bubbles in the US Stock Markets. *The Romanian Economic Journal*, 21(67), 98-109.
- Naoui, K., & Bassem, A. (2015). Speculative Bubbles and the Real Estate Market Application of the Sequential ADF Test. *American Journal of Finance and Accounting*, 4(2), 113. <https://doi.org/10.1504/ajfa.2015.072592>.
- Pavlidis, E. G., Paya, I., & Peel, D. A. (2017). Testing for Speculative Bubbles Using Spot and Forward Prices. *International Economic Review*, 58(4), 1191–1226. <https://doi.org/10.1111/iere.12249>.
- Perifanis, T. (2019). Detecting West Texas Intermediate (WTI) Prices' Bubble Periods. *Energies* 12(14), 1–16. <https://doi.org/10.3390/en12142649>
- Phillips, P. C. B., Shi, S., & Yu, J. (2015). Testing for Multiple Bubbles: Historical Episodes of Exuberance and Collapse in the S&P 500. *International Economic Review*, 56(4), 1043–78. <https://doi.org/10.1111/iere.12132>.
- Phillips, P. C. B., Wu, Y., & Yu, J. (2011). Explosive Behavior in the 1990s Nasdaq: When Did Exuberance Escalate Asset Values? *International Economic Review*, 52(1), 201–26.
- Raabe, S. (2023). vistime: Pretty Timelines in R. R package version 1.2.4. <https://CRAN.R-project.org/package=vistime>
- Salihoğlu, E., & Hepsağ, A. (2021). Banka Faiz Oranı Geçişkenliği : RALS Eşbütünleşme Yöntemiyle Normal Dağılımı Dikkate Alan Bir Yaklaşım [Bank Interest Rate Pass-Through: A Non-Normal Approach With RALS Regression and Cointegration Method]. *Bankacılar Dergisi* (117), 40–57.
- Segal, T. (2023). 5 Stages of a Bubble. Investopedia, – Investing – Markets, para. 11. <https://www.investopedia.com/articles/stocks/10/5-steps-of-a-bubble.asp>
- Shi, S., Valadkhani, A., Smyth, R., & Vahid, F. (2016). Dating the Timeline of House Price Bubbles in Australian Capital Cities. *Economic Record*, 92(299), 590–605. <https://doi.org/10.1111/1475-4932.12284>.
- Su, C. W., Wang, X. Q., Zhu, H., Tao, R., Moldovan, N. C., & Lobont, O. R. (2020). Testing for Multiple Bubbles in the Copper Price: Periodically Collapsing Behavior. *Resources Policy*, 65 (January). <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101587>.
- Tarkun, S. (2024). Baltık Borsası Endekslerindeki Balon Varlıkları. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 19, 14-24. <https://doi.org/10.29157/etusbed.1441108>.
- Trapletti, A., Hornik, K., & LeBaron, B. (2023). tseries: Time Series Analysis and Computational Finance. R package version 0.10-55. <https://CRAN.R-project.org/package=tseries>
- Vasilopoulos, K., Pavlidis, E., & Martínez-García, E. (2022). Exuber: Recursive Right-Tailed Unit Root Testing with R, *Journal of Statistical Software*, 103(10), 1-26. <https://doi.org/10.18637/jss.v103.i10>.
- Wickham, H. (2016). ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis. Springer-Verlag New York.
- Wickham, H., & Henry L. (2023). purrr: Functional Programming Tools. R package version 1.0.1. <https://CRAN.R-project.org/package=purrr>
- Wickham H, Vaughan D., & Girlich M. (2023). tidyr: Tidy Messy Data. R package version 1.3.0. <https://CRAN.R-project.org/package=tidyr>
- Yavuz, E.. (2003). Davranışsal Finans Açısından Finansal Kriz Süreçlerinde Hisse Senedi Piyasası. İstanbul Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi 142.
- Zhao, Z., Wen, H., & Li, K. (2021). Identifying Bubbles and the Contagion Effect between Oil and Stock Markets: New Evidence from China. *Economic Modelling*, 94, 780–788. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2020.02.018>

Appendix – R Codes

```
# Remove the comments to install the libraries.
# install.packages("exuber")
library(exuber)
# Read the data.
faiz = read.csv('EVDS_2014_2024_hepsi.csv', sep=';', header=TRUE)

# Data have been read as data frame.
# Convert DD-MM-YYYY date strings to Date.
haftalar <- seq(as.Date("2014-01-10"), as.Date("2024-01-12"), by = "1 week")

# For tibble:
# install.packages("tidyr")
library(tidyr)

# install.packages("ggplot2")
library(ggplot2)

# install.packages("ggfortify")
library(ggfortify)

tFaiz <- tibble(hafta = haftalar, vade1 = faiz$vade_1, vade3 = faiz$vade_3, vade6 =
faiz$vade_6, vade12 = faiz$vade_12)

# DESCRIPTIVE STATISTICS
summary(tFaiz)
library(moments)
kurtosis(tFaiz)
skewness(tFaiz)
sd(tFaiz$vade1)
sd(tFaiz$vade3)
sd(tFaiz$vade6)
sd(tFaiz$vade12)
#install.packages('tseries')
library(tseries)
jarque.bera.test(tFaiz$vade1)
jarque.bera.test(tFaiz$vade3)
jarque.bera.test(tFaiz$vade6)
jarque.bera.test(tFaiz$vade12)

# GSADF TEST CODES
min_dur <- psy_ds(tFaiz)
min_dur
# Minimum duration: 6 weeks

#  $r_0 = 0.01 + 1.8/\sqrt{T}$ 
# T: nrow(tFaiz)    sample size
```

```
min_w <- psy_minw(tFaiz)
min_w
# Window size: 46

# GSADF unit root test
radf_faiz <- radf(tFaiz, minw = min_w, lag = 1)

# Monte Carlo simulation to calculate critical values
mc_critical_values <- radf_mc_cv(nrow(tFaiz), minw=min_w, nrep=2000, seed=145)
mc_critical_values
summary(radf_faiz, mc_critical_values)

# Result of the hypothesis test
diagnostics(radf_faiz)

# Probability values
calc_pvalue(radf_faiz)

# Dates of bubbles
datestamp_res <- datestamp(radf_faiz, mc_critical_values, min_duration= min_dur)
datestamp_res

# 1-month maturity
autoplot2(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade1"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "One-Month CD Rate (%)", y = "", x = "") + scale_x_date(date_breaks="6 months",
date_labels="%m.%Y")

autoplot(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade1"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "One-Month CD Rate - GSADF", y = "", x = "") +
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

# 3-month maturity
autoplot2(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade3"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "Three-Month CD Rate (%)", y = "", x = "") +
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

autoplot(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade3"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "Three-Month CD Rate - GSADF", y = "", x = "") +
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

# 6-month maturity
autoplot2(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade6"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "Six-Month CD Rate (%)", y = "", x = "") +
```

```
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

autoplot(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade6"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "Six-Month CD Rate - GSADF", y = "", x = "") +
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

# 12-month maturity
autoplot2(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade12"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "One-Year CD Rate (%)", y = "", x = "") +
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

autoplot(radf_faiz, mc_critical_values, select_series = c("vade12"), min_duration = min_dur,
sig_lvl = 95) +
labs(title = "One-Year CD Rate - GSADF", y = "", x = "") +
scale_x_date(date_breaks="6 months", date_labels="%m.%Y")

# TIMELINE
# install.packages("vistime")
library(vistime)
# install.packages("purrr")
library(purrr)
a <- data.frame(event = map_chr(datestamp_res$vade1$Duration, paste, "weeks"), start =
datestamp_res$vade1$Start, end = datestamp_res$vade1$End, group = "1-Month Maturity",
color = '#FCC600')

b <- data.frame (event = map_chr(datestamp_res$vade3$Duration, paste, "weeks"),
start = datestamp_res$vade3$Start,
end = datestamp_res$vade3$End,
group = "3-Month Maturity",
color = '#FCF300')

c <- data.frame (event = map_chr(datestamp_res$vade6$Duration, paste, "weeks"),
start = datestamp_res$vade6$Start,
end = datestamp_res$vade6$End,
group = "6-Month Maturity",
color = '#A2D6F9')

d <- data.frame (event = map_chr(datestamp_res$vade12$Duration, paste, "weeks"),
start = datestamp_res$vade12$Start,
end = datestamp_res$vade12$End,
group = "1-Year Maturity",
color = '#1E96FC')

e <- data.frame (event = c("Plebicite", "Election", "Covid19 pandemic", "Election", "Election"),
start = c("2017-04-16", "2018-06-24", "2020-03-11", "2023-05-14", "2023-05-28"),
end = c("2017-04-16", "2018-06-24", "2020-03-11", "2023-05-14", "2023-05-28"),
```



```
group = "Important Events",  
color = '#072AC8')
```

```
cizelge <- gg_vistime(rbind(a, b, c, d, e))  
for (kat in 1:5) {  
  cizelge$layers[[kat]]$aes_params$size <- 2.5  
}  
cizelge + scale_x_datetime(date_breaks = "year", date_labels = "%Y")
```


RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1524169>

The Role of Accounting in Managing Climate Change and a Practice in the Aviation Industry

İpek Yaylalı* Fatih Karaman**

Abstract

Companies are in constant interaction with the environment because they necessarily produce wastes that have no economic value while performing their production activities. The elimination of such wastes is a separate cost element and can cause some environmental damages in the geography in question. Reducing damages, eliminating wastes, providing accurate information about environmental performance, making improvements, spreading the use of environmentally sensitive technologies, monitoring and accounting for environmental costs incurred require acting within the scope of green transformation. In this context, environmental accounting (green, carbon, sustainability, climate change) applications come into play. The aim of the study is to examine the role of accounting in emissions and costings originating from the civil aviation sector within the scope of minimizing or preventing the negative elements that create climate change. Another reason for conducting the study in this area is that it has the fastest and highest growth potential in terms of per capita carbon emissions among all transportation types. The fact that the flight numbers of a very small area in Turkish civil air traffic are sampled in the study is considered important in terms of showing how devastating the consequences of uncontrolled conditions can be when compared to the general. The aim of the study is to provide a better understanding of the negative effects of climate change, to show the extent of the damages, to draw attention to the accounting of costs and to bring a different perspective to the literature in the field of aviation by creating awareness about climate change.

Anahtar Kelimeler: Climate Change, Climate Change Accounting, Emissions, Aviation Industry

JEL Kodları: M40, M41, M42, M49, M10, L93

Cite this article: Yaylalı, İ. & Karaman, F. (2025). The role of accounting in managing climate change and a practice in the aviation industry. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 51-70. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1524169>

* Asst. Prof. Dr., İstanbul Medipol University, Faculty of Business and Management Science, Department of International Trade and Finance, İstanbul, Türkiye. (Corresponding Author)

E-mail: ipek.yaylali@medipol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7171-7752>

** Asst. Prof. Dr., İstanbul Medipol University, Faculty of Business and Management Science, Department of Aviation Management, İstanbul, Türkiye.

E-mail: fatih.karaman@medipol.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5915-8054>

Article Information

Received 29 July 2024; Revised 30 January 2025; Accepted 05 February 2025; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

İklim Değişikliğinin Yönetilmesinde Muhasebenin Rolü ve Havacılık Sektöründe Bir Uygulama

Öz

Şirketler üretim faaliyetlerini gerçekleştirirken ekonomik değeri olmayan atıklar ürettikleri için çevre ile sürekli etkileşim halindedirler. Bu tür atıkların bertarafı ayrı bir maliyet unsuru olup söz konusu coğrafyada bazı çevresel zararlara yol açabilmektedir. Zararların azaltılması, atıkların bertaraf edilmesi, çevresel performans hakkında doğru bilgi sağlanması, iyileştirmeler yapılması, çevreye duyarlı teknolojilerin kullanımının yaygınlaştırılması, oluşan çevresel maliyetlerin izlenmesi ve muhasebeleştirilmesi yeşil dönüşüm kapsamında hareket etmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda çevre muhasebesi (yeşil, karbon, sürdürülebilirlik, iklim değişikliği) uygulamaları devreye girmektedir. Çalışmanın amacı, iklim değişikliğini yaratan olumsuz unsurların en aza indirilmesi veya önlenmesi kapsamında sivil havacılık sektöründen kaynaklanan emisyon ve maliyetlendirmelerde muhasebenin rolünü incelemektir. Çalışmanın bu alanda yapılmasının bir diğer nedeni ise tüm ulaşım türleri arasında kişi başına karbon emisyonu açısından en hızlı ve en yüksek büyüme potansiyeline sahip olmasıdır. Çalışmada Türk sivil hava trafiğinde çok küçük bir bölgenin uçuş sayılarının örneklemlenmiş olması, kontrolsüz koşulların sonuçlarının genele kıyasla ne kadar yıkıcı olabileceğini göstermesi açısından önemli görülmektedir. Çalışmanın amacı, iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak, zararların boyutlarını ortaya koymak, maliyet muhasebesine dikkat çekmek ve iklim değişikliği konusunda farkındalık yaratarak havacılık alanındaki literatüre farklı bir bakış açısı getirmektir.

Anahtar Kelimeler: İklim Değişikliği, İklim Değişikliği Muhasebesi, Emisyonlar, Havacılık Endüstrisi

JEL Kodları: M40, M41, M42, M49, M10, L93

1. Introduction

Since the industrial revolution, industry and trade, which have developed rapidly with globalization, have gradually increased the need for energy and natural resources. It has led to the emergence of some ecological problems in meeting these needs. The most important of these ecological problems is climate change due to global warming. It is the accumulation of greenhouse gas emissions in the atmosphere that causes climate change (Gürbüz et al., 2019). Climate change, also known as global warming, is the sudden changes in the average temperatures measured in the sea, air and land caused by the release of produced greenhouse gases into the atmosphere and extreme weather events. The main reasons causing climate change are; destruction of forests, release of waste gases into the atmosphere and deterioration of the environment. While all these negative situations lead to sudden changes in climate change, it is thought to negatively affect human health in every aspect (Tong & Ebi, 2019). In other words, climate change is caused by reasons such as rapid population growth, deforestation, excessive use of natural lands and resources, and greenhouse gas emissions resulting from the excessive use of fossil-based energy types in different sectors within the scope of economic activities (Birpınar, 2022).

The problem of climate change is one of the important issues on the world's agenda. Deforestation, unconscious consumption of fossil fuels, industry, urbanization, etc., human-induced factors increase environmental problems and this situation paves the way for negative situations in climate change. In order to raise awareness against climate change, some climate actions such as blocking traffic, attacks on famous works, and disrupting social events are organized (Canbolat & Tarlakazan, 2024).

The 2018 "Climate Change Panel Global Warming Special Report" predicts that the world has warmed by 1°C compared to the pre-industrial period due to human activities, and that if these activities continue, global warming will exceed the 1.5°C limit between 2030 and 2052. Therefore, attention is drawn to the fact that water scarcity, extreme heat and ecosystem deterioration are occurring with the emergence of climate change, and it is stated that rapid transformations should be made in factors such as industry, urbanization, soil, transportation, etc. in order for the temperature to remain at 1.5°C (Intergovernmental Panel on Climate Change, 2020). In Türkiye, according to the comprehensive 2021 report prepared by the "Global Climate Change Research Commission of the Grand National Assembly of Türkiye"; "Due to the measures not taken every passing day, it is emphasized that hail disasters, tornadoes, droughts, floods and forest fires are occurring more frequently and that our country's ecological balance is being further damaged. In addition, as the ecological balance is disrupted, hurricanes, floods and fires cost the lives of more living things" (TBMM İklim Raporu, 2021).

Although the increasing climate change and the threats posed by the lifestyles of living beings in the world to ecosystems have been proven by scientists, there is still inadequacy in taking the necessary precautions against the environment. The necessity of fictional narratives about how the damages arising within the scope of climate change distort human life and nature continues to be a frequently emphasized and discussed topic especially in Western academic circles today (Yavaş, 2024). Humans and unlimited needs create significant pressure on the environment, especially climate change. In order to minimize these pressures, many countries have been allocating resources to serious research in recent years and taking initiatives to develop new approaches. The relevant search and development also finds a place in academic studies (Alaeddinoğlu, 2023).

There are assessments that use scientific indicators that climate change poses more threats to ecosystems. At the beginning of these assessments, it is argued that most of these threats are caused by human activities. Industry, energy, land, transportation, building and city-based human activities are among the factors thought to cause the climate change problem (Kaymaz & Tut, 2020). Scientific studies emphasize that the negative effects of climate change will be severe, rapid and more widespread, and it is stated that no region or sector will be exempt from these effects (Demiralp, 2022).

The main purpose of the study is to address the role of accounting in preventing or minimizing the effects of waste, emissions, etc. factors that cause climate change. In other words, the function of accounting in costing environmental damage caused by activities is attempted to be revealed. In the study, the measurements of the factors that cause climate change are analyzed by using the data of a company operating in the aviation sector. First of all, the importance of climate change and climate change accounting is addressed in the study. Then, in order to reveal the importance of the subject more clearly, the data of a company operating in the aviation sector is evaluated. A literature review has been conducted for the study and it is seen that there are practical and theoretical studies in national and international literature on climate change. In the study, the aviation sector, which plays an important role in climate change, is taken as an example and the role of accounting in environmental costs is attempted to be explained. The study differs from other studies in this respect. The research aims to contribute to the literature with this sample.

2. Climate Change, Definition and Scope of Climate Change Accounting

Climate change is a global problem that significantly affects various functions. In recent years, there has been serious damage in the rate of meteorological and climatic disasters due to climate change. These disasters cause both loss of life and property.

Climate change occurs with the increase in heat-holding gases and unexpected extreme events in the climate. As a result of increasing deforestation and the greenhouse gases released harming nature, it harms all living things and causes climate change (Aydem Enerji, 2022). Climate change is the accumulation of greenhouse gas emissions resulting from human activities in the atmosphere, abnormal global temperatures and rapid changes in climate values (Karaman, 2021).

Climate change and environmental damage are important issues in the world's focus today (Murshed et al., 2021; Wang et al., 2023). Climate change has maintained its place in the scientific world and has been the subject of numerous studies. Climate change and environmental concerns have begun to emerge in developing countries as well as in developed countries (Al-Swidi et al., 2023; Aslam et al., 2021). Environmental conditions caused by climate change create some risks for businesses. It creates negative risks such as fluctuations in energy supply, instability, disruption of continuity management, damage to profitability, increasing supply and industry chain risk, interruption of production, delay of logistics and reduction of R&D investments (Huynh et al., 2020; Engle et al., 2020; Javadi & Masum, 2021).

The environment today faces many challenges such as air and water pollution, deforestation, and biodiversity loss (Liu et al., 2022). Factors such as careless industrial practices, industrialization, increasing consumer expectations, insensitivity to the environment, inefficient use of resources, and inequalities between different segments of society have had detrimental effects on the environment (Baah et al., 2021). As a result of global warming, freshwater resources are drying up, glaciers are melting, sea levels are rising, and species are disappearing. Türkiye is a country that will be affected by the consequences of climate change, and this has now increased concerns in both individuals and sectors (Varol & Ayaz, 2012). Projected changes in the climate threaten agricultural productivity and the communities whose economic livelihoods depend on it (Ortiz-Bobea et al., 2021). In order to overcome this challenge, recent studies emphasize the importance of quantifying adaptation to changing climate conditions (Carleton et al., 2022; Hultgren et al., 2022).

After the industrial revolution, rapid population growth and unconscious consumption have significantly affected the environment and caused major problems (Wang et al., 2014). The world is faced with global warming, pollution, mismanagement of natural resources and environmental destruction, which paves the way for sustainability problems. Therefore, businesses need to support sustainable development goals within the scope of minimizing or preventing these environmental problems. It is important for businesses to create the necessary strategies to meet the needs of future generations while protecting the resources they may need (Ratmono et al., 2024).

Companies produce goods or services using raw materials and other materials in production. The waste generated in production harms the environment as much as possible. Therefore, companies inevitably distort nature while meeting consumer expectations. Along

with all this, rapid changes in the climate are now changing consumers' habits and preferring environmentally friendly products. Consumers' preference for environmentally friendly products reduces sales and operating profits in terms of ensuring economic sustainability of companies (Latifah & Soewarno, 2023). However, consumers prefer to do business with companies that have a strong structure. In other words, environmental records or investors may be more likely to invest in companies that prioritize sustainability, and this gives their stakeholders a competitive advantage (Li et al., 2020).

Due to the increasing concerns of consumers and shareholders about environmental issues, companies are encouraged to make improvements in climate change in terms of reducing the negative effects of climate change, conducting activities according to their ecological impact, and reporting accurately (Gunarathne et al., 2021). In particular, companies are aligning their climate disclosures with sustainability reporting within the framework of standards such as the Global Reporting Initiative (GRI) or the Sustainability Accounting Standards Board (SASB) (Dye et al., 2021).

Global warming, eco-efficiency and other industrial activities that have a direct impact on the environment are emerging, and the accounting field has a significant impact on environmental problems and nature conservation as corporate activities. The accounting field plays an important role in the disclosure of environmental costs in financial reports (Panggabean & Devianti, 2022). It is possible for companies to evaluate the effectiveness of climate investments in reducing greenhouse gases with accurate accounting data. The accounting field encourages a more targeted approach to high-impact projects and resource allocation optimization, and especially to reduce emissions (Krefeld-Schwalb & Gabel, 2023). There are many difficulties in reporting climate-related financial data accurately in current accounting practices and are insufficient in decisions regarding climate change (Zhou, 2022). In other words, the fact that the data is not distributed to the right sources makes it difficult to collect and analyze effectively. This situation prevents comprehensive reporting. In addition, the lack of a standard poses a significant challenge within the scope of climate accounting frameworks (Kim et al., 2023). Therefore, in today's society, the importance of an environmentally and morally responsible economic understanding is increasing and practices should be prioritized (Khan et al., 2021). Accounting discipline is important for sustainable development (Pizzi et al., 2022). Companies and investors rely on financial information for decision-making. Incorrect or incomplete climate finance accounting can lead to misallocation of resources. This situation directs investors to either high-risk or less sustainable projects (Naveed et al., 2020). In addition, climate-related risks pose significant threats to financial markets, and within the scope of accountability and transparency, these risks can lead to unexpected market fluctuations and affect economic stability (Zhang, 2022). Sustainable and economic development-related issues have become important issues globally within the scope of ensuring environmental sustainability in parallel with social progress, and it is an important step for companies to fulfill their environmental responsibilities during their production (La Soa et al., 2024).

Companies include current and potential future impacts of climate change in integrated and sustainability reports, which are non-financial reports. In recent years, regulations have been made in independent auditing and international financial reporting standards regarding

climate change, which require that the financial impacts of non-financial elements be included in the financial statements together with their footnotes and annexes. In particular, the International Accounting Standards Board has emphasized that the impacts of climate change should be reported in accordance with International Financial Reporting Standards in terms of resources, assets and income/expenses of businesses (Arzova & Şahin, 2022).

It is important for companies to adapt to the conditions brought by climate change and ensure their continuity. It is important for companies to report the wastes that arise from their activities and have no economic value in the relevant accounting records in a reliable and accurate manner. At this stage, those working in the field of finance and accounting need to integrate the elements affecting climate change into accounting. The traditional accounting system is insufficient in recording climate change. For this reason, the accounting field has developed the concepts of "environmental accounting" and "green accounting" in the phase of monitoring, recording and taking necessary precautions regarding environmental problems. However in recent years, climate change which has been experienced as a result of the emergence of factors that harm nature, has come to the fore and where the concepts of "environmental accounting" and "green accounting" fall short in analyzing events, the more comprehensive "climate change accounting" comes into play (Karcioğlu & Öztürk, 2023). In light of all this information; In order for business managers to obtain precise information about the costs, benefits and results of economic activities, they need accurate and reliable information on the subject. In this context, since climate accounting is a part of accounting information, the financial and managerial aspects of the system need to be taken into account (Novićević Čečević et al., 2023).

While the unlimited needs of human beings increase day by day, it is imperative for businesses to meet these demands in order to ensure sustainability. Accordingly, the increasing diversity in activities also creates environmental problems. Financial statements prepared by businesses are inadequate, especially when it comes to calculating the environmental costs arising from activities. Therefore, since the extent of damage to the environment cannot be measured exactly, it is impossible to reduce the rate of possible negative effects.

Today, climate change is one of the most important environmental problems. While both individual and social awareness is increasing, it is seen that businesses are also obliged to participate in this. Businesses take action in calculating the costs of environmental damage according to their sector and structure. Most importantly, credit institutions, investors, etc. Other stakeholders are not satisfied with just financial statements and want to have information about non-financial data as well. For this reason, businesses are now turning to creating the infrastructures necessary for sustainable development.

Factors such as climate change, damage to natural areas, energy and food crisis have become very important for sustainable development (Bozoğlu & Cığirim, 2022). Therefore, as developing technology and competition create change in all areas, they also accelerate innovation and change in the field of business. In this respect, the nature of the information requested by stakeholders has changed and not only financial information but also non-financial information is requested (Ömürbek & Acun, 2021). In this context, businesses prepare

sustainability reports indicating that they carry out their environmental, social and economic activities (Özbingöl & Acar Uğurlu, 2024).

With the adoption of the concept of sustainability, the reflection of sustainability-related reporting on economic life has also been accelerated. International Financial Reporting Standards (IFRS) economic ability has come to the fore regarding issues related to financial sustainability issues and declared that the International Sustainability Standards Board (ISSB) was established in 2021. In other words, financial and sustainability reporting are now gathered under the same roof. In March 2022, texts about the two standards proposed by the ISSB were published and presented for their comments. Then, two standards proposed by ISSB came into force on June 26, 2023. Among the standards in question, IFRS S1; It is "designed to enable companies to provide investors with the information they need to make decisions" and IFRS S2 declares the "specific climate-related disclosures" section. "Turkish Sustainability Reporting Standards" and "Scope of Application of Turkish Sustainability Standards" were published in the Official Gazette dated 29/12/2023 and numbered 32414 (1.M), and "Sustainability Reporting Standards in Turkey" (TSRS) was published as of 01.01.2024. has been made mandatory. Businesses that exceed at least two of the specified criteria in two consecutive reporting periods are required to prepare sustainability reports. The criteria in question are as follows (KGK, 2024):

- Number of employees of 250 people and above
- Total assets of 500 Million Turkish Liras and above
- Annual net sales revenue of 1 Billion Turkish lira and above

In this context, non-financial data are reported in addition to financial statements, thus stimulating the interactions of businesses with the environment. Factors such as reduced consumption, more cautious use of resources, reduced energy loss and recycling of waste as a result of the preparation of sustainability reporting ultimately increase the efficiency of businesses. Therefore, expanding accounting infrastructures in calculating the costs of environmental damages, in other words, creating detailed account items, provides social benefits to the environment and society, while also supporting the state to earn more income.

3. Climate Change and the Aviation Industry

The transportation sector and its sub-branch, the civil aviation field, are among the business lines that are as effective as individual habits in the emergence of climate change. The civil aviation sector is increasing its share in the sector day by day thanks to its features such as speed, comfort and safety compared to other transportation alternatives. Based on the data published by the International Civil Aviation Organization, abbreviated as ICAO, it was reported that 4.5 billion people used commercial air transportation in civil aviation in 2019 (ICAO, 2019). This figure was also stated as approximately 100 million people for the 60s in the previous reports of the relevant institution. Due to the Covid 19 pandemic experienced after 2019, there was a decrease in transportation figures due to factors outside the sector. In order to make the effects of the pandemic the main factor in the interpretation of the reports prepared in the following years and to make more realistic comparisons, ICAO's 2019 reports were used in the

study. The main reason why the civil aviation sector is taken into consideration within the scope of climate change in 2022 is that it has a great impact on carbon values due to carbon emissions formed at high altitudes and that it has achieved rapid growth rates as a sector. Although the civil aviation sector causes less carbon emissions compared to land transportation, it is understood that it is the sector with both the fastest and the highest growth potential when the per capita carbon emission values are examined under the influence of technological developments and operational efficiency in recent years (European Commission, 2021).

According to ICAO (2019) reports, it is stated that the carbon emission effects caused by civil aviation will be three times higher in 2050 compared to 2015. However, it is stated that 2.4% of the global carbon dioxide emission values in 2018 were caused by the commercial civil aviation sector, and when this sector is considered as a country, it will be in 6th place among Germany and Japan, which are among the top ten countries in global carbon dioxide emission levels. For example, it is stated that the carbon emission caused by a plane making a round-trip flight between London and Montreal or Lisbon and New York is equal to the carbon emission release that an average European Union (EU) citizen will produce by heating their home for only one year. Furthermore, when the carbon dioxide level per person resulting from just one flight is compared, it is revealed that it can be equal to a person driving a gasoline-powered car for one year (European Commission, 2021). According to Roy (2021), 90% of the emissions caused by aircraft occur during flight above 3,000 feet (approximately 915 m). The other 10% share occurs during the landing and take-off of aircraft. In the light of all information, it is stated that all carbon emissions have effects on air quality according to Gürçam, Konuralp and Ekici (2021).

As can be understood from the studies, commercial aviation not only has benefits for human life but also has harms due to the carbon emission it produces. In this regard, considering Türkiye's growth rate and geography, the IPCC (2021) reports state that the Mediterranean region is among the top countries in terms of carbon and emissions and that it should be controlled because it is the region that will be most affected by climate change. Roy (2021) explains that there has been no significant development in the implementation of the expected rules and sanctions in the ongoing process with the Kyoto Protocol and the Paris Agreement. Contrary to expectations, international aviation and maritime transport were exempted from the rules and sanctions to be implemented and the responsibilities for the emissions to be caused by these sectors were transferred to the International Civil Aviation Organization (ICAO) and the World Maritime Organization, together with the "limitation or reduction" targets. In addition, commercial aviation emissions were not included in the content of the Paris Agreement signed in 2015. According to Gössling and Humpe (2020), as a result, calculating or controlling emissions from both passenger and cargo aircraft in commercial air transportation has become much more difficult.

4. Literature

In recent years, some studies have been carried out in order to reduce the emissions caused by the civil aviation sector, more intensively. The EU Emission Trading System is the first study conducted within the scope of combating climate change. In fact, this study, which is more of

a market-based study, cannot be considered very successful in terms of reducing carbon and emission values. Aviation companies participating in the ETS system can avoid liability in terms of reducing carbon dioxide emissions because they think they have received a kind of prior permission to pollute the environment. While ETS, which is considered the most advanced step in combating climate change by the European Union, offers a more economical and more efficient plan by constantly tightening emissions in practice, it has had the opposite effect in the implementation phase, negatively affecting the reduction of pollution levels and the transition to a sustainable fair economy. Because the system has become a kind of rewarding tool rather than limiting the biggest polluters, namely large airline companies. In aviation practice, ETS, which only covers domestic flights within the European Union, has had the opposite effect on large companies since it does not cover international flights, which have the main impact and are seen as a source of emissions. Therefore, the ETS system, which covers only carbon dioxide emissions, also hides the effects of all other harmful gases originating from aircraft (Corporate Europe Observatory, 2011).

Another important step taken to reduce emissions from world civil aviation is CORSIA, which is put into effect by ICAO. In short, CORSIA is a global balancing plan for possible growth in carbon dioxide emissions of all airlines and operators above 2020 levels (Air Transport Action Group, 2020). In fact, it is an application that allows the sector to grow while balancing global carbon dioxide emissions. Again, it is a market-based mechanism like ETS, and it is not a reduction plan, and it does not set any targets for reducing emissions. In other words, it does not present an obligation or liability for airlines to reduce their own carbon emissions. Although there has been an application to balance the emissions caused by international flights since 2020, the effects of harmful gases caused by flights on climate change continue. Therefore, the effects of greenhouse gases have not been strongly reduced in terms of combating climate change with this application (Atmosfair, 2021). As the main mission, the EU Emissions Trading System and the Carbon Offset and Reduction Scheme for International Aviation (CORSIA) are working on the use of sustainable aviation fuels and technological developments to reduce emissions from aviation activities worldwide (European Commission, 2021). As in other sectors, no conclusion could be reached in the aviation sector on this issue at the 26th Meeting of the Conference of the Parties held in Glasgow, Scotland between 31 October and 12 November 2021. In the relevant meeting, since no agreement was reached on the target of limiting carbon emissions, which is increasing the impact of the aviation sector, which is rapidly growing in order to combat climate change, in the relevant meeting, binding decisions could not be taken in general terms (Steiner, 2021).

In terms of managing climate change, the most dominant point in sustainable aviation emissions and carbon emissions is undoubtedly fuel use. Therefore, unless an effective step is taken in the fuel use section in the aviation sector, it will be inevitable for emissions from this sector to increase in parallel with use. As a result of research, it has been revealed that sustainable alternative fuels are 10 percent more efficient than kerosene-based fuels used in most aircraft, and palm oil fuels are 14 percent more efficient than kerosene-based fuels. The important point here is that palm oil production has some destructive effects. Because palm oil causes greenhouse gases throughout its life cycle, and the greenhouse gas rate produced is three times higher than the greenhouse gas produced by conventional oils. Even when

compared to this result, the fact that fossil fuels cause 10 percent higher emissions than conventional fuels allows them to be accepted as sustainable alternative fuels (Stay Grounded, 2019). Considering that the 2019 data could provide more accurate results due to the pandemic experienced all over the world, when the relevant dated reports are examined, it is seen that more than 200,000 tons of "Sustainable Aviation Fuel" was produced in total as of 2019. However, even this figure constitutes a very small part of the annual fuel amount of 300 million tons of jet fuel used especially for commercial aviation activities. For this reason, even if all planned aviation fuel projects are carried out in the following years, a maximum of 4 million tons of sustainable aviation fuel can be produced. Therefore, when compared to the expectations of the total sector in 2030, it can be predicted that sustainable aviation fuels will always be more expensive than fossil fuels, since 1 percent of jet fuel demand will be met, even if there is a cost decrease.

There are two effective emission problems in the air transportation sector caused by aircraft engines. The first effect is the formation of high levels of hydrocarbons as a result of the excessive fuel consumption in order to obtain high combustion effect with low power during ground maneuvers of aircraft before take-off, and the necessity to reduce this hydrocarbon level in return. The second is the nitrogen oxides formed during take-off, climb and flight of the aircraft. In order to eliminate these problems, the International Civil Aviation Organization (ICAO) has determined standards for the landing/take-off cycle and upper-level cruise, called LTO. In this way, it is aimed to control air pollution at airports and deformation of the ozone layer in the atmosphere. In addition to the movements of aircraft that cause harmful gas emissions to the environment at airports, there are also ground service equipment, land service vehicles, mobile heat and power generation units. According to published reports, 5 to 6 percent of the fuel consumed in our world is used by passenger aircraft. According to Ünal, Türkoğlu and Doğan (2014), the amount of fuel consumed per person in old-type aircraft is calculated as 12 lt., while it is stated that this figure is around 3.5 lt. in new-generation aircraft. When the rates of emissions from aircraft engines are examined, it is understood that an average of 70% is CO₂. It is explained that the remaining part is 29% H₂O and the last 1% consists of other harmful emissions. However, it should not be forgotten that these rates vary as a result of factors such as the engine types of the aircraft used, the fuel they use, the distances flown and the altitude. There are many studies conducted on this subject. Tınmaz et al. (2002), who investigated the flights made to Tekirdağ/Çorlu airport by companies that organize flights to our country from the former Soviet countries, mostly Russia, examined the emissions at the LTO level in their studies. In another study, in 2003, Kaygusuz (2003) explained that NO_x and CO emission rates examined at LTO level in previous years constituted 0.25% to 0.3% of total emission levels when considered in Türkiye as a whole. In the study prepared by Kesgin (2006) on ICAO emission information, emission values of major airports in Türkiye including Atatürk Airport were calculated depending on both minimum and maximum fuel consumptions by utilizing LTO emission data and fuel viscosity. As a result of the research, total emission rates of the relevant airports were found to be in the range of 7,614.34-8,338.79 tons/year. In contrast to the exemplification of the first studies in this way, in recent years, examples have been given by Ekici et al. (2013), by using flight information of the five busiest airports in Türkiye and ICAO emission parameters, they determined CO, HC and NO_x emissions

as 1483, HC as 215 and NOX as 1417 tons/year in their research results. Again, in another research conducted in Atlanta Airport, which is shown as the busiest airport in the world in the same years, Rismann et al. (2013) examined LTO emission values using the Advanced Modeling System for Transport, Emissions, Reactions and Deposition of Atmospheric Matter model, shortly called AMSTERDAM. Another study conducted using the Lagrangian particle method as another way in the distribution of aircraft exhaust emissions was recorded as belonging to Pecorari et al. (2016). In the relevant study, the temporal and spatial exhaust distribution of aircraft was analyzed to investigate the details of LTO cycles. In another study at Kayseri Airport, Yilmaz (2017) stated that reducing the taxi time of aircraft proceeding on the runway by 2 minutes could provide a 4% reduction in total LTO emissions.

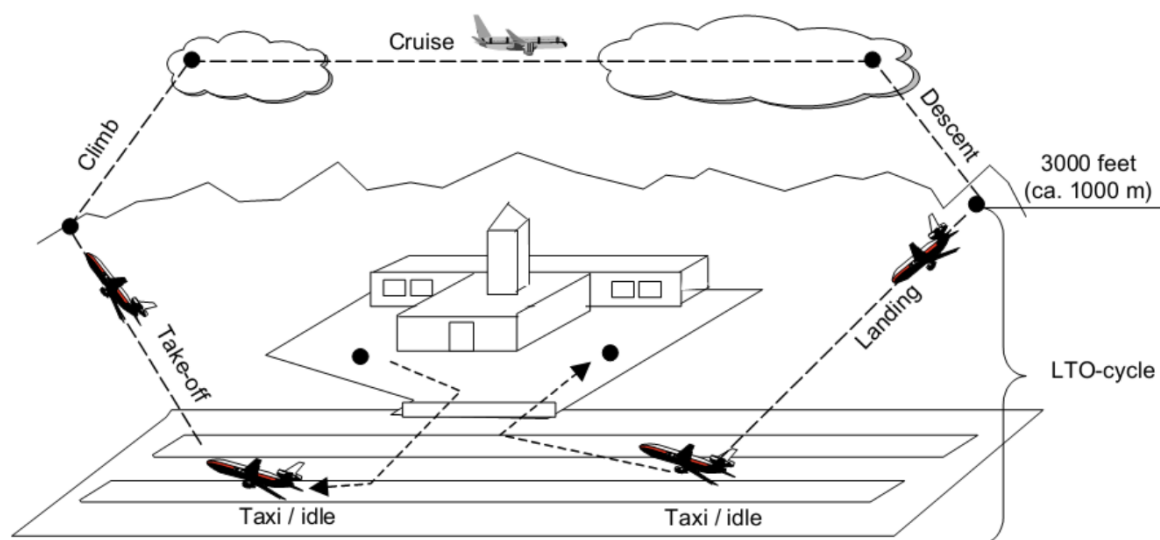
Aircrafts spend a significant portion of their planned fuel during take-off. Therefore, the intensity of the emission level mostly occurs during the take-off times of the aircraft. In the calculations of the type mentioned, the primary things to know are the manufacturers, models, LTO numbers, CO₂ levels and numbers of the aircraft, as they affect fuel consumption.

In aviation literature, LTO consists of two parts. The first part is called the landing/takeoff of the aircraft, waiting in the parking position with all engines running, loading or unloading passengers, and all landing and climbing activities up to 3000 feet/approximately 915 m (Özdemir, 2013). The second part is called level flight or cruise and covers the movements from the climb above 1000 meters to the landing stage (Babaoğlu & Özgünoğlu, 2017).

In line with this information, verbal expressions regarding the LTO cycle are visualized in Figure 1.

Figure 1

LTO Cycle (IPCC, 1997)

5. Research

In all emission calculations stated in the literature, the Tier approach methodology recommended by the IPCC is mostly used. The main reason for this can be shown as the

significant amount of CO₂ in greenhouse gases generated due to transportation services. Therefore, it can be thought that the increase in the CO₂ rate at the same rate as fuel consumption, i.e. the increase in fuel consumption, increases CO₂ emissions. In this study, again by using the Tier methodologies recommended by the IPCC, the flight data of Ankara Esenboğa Airport, which is among the busiest airports in Türkiye, was examined over the recent years. It was understood from the State Airports Authority (DHMI) reports that the Boeing 737-800, Airbus A320 and A 321 type aircraft, which are the most used aircraft types in the world, are used more at the relevant airport. Therefore, the annual flight numbers were first found over the first three aircraft models used the most in the study. Then, the Tier methodology was applied to the flight numbers and emission values were calculated. Thus, in the light of the obtained data, it was planned to see the difference according to aircraft types.

5.1 Purpose of the Research

The aim of the study is to show the effects of the aviation sector in managing climate change with the methods and reports used. In addition to the benefits of the civil aviation sector such as speed, quality and comfort, it is important to reveal its effects on climate change and to show the variability between the types of aircraft and technologies used. In addition, it is thought that the study will contribute to the literature by showing how devastating the results will be if the flight numbers, a very small portion of which are used, are not controlled when considered inductively.

5.2 Method of the Research

The Tier 1 and Tier 2 methods used in emission calculations are methods prepared and recommended by the IPCC (IPCC, 1991). First, the Tier 1 method is obtained by multiplying the LTO and the amount of fuel consumed during the cruise by the emission factor. Therefore, fuel consumption is taken as the basis in this method and is calculated by using the emission factor depending on the amount and type of fuel consumed. In the other method, Tier 2, the emission amounts resulting from the use of vehicles are also added to the calculation. For this reason, it is stated that the results obtained will be more sensitive as more data is needed in the Tier 2 method. This method is used to calculate the emissions of aircraft using jet fuel and for this reason, the LTO number and the type information of the aircraft are needed during the calculation. Thus, the LTO emission is obtained by multiplying the LTO emission factor and the LTO number (Babaoğlu & Özgünoğlu, 2017). For this reason, firstly, preparing a table for the relevant aircraft types, aircraft LTOs and dates will be useful for making more detailed calculations. The real figures for the relevant data can be obtained from the civil aviation activity reports published by each country. In Türkiye, real figures can be obtained from the annual reports published by both the State Airports Authority (DHMI) and the General Directorate of Civil Aviation (SHGM). It is important to prefer the detailed ones according to the aircraft types in the relevant reports.

5.3 Findings and Comments

According to the 2024 Activity Report of the State Airports Authority (DHMI), in the distribution of aircraft traffic in Türkiye by aircraft type in 2023, Boeing 737-800 type aircraft will be in the first place with 26%, Airbus A 321 with 11% and Airbus A 320 with 7% (DHMI, 2024). This rate consisted of 29% Boeing 737-800, 10% Airbus A 321 and 8% Airbus A 320 type aircraft in 2022 (DHMI, 2023). In 2021, it consisted of 31% Boeing 737-800, 8% Airbus A 321 and 8% Airbus A 320 type aircraft (DHMI, 2022). In 2020, which was affected by the pandemic, the relevant figures were 35% Boeing 737-800, 7% Airbus 321 and 7% Airbus A 320 (DHMI, 2021). Since only the first three aircraft types with the most flights will be used in the calculations, other aircraft types will not be used in order to prevent confusion. In the calculations, the table created as a result of the ratios of the flight numbers to the relevant percentages in the Activity Report published by the State Airports Authority in 2024 was used.

Table 1

Commercial Flight Traffic of Ankara Esenboğa Airport in Türkiye (DHMI, 2024)

PERIOD / FLIGHT NUMBERS	ANKARA ESENBÖĞA (ESB) AIRPORT		
	DOMESTIC	INTERNATIONAL	TOTAL
2020	32.883	6.891	39.774
2021	43.510	11.854	55.364
2022	45.734	14.716	60.450
2023	59.699	20.457	80.156
TOTAL	181.826	53.918	235.744

Source: (DHMI, 2024).

Table 2

Flight Traffic by Aircraft Types at Ankara Esenboğa Airport in Türkiye (DHMI, 2024)

A.C. TYPES		2020		2021		2022		2023		TOTAL
		%	FLIGHT NUMBERS	%	FLIGHT NUMBERS	%	FLIGHT NUMBERS	%	FLIGHT NUMBERS	FLIGHT NUMBERS
BOEING 737-800	% 35	13.921	% 31	17.163	% 29	17.531	% 26	20.841	69.456	
AIRBUS A 321	% 7	2.784	% 8	4.429	% 10	6.045	% 11	8.817	22.075	
AIRBUS A 320	% 7	2.784	% 8	4.429	% 8	4.836	% 7	5.611	17.660	
TOTAL		19.489		26.021		28.412		35.269	109.191	

Source: (DHMI, 2024).

The flight traffic data of Ankara Esenboğa (ESB) airport prepared according to the State Airports Authority reports are shown in Table 1 and Table 2. Based on the relevant tables, it is understood that the number of flights has increased in recent years. The decrease in the effects of the pandemic process experienced in 2019 and later can also be shown as a factor in the increase in the numbers. In addition, it is understood that the usage rates of Airbus type aircraft have not changed much, especially in the face of the small decrease in the usage of Boeing 737-800 type aircraft. The figures should not mean that the number of flights of Boeing aircraft has decreased, because it is seen that the number of flights has increased, and only the inclusion of other aircraft in the statistics changes the rates. Therefore, it may be recommended

that other aircraft types be taken into account in future studies in order for the results to provide a different perspective.

5.4 Application Data

After the aircraft types, numbers and LTO figures with known details, CO₂ emissions during the cruise can be found. Therefore, the study was created according to the Tier 2 method determined by the IPCC and the monthly emission values of each type of aircraft were calculated. Based on the IPCC (2006) data, the sulfur dioxide emission rates caused by the aircraft types specified in Table 3 are shown. The source rates were taken from the fuel combustion emissions section of the topics collected under the title of "Energy" in the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) guide. Tier methods were prepared to be used to calculate factors such as combustion conditions, technology used, emission standards and fuel properties in emissions caused by the transportation sector.

The formula used in the Tier 1 method is given below:

$$\text{Emission Amount} = \text{Emission Factor} \times \text{Fuel Consumption}$$

The Tier 2 method is only applied to jet engine aircraft using jet fuel. Therefore, in order to use this method, the LTO number and aircraft types must be known. The formula for this calculation method is given below:

$$\text{LTO Emission} = \text{LTO number} \times \text{LTO Emission Factor}$$

Table 3

Emission Factors by Aircraft Types According to IPCC Data

AIRCRAFT TYPES	CO ₂	CH ₄	N ₂ O	NO _x	CO	NMVOC	SO ₂	FUEL CONSUMPTION
B 737-800	2780	0,07	0,1	12,30	7,07	0,65	0,88	880
A 321	3020	0,14	0,1	16,72	7,55	1,27	0,96	960
A 320	2440	0,06	0,01	9,01	6,19	0,51	0,77	770

The emission rates for the specified flights, calculated using the Tier 1 and Tier 2 methods, are shown below in separate tables according to aircraft types.

Table 4

Emission Rates of Boeing 737-800 (2020-2023 Period, Ankara Esenboğa Airport)

BOEING 737-800				
PERIOD	2020	2021	2022	2023
LTO NUMBER	13.921	17.163	17.531	20.841
CO ₂	38.700.380,00	47.713.140,00	48.736.180,00	57.937.980,00
CH ₄	974,47	1.201,41	1.227,17	1.458,87
N ₂ O	1.392,10	1.716,30	1.753,10	2.084,10
NO _x	171.228,30	211.104,90	215.631,30	256.344,30
CO	98.421,47	121.342,41	123.944,17	147.345,87
NMVOC	9.048,65	11.155,95	11.395,15	13.546,65
SO ₂	12.250,48	15.103,44	15.427,28	18.340,08

FUEL CONSUMPTION (KG/LTO)	12.250.480,00	15.103.440,00	15.427.280,00	18.340.080,00
------------------------------	---------------	---------------	---------------	---------------

Table 5

Emission Rates of Airbus A 321 (2020-2023 Period, Ankara Esenboğa Airport)

AIRBUS A 321				
PERIOD	2020	2021	2022	2023
LTO NUMBER	2.784	4.429	6.045	8.817
CO ₂	8.407.680,00	13.375.580,00	18.255.900,00	26.627.340,00
CH ₄	389,76	620,06	846,30	1.234,38
N ₂ O	278,40	442,90	604,50	881,70
NO _x	46.548,48	74.052,88	101.072,40	147.420,24
CO	21.019,20	33.438,95	45.639,75	66.568,35
NM VOC	3.535,68	5.624,83	7.677,15	11.197,59
SO ₂	2.672,64	4.251,84	5.803,20	8.464,32
FUEL CONSUMPTION (KG/LTO)	2.672.640,00	4.251.840,00	5.803.200,00	8.464.320,00

Table 6

Emission Rates of Airbus A 320 (2020-2023 Period, Ankara Esenboğa Airport)

AIRBUS A 320				
PERIOD	2020	2021	2022	2023
LTO NUMBER	2.784	4.429	4.836	5.611
CO ₂	6.792.960,00	10.806.760,00	11.799.840,00	13.690.840,00
CH ₄	167,04	265,74	290,16	336,66
N ₂ O	27,84	44,29	48,36	56,11
NO _x	25.083,84	39.905,29	43.572,36	50.555,11
CO	17.232,96	27.415,51	29.934,84	34.732,09
NM VOC	1.419,84	2.258,79	2.466,36	2.861,61
SO ₂	2.143,68	3.410,33	3.723,72	4.320,47
FUEL CONSUMPTION (KG/LTO)	2.143.680,00	3.410.330,00	3.723.720,00	4.320.470,00

When the tables are examined, it is seen that fuel consumption increases in the same proportion as the number of LTOs increases. When different aircraft types are added, it can be revealed with safer results which aircraft type will be relatively environmentally friendly compared to the LTO numbers. Another result is that aircraft with low emission rates also have low emission rates.

6. Conclusion and Discussion

When emissions from aircraft around the world are examined, it is seen that the most important of these effects is CO₂ or carbon dioxide. While emissions negatively affect the environment, it should not be ignored that they also adversely affect human health and put the future at risk. In recent years, evaluating and controlling the negative effects of environmental factors has become one of the most important factors in managing climate change.

In particular, it is important to calculate the environmental costs arising from the activities, and opening sub-accounts within the scope of climate change management in the Uniform

Chart of Accounts will have a significant impact both on the correct calculation of costs and on the prevention of environmental damage. In addition, calculating environmental costs will minimize the costs incurred within the sectors and lead to an increase in environmental sensitivity. Therefore, encouraging sectors that are particularly related to the environment is an important step.

In the "Carbon Emission" calculation specified in the study, the 2020-2023 period of Ankara Esenboğa Airport, one of the busiest airports in Türkiye, was considered. In addition, the study includes evaluations according to the aircraft types in the top three in the ranking of the most used aircraft types at the relevant airport and the aircraft traffic. Continuous reports are published by authorized institutions in the civil aviation sector in Türkiye. In the light of these reports, it is seen that the most used commercial aircraft models in our country in recent years are Boeing 737-800 and Airbus A320. As a result of the examinations, it is also understood that aircraft types and flight numbers affect the emission values in the direction of increasing them. However, the main problem here is the applicability of the relevant calculations. In addition, when the reports are examined according to aircraft types, it is seen that the emission amounts of Airbus A 321 type aircraft are higher than other models. One of the main reasons for this can be explained by the fact that the relevant model has a larger body and more passenger capacity than other models. It is understood that the emission values of the Boeing brand aircraft, which are two models closer to each other, the Airbus A320 and the Boeing 737-800, are approximately 15% higher than its counterpart.

It is thought that the increased use of newer generation aircraft will contribute to the management of climate change in the context of the civil aviation sector by preventing the increase in emission values. In order to shed light on future studies, it should be considered what methods or aircrafts will be appropriate to use in order to reduce emission values due to the increasing importance of air transportation and the increase in the number of flights. In addition, considering that the continuous increase in the number of flights cannot be prevented, it can be suggested that other factors should be controlled. Among these suggested factors, it can be stated that the boarding and disembarkation times of passengers, the selection of more environmentally friendly fuels, the shortening of all airport service times provided to passengers, the use of operation management and tracking software, and the further reduction of weights in aircrafts. Currently, the applications in green certified airports should also be expanded to cover all airports.

Since the most used resource of aircraft is fuel, its effect on climate change is certain, and it is estimated that the use of new generation aircraft, biofuels and electric aircraft will increase in the coming periods. After all, the data at hand is only an investigation of the effects of 3 types of aircraft at an airport for a certain period of time. However, it reveals the importance of the aviation sector in understanding how strong the effects of even the smallest increase are. The development of separate methods other than the IPCC data method used as a calculation method and the complete implementation of the sanctions resulting from this data by all authorities should be seen as measures that will increase the real impact in managing climate change. Again in managing climate change, reduction measures should be implemented without delay regardless of sector. Because approximately 2.1% of all human-induced CO₂ emissions are produced by the global aviation sector. As another calculation,

commercial aviation, namely air transportation, has a 12% share in CO₂ emissions caused by all transportation routes (Air Transport Action Group, ATAG, 2021).

There are two basic limitations of the study. First, only Ankara Esenboğa Airport was taken as a sample as an airline company. The other limitation is that the data was analyzed according to three aircraft types (Boeing 737-800, Airbus A 321, and Airbus A 320) and aircraft traffic. In this respect, the obtained data is only valid for this study. In future studies; adding the same subject to the study with other airports and aircraft types or making a comparative analysis with international airports and presenting the accounting transactions in the prevention of emissions and the strategies applied in minimizing environmental damages and presenting it as a guide in eliminating the accounting deficiency in the context of Türkiye will contribute to the literature. The study is a recommendation for the researchers' future studies.

ACKNOWLEDGEMENT

—

FUNDING

No financial support was received from any person or institution for the study.

ETHICS

The author declares that this article complies with ethical standards and rules.

AUTHOR CONTRIBUTION

İpek Yaylalı General contribution rate: 50%.

Fatih Karaman General contribution rate: 50%.

CONFLICT OF INTEREST

The author declares no conflict of interest.

References

- Air Transport Action Group. (2020). CORSIA Explained: Aviation: Benefits Beyond Borders. Retrieved Jul 15, 2024, from <https://aviationbenefits.org/environmental-efficiency/climate-action/offsetting-emissions-corsia/corsia/corsia-explained/>
- Air Transport Action Group, ATAG. (2021). CORSIA explained: aviation: benefits beyond borders. Retrieved Jul 15, 2024, from <https://aviationbenefits.org/environmental-efficiency/climate-action/offsetting-emissions-corsia/corsia/corsia-explained/>
- Alaeddinoğlu, M. F. (2023). İklim ve turizm için metaverse [Metaverse for climate and tourism]. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 13(3), 689-700.
- Al-Swidi, A. K., Al-Hakimi, M. A., Al-Sarraf, J., & Al Koliby, I. S. (2023). Innovate or perish: can green entrepreneurial orientation foster green innovation by leveraging green manufacturing practices under different levels of green technology turbulence? *Journal of Manufacturing Technology Management*, 35(1), 74-94.
- Arzova, S. B., & Şahin, B. Ş. (2022). İklim değişikliğinin sigorta sözleşmelerine etkilerinin finansal raporlaması ve TFRS 17 standardı [Financial reporting of the effects of climate change on insurance contracts and TFRS 17 standard]. *Muhasebe ve Denetim Bakış Dergisi*, (67), 21-40.
- Aslam, S., Elmagrhi, M. H., Rehman, R. U., & Ntim, C. G. (2021). Environmental management practices and financial performance using data envelopment analysis in Japan: the mediating role of environmental performance. *Business Strategy and the Environment*, 30(4), 1655-1673.
- Atmosfair. (2021). Criticism of CORSIA, the aviation industry's offsetting scheme. Retrieved Jul 15, 2024, from <https://www.atmosfair.de/en/criticism-of-corsia-aviation-off-setting-scheme/>
- Aydem Enerji. (2022). İklim değişikliği nedir? Nedenleri nelerdir? [What is climate change? What are the reasons?] Retrieved Jul 5, 2024, from <https://www.aydemenerji.com.tr/blog/164/iklim-degisikligi-nedir-nedenleri-nelerdir?>
- Baah, C., Opoku-Agyeman, D., Acquah, I., Agyabeng-Mensah, Y., Afum, E., Faibil, D., & Abdoulaye, F. (2021). Examining the correlations between stakeholder pressures, green production practices, firm reputation, environmental and financial performance: Evidence from manufacturing SMEs. *Sustainable Production and Consumption*, (27), 100-114.
- Babaoğlu, N., & Özgünoğlu, K. (2017). Kahramanmaraş havalimanı için uçaklardan kaynaklanan emisyonların belirlenmesi [Determination of emissions from aircraft for Kahramanmaraş airport]. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 20(3), 24-30.

- Birpınar, M. E. (2022). Küresel Sorun İklim Değişikliği: Gelişimi, Uluslararası Müzakereler ve Türkiye [Global Problem Climate Change: Development, International Negotiations and Türkiye]. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 1(1), 20-36.
- Bozoğlu, O., & Çiğirim, E. (2022). Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Üniversiteler [Sustainability, Sustainable Development and Sustainable Universities]. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 18, 146-158.
- Canbolat, S. C., & Tarlakazan, E. (2024). İklim krizi ile mücadele: dünyaca ünlü sanat eserlerine yönelik saldırılar [Fighting the climate crisis: attacks on world-famous works of art]. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 14(1), 32-46.
- Carleton, T., Jina, A., Delgado, M., Greenstone, M., Houser, T., Hsiang, S., Hultgren, A., Kopp, R. E., McCusker, K. E., Nath, I., Rising, J., Rode, A., Seo, H. K., Viaene, A., Yuan, J., & Zhang, A. T. (2022). Valuing the global mortality consequences of climate change accounting for adaptation costs and benefits. *Quarterly Journal of Economics* 137(4), 2037-2105.
- Corporate Europe Observatory. (2011). EU ETS: failing at the third attempt | Corporate Europe Observatory. Retrieved Jul 15, 2024, from <https://corporateeurope.org/en/2011/04/eu-ets-failing-third-attempt>
- Demiralp, M. (2022). İklim Değişikliğinin Turizm Üzerine Etkisi [Impact of Climate Change on Tourism]. *Çevre, Şehir ve İklim Dergisi*, 1(2), 251-272.
- DHİMİ. (2021). (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü). 2020 Faaliyet Raporu [2020 Annual Report]. Ankara.
- DHİMİ. (2022). (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü). 2021 Faaliyet Raporu [2021 Annual Report]. Ankara.
- DHİMİ. (2023). (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü). 2022 Faaliyet Raporu [2022 Annual Report]. Ankara.
- DHİMİ. (2024). (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü). 2023 Faaliyet Raporu [2023 Annual Report]. Ankara.
- Dye, J., McKinnon, M., & Van der Byl, C. (2021). Green gaps: Firm ESG disclosure and financial institutions' reporting Requirements. *Journal of Sustainability Research*, 3(1). e210066.
- Ekici, S., Yalin, G., Altuntas, O., & Karakoç, T. (2013). Ekici, S., Yalin, G., AltunCalculation of HC, CO and NOx from civil aviation in Turkey in 2012. *International Journal of Environment and Pollution*, 53(3-4), 232-244.
- Engle, R. F., Giglio, S., Kelly, B., Lee, H., & Stroebel, J. (2020). Hedging climate change news. *Review of Financial Studies*, 33(3), 1184-1216.
- European Commission. (2021). Reducing emissions from aviation. Retrieved Jul 14, 2024, from https://ec.europa.eu/clima/eu-action/transport-emissions/reducing-emissions-aviation_en
- Gössling, S., & Humpe, A. (2020). The global scale, distribution and growth of aviation: Implications for climate change. *Global Environmental Change*, 65, 102194.
- Gunarathne, A., Lee, K., & Hitigala Kaluarachchilage, P. K. (2021). Institutional pressures, environmental management strategy, and organizational performance: the role of environmental management accounting. *Business Strategy and the Environment*, 30(2), 825-839.
- Gürbüz, C., Gürbüz, C., Karataş Aracı, Ö. N., & Bekci, İ. (2019). Dünya'da ve Türkiye'de Karbon Ticareti ve Karbon Muhasebesi Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma [A Research on Carbon Trading and Carbon Accounting Practices in the World and Turkey]. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(28), 424-438.
- Gürçam, S., Konuralp, E., & Ekici, S. (2021). Determining the effect of air transportation on air pollution in the most polluted city in Turkey. *Aircraft Engineering and Aerospace Technology*, 93(2), 354-362.
- Hultgren, A., Carleton, T., Delgado, M., Gergel, D. R., Greenstone, M., Houser, T., Hsiang, S., Jina, A., Kopp, R. E., Malevich, S. B., McCusker, K.E., Mayer, T., Nath, I., Rising, J., Rode, A., & Yuan, J. (2022). Estimating global impacts to agriculture from climate change accounting for adaptation. Available at SSRN <https://ssrn.com/abstract=4222020>.
- Huynh, T. D., Nguyen, T. H., & Truong, C. (2020). Climate risk: the price of drought. *Journal of Corporate Finance*, (65), 1-26.
- ICAO. (2019). The World of Air Transport in 2019. 1 Retrieved Jul 14, 2024, from <https://www.icao.int/annual-report-2019/Pages/the-world-of-air-transport-in-2019.aspx>
- Intergovernmental Panel on Climate Change. (2020). Special Report: Global Warming of 1,5°C, Retrieved Jul 5, 2024, from www.ipcc.ch/sr15/
- IPCC. (1991). IPCC/UNEP/OECD/IEA,1997. Revised 1996 IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories Volume I:Reporting Instructions, Chapter 1;pages:1-4. Inver governmental Panel on Climate Change, United Nations Environment Programme, Organization for Economic Co-Operation and Development, International Energy Agency, Paris.84.
- IPCC. (2006). Energy. In 2006 IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories. 2006 IPCC Guidelines for National Greenhouse Gas Inventories. <https://www.ipcc-nggip.iges.or.jp/public/2006gl/>.
- Javadi, S., & Masum, A. A. (2021). The impact of climate change on the cost of bank loans. *Journal of Corporate Finance*, 69:102019.
- Karaman, E. (2021). İklim sözcüğü: Krizi ve çözüm önerilerini anlamak için bilmeniz gereken 15 kavram [15 concepts you need to know to understand the crisis and solution suggestions]. Retrieved Jul 5, 2024, from <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-58161113>
- Karcioğlu, R., & Öztürk, S. (2023). İklim değişikliği muhasebesi araştırmalarının bibliyometrik analizi [Bibliometric analysis of climate change accounting research]. *Muhasebe ve Denetim Bakış*, (70), 23-44.
- Kaymaz, C., & Tut, G. (2020). İklim Değişikliği Politikalarına Yönelik Bir Çerçeve Oluşturma Denemesi [An Attempt to Create a Framework for Climate Change Policies]. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 2(1),78-98.
- Kaygusuz, K. (2003). Energy policy and climate change in Turkey. *Energy Conversion and Management*, 44(10), 1671-1688.

- Kesgin, U. (2006). Aircraft emissions at Turkish airports. *Energy*, 31(2-3), 372-384.
- KGK. (2024). Duyurular [Announcements]. Retrieved Jan 24, 2025, from: https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/Surdurulebilirlik/Duyuru/Turkiye_Surdurulebilirlik_Raportlama_Standartlari_ve_TSRSlerin_Uygulama_Kapsami_Resmi_Gazetede_Yayimlanmistir.pdf.
- Khan, S., Yu, Z., & Umar, M. (2021). How environmental awareness and corporate social responsibility practices benefit the enterprise? An empirical study in the context of emerging economy. *Management of Environmental Quality: An International Journal*, 32(5), 863-885.
- Kim, T. H., Lee, S. H., & Vourvachis, P. (2023). Accounting standard-setting for an emission trading scheme: the Korean case. *Journal of Business Ethics*, 182(4), 1003-1024.
- Krefeld-Schwalb, A., & Gabel, S. (2023). Empowering a Sustainable Future: Fostering Sustainable Behavior with Targeted Interventions. *PsyArXiv*, 1-19.
- La Soa, N., Duc Duy, D., Thanh Hang, T. T., & Dieu Ha, N. (2024). The impact of environmental accounting information disclosure on financial risk: the case of listed companies in the Vietnam stock market. *Journal of Risk and Financial Management* 17(2), 1-17.
- Latifah, S. W., & Soewarno, N. (2023). The environmental accounting strategy and waste management to achieve MSME's sustainability performance. *Cogent Business & Management*, 10(1), 1-24.
- Li, G., Li, L., Choi, T., & Sethi, S. P. (2020). Green supply chain management in Chinese firms: Innovative measures and the moderating role of quick response technology. *Journal of Operations Management*, 66(7-8), 958-988.
- Liu, H., Khan, A. R., Aslam, S., & Rasheed, A. K. (2022). Financial impact of energy efficiency and energy policies aimed at power sector reforms: mediating role of financing in the power sector. *Environmental Science and Pollution Research*, 29(13), 18891-18904.
- Murshed, M., Ahmed, R., Kumpamool, C., Bassim, M., & Elheddad, M. (2021). The effects of regional trade integration and renewable energy transition on environmental quality: evidence from South Asian neighbors. *Business Strategy and the Environment*, 30(8), 4154-4170.
- Naveed, M., Ali, S., Iqbal, K., & Sohail, M. (2020). Role of financial and non-financial information in determining individual investor investment decision: a signaling perspective. *South Asian Journal of Business Studies*, 9(2), 261-278.
- Novičević Čečević, B., Đorđević, M., & Stanojević, M. (2023). The Role and Significance of Environmental Accounting for Sustainable Business Development. In J. Gjorchev, S. Malcheski, T. Rađenović, D. Vasović & S. Živković (Eds), *Transformation and Efficiency Enhancement of Public Utilities Systems: Multidimensional Aspects and Perspectives* (pp. 295-313). IGI Global Scientific Publishing.
- Ortiz-Bobea, A., Ault, T. R., Carrillo, C. M., Chambers, R. G., & Lobell, D. B. (2021). Anthropogenic climate change has slowed global agricultural productivity growth. *Nature Climate Change* 11(4), 306-312.
- Ömürbek, V., & Acun, Ö. (2021). Çimento Sektöründe Entegre Raporlamada Çevresel Sürdürülebilirlik Analizi [Environmental Sustainability Analysis in Integrated Reporting in the Cement Industry]. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(3), 295-311.
- Özbingöl, A., & Uğurlu, Y. A. (2024). Yeşil Aklamanın Bibliyometrik Analizi: 2000-2024 Dönemi için Türkiye'deki Ulusal Eğilimler [Bibliometric Analysis of Greenwashing: National Trends in Turkey for the Period 2000-2024]. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (103), 21-50.
- Özdemir, G. (2013). An appraisal of setting environmental strategy for airports and a case study of their contribution to global warming from Turkey (Tez no. 342986) [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Panggabean, R., & Deviarti, H. (2022). Assessing environmental accounting disclosures from the perspective of Pt Timah (Persero) Tbk. *Binus Business Review*, 3(2), 1010-1028.
- Pecorari, E., Mantovani, A., Franceschini, C., Bassano, D., Palmeri, L., & Rampazzo, G. (2016). Analysis of the effects of meteorology on aircraft exhaust dispersion and deposition using a lagrangian particle model. *Science of the Total Environment*, 541, 839-856.
- Pizzi, S., Del Baldo, M., Caputo, F., & Venturelli, A. (2022). Voluntary disclosure of sustainable development goals in mandatory non-financial reports: the moderating role of cultural dimension. *Journal of International Financial Management & Accounting*, 33(1), 83-106.
- Ratmono, D., Mail, R., Cahyonowat, N., & Dyah, N. (2024). The role of environmental performance in mediating the relationship between green accounting and corporate social responsibility. *Environmental Economics*, 15(1), 46-55.
- Rissman, J., Arunachalam, S., BenDor, T., & West, J. J. (2013). Equity and health impacts of aircraft emissions at the Hartsfield-Jackson Atlanta International Airport. *Landscape and Urban Planning*, 120, 234-247.
- Roy, T. (2021). Water, climate, and economy in India from 1880 to the present. *Journal of Interdisciplinary History*, 51(4), 565-594.
- Stay Grounded. (2019). CORSIA - better or worse than nothing? Retrieved Jul 15, 2024, from <https://stay-grounded.org/corsia-better-or-worse-than-nothing/>
- Steiner, C. (2021). The Impact of Rhetorical Framing on Determining Climate Refugee Responsibility in International Policy.
- TBMM İklim Raporu (2021). Retrieved Jul 5, 2024, from <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem27/yil01/ss300.pdf>
- Tınmaz, E., Özkan, A., & Akpınar, A. (2002). Aircraft originated air pollution in the example of Çorlu airport. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 3(3), 586-592.

- Tong, S., & Ebi, K. L. (2019). Preventing and Mitigating Health Risks Of Climate Change. *Environmental Research*, 174(3), 9-13.
- Ünal, İ., Türkoğlu, F., & Doğan, B. (2014). Nevşehir Kapadokya Havalimanının emisyon ve gürültü açısından değerlendirilmesi [Evaluation of Nevşehir Cappadocia Airport in terms of emissions and noise]. *Engineer & The Machinery Magazine*, (654).
- Varol, N., & Ayaz, M. (2012). Küresel İklim Değişikliği ve Zeytincilik [Global Climate Change and Olive Cultivation]. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 5(1),11-13.
- Wang, C., Zhang, J., & Zhang, M. (2023). Utilizing mutual learning in literature and cultural industry finance in order to realise green economic recovery and sustainability. *Humanities and Social Sciences Communications*, 10(1), 1-7.
- Wang, P., Liu, Q., & Qi, Y. (2014). Factors influencing sustainable consumption behaviors: a survey of the rural residents in China. *Journal of Cleaner Production*, 63(15), 152-165.
- Yavaş, N. (2024). Barbara Kingsolver'ın Flight Behaviour Romanında İklim Değişikliği ve İklim Değişikliği İletişimi [Climate Change and Climate Change Communication in Barbara Kingsolver's Novel Flight Behavior]. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (14), 1146-1162.
- Yılmaz, İ. (2017). Emissions from passenger aircraft at Kayseri airport, Turkey. *Journal of Air Transport Management*, 58, 176-182.
- Zhang, S. Y. (2022). Are investors sensitive to climate-related transition and physical risks? Evidence from global stock markets. *Research in International Business and Finance*, 62(3), 101710.
- Zhou, S. (2022). Reporting and assurance of climate-related and other sustainability information: a review of research and practice. *Australian Accounting Review*, 32(3), 315-333.

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1527318>

Para ve Maliye Politikalarındaki Gelişmelerin BIST 100 Üzerindeki Yansımaları

Gökhan Berk Özbek *

Öz

Uygulanan para ve maliye politikalarının hisse fiyatları üzerindeki etkilerini açık bir şekilde belirleyebilmek finansal piyasaların etkinliğine ve yatırımcıların rasyonel kararlar alabilmelerine yardımcı olacaktır. Türkiye uygulanan iktisadi politikalar açısından 2023 genel seçimleri sonrasında yeni bir rota edinmiştir. Çalışma kapsamında bu süreç içerisinde Türkiye'deki para politikalarında ve maliye politikalarında yaşanan bazı önemli gelişmelerin borsa üzerindeki ilk etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Buna yönelik çalışmadaki araştırma yöntemi olay çalışması (event study) olarak seçilmiştir. Para politikasındaki gelişmeleri temsilen Olay 1 olarak 22 Haziran 2023 tarihli Para Politikası Kurulu toplantısı, maliye politikasındaki gelişmeleri temsilen Olay 2 olarak 28 Haziran 2024 tarihli Türkiye'nin Gri Liste'den çıkışı tanımlanmıştır. Olay penceresi olarak ise her iki olay öncesi ve sonrası 10'ar günlük bir zaman aralığı tanımlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Olay 1 sonrası dönemde BIST 100'de pozitif anormal getiriler tespit edilmiştir. Söz konusu bulgu, Olay 1 öncesi piyasada oluşan tezat beklentilerle ilişkilendirilmiştir. Olay 2 için tanımlanan olay penceresinde ise BIST 100'de istatistiksel olarak anlamlılık taşıyan pozitif anormal getiriler bulunmadığı saptanmıştır. Çalışma bulguları, para politikasına ilişkin kararların borsa üzerindeki ilk etkisine dair kanıtlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: BIST 100, Para Politikası, Maliye Politikası

JEL Kodları: G14, E52, E62

Cite this article: Özbek, G. B. (2025). Para ve maliye politikalarındaki gelişmelerin BIST 100 üzerindeki yansımaları. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 71-87. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1527318>

* Öğr. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Harmanlık MYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü, Bursa, Türkiye.
E-posta: gbozbek@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0288-069X>

Article Information

Received 2 August 2024; Revised 8 August 2024; Accepted 01 October 2024; Available online 30 April 2025

Reflections of Developments in Monetary and Fiscal Policies on BIST 100

Abstract

Identifying the effects of monetary and fiscal policies on stock prices can significantly aid in the efficiency of financial markets and help investors make rational decisions. Türkiye has adopted a new path in terms of economic policies following the 2023 general elections. This study attempts to determine the initial effects of some key developments in Türkiye's monetary and fiscal policies on the stock market during this period. The research method chosen for this purpose is event study method. Event 1 is defined as the Monetary Policy Committee meeting on June 22, 2023, representing developments in monetary policy, while Event 2 is defined as Türkiye's exit from the Grey List on June 28, 2024, representing developments in fiscal policy. The event window is defined as a 10-day period before and after each event. According to the research findings, positive abnormal returns were detected in the BIST 100 index after Event 1. This finding is related to the conflicting expectations in the market prior to Event 1. For Event 2, it was found that there were no statistically significant positive abnormal returns in the BIST 100 index within the defined event window. The study's findings provide evidence on the initial effects of monetary policy decisions on the stock market.

Key Words: BIST 100, Monetary Policy, Fiscal Policy

JEL Codes: G14, E52, E62

1. Giriş

Para ve maliye politikaları, makroekonomik koşulların iyileştirilmesi yönünde çeşitli amaçlar ihtiva eden temel iktisadi politikalardır. Para politikaları, paranın elde edilebilirliğini ve maliyetini etkileyen çeşitli araçların kullanımı vasıtasıyla, başta fiyat istikrarının sağlanması olmak üzere, ekonomik büyüme, istihdam artışı gibi amaçlara ulaşmaya yönelik alınan kararları ve uygulanan politikaları ifade etmektedir. Maliye politikaları ise çeşitli mali araçların kullanımı vasıtasıyla, tam istihdam, ekonomik büyüme, ekonomik istikrar, adil gelir dağılımı gibi amaçlara ulaşmaya yönelik uygulanan politikaları ifade etmektedir. Türkiye'de söz konusu amaçlara ulaşmaya yönelik uygulanacak para politikası araçlarını belirleme hususunda Merkez Bankası yetkili temel otorite konumundayken, maliye politikası araçlarını belirleme hususu ise Hazine ve Maliye Bakanlığı yetkisi dahilindedir.

İktisadi politikalar ile ulaşılması hedeflenen makroekonomik koşullar belirli olmasına rağmen bu koşulların tamamına aynı dönemli olarak ulaşmak oldukça güçlük içermektedir. Çünkü arzu edilen makroekonomik koşulların bazıları birbirleri ile ters yönlü hareketlilikler göstermektedir. Bu bakımdan para ve maliye politikalarını uygulama hususunda da her daim için geçerli tek bir doğru reçete bulunmamaktadır. Söz konusu politikalara ülkenin içerisinde bulunduğu ekonomik koşulların gerektirdiği doğrultuda yön verilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda iktisadi politikaların amaçlanan hedefler doğrultusunda birbiriyle tutarlılık içerisinde yürütülmesi önem arz etmektedir (Bozkurt & Karatay Göğül, 2010, s. 28).

Türkiye, 2023 genel seçimlerinden sonra ekonomi bağlamında yeni bir rota izlemeye yönelmiştir. Özellikle fiyat istikrarının sağlanmasına yönelik hem uygulanan para politikalarında hem de maliye politikalarında kayda değer değişimler yaşanmıştır. Bu bağlamda yaşanan gelişmelerden biri para politikalarında sıkılaşmaya gidilmesi olmuştur. Merkez Bankası'nın belirlenmiş makroekonomik hedeflere ulaşma hususunda etkin olarak kullandığı para politikası araçlarından birisi faiz politikasıdır. Merkez Bankası politika faizi üzerindeki kararları neticesinde piyasa faiz oranlarına yön vermekte ve dolayısıyla piyasadaki para arzını kontrol etmektedir.

Genel seçimler sonrası gerçekleşen ilk Para Politikası Kurulu (PPK) toplantısında 27 aylık bir dönemden sonra ilk kez faiz artırımına gidilmiştir.

Aynı dönemde uygulanan maliye politikalarında da bir takım gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Amaçlanan makroekonomik hedeflere yönelik kullanılan temel maliye politikası araçlarından ikisi vergi politikaları ve kamu harcamaları politikalarıdır. Vergi oranlarında gerçekleştirilecek artışlar ya da kapsam genişletmeleri aracılığıyla piyasadaki para miktarı kısılabılır ya da tersi bir şekilde artırılabilir. Benzer şekilde kamu harcamalarında gerçekleştirilen kısıtlamalar vasıtasıyla piyasadaki para miktarı kısılabılır ya da tersi bir şekilde artırılabilir. Genel seçimler sonrası göreve gelen Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek, Merkez Bankası tarafından uygulamaya konulan parasal sıkılaştırma hamleleri ile koordine bir şekilde daraltıcı maliye politikaları uygulama yönlü aksiyonlar almıştır. Bu doğrultuda izleyen bir yıllık süreç içerisinde kamusal tasarrufu öncelik haline getiren açıklamalarda bulunmuş (TV100 Haber, 2024) ve çeşitli tasarruf tedbirlerini yürürlüğe koymuştur.

Aynı zamanda enflasyonu azaltıp, bütçe fazlası yaratmaya yönelik vergi reformlarının temelleri atılmıştır. Bu doğrultuda çeşitli alanlarda, vergi kapsamının arttırılmasını ve uygulanan vergi istisnalarının kaldırılmasını içeren vergi paketlerinin hazırlığı kamuoyuyla paylaşılmıştır (Duyar vd., 2024). Vergilendirme konusunda önem arz eden bir diğer husus ise Türkiye'deki vergi yapısında dolaylı vergilerin önemli bir yer tutmasıdır. Kazanç üzerinden elde edilen dolaysız vergilerin oranı ise nispeten daha düşük kalmaktadır. Kazanç miktarının artmasıyla tasarrufların da artacağı göz önünde bulundurulduğunda, kazanç yerine harcamalar üzerine kurulu bir vergi yapısı, vergilemede adaleti bozucu bir unsur olabilmektedir (Eğilmez, 2022, s. 256-257). Bu bağlamda Hazine ve Maliye Bakanlığı kazanç üzerinden gerçekleştirilecek vergilendirmeye odaklanarak, yüksek gelirli kişi ve kurumları daha kapsamlı inceleme altına almıştır (Palabıyık, 2024).

Uygulanan mali politikaların önemli bir çıktısı ise kayıt dışı ekonomiyle mücadelede kaydedilen gelişmeler olmuştur. Özellikle, gerçekleştirilen ve gerçekleştirilmesi planlanan vergi reformları ile kişi ve kurumların kazanç kaynakları konusunda daha şeffaf olması yönünde adımlar atılmıştır. Bu sayede hem suç gelirlerinin tespit edilmesi hem de yasadışı faaliyetlerin finansmanıyla mücadelede daha sıkı ve denetleyici bir konjonktür inşaa edilmiştir. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından uygulanan bu hamleler neticesinde Türkiye, Ekim 2021'de dahil edildiği Gri Liste'den çıkmayı başarmıştır.

Para ve maliye politikaları konusunda alınan kararların ve bu kararların uygulanması aşamasındaki gelişmelerin ilk etkileri ise finansal piyasalar üzerinde karşılık bulmaktadır (Gökalp, 2016, s. 1379-1380). Özellikle hisse senedi piyasaları hane halkının harcanabilir gelir düzeyine ve tasarruflarına karşı oldukça duyarlı olmasından dolayı, para ve maliye politikalarındaki gelişmelere en hızlı reaksiyon veren finansal varlıklardan biri hisse senetleridir.

Bu çerçevede 2023 genel seçimleri sonrasında para ve maliye politikalarında yaşanan bazı önemli gelişmelerin hisse senedi piyasaları üzerindeki kısa dönemli etkisini ölçmeye yönelik olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu olaylardan ilki 27 aylık bir periyottan sonra sıkı para politikalarına dönüş yönlü karar alınan (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 2023) 22 Haziran 2023 tarihli PPK toplantısı olarak belirlenmiştir. Bir diğer olay ise maliye politikalarındaki sıkılaştırma yönlü uygulanan aksiyonların bir neticesi olarak gerçekleşen 28 Haziran 2024 tarihli

Gri Liste'den çıkış olarak belirlenmiştir. Bu tarih aynı zamanda politika yapıcılarının, Gri Liste'den çıkışın Türkiye için önemiyle bağdaştırıcı bir biçimde, uygulanmaya devam edecek mali disiplin ve mali ihtiyatlılık konularında açıklamalarda bulunduğu bir tarih olmuştur.

Çalışma kapsamında ayrıca 2018 Krizi sonrası süreç, uygulanan para ve maliye politikaları sonucunda yaşanan makroekonomik gelişmeler ve bu bağlamda oluşan borsa hareketlilikleri ele alınarak irdelenmiştir.

Para politikaları ve / veya maliye politikaları ile hisse senedi piyasaları arasındaki etkileşim uzun yıllardan bu yana araştırmalara konu edilmektedir. Bu çalışma ile literatüre güncel bir katkı sunmak ve bu sayede tasarruf sahiplerine rasyonel finansal yatırım kararları alabilmelerine yönelik öngörü sağlamak hedeflenmiştir.

2. Literatür

Literatürde para politikalarının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerini inceleyen önemli sayıda çalışma mevcut olmasına karşın, maliye politikalarının etkileri üzerine eğilen çalışma sayısı nispeten daha sınırlı sayıdadır (Nwaogwugwu, 2018, s. 79).

Yazındaki geçmiş araştırmalar sonucunda parasal sıkılaşma ile borsa performansları arasında ters yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu genel kanıyı oluşturmaktadır (Rozeff, 1974; Jensen & Johnson, 1995; Conover vd., 1999; Rapach, 2001; Bernanke & Kuttner, 2005; Kontonikas vd., 2013; Challe & Giannitsarou, 2014). Yine genel kanıya göre bu ilişki parasal sıkılaşmadan borsaya yönlüdür. Fakat bu ilişkideki aktarım mekanizmasına dair olan görüşler çeşitlenmektedir.

Bu görüşlerden ilki, uygulanan sıkı para politikalarının şirketlerin fon teminini güçleştirmesi ve fon temin etme maliyetlerini arttırması sonucunda hisse performanslarına olumsuz etki yarattığı üzerinedir. Parasal sıkılaşma yaşanan dönemlerde özellikle görece küçük ölçekli işletmelerin gereksinim duydukları fonlara ulaşımı zorlaşmaktadır. Bankaların bu işletmelere sundukları kredibilite azalmakta, kredi hacminin azalması sonucunda ise işletme karlılığı ve dolayısıyla hisse performansı olumsuz etkilenebilmektedir. Bunun yanı sıra artan politika faizi neticesinde fon maliyetleri artış gösteren bankalar, karlılıklarını devam ettirebilmek için bu artışı kullandıkları kredi faizlerine yansıtmak durumundadırlar. Bunun neticesinde ise işletmeler gereksinim duydukları fon miktarına erişebilseler dahi borçlanma maliyetleri artış göstermektedir. Benzer şekilde tahvil ve bono ihracında bulunan işletmeler de, yatırımcılarına daha yüksek faiz getirisi sunmak mecburiyetine katlanmaktadır. Borçlanma maliyetlerinde yaşanan bu artışlar da işletmelerin karlılıklarını, temettülerini ve piyasa değerlerini olumsuz biçimde etkileyebilmektedir. Gertler ve Gilchrist (1994), Thorbecke (1997), Ehrmann ve Fratzscher (2004) gerçekleştirdikleri çalışmalarda, para politikalarında yaşanan şokların daha küçük piyasa değerine sahip şirketler üzerinde daha yüksek tesir yarattığı sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar sıkı para politikasının şirketlerin kredi erişimini etkilediği hipoteziyle uyumluluk taşımaktadır.

Başka bir görüş, parasal sıkılaşmanın gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değeri üzerinde gerçekleştirdiği azaltıcı etki üzerinedir. İşletmelerin gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değeri, reeskont faiz oranlarındaki artışla birlikte düşüş göstermektedir. Bu durum işletmelerin

finansal yapıları üzerinde olumsuz etki göstermekte ve dolayısıyla hisse performanslarını da olumsuz etkileyebilmektedir. Jensen ve Johnson (1995), 1962-1991 yılları arasında gerçekleştirdikleri araştırmaları sonucunda düşük reeskont faizi dönemlerinde hisse senedi getirilerinin daha yüksek ve daha az volatil seyrettiğini bulgulamışlardır. Ioannidis ve Kontonikas (2008), 1972-2022 periyodunu kapsayan çalışmalarında 13 OECD ülkesinde uygulanan para politikalarının hisse getirileri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda inceledikleri ülkelerin %80'inde sıkı para politikası dönemlerinde hisse senedi piyasalarında düşüş yaşandığı sonucuna ulaşmışlardır. Bu bulguları yüksek reeskont faiz oranları ve gelecekteki nakit akışlarının bugünkü değerinde yaşanan düşüşle ilişkilendirmişlerdir.

Bir diğer görüş ise parasal sıkılaşma dönemlerinde yatırımcılar açısından borçlanma araçlarının daha yüksek getiriler vaat etmesi sonucunda yatırımların bu finansal enstrümanlara yönelmesini temel almaktadır (Scharler, 2008). Bu dönemde artan mevduat faizlerinin yanı sıra tahvil ve bono gibi finansal araçların sunduğu faiz oranlarındaki artış neticesinde finansal piyasalardaki fonların hisse senetlerinden bu yöne doğru kayması yatırımcılar açısından rasyonel bir nitelik taşımaktadır. Bu durumun ise hisse fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskılamaya yaratması beklenmektedir.

Literatürde para politikalarının hisse senedi piyasaları üzerinde yarattığı etkileri incelemek üzere yaygın olarak kullanılan yöntemlerden birisi olay çalışması yöntemidir (Kurov, 2010; Maran, 2022; Temel & Güneş, 2024).

Maliye politikaları ekonomik canlılık üzerindeki etkileri sayesinde dolaylı bir şekilde hisse senedi piyasalarını etkileyebilmektedir. Maliye politikalarının ekonomik canlılık üzerindeki etkileri ise teorik olarak farklılıklar göstermektedir. Klasik yaklaşım, genişleyen maliye politikalarının ekonomide kalabalıklaşma etkisi yarattığını öngörmektedir (Chatziantoniou vd., 2013, s. 754). Kamu kesiminin yüksek fon talebi nedeniyle özel sektör için borçlanma fonları daha maliyetli hale gelmekte ve bu fonlara erişimi kısıtlanmaktadır. Bu durum ise ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyerek, borsada düşüş yönlü bir trend oluşturur. Keynesyen yaklaşım ise klasik yaklaşımın tersi bir şekilde genişleyen maliye politikalarının, toplam talebi artırma vasıtasıyla ekonomik faaliyetleri olumlu etkileyeceğini, bu sayede de borsada yükseliş yönlü bir trend oluşturacağını öngörür (Foresti & Napolitano, 2017, s. 296). Ricardocu yaklaşım ise maliye politikalarının ekonomik faaliyetler üzerindeki ve dolayısıyla borsa üzerindeki etkilerinin önemsiz olduğu öngörüsüne sahiptir (Barro, 1979, s. 940-941). Bu bağlamda maliye politikalarının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkileri konusunda da üzerinde görüş birliğine varılmış bir teori bulunmamaktadır.

Darrat (1988) Kanada hisse senedi piyasasını ele aldığı çalışmasında, yükselen mali açığın hisse fiyatları üzerinde negatif etki yarattığını bulgulamıştır. Ardagna (2009) 1960-2002 periyodunu kapsayan çalışmasında OECD ülkeleri üzerinde bir araştırma gerçekleştirmiş; önemli mali sıkılaşma dönemlerinde hisse senedi piyasalarında artış, çok gevşek mali politikalar dönemlerinde ise düşüş olduğunu tespit etmiştir. Afonso ve Sousa (2011) kamusal harcamalarda yaşanan şokların hisse senedi fiyatları üzerinde negatif etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Agnello ve Sousa (2011) 10 sanayileşmiş ülkeyi kapsayan çalışmalarında, beklenmedik pozitif yönlü mali şokların hisse senedi piyasalarında düşüşe yol açtığını saptamışlardır. Foresti ve Napolitano (2017) Euro bölgesi ülkeleri üzerinde gerçekleştirdikleri

çalışmalarında mali politikaların hisse senedi piyasalarını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma bulgularına göre kamu açığında yaşanan artışlar borsa endekslerinin düşüşüne yol açarken, kamu açığında yaşanan azalışlar ise borsa endekslerinde yükselişe yol açmaktadır.

Para politikaları ve maliye politikalarının birbirleri ile olan etkileşimlerini de göz önüne alarak, hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerini bir arada değerlendirmenin daha etkili olacağını savunan görüşler de mevcuttur. Jansen vd. (2008) para politikalarının hisse senedi piyasası üzerindeki etkisinin; mali genişleme veya daralmaya bağlı olarak değiştiğini göstermişlerdir. Chatziantoniou vd. (2013) hem maliye hem de para politikalarının hisse senedi piyasasını doğrudan veya dolaylı kanallar aracılığıyla, birbirleriyle etkileşim içerisinde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır. Nwaogwugwu (2018) hem uygulanan para politikalarının hem de maliye politikalarının hisse senedi piyasası ile ilişkili olduğu sonucuna ulaşırken; Gowriah vd. (2014) hisse senedi piyasası üzerinde yalnızca para politikalarını temsilen kullandıkları faiz oranlarının etkili olduğunu, maliye politikalarını temsilen kullandıkları bütçe açığı ile hisse fiyatları arasında ise bir ilişki bulunmadığını tespit etmişlerdir.

Uluslararası yazındaki duruma benzer şekilde ulusal yazında da para politikalarının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerini irdeleyen oldukça fazla sayıda çalışma bulunmasına karşın, maliye politikalarının etkilerini inceleyen çalışma sayısı görece daha azdır. Uygulanan para politikaları ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiye dair ulusal yazındaki çalışmalar incelediğinde, genel olarak, uluslararası literatürdekine benzer şekilde parasal sıkılaşma yönlü aksiyonların hisse senedi fiyatları üzerinde negatif bir etkiye neden olduğu sonuçları öne çıkmaktadır. Akay ve Nargeleçekenler (2009) daraltıcı para politikası şoklarının hisse senedi fiyatları üzerinde azaltıcı bir etki yarattığını bulgulamışlardır. Duran vd. (2010) politika faiz oranlarında gerçekleşen artışların, başta mali sektör olmak üzere, hisse senedi fiyatları üzerinde negatif etki yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Ojaghlou ve Demirkale (2020) para politikası kararlarının BIST 100 üzerindeki etkilerini ele aldıkları çalışmalarında, para arzı ve faiz oranı değişkenlerinin BIST 100 üzerindeki etkilerinin negatif olduğunu belirlemişlerdir. Çetanak ve Turgut (2020) ise genel bulguların aksi yönde, 2018 yılındaki Merkez Bankası faiz arttırımı kararının bankacılık sektöründeki hisseleri pozitif yönlü etkilediğini saptamışlardır.

Öte yandan Türkiye özelinde maliye politikalarının hisse senedi piyasaları üzerindeki etkilerine dair genel bir kanı oluşturacak hacimde çalışma bulunmamaktadır. Keynesyen yaklaşımı destekleyici sonuçlara ulaşan bazı çalışmalar mevcut olmakla birlikte (Kandır & Yakar, 2012; Unal, 2020), Ricardocu yaklaşımla paralellik içerisinde olan çalışmalar da (Güler & Haykır, 2023) mevcuttur. Kandır ve Yakar (2012) kurumlar vergisindeki değişimlerin hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini inceledikleri çalışmalarında, kurumlar vergisinde indirim açıklamasının borsa üzerinde pozitif yönlü anormal getiriye neden olduğunu tespit etmişlerdir. Unal (2020) para ve maliye politikası araçlarının BIST 100 üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada, hem para politikasını temsilen çalışmaya dahil edilen para arzının, hem de maliye politikasını temsilen çalışmaya dahil edilen bütçe dengesinin BIST 100 üzerinde etkisi olduğunu saptamıştır. Çalışma sonuçlarına göre genişletici para ve maliye politikalarının BIST 100 üzerinde pozitif etkileri olduğu raporlanmıştır. Güler ve Haykır (2023), 2003-2019 periyodunu inceledikleri çalışmalarında bütçe dengesi ile BIST 100 arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığını raporlamışlardır.

3. Veri Seti ve Araştırma Yöntemi

Olay çalışması yöntemi temel olarak şu adımları içermektedir: olayın seçilmesi, olay penceresi ve tahmin penceresinin belirlenmesi, tahmin penceresindeki getirilere dayanarak beklenen getirinin hesaplanması, olay penceresi içerisinde gerçekleşen getirilerden beklenen getirinin çıkartılarak anormal getirilerin hesaplanması, anormal getirilerin istatistiksel güçlerinin tahmini, süreçlerin değerlendirilmesi ve yorumlanması.

Çalışmada olay tarihleri olarak 22 Haziran 2023 ve 28 Haziran 2024 tarihleri seçilmiştir. Birinci olay tarihi olan 22 Haziran 2023'te, PPK politika faiz oranını 650 baz puan arttırmış ve yaklaşık iki yıllık bir süreç boyunca uygulanan genişletici para politikalarından, sıkı para politikalarına dönüşün ilk sinyalleri verilmiştir. İkinci olay tarihi olan 28 Haziran 2024'te ise Türkiye, izlemeye başladığı mali ihtiyatlılık tedbirleri ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele hamleleri neticesinde Mali Eylem Görev Gücü (FATF) tarafından Gri Liste'den çıkartılmıştır.

Olay çalışması yönteminde olay pencerelerinin mümkün olduğunca dar tutulması, olayın etkilerinin daha sağlıklı bir şekilde tespit edilebilmesi açısından önem arz etmektedir (Sakarya, 2011, s. 152). Olay pencerelerinin genişletilmesi; hem olayın etkilerinin zaman içerisinde zayıflaması hem de bağımlı değişkendir hareketliliklerin olay harici faktörlerden etkilenmesi risklerini içermektedir. Bu bakımdan araştırmada olay pencereleri olarak her iki olaydan 10 gün öncesi ve sonrası ele alınmıştır. Bu periyotlarda Borsa İstanbul'un faaliyet göstermediği günler atlanarak, bir sonraki gün olay penceresine dahil edilmiştir. Olay 1 için olay penceresi 08.06.2023-11.07.2023 tarih aralığını, olay 2 için olay penceresi 11.06.2024-12.07.2024 tarih aralığını kapsamaktadır. Tahmin penceresi olarak ise her iki olay için de 22.06.2022-14.04.2023 tarihleri arasındaki 213 günlük gözlem kullanılmıştır. Her iki olaydaki bağımlı değişken aynı olduğu için tahmin penceresinin de aynı olması önem arz etmektedir. Ayrıca olay çalışmalarında tahmin penceresinin olabildiğince durağan dönemler arasından seçilmesi mühimdir. Bu bakımdan tahmin penceresi 14.05.2023 tarihinde gerçekleşen genel seçimlerden bir ay öncesinden geriye doğru gidecek şekilde başlatılmıştır.

BIST 100 fiyat verileri Refinitiv Eikon'dan temin edilmiştir. Günlük getirilerin hesaplanmasında ise Formül 1'den yararlanılmıştır.

$$R_{it} = [P_{it} - (P_{it-1})] / (P_{it-1}) \quad (1)$$

Formüldeki R_{it} endeksin t günündeki getirisini, P_{it} endeksin t günündeki fiyatını, P_{it-1} ise endeksin $t-1$ günündeki fiyatını ifade etmektedir.

Endeks üzerinde çalışılmasından dolayı beklenen getirinin hesaplanmasında ortalamaya göre ayarlanmış model kullanılmıştır. Bu bağlamda beklenen getiri şu şekilde ifade edilebilir (Dyckman vd., 1984, s. 4; Peterson, 1989, s. 42);

$$E(R_i) = \bar{R}_i \quad (2)$$

Eşitlikte $E(R_i)$ beklenen getiriyi, $\bar{R}_i$ ise endeksin tahmin penceresindeki getirilerinin aritmetik ortalamasını ifade etmektedir.

Bir sonraki adımda olay penceresindeki anormal getiriler hesaplanmıştır. Anormal getirinin hesaplanmasına ilişkin eşitlik şu şekildedir;

$$AR_{it} = R_{it} - E(R_i) \quad (3)$$

Formüldeki AR_{it} endeksin t günündeki anormal getirisini, R_{it} endeksin olay penceresi kapsamındaki t günündeki getirisini ifade etmektedir.

Anormal getiri oranları gerçekleşen olayların BIST 100 üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır. Anormal getiri oranının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde sıfırdan farklı olması, gerçekleşen olayın endeks üzerinde olağandışı bir getiri yarattığı anlamına gelmektedir. Anormal getirilerin istatistiki anlamlılığını tahmin etmek için Formül 4 kullanılmıştır (Brown & Warner, 1985, s. 8; Serra, 2004, s. 2).

$$t(AR_{it}) = \overline{AR}_{it} / SD(\overline{AR}_i) \quad (4)$$

Bir sonraki aşamada ise olay pencereleri kapsamındaki farklı zaman aralıklarında meydana gelen etkileri sınamaya yönelik kümülatif ortalama anormal getiriler hesaplanmıştır.

$$CAAR_{i(t1,t2)} = \frac{1}{N} \sum_{t=t_1}^{t_2} AR_{it} \quad (5)$$

Her iki olay için de olay öncesi $[-10,0]$ ve $[-5,0]$ zaman aralıklarındaki, olay sonrası $[0,5]$ ve $[0,10]$ zaman aralıklarındaki kümülatif ortalama anormal getiriler hesaplanmıştır. Kümülatif ortalama anormal getirilerin test istatistiklerinin hesaplanmasına yönelik ise Formül 6'daki eşitlik kullanılmıştır (Hendricks & Singhal, 2008, s. 782).

$$t(CAAR_{i(t1,t2)}) = \sum_{i=1}^N \frac{t(AR_{it})}{\sqrt{N}} \quad (6)$$

4. Bulgular

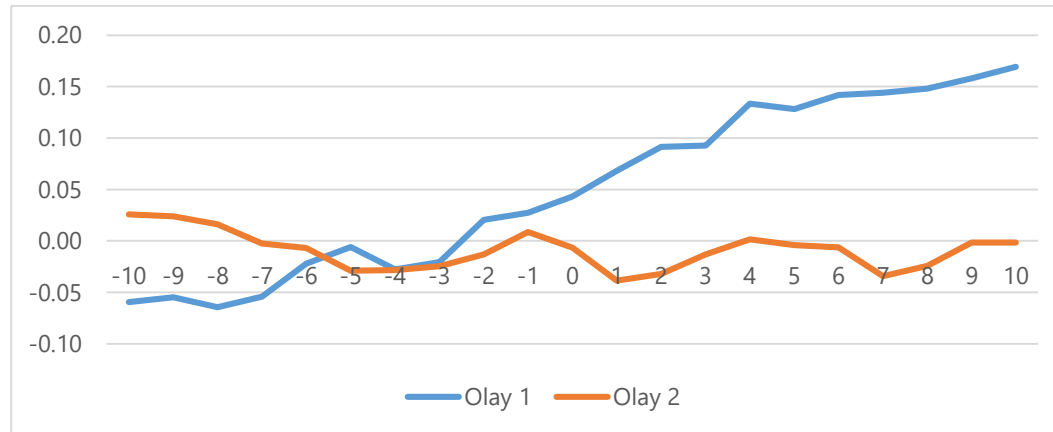
Tablo 1'de araştırma kapsamında bulunan her iki olay penceresindeki $[-10, 10]$ BIST 100 endeksine ait anormal getiriler ve bu getirilere ilişkin t istatistik değerleri raporlanmıştır. Tablo 1 incelendiğinde; Olay 1 için olay öncesi üçüncü gün, olay günü ve olay sonrası dördüncü günde %95 güven aralığında anormal getiriler ortaya çıktığı görülmektedir. Olay öncesi üçüncü gündeki anormal getiri oranı $-%4,11$ 'dir. Olay günü ve olay sonrası dördüncü gündeki anormal getiri oranları ise pozitif işaretli ve sırasıyla $\%4,31$ ve $\%4,10$ 'dur. Olay 2'de ise istatistiki olarak anlamlı anormal getirinin ortaya çıktığı tek gün, olay sonrası birinci gün olmuştur. Olay sonrası birinci günde $-%3,21$ 'lik bir anormal getiri oranı görülmektedir.

Tablo 1*Olay Pencereleirindeki Anormal Getiriler*

Olay Günü	Olay 1- 22.06.2023 PPK Toplantısı		Olay 2- 28.06.2024 Gri Listedten Çıkış	
	AR	t istatistiği	AR	t istatistiği
10	0,0113	0,5461	0,0002	0,0149
9	0,0100	0,4837	0,0227	1,6193
8	0,0040	0,1943	-0,0084	-0,5995
7	0,0022	0,1047	-0,0097	-0,6908
6	0,0137	0,6610	-0,0023	-0,1665
5	-0,0054	-0,2593	-0,0054	-0,3837
4	0,0410	1,9840**	0,0144	1,0246
3	0,0011	0,0538	0,0191	1,3642
2	0,0234	1,1330	0,0065	0,4628
1	0,0250	1,2090	-0,0321	-2,2887**
0	0,0431	2,0839**	-0,0066	-0,4678
-1	-0,0158	-0,7644	0,0151	1,0742
-2	-0,0068	-0,3302	-0,0216	-1,5388
-3	-0,0411	-1,9891**	-0,0116	-0,8297
-4	-0,0071	-0,3437	-0,0038	-0,2706
-5	0,0217	1,0479	-0,0005	-0,0386
-6	-0,0160	-0,7760	0,0222	1,5832
-7	-0,0321	-1,5519	0,0042	0,2981
-8	-0,0101	-0,4902	0,0188	1,3417
-9	0,0096	0,4637	0,0079	0,5630
-10	-0,0048	-0,2301	0,0019	0,1342

Not: ** ifadesi %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Şekil 1’de her iki olay için, olay pencerelerindeki BIST 100 endeksine ait kümülatif anormal getirilerin değişimi gösterilmiştir.

Şekil 1*Olay Pencereleirindeki Kümülatif Anormal Getiriler*

Olay 1 için negatif kümülatif anormal getirilerden, pozitive doğru bir ilerleme gözlemlenirken; Olay 2’de kümülatif anormal getirilerin sıfır eksenine doğru sönümlenen bir seyire sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 2’de her iki olay için olay öncesi ve olay sonrası dönemlerdeki kümülatif ortalama anormal getiriler ve bu getirilere ilişkin t istatistik değerleri özetlenmiştir.

Tablo 2

Olay Pencerelelerindeki Anormal Getiriler

Zaman Aralığı	Olay 1- 22.06.2023 PPK Toplantısı		Olay 2- 28.06.2024 Gri Listedten Çıkış	
	CAAR	t istatistiği	CAAR	t istatistiği
<i>Olay Sonrası</i>				
[0,10]	0,01540	2,4707**	-0,00014	-0,0335
[0,5]	0,02138	2,5330**	-0,00067	-0,1179
<i>Olay Öncesi</i>				
[-5,0]	-0,00102	-0,1207	-0,00484	-0,8456
[-10,0]	-0,00541	-0,8684	0,00236	0,5575

Not: ** ifadesi %5 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Olay 2’de kümülatif anormal getiriler bakımından istatistiksel olarak anlamlı değere sahip bir zaman aralığı saptanmamıştır. Olay 1’de ise olay öncesi dönemde istatistiksel olarak anlamlı bir değere ulaşamazken; olay sonrası dönemde hem beşinci güne kadar olan, hem de onuncu güne kadar olan zaman aralıklarında istatistiksel olarak anlamlı kümülatif anormal getiriler bulgulanmıştır. Olay gününden beşinci güne kadar olan zaman aralığındaki kümülatif ortalama anormal getiri oranı %2,14 iken, onuncu güne kadar olan zaman aralığındaki kümülatif ortalama anormal getiri oranı %1,54 olarak gerçekleşmiştir.

5. Değerlendirme

Türkiye ekonomisi yakın geçmişte pek çok kritik eşiğe şahit olmuştur. 2018 yılının 2. çeyreğinden itibaren Rahip Brunson olayı kaynaklı yükselen siyasi tansiyon ekonomik konjonktür üzerinde olumsuz etkiler yaratmış (Sezal, 2020), uluslararası portföy yatırımlarını kısıtlamış ve bunların neticesinde döviz kuru volatilitesinde önemli artışlar yaşanmıştır. Sürecin ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin bertaraf edilmeye çalışıldığı izleyen yıllarda ise etkisi çok daha büyük ve küresel nitelikte olan Covid-19 pandemisi ortaya çıkmıştır. Pandemi koşullarının hem arz hem de talep üzerinde yarattığı daralma ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Pandemi süreci, genel olarak tüm dünyada genişletici para ve maliye politikaları izlenmesini mecburi kılmıştır (Tsatsaronis vd., 2022). Benzer şekilde bu dönemde Türkiye’de de yüksek kamu harcamaları gerçekleştirilmiş, işsizlik oranlarını kontrol altında tutabilmek adına para arzı arttırılmıştır. 2021 yılında ise aşılama konusunda yaşanan gelişmeler neticesinde pandemi hususunda sonun başlangıcı sürecine girilmiştir. Bu noktadan

itibaren pek çok ülke piyasadaki para arzını kontrol altına alabilmeye yönelik sıkı para politikalarına geçiş yapmıştır. Türkiye'nin ilk hamlesi de bu yönlü gerçekleşmiş, 24 Eylül 2020'de politika faizinde gerçekleştirilen 200 baz puanlık bir artış ile yaklaşık bir yıl sürecek bir parasal sıkılaştırma dönemi başlamıştır. Söz konusu bir yıllık sürecin sonunda ise Türkiye, ekonomik büyümeye ve cari dengeye öncelik vererek, ortodoks ekonomi politikalarını terk etme yönlü adımlar atmıştır. Bu yönde ilk olarak 23 Eylül 2021'de %19 olan politika faizi 100 baz puan düşürülmüştür. İlerleyen aylarda bu heterodoks politikaları kapsayan ekonomik model, Türkiye Ekonomi Modeli olarak isimlendirilmiştir (Yeşilyurt vd., 2022). Yaklaşık iki yıl süren bu dönem içerisinde politika faizi %8,5 seviyesine kadar indirilmiştir. Bu dönemde geçiş yapılan genişletici para politikasının ilk etkileri döviz kurları üzerinde görülmüştür. 23 Eylül 2021 tarihinde 8,7679 seviyesindeki USD/TRY paritesi, 20 Aralık 2021 tarihine gelindiğinde 18,3644 seviyesine kadar artış göstermiştir. İlgili dört aylık dönem ortalamasında ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %84,6 seviyesine yükselmiştir¹ (2013-2020 dönemi yıllık ortalaması %72,7'dir). Genişletici para politikasının dış ticaret dengesi üzerinde yaratmaya başladığı pozitif etkilere rağmen Türkiye'deki hane halkının ekonomik istikrara ilişkin güven düzeyleri döviz kuru değişimleriyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda piyasalardaki dolarizasyon eğilimleri neticesinde 21 Aralık 2021 tarihinde uygulamaya konulan Kur Korumalı Mevduat (KKM) sistemi ile Türk Lirası'nın değer kaybını kontrol altına alabilmeye yönelik önemli bir adım atılmıştır. KKM sonrası Aralık 2021'de 47,61 seviyesine kadar gerilemiş olan reel efektif döviz kuru, Ocak 2022'de 52,05 seviyesine yükselmiştir. Fakat enflasyon oranlarındaki yükseliş devam etmiştir. Eylül 2021'de %19,58 düzeyindeki enflasyon, Ocak 2022'de %48,69'a kadar artış göstermiştir. 2022 yılının ikinci yarısında ise enflasyon oranı %80 baremini aşmıştır. Bu koşullar çerçevesinde ihracata yönelik üretim gerçekleştiren işletmelerin yurtiçi girdi maliyetleri artar iken; ihracata dayalı gelirleri, kur kaynaklı olarak, aynı oranlı artış göstermemiştir. Bu durumun neticesinde işletmelerin uluslararası rekabet gücünde zayıflama yaşanmış ve Ocak 2022'de ihracatın ithalatı karşılama oranı %63'e gerilemiş, 2022 yılı ortalaması ise %69,9'da kalmıştır. Ekonomik büyüme oranı ise 2021'in son çeyreğinde %9,7 olarak gerçekleştikten sonra, 2022'nin ilk çeyreğinde %7,7'ye gerilemiş ve 2022 yılı ortalaması %5,3 olarak gerçekleşmiştir. 22 Haziran 2023'te gerçekleştirilen PPK toplantısı, 2023 genel seçimlerinden sonraki gerçekleştirilen ilk PPK toplantısı niteliğini taşımaktadır. 22 Haziran 2023 tarihinde Türkiye, Neo-Klasik ekonomi politikalarına dönüşün ilk sinyallerini vermiştir. Politika faizi 650 baz puan arttırılarak %15 seviyesine çıkarılmıştır. İlerleyen aylarda ise bu artış kademeli olarak devam ettirilmiş ve politika faizi %50 seviyesine kadar taşınmıştır.

Maliye politikaları tarafında ise 4 Haziran 2023'te göreve gelen Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek ile bazı değişimler yaşanmıştır. Özellikle vergi politikası kapsamında alınan kararlar ile kamu gelirlerini arttırmaya yönelik adımlar atılmıştır. Aynı zamanda kayıt dışı ekonomiyle mücadelede reaktif önlemler alınarak, gelir kayıpları önlenmeye çalışılmıştır. Bunun yanı sıra harcamalar politikası dahilinde 17 Mayıs 2024 tarihinde yürürlüğe giren Tasarruf Tedbirleri Genelgesi ile mali ihtiyatlılık ön plana çıkarılmıştır. Bu bağlamda eş güdümlü hareket eden para politikaları ve maliye politikaları ortaya konmuştur.

¹ Bölüm kapsamındaki veriler aksi belirtilmedikçe Türkiye İstatistik Kurumu ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası raporlarından derlenmiştir.

Türkiye Ekonomi Modeli'nin uygulandığı dönemdeki borsa hareketlilikleri incelendiğinde ise tüm periyot üç ayrı döneme ayrılarak incelenebilir nitelik göstermektedir. 16 aylık bir dönemden sonra ilk kez faiz indirimine gidildiği 23 Eylül 2021 ile 21 Temmuz 2022 tarihleri arasındaki dönemde BIST 100 endeksinin Türk Lirası bazında %79,20'lik bir artış göstermesine rağmen Amerikan Doları bazında -%11,33'lük bir değer kaybı yaşandığı kaydedilmiştir. Özellikle politika faizindeki düşüşlerin hız kazandığı ve kademeli olarak %14'ten %9'a indiği 21 Temmuz 2022 - 22 Aralık 2022 periyodunda hisse senedi piyasalarında boğa sezonunun yaşandığı görülmüştür. Bu dönemde BIST 100'de; Türk Lirası bazında %116,90 Amerikan Doları bazında %106,04 değer artışı kaydedilmiştir. Fakat politika faizinin %8,5'ta sabitlendiği ilerleyen dönemde, 22 Haziran 2023 PPK toplantısına değin BIST 100 aynı performansı göstermekten uzak kalmıştır. 22 Aralık 2022 – 22 Haziran 2023 periyodunda BIST 100, Türk Lirası bazında -%0,35 Amerikan Doları bazında ise -%25,35 değer kaybına uğramıştır.

Teorik olarak genişletici para politikalarının hisse senedi piyasası üzerinde pozitif yönlü etkileri olması beklenmektedir (Rozeff, 1974; Jensen & Johnson, 1995; Conover vd., 1999; Rapach, 2001; Bernanke & Kuttner, 2005; Kontonikas vd., 2013; Challe & Giannitsarou, 2014). Bu durumun istisna gösterdiği 23 Eylül 2021 – 21 Temmuz 2022 periyodunu kapsayan ilk dönemde USD/TRY paritesinde yaşanan yukarı yönlü ivmelenmelerin borsa üzerinde zayıflatıcı etkisi olduğu ve piyasalarda yaşanan dolarizasyon eğilimlerinin tasarruf sahiplerini yabancı para cinsinden yatırımlara yönlendirdiği düşünülmektedir. Nitekim BIST 100 bu dönemi Amerikan Doları bazında değer kaybıyla geçirmiştir. 21 Temmuz 2022 – 22 Aralık 2022 periyodunda ise devam eden faiz indirimleriyle birlikte; 17,70-18,70 bandında kalan USD/TRY paritesi neticesinde teoriyle de uyumlu şekilde hisse senedi piyasası yukarı yönlü bir ivmelenme yaşamıştır. 2023 yılının ilk yarısında ise enflasyonist koşulların tesirinin artması neticesinde tüketim harcamaları öne çekilmiş ve tasarrufların değerlendirilmesi hususunda finansal piyasalar yerine reel piyasalara yönelim görülmüştür. Bu durum hisse senedi piyasası üzerinde de olumsuz etki göstermiş; 5500 seviyesini test eden BIST 100, 4400 seviyelerine kadar geri çekilme göstermiştir. Bu geri çekilme üzerinde yaklaşan genel seçimlerin yarattığı belirsizlik ortamı da oldukça etkili olmuştur. Haziran 2023 içerisinde ise endeks hızlı bir şekilde tekrar 5500 seviyesinin üzerine çıkmıştır. Bu yükseliş trendi PPK toplantısının yaklaştığı son on güne kadar devam etmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere Olay 1 öncesi dönemde negatif anormal getiri sergileyen gün sayısı 8 iken, pozitif anormal getiri sergileyen gün sayısı 2'dir. Olay 1 sonrası dönemde ise pozitif anormal getiri sergileyen gün sayısı 9 iken, negatif anormal getiri sergileyen gün sayısı yalnızca 1 olarak gerçekleşmiştir. Tablo 2 incelendiğinde ise benzer şekilde hem [0,5] hem de [0,10] zaman aralıklarında istatistiksel olarak anlamlı pozitif işaretli kümülatif ortalama anormal getiriler bulgulanmıştır. Olay günü ise istatistiksel olarak anlamlı %4,31'lik pozitif anormal getiri tespit edilmiştir. Bu sonuçlar 22.06.2023 tarihinde gerçekleşen PPK toplantısı için tanımlanan Olay 1 neticesinde BIST 100 endeksinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif işaretli anormal getiriler meydana geldiğini göstermektedir. Aynı zamanda Olay 1 sonrası dönemdeki kümülatif ortalama anormal getirilerin [0,5] zaman aralığından [0,10] zaman aralığına geçildiğinde zayıflama göstermesi olayın ilk etkisinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Bu durum ilk bakışta literatürdeki çalışmalarla tezatlık taşıdığı şekilde görülmesine karşın Olay 1 kendine özgü koşulları altında irdelendiğinde rasyonel bir zemine oturmaktadır. Bu bağlamda Olay 1'e

ilişkin göz önünde bulundurulması gereken ilk husus beklentilerle ilişkilidir. PPK toplantısı öncesi büyük ölçekli yatırım bankalarının alınacak faiz kararıyla ilgili tahminleri gerçekleşen faiz artırımının çok daha üstünde gerçekleşmiştir. JPMorgan politika faizinin %25 seviyesine çekilmesini öngörmüş iken (Reuters, 2023), Goldman Sachs'ın tahmini %40 seviyesine yükseltileceği yönünde olmuştur (Kirby, 2023). Benzer şekilde iç piyasada da gerçekleşenden daha yüksek bir faiz artırımını öngörülmüş; Anadolu Ajansı anketlerine göre 1075 baz puanlık bir artış olacağı beklentisi raporlanmıştır (British Broadcasting Corporation, 2023). Nitekim BIST 100, piyasalarda oluşan, politika fazinde gerçekleşecek daha radikal bir artışın beklentisi doğrultusunda PPK toplantısının yaklaştığı günlerde negatif anormal getiriler ortaya koymuştur. Fakat PPK toplantısı sonucu alınan 650 baz puanlık artış kararının, piyasadaki genel beklentilerin altında kalmasından dolayı BIST 100 üzerinde faiz indirimine benzer bir tepki gördüğü düşünülmektedir. Sonuç olarak Olay 1 ile ilgili değinilmesi gereken önemli bir husus, Olay 1'in gerçekleşme tarihinin bilinmesine karşın olay sonucundaki kararın tahmin edilenin dışında oluşudur. Bu durum olay penceresindeki olay öncesi ve sonrası zaman dilimlerindeki anormal getirilerde farklılaşmanın kaynağını oluşturmaktadır.

Olay 2 ele alındığında ise; Tablo 1'de görüldüğü üzere istatistiksel olarak anlamlı anormal getirinin yalnızca olay sonrası birinci günde meydana geldiği görülmektedir. Olay 2 sonrası birinci günde -%3,21'lik bir anormal getiri ortaya çıkmıştır. Söz konusu bu anormal getirinin ise Olay 2 için tanımlanan Türkiye'nin Gri Listedden çıkışından ziyade anormal getirinin kaydedildiği gün Hazine ve Maliye Bakanı Mehmet Şimşek'in özel bir televizyon kanalında borsaya getirilmesi planlanan kazanç vergisi ile ilgili demeçlerinden (Habertürk, 2024) kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Nitekim Tablo 2 incelendiğinde hem olay öncesi hem de olay sonrası dönemde istatistiksel olarak anlamlı kümülatif ortalama anormal getirinin ortaya çıktığı bir zaman dilimine rastlanmamıştır. Maliye politikalarındaki sıkılaşmanın vergilendirme boyutunda ve kamu teşviklerinde yaşanan daralmalar açısından şirketlerin karlılıkları üzerinde ve dolayısıyla hisse performansları üzerinde olumsuz etkileri olabileceği öngörülmekle birlikte; sağlanan mali disiplinin ve tedbirlerin bir sonucu olarak Gri Liste'den çıkışın piyasalar üzerinde olumlu bir etki yaratabileceği tahminlenmiştir. Fakat çalışma sonuçlarına göre Olay 2'nin BIST 100 üzerinde istatistiksel olarak anlamlılık taşıyan bir etki yaratmadığı tespit edilmiştir. Bu noktada göz önüne alınması gereken önemli bir husus Olay 2'nin gerçekleşme tarihinin bilinmesi ve bu tarihte ortaya çıkacak sonucun da yatırımcılar tarafından tahminlenebilir nitelikte olmasıdır. Bu durum sonucunda yatırımcılar tarafından Olay 2'ye dair ortaya konulması beklenen tepkilerin, olay öncesi döneme yayılım gösterdiği düşünülmektedir.

6. Sonuç

Çalışma kapsamında, uygulanan para politikaları ve maliye politikaları neticesindeki gelişmelerin BIST 100 üzerinde yaratması muhtemel ilk etkiler incelenmiştir. Para politikalarındaki yaşanan gelişmeleri temsilen, 27 aylık bir dönemden sonra PPK tarafından ilk kez faiz artırımına gidildiği 22 Haziran 2023 tarihli PPK toplantısı olay çalışmasına konu edilmiştir. Araştırma sonucunda toplantının gerçekleşmesini takip eden beş günlük ve on günlük periyotlarda pozitif anormal getiriler saptanmıştır.

Maliye politikalarındaki gelişmeleri temsilen ise Türkiye'nin yaklaşık 3 yıllık bir sürecin ardından FATF tarafından Gri Liste'den çıkartıldığı 28 Haziran 2024 tarihi olay çalışmasına konu edilmiştir. Bilhassa vergilendirme ve kayıt dışı ekonomiyle mücadele hususlarında uygulamaya konulan mali aksiyonlar neticesinde Türkiye, finansal bağlamda uluslararası itibarını kuvvenlendirecek bu başarıyı sağlamıştır. Araştırma sonucunda olay öncesi veya sonrası dönemde BIST 100'de istatistiksel olarak anlam ifade eden anormal getirilere rastlanmamıştır. İlk etkilerde bulgu sağlanmamasına rağmen Gri Liste'den çıkışın, Türkiye açısından, ilerleyen dönemlerde uluslararası sermaye girişinde pozitif etkiler yaratması beklenmektedir. Mali disiplinin ve kayıt dışı ekonomiyle mücadelenin, kamu gelirleri üzerindeki olumlu etkilerinin yanı sıra mali şeffaflığı da arttırarak, sermaye piyasalarının hacmine dolaylı yoldan pozitif etki göstereceğine inanılmaktadır. Sermaye piyasalarının derinliği ve genişliğinde yaşanan artışların ise hem yabancı hem de yerli yatırımcılar açısından yönelimi arttıracığı öngörülmektedir. Bu bakımdan gelecek çalışmalarda konunun ele alınmaya devam edilmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir. Zira makroekonomik gelişmelerin sermaye piyasaları üzerindeki etkilerini olabildiğince tahminlenebilir kılmak ve sermaye piyasalarına ilişkin bilinmezlikleri minimuma indirmeye yönelik gayretler; piyasaların etkin bir yapıya kavuşmasında ve tasarruf sahiplerinin piyasalara olan güvenini artırma konusunda büyük faydalar sağlayacaktır. Bu sayede şirketlerin fon temini kolaylaşacak ve ekonomik kalkınmanın temelleri güçlenecektir. Aynı zamanda sermayenin tabana yayılımı kuvvetlenecek, topyekûn bir refah artışı sağlanabilecektir.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Gökhan Berk Özbek Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Afonso, A., & Sousa, R. M. (2011). What are the effects of fiscal policy on asset markets?. *Economic Modelling*, 28(4), 1871-1890. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2011.03.018>
- Agnello, L., & Sousa, R. M. (2011). Fiscal policy and asset prices. *Bulletin of Economic Research*, 65(2), 154-177. <https://doi.org/10.1111/j.0307-3378.2011.00420.x>
- Akay, H., & Nargeleçekenler, M. (2009). Para politikası şokları hisse senedi fiyatlarını etkiler mi? Türkiye örneği. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(2), 129-152. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3571>
- Ardagna, S. (2009). Financial markets' behavior around episodes of large changes in the fiscal stance. *European Economic Review*, 53(1), 37-55. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2008.07.003>
- Barro, R. J. (1979). On the determination of the public debt. *Journal of Political Economy*, 87(5), 940-971. <https://doi.org/10.1086/260807>
- Bernanke, B. S., & Kuttner, K. N. (2005). What explains the stock market's reaction to Federal Reserve policy?. *The Journal of Finance*, 60(3), 1221-1257. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2005.00760.x>
- Bozkurt, C., & Karatay Göğül, P. (2010). Para ve Maliye Politikalarının Koordinasyonu. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 2(2), 27-44. <https://doi.org/10.20990/aacd.53481>
- British Broadcasting Corporation (2023, Haziran 22). Merkez Bankası politika faizini yüzde 15'e çıkardı, Dolar/TL kuru ilk kez 24'ü aştı. *BBC News*. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c72xwy1q29eo>

- Brown, S. J., & Warner, J. B. (1985). Using daily stock returns: The case of event studies. *Journal of Financial Economics*, 14(1), 3-31. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(85\)90042-X](https://doi.org/10.1016/0304-405X(85)90042-X)
- Challe, E., & Giannitsarou, C. (2014). Stock prices and monetary policy shocks: A general equilibrium approach. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 40, 46-66. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2013.12.005>
- Chatziantoniou, I., Duffy, D., & Filis, G. (2013). Stock market response to monetary and fiscal policy shocks: Multi-country evidence. *Economic Modelling*, 30, 754-769. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.10.005>
- Conover, C. M., Jensen, G. R., & Johnson, R. R. (1999). Monetary environments and international stock returns. *Journal of Banking & Finance*, 23(9), 1357-1381. [https://doi.org/10.1016/S0378-4266\(99\)00007-2](https://doi.org/10.1016/S0378-4266(99)00007-2)
- Çetanak, Ö. Ö., & Turgut, C. (2020). TCMB Kararlarının Bankaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 63-72. <https://dergipark.org.tr/en/pub/nohusosbil/issue/55745/748980>
- Darrat, A. F. (1988). On fiscal policy and the stock market. *Journal of Money, Credit and Banking*, 20(3), 353-363. <https://doi.org/10.2307/1992261>
- Duran, M., Özlü, P., & Ünalı, D. (2010). TCMB faiz kararlarının hisse senedi piyasaları üzerine etkisi. *Central Bank Review*, 10(2), 23-32.
- Duyar, Z., Uylaş, H.Ö., Tolmaç, S. & Davut, M. (2024). Hazine ve Maliye Bakanı Şimşek'ten vergi paketi hazırlığı açıklaması. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hazine-ve-maliye-bakani-simsekten-vergi-paketi-hazirligi-aciklamasi/3262567>
- Dyckman, T., Philbrick, D., & Stephan, J. (1984). A comparison of event study methodologies using daily stock returns: A simulation approach. *Journal of Accounting Research*, 22, 1-30. <https://doi.org/10.2307/2490855>
- Eğilmez, M. (2022). *Türkiye Ekonomisi* (5. bs). Remzi Kitabevi
- Ehrmann, M., & Fratzscher, M. (2004). Taking stock: Monetary policy transmission to equity markets. *Journal of Money, Credit and Banking*, 36(4), 719-737. <https://www.jstor.org/stable/3839039>
- Foresti, P., & Napolitano, O. (2017). On the stock market reactions to fiscal policies. *International Journal of Finance & Economics*, 22(4), 296-303. <https://doi.org/10.1002/ijfe.1584>
- Gertler, M., & Gilchrist, S. (1994). Monetary policy, business cycles, and the behavior of small manufacturing firms. *The Quarterly Journal of Economics*, 109(2), 309-340. <https://doi.org/10.2307/2118465>
- Gowriah, S., Seetanah, B., John, L. M., & Keshav, S. (2014). The effects of monetary and fiscal policies on the stock exchange: Evidence from an island economy. *The Business & Management Review*, 4(4), 321.
- Gökalep, B. T. (2016). Para Politikası Kararlarının Hisse Senetlerinin Fiyatları Üzerindeki Etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), 1379-1396. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sduibfd/issue/52991/701824>
- Güler, H., & Haykır, Ö. (2023). Türkiye'de bütçe açıklarının bist-100 endeksi üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(3), 65-77. <https://doi.org/10.35379/cusosbil.1252940>
- Habertürk (2024, Temmuz 1). Gri listeden çıkış ne sağlayacak? Mehmet Şimşek yanıtladı [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/watch?v=j7yU4QLDU3I&t=2s&ab_channel=Habert%C3%BCrkTV
- Hendricks, K. B., & Singhal, V. R. (2008). The effect of supply chain disruptions on shareholder value. *Total Quality Management*, 19(7-8), 777-791. <https://doi.org/10.1080/14783360802159444>
- Ioannidis, C., & Kontonikas, A. (2008). The impact of monetary policy on stock prices. *Journal of Policy Modeling*, 30(1), 33-53. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2007.06.015>
- Jansen, D. W., Li, Q., Wang, Z., & Yang, J. (2008). Fiscal policy and asset markets: A semiparametric analysis. *Journal of Econometrics*, 147(1), 141-150. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2008.09.007>
- Jensen, G. R., & Johnson, R. R. (1995). Discount rate changes and security returns in the US, 1962-1991. *Journal of Banking & Finance*, 19(1), 79-95. [https://doi.org/10.1016/0378-4266\(94\)00048-8](https://doi.org/10.1016/0378-4266(94)00048-8)
- Kandır, S. Y., & Yakar, S. (2012). Kurumlar vergisi oranındaki değişikliğin hisse senedi getirileri üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Maliye Dergisi*, 163, 170-186.
- Kirby, P. (2023, Haziran 22). Turkey hikes interest rates as Erdogan stages economic U-turn. *BBC News*. <https://www.bbc.com/news/world-europe-65971791>
- Kontonikas, A., MacDonald, R., & Saggu, A. (2013). Stock market reaction to fed funds rate surprises: State dependence and the financial crisis. *Journal of Banking & Finance*, 37(11), 4025-4037. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2013.06.010>
- Kurov, A. (2010). Investor sentiment and the stock market's reaction to monetary policy. *Journal of Banking & Finance*, 34(1), 139-149. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2009.07.010>
- Maran, R. (2022). Reaction of the Philippine stock market to domestic monetary policy surprises: an event study approach. *Journal of Applied Economic Sciences (JAES)*, 17(78), 289-301. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1086389>
- Nwaogwugwu, I. C. (2018). The effects of monetary and fiscal policy on the stock market in Nigeria. *Journal of Economics and Development Studies*, 6(1), 79-85. <https://doi.org/10.15640/jeds.v6n1a8>
- Ojaghlu, M., & Demirkale, Ö. (2020). Para politikası kararlarının BIST100'e etkisinin Yapısal VAR Modeli ile analizi. *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 5(12), 141-155. <https://doi.org/10.25204/iktisad.695741>
- Palabıyık, D. Ç. (2024). Maliye, çok harcayan ancak vergi vermeyenlerin peşine düştü. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/maliye-cok-harcayan-ancak-vergi-vermeyenlerin-pesine-dustu/3274033>

- Peterson, P. P. (1989). Event studies: A review of issues and methodology. *Quarterly Journal of Business and Economics*, 28(3), 36-66. <https://www.jstor.org/stable/40472954>
- Rapach, D. E. (2001). Macro shocks and real stock prices. *Journal of Economics and Business*, 53(1), 5-26. [https://doi.org/10.1016/S0148-6195\(00\)00037-0](https://doi.org/10.1016/S0148-6195(00)00037-0)
- Reuters (2023, Haziran 12). JPMorgan expects Turkey central bank to lift rates to 25% on June 22. Reuters. <https://www.reuters.com/business/finance/jpmorgan-expects-turkey-central-bank-lift-rates-25-june-22-2023-06-12/>
- Rozeff, M. (1974). Money and stock prices, market efficiency, and the lag in the effect of monetary policy, *Journal of Financial Economics*, 1, 245-302. [https://doi.org/10.1016/0304-405X\(74\)90020-8](https://doi.org/10.1016/0304-405X(74)90020-8)
- Sakarya, Ş. (2011). İMKB Kurumsal yönetim endeksi kapsamındaki şirketlerin kurumsal yönetim derecelendirme notu ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkinin olay çalışması event study yöntemi ile analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 7(13), 147-162. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ijmeb/issue/54852/751138>
- Scharler, J. (2008). Bank lending and the stock market's response to monetary policy shocks. *International Review of Economics & Finance*, 17(3), 425-435. <https://doi.org/10.1016/j.iref.2007.01.002>
- Serra, A. P. (2004). Event study tests: a brief survey. *Gestão. Org-Revista Eletrônica de Gestão Organizacional*, 2(3), 248-255. <https://ssrn.com/abstract=1066816>
- Sezal, L. (2020). 2018 Ağustos Krizinin Türk Bankacılık Sektörüne Etkisi. *Journal of Economics and Research*, 1(1), 17-32. <https://dergipark.org.tr/en/pub/jer/issue/60668/895425>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2023, Haziran 22). Faiz Oranlarına İlişkin Basın Duyurusu. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2023/duy2023-22>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2024, Temmuz). Reel Efektif Döviz Kuru. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Istatistikler/Doviz+Kurlari/Reel+Efektif+Doviz+Kuru/>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (2024, Eylül). Merkez Bankası Faiz Oranları. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/temel+faaliyetler/para+politikasi/merkez+bankasi+faiz+oranlari>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2024, Ağustos 28). Dış Ticaret İstatistikleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2024, Eylül 3). Tüketici Fiyat Endeksleri. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>
- Temel, F., & Güneş, H. FED Faiz Kararlarının Hisse Senetlerine Etkisi: S&P 500 Financials Analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 1-17. <https://doi.org/10.11616/asbi.1391464>
- Thorbecke, W. (1997). On stock market returns and monetary policy. *The Journal of Finance*, 52(2), 635-654. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.1997.tb04816.x>
- Tsatsaronis, K., Chui, M., Goel, T., & Mehrotra, A. (2022). The monetary-fiscal policy nexus in the wake of the pandemic. *BIS Papers Chapters*, 122, 1-25. https://www.bis.org/publ/bppdf/bispap122_a_rh.pdf
- TV100 Haber (2024, Mayıs 13). Mehmet Şimşek'ten Kamuda Tasarruf Paketi Açıklaması [Video]. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=SQjYHKNgXTY>
- Unal, S. (2020). Hisse senedi getirileri üzerinde para ve maliye politikası araçlarının etkisi: Borsa İstanbul üzerine bir araştırma. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 15(60), 772-789. <https://doi.org/10.19168/jyasar.725055>
- Yeşilyurt, E.F., Horuz, M.E. & Yıldız, G. (2022). Bakan Nebati: Yeni ekonomi modelini uygulamaya almasaydık bugün birçok sorunla yüz yüze kalacaktık. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/bakan-nebati-yeni-ekonomi-modelini-uygulamaya-almasaydik-bugun-bircok-sorunla-yuz-yuze-kalacaktik/2697821>

Extended Abstract

Türkiye, after the general elections of 2023, has embarked on a new economic trajectory. Notable changes have occurred in both the implemented monetary and fiscal policies, aimed particularly at ensuring price stability. One such development has been the tightening of monetary policies. In the first Monetary Policy Committee (MPC) meeting following the general elections, interest rates were increased for the first time in 27 months. Concurrently, several developments began to emerge in fiscal policies as well. Mehmet Şimşek, the Minister of Treasury and Finance appointed after the general elections, has taken actions to implement contractionary fiscal policies in coordination with the monetary tightening measures initiated by the Central Bank. In line with this, over the following year, he has prioritized public savings and enacted various austerity measures. Additionally, the foundations for tax reforms aimed at reducing inflation and creating a budget surplus have been laid.

The initial impacts of decisions made regarding monetary and fiscal policies, as well as the developments during the implementation of these decisions, are reflected in the financial markets. Stocks, in particular, are one of the financial assets that react most quickly to developments in monetary and fiscal policies due to their high sensitivity to households' disposable income and savings. The interaction between monetary or fiscal policies and stock

markets has been a subject of research for many years. This study aims to provide an up-to-date contribution to the literature and thereby offer insights to savers to help them make rational financial investment decisions.

In this context, an event study method was used to measure the short-term impact of significant developments in monetary and fiscal policies on stock markets following the 2023 general elections. The event dates selected for the study are June 22, 2023, and June 28, 2024. On the first event date, June 22, 2023, the Monetary Policy Committee increased the policy interest rate by 650 basis points, signaling the initial shift from expansionary monetary policies to tight monetary policies after nearly two years. On the second event date, June 28, 2024, Türkiye was removed from the Financial Action Task Force (FATF) Grey List due to its fiscal prudence measures and efforts to combat the informal economy. The event window was defined as a 10-day period before and after each event.

According to the study findings, for Event 1, abnormal returns at a 95% confidence interval were observed on the third day before the event, the event day, and the fourth day after the event. The abnormal return on the third day before the event was -4.11%. The abnormal returns on the event day and the fourth day after the event were positive, at 4.31% and 4.10%, respectively. For Event 2, the only statistically significant abnormal return was observed on the first day after the event, with -3.21%. Additionally, no statistically significant period for cumulative abnormal returns was identified for Event 2. For Event 1, while no statistically significant value was found in the pre-event period, statistically significant cumulative abnormal returns were observed in the post-event period for both the period up to the fifth day and the period up to the tenth day. The cumulative average abnormal return for the period from the event day to the fifth day was 2.14%, and for the period up to the tenth day, it was 1.54%.

The first aspect to consider for Event 1 is related to expectations. Before the MPC meeting, the interest rate forecasts by large investment banks were significantly higher than the actual rate hike. JPMorgan predicted the policy rate would be raised to 25%, while Goldman Sachs forecasted an increase to 40%. Similarly, within the domestic market, higher rate hikes were anticipated; Anadolu Agency surveys reported an expectation of a 1075 basis point increase. Consequently, the BIST 100 exhibited negative abnormal returns in the days leading up to the MPC meeting, driven by the expectation of a more radical rate hike. However, the 650 basis point increase decided at the MPC meeting was lower than the general market expectations, resulting in the BIST 100 reacting similarly to a rate cut.

For Event 2, an abnormal return of -3.21% was observed on the first day after the event. This abnormal return is believed to be related not to Türkiye's exit from the Grey List as defined for Event 2, but rather to statements made by the Treasury and Finance Minister Mehmet Şimşek on the same day about the planned gains tax on the stock market. According to the study results, Event 2 did not have a statistically significant impact on the BIST 100.

It is considered important to continue addressing this topic in future studies. Efforts to make the impacts of macroeconomic developments on capital markets as predictable as possible and to minimize uncertainties related to capital markets will greatly benefit the markets in becoming more efficient and increase the confidence of savers in the markets. This will facilitate easier access to funds for companies and strengthen the foundations of economic development. Additionally, the spread of capital will be reinforced, leading to a comprehensive increase in overall prosperity.

International Journal of Social Inquiry

International Peer-Reviewed Open Access Electronic Journal

Volume 18
Issue 1
April
2025

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1526846>

Üniversite Öğrencilerinin Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı: Bursa Uludağ Üniversitesinde Bir Uygulama

Elif Yücel*

Öz

Birçok toplumun kaydettiği büyük ilerlemelere rağmen, yoksulluk, biyolojik çeşitlilik kaybı ve iklim değişikliği gibi zorluklar hala varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle tüm toplumların gelecekteki zorluklarla başa çıkabilmeleri için sürdürülebilirlik okuryazarlığı önem vermeleri gerekmektedir. Bireylerin sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları arasındaki bağımlılıkları anlamalarını sağlayan sürdürülebilirlik okuryazarlık ilk olarak eğitimle sağlanabilmektedir. Ancak sürdürülebilirlik okuryazarlık için özellikle üniversite düzeyinde alınan eğitim sonrasında sürdürülebilir yaşam tarzının tutum ve davranışlara da entegre edilmesi önemlidir. Sürdürülebilirlik okuryazarlığın giderek artan önemi doğrultusunda hazırlanan bu çalışmanın temel amacı da üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığını belirlemektir. Bursa Uludağ Üniversitesi'nde (BUÜ) uygulanan araştırma kapsamında, öğrencilerin sürdürülebilirlik bilgileri ve tutumları ölçülmüş ve bulgular analiz edilmiştir. Yapılan frekans analizleri sonucunda ölçek puanlarına göre BUÜ öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığının olduğu ancak orta düzeyde kaldığı söylenebilmektedir. Çalışmada ayrıca öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlıklarının demografik özelliklerine göre farklılık gösterip göstermedikleri ölçülmüştür. Yapılan analizler; cinsiyet, uyruk, fakülte ve öğrenim yılı gibi demografik özellikler ile öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Elde edilen sonuçlar, üniversitelerin sürdürülebilirlik eğitimi konusunda izlemesi gereken politikalar açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı, Yüksek Öğrenim Kurumları

JEL Kodları: Q01, Q56

Cite this article: Yücel, E. (2025). Üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığı: Bursa Uludağ Üniversitesi'nde bir uygulama. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 88-112. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1526846>

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Bursa, Türkiye.
E-posta: emugal@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2708-6778>

Article Information

Received 2 August 2024; First Revision 28 Sep 2024; Final Revision 11 Nov 2024; Accepted 15 Nov 2024; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Sustainability Literacy of University Students: An Implementation at Bursa Uludağ University

Abstract

Despite the significant progress made by many societies, challenges such as poverty, biodiversity loss, and climate change persist. Therefore, it is crucial for all societies to prioritize sustainability literacy in order to address future challenges. Sustainability literacy, which enables individuals to understand the interdependencies between the environmental, social, and economic dimensions of sustainable development, can be primarily achieved through education. However, for sustainability literacy to be fully realized, it is important that sustainable lifestyles are integrated into attitudes and behaviors, particularly following education at the university level. In line with the growing importance of sustainability literacy, the main aim of this study is to assess the sustainability literacy of university students. As part of the research conducted at Bursa Uludağ University (BUU), students' sustainability knowledge and attitudes were measured, and the findings were analyzed. The frequency analyses revealed that while BUU students possess sustainability literacy, it remains at a moderate level based on the scale scores. Additionally, the study examined whether students' sustainability literacy differed according to demographic characteristics. The analyses indicated statistically significant differences between sustainability literacy and demographic factors such as gender, nationality, faculty, and year of study. The results provide important insights for universities regarding the policies they should follow in sustainability education.

Keywords: Sustainability, Sustainability Literacy, Higher Education Institutions

JEL Codes: Q01, Q56

1. Giriş

Hızla gelişim gösteren sanayileşme süreci geri dönüşü çok zor ve ciddi çevresel sorunları da beraberinde getirmiştir. Aşırı kaynak tüketimine bağlı olarak çevre sorunlarının küresel çaplı bir hale gelmesiyle birlikte de sürdürülebilirlik kavramı tüm Dünya açısından önemli hale gelmiş ve gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan pek çok ülkenin gündemine yerleşmiştir. Köken olarak Latince de "Sustinere" kelimesinden gelen "sürdürülebilirlik" (Sustainability) kelimesi; sürdürmek, sağlamak, devam ettirmek, desteklemek, var olmak anlamlarında kullanılmaktadır. Sürdürülebilirlik kavramı ilk olarak 1713 yılında Hans Carl von Carlowitz tarafından ormancılık yönetimi kapsamında kullanılmıştır (Pisani, 2006). 19. Yüzyıl'ın başlarında ise daha çok yenilenebilir kaynaklarla ilgili olarak literatürde kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Ancak sürdürülebilirlik kavramı, temelde insanın geleceğini kapsadığından iktisat, sosyoloji, çevre bilimi ve yönetimi, işletme yönetimi, politika ve hukuk gibi pek çok farklı bilimle ilişkilendirilebilmektedir (Tıraş, 2014: 59). En basit ifadeyle sürdürülebilirlik, doğal ve sosyal sistemler arasındaki etkileşimleri dikkate alarak günümüzdeki mevcut ihtiyaçları gelecek nesillerin de ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmadan karşılamak olarak ifade edilebilmektedir (Lang vd., 2012; Wu, 2013). Sürdürülebilirlik, ekonomik, sosyal ve ekolojik alanların her birini içeren çok boyutlu bir bakış açısına sahiptir. Sürdürülebilirlik kavramının gelişimi açısından bir dönüm noktası olarak kabul edilebilecek olan Brundtland Raporu'nda da (1987) sürdürülebilir kalkınma, "istenilen doğal sermaye stokunda bir azalma olmadan gelecek nesillerin de bugünkü nesiller gibi aynı refah düzeyine sahip olması" şeklinde tanımlanmış ve ekonomik kalkınma, sosyal kalkınma ve çevre koruma olmak üzere üç boyutta incelenmiştir. Ekonomik sürdürülebilirlik, gelecek nesillere yüksek bir yaşam kalitesi bırakabilmek için ihtiyaç duyulan üretim faktörlerinin etkin ve adil bir şekilde sağlanması ve böylece sosyal ve ekolojik olarak dengeli bir ekonomik sistemin oluşturulması şeklinde tanımlanabilmektedir (Stead &

Stead, 2004). Çevresel sürdürülebilirlik en basit ifadeyle işletmelerin, çevresel sorunlar üzerindeki etkilerini azaltması ve faaliyetlerinin neden olduğu doğal kaynakların tüketimini, çevre kirliliğini ve emisyonu etkin bir şekilde yönetebilmesidir (Massa, 2012). Sosyal sürdürülebilirlik ise, toplumların yaşam kalitesini artırırken gelecek nesillerin yaşam kalitesini de düşürmeyecek şekilde sağlık, hukuk, eğitim, ulaşım vb. tüm toplumu ilgilendiren hizmetlerin eşit olarak sağlanmasını ve sosyal dengenin oluşturulmasını hedefleyen bir süreçtir (Mckenzie, 2004).

Bu üç boyut çerçevesinde 2015 yılında BM tarafından bir yol haritası olarak kabul edilen ve 15 yıl boyunca BM'nin politika ve finansmanına rehberlik edecek olan "Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA)" de tüm Dünya'da insanların karşı karşıya kaldığı temel sorunların çözümüne odaklanmaktadır (Yücel, 2018). Burada tanımlanan 17 amaç ve toplamda 169 alt amaç, tüm ulusları kapsamakla birlikte farklı ülkelerin bu amaçları bireysel olarak tanımlamaları için belirli bir esneklik de sağlamaktadır. Sadece az gelişmiş değil gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin de odağında olan bu amaçların gerçekleştirilmesinde şüphesiz eğitimin payı büyüktür. Sürdürülebilir kalkınma için eğitim (SKA 4), sadece 17 amaç biri değil aynı zamanda diğer amaçlara ulaşmanın da bir aracıdır (Chen vd., 2022). Çünkü SKA'larla ilgili olarak mevcut öğrencilerin bilgi, tutum ve davranışları diğer amaçların da uygulanabilmesine yön verecektir. Sürdürülebilirlik eğitimi, SKA'lara ilişkin politikaların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi açısından son derece önemlidir. Toplumun karşı karşıya kaldığı karmaşık küresel zorluklarla başa çıkabilmesi için gereken araçlarla donatılmış bireylerin yetiştirilmesi sürdürülebilir geleceğe geçişte kritik bir rol oynamaktadır. Bu aşamada özellikle üniversitelere büyük roller düşmektedir. Çünkü üniversiteler sadece eğitim vererek değil aynı zamanda etkileşimde olduğu işletmeler, belediyeler, sanayi kuruluşları vb. paydaşları ile etkileşimleri sayesinde toplumu yönlendirebilen itici güçtür (Aarts vd., 2020; Chankseliani & McCowan, 2021; Chen vd., 2022; Milton & Barakat 2016; Owens, 2017). Yükseköğretimde sürdürülebilirlik eğitimi, sürdürülebilirlik okuryazarlığını artırması ve disiplinler arası etkileşimi geliştirilmesi açısından da önemlidir (Tarrant & Thiele, 2017).

Sürdürülebilirlik okuryazarlığı, sürdürülebilir bir geleceğe geçiş için gerekli olduğundan bu çalışma da üniversitelerin sürdürülebilir kalkınmada oynadığı kritik rol çerçevesinde, üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada öncelikle sürdürülebilirlik okuryazarlık kavramı açıklanarak ilgili literatür incelendikten sonra geleceğin temsilcisi üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığı oluşturulan anket aracılığı ölçülmüş ve bulgular analiz edilerek değerlendirilmiştir. Bu bulgular üniversitelerin sürdürülebilirlik eğitimi konusunda izlemesi gereken politikalar açısından büyük önem taşımaktadır.

2. Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı

Bu kavramın gelişimi esasen "çevresel okuryazarlık" kavramına dayanmaktadır. Çevresel okuryazarlık daha çok bireylerin çevreye ilişkin değer yargıları ve çevresel etik ile ilgili olup Charles E. Roth tarafından 1968 yılında kullanılmıştır. Roth (1992) çevresel okuryazarlığı, çevresel sistemlerin sağlığını algılayıp yorumlama yeteneği ile bu sistemlerin korunması, yeniden tesis edilmesi veya iyileştirilmesi için uygun önlemleri alma kapasitesi olarak

tanımlamıştır. Çevresel okuryazarlık kavramını ise “ekolojik okuryazarlık” kavramı takip etmiştir. İlk olarak David W. Orr (1992) tarafından kullanılan ekolojik okuryazarlık, insan ve toplumların birbirleriyle ve doğal sistemlerle nasıl ilişki kurduklarına ve bunu sürdürülebilir bir şekilde nasıl yapabileceklerine dair daha geniş bir anlayış gerektirir. Sürdürülebilir okuryazarlık kavramı ise sürdürülebilirliğin üç temel boyutunu kapsadığından bu iki kavramdan daha geniştir.

En basit tanımıyla sürdürülebilirlik okuryazarlık, bireylerin sürdürülebilir kalkınmanın çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları arasındaki karşılıklı bağımlılığı anlamalarını sağlama sürecidir (Albinssona vd., 2020, s. 161). Bu süreç, kıt kaynakların akılcıca kullanımı hakkında bilgi sahibi olmayı ve bu bilgiyi bilinçli kararlar almak için kullanabilmeyi kapsamaktadır (Décamps vd., 2017). Sürdürülebilirlik okuryazarlığı, bireylerin sürdürülebilir bir gelecek inşa etmeye kararlı olmalarını sağlayan bir zihniyet olup bu doğrultuda bilinçli ve etkili kararlar almalarına yardımcı olur (Leiva-Brondo vd., 2022, s. 3). Özellikle barış, yoksulluk, göç, küreselleşme ve iklim değişikliği gibi küresel sorunları anlayabilmek, sürdürülebilirlik okuryazarlığını geliştirmek için esastır (Chen vd., 2022). Sürdürülebilir kalkınmanın temel ilkelerini anlayıp bu bilgi ve anlayışı, sosyal refahı teşvik eden ve sürdürülebilir ekonomilere katkıda bulunan çevre dostu kararlar almakta uygulayabilen bireyler sürdürülebilirlik okuryazar olarak kabul edilirler (Chinedu vd., 2023, s. 4). Sürdürülebilir okuryazar bireyler sürdürülebilir kalkınmayı yaygınlaştırmak için gerekli bilgi, beceri ve tutumları geliştirerek diğer bireylerin de sürdürülebilirlikle ilgili karar ve eylemlerini desteklemektedirler (Dallaire vd., 2004, s. 840). Buradan anlaşılabileceği üzere sürdürülebilirlik okuryazarlığı, bilgi, tutum ve davranışın bir bileşimidir. Bilgi, bireylerin sürdürülebilirlik konusunda bilincini ve yeteneklerini arttırmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Günlük davranış kararlarını bilgi ile birlikte duyguları da kapsayan tutumlar etkiler (Olsson vd., 2015). Tutumlar, bireylerin çevreye uyum sağlamasına yardımcı olurken bilgi ile birlikte gelişir ve değişim gösterir. Bu nokta da sürdürülebilirlik eğitiminin rolü büyüktür. Sağlıklı bir toplum, gelişen bir ekonomi ve bugünden geleceğe yeterli doğal kaynaklara sahip olmak için, insanların sürdürülebilirlik hakkında uygun bir eğitime sahip olmaları gerekmektedir (Oghenekohwo & Frank-Oputu, 2017).

1990 yılında, yükseköğretim kurumlarındaki yöneticiler, kaynakların kendilerini yenileme kapasitelerinin ötesinde kullanıldığında dünyanın karşılaştığı ciddi tehditler konusunda öğrencileri eğitmenin gerekli olduğunu belirterek Talloires Deklarasyonu’nu imzaladılar. Bu deklarasyon, çevresel sürdürülebilirlik eğitime odaklanarak yükseköğretim kurumlarında sürdürülebilir bir yaşam alanı (sürdürülebilir kampüs) oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır (ULSF, 1990). Kampüslerde gözlemlenen sürdürülebilirlik davranışları ve uygulamaları (örneğin, enerji verimli aydınlatma, geri dönüşüm vb.) öğrenci öğrenimini olumlu yönde etkilemektedir. Her ne kadar sürdürülebilirliğin yükseköğretime dahil edilmesi, sürdürülebilirliğin kapsamının genişliği ve sürdürülebilir kalkınma eğitimi ile pedagojinin zaman alıcı doğası nedeniyle kolay olmasa da (Velazquez vd., 2005; Winter & Cotton, 2012) yükseköğretim kurumlarında sürdürülebilirlikle ilgili dersler fakültelerin ders planlarında giderek daha fazla yer almaya başlamıştır (Wiek vd., 2011). BM de SKA’nın dördüncü amacı da, insan refahını ve sürdürülebilir kalkınmayı iyileştirmek için eğitimin önemini işaret ederek “sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının takdiri yoluyla bütün öğrenciler tarafından sürdürülebilir

kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerinin kazanımının sağlanması” (BM Türkiye - SKA: 4.7., 2024) ifadesi sürdürülebilirlik okuryazarlığın gerekliliğini vurgulamaktadır.

3. Literatür Araştırması

Sürdürülebilirlik eğitimi, toplumsal davranışları etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle sürdürülebilirlik okuryazarlığı ile ilgili literatür incelenirken öncelikle sürdürülebilirlik eğitimine ilişkin yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğunun yükseköğretim kurumları düzeyinde yapıldığı görülmüştür. Bunun nedeni yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilirlik eğitiminin yaygınlaştırılması ve günlük yaşama entegrasyonundaki etkisinin fazla olmasıdır. Yapılan çalışmalarda da sürdürülebilirlik eğitiminin toplumsal davranışları etkilediğini vurgulamaktadır. Gadotti (2008), etkili bir sürdürülebilirlik eğitimi programının, çevresel kavramların yanı sıra politik ve sosyal kavramları da içermesi gerektiğini vurgulayarak başarılı bir sürdürülebilirlik eğitimi programı için, diğer derslerin de sürdürülebilirlik konularıyla entegre edilmesi gerektiğini savunmuştur. Qureshi (2020) öğrencilerin sürdürülebilir yaşam uygulamalarına nasıl katıldıklarını ve bu uygulamaların sürdürülebilirlik okuryazarlığını ve davranışlarını nasıl geliştirdiğini incelediği çalışmada sürdürülebilir yaşam uygulamalarının öğrencilerin sürdürülebilirlik farkındalığını ve davranışlarını artırmada etkili olduğunu göstermiştir. Chinedu vd. (2023) çalışmalarında, öğrencilerin sürdürülebilirlik konusundaki farkındalıklarının ve davranışlarının zaman içinde nasıl değiştiğini belirlemek için anket ve gözlemler kullanmışlardır. Araştırmalarının sonucunda sürdürülebilirlik eğitiminin öğrencilerin çevresel farkındalığını ve sürdürülebilir davranışlarını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuşlardır. Winter ve Cotton (2012), çalışmalarında öğrenciler arasında sürdürülebilirlik okuryazarlığını artırmak için güçlü bir politik destek olduğunu, ancak sürdürülebilirlik kavramının genellikle müfredatta yer almadığını belirlemişlerdir. Üniversiteler, sürdürülebilirliğin değerini ve önemini öğrencilere gizli müfredat olarak adlandırılan çeşitli sürdürülebilirlik uygulamaları yoluyla öğrencilere benimsetmektedirler. Godemann vd. (2014) çalışmada, yükseköğretim kurumlarının SKA'lara nasıl katkıda bulunabileceğini araştırmayı amaçlamıştır. Çalışma, yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilir kalkınmaya yanıt verme konusundaki literatür eksikliğine rağmen, bu kurumların toplumun değerlerini şekillendirme rolüne dikkat çekmektedir. Ayrıca, yükseköğretim kurumlarının sosyal hesap verebilirlik ve paydaş katılımı yoluyla değişim süreçlerini nasıl teşvik edebileceğini anlamaya yönelik önemli çıkarımlar sunmaktadır. Tiron-Tudor vd. (2020) makalelerinde, yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilir kalkınmaya olan katkısını analiz etmeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın sonuçları, Babeş-Bolyai Üniversitesi'nin sürdürülebilir bir üniversite olma yolunda attığı adımları ve bu süreçteki iyi uygulamaları ortaya koymaktadır. Üniversite, sürdürülebilir kalkınma stratejilerini belirleyip uygulayarak, çevre dostu politikalar ve programlar geliştirerek kendi misyonunu değiştirmiş, müfredatını yeniden tanımlamış, araştırma programlarını modifiye etmiş ve topluluk katılımını artırmıştır. Keeler vd. (2016), sürdürülebilirlik eğitiminin sadece yerel konulara değil, uluslararası sürdürülebilirlik konularına da odaklanması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Böylece, farklı koşullara ve yerel ihtiyaçlara göre uyarlanabilir çözümler geliştirilebilir. Cavalcanti-Bandos vd. (2020) çalışmada yükseköğretimde sürdürülebilirlik eğitim programlarının öğrencilerin sürdürülebilirlik konusundaki bilgi ve becerilerini önemli ölçüde artırdığını ve öğrenci katılımını teşvik ettiğini

göstermiştir. Ayrıca, çalışmada bu programların öğrencilerin akademik başarılarını ve sosyal sorumluluk bilinçlerini olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Elmassah vd. (2022) çalışmasında yükseköğretim kurumlarının 2030 sürdürülebilir kalkınma gündemine ulaşmadaki temel rolünü vurgulamayı amaçlamıştır. Çalışmanın sonucunda, Leuphana Üniversitesi (Almanya) ve Tokyo Üniversitesi'nin (Japonya) öncü uygulamalarından Kahire Üniversitesi'nin (Mısır) çeşitli rollerdeki eksikliklerini gidermek için faydalanabileceğini ortaya koymuştur. Üç üniversite arasında yapılan karşılaştırma, yükseköğretim kurumlarının sürdürülebilir kalkınma konusundaki mevcut rollerini değerlendirmeleri, eksikliklerini belirlemeleri ve bu eksiklikleri gidermek için harekete geçmeleri için bir çerçeve sunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma için eğitimin küresel perspektifini ele alan bu çalışma, eğitim politikaları ve uygulamaları hakkında geniş bir bakış sunar. Aikowe (2022) doktora tezinde, sürdürülebilirlik eğitime yönelik farkındalığı artırmayı ve bu konudaki eğitim stratejilerini geliştirmeyi amaçlamıştır. Çalışması sonucunda, sürdürülebilirlik eğitiminin, bireylerin çevresel ve sosyal sorunlara yönelik farkındalığını artırmada etkili olduğunu ve eğitim programlarının sürdürülebilirlik ilkelerini entegre etmesi gerektiği belirlemiştir.

Uluslararası alanda, sürdürülebilirlik bilgisine verilen önem SKA 4.7. doğrultusunda hızla artarken sürdürülebilir kalkınma için sürdürülebilir yaşam tarzının yaygınlaştırılabilmesi amacıyla bireylerin sürdürülebilirlik hakkında ne bildikleri ve sürdürülebilirliği ne ölçüde benimsedikleri araştırma sorusu haline gelmiştir. Dolayısıyla, araştırmacılar, bireylerin sürdürülebilirlik bilgilerini ölçmek için geçerli ve güvenilir araçlar geliştirmeye çalışmışlardır. Bu alanda en çok kullanılan ölçek Sulitest'tir. Sulitest'in amacı, dünya genelindeki yükseköğretim kurumları, şirketler ve diğer kuruluşlar için sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmek ve geliştirmek adına, uluslararası düzeyde tanınan ve yerel koşullara uygun bir araç sunmaktır. Kullanımı kolay, uyarlanabilir ve dünya çapında uygulanabilir olacak şekilde tasarlanan Sulitest, çeşitli modüllere organize edilmiş bir soru bankasından rastgele seçilen en az 30 soruyu içeren çevrimiçi bir çoktan seçmeli testtir (Décamps vd., 2017). Kuehl vd. (2021) ise Sulitest ölçeğinin tutarlılığını değerlendirdikleri çalışmalarında Sulitest'in sürdürülebilirlik bilgisi ölçümünde tutarlı bir yapı sunmadığını göstermişlerdir. Bu nedenle, politika yapıcılar ve eğitimcilerin bu aracı kullanırken dikkatli olmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Ayrıca üniversitelerin öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmesini teşvik eden ve bu bilgiyi sürdürülebilirlik programlarını geliştirmek için kullanmalarını sağlayan kuruluşlar mevcuttur bu kuruluşların başında "Yüksek Öğretimde Sürdürülebilirliğin İlerletilmesi Derneği (AASHE – Association for the Advancement of Sustainability in Higher Education)" gelmektedir. Bu kâr amacı gütmeyen organizasyon, yükseköğretim topluluğunun sürdürülebilirliğe yönelik etkili değişiklikler yapmasını sağlar. Bu dernek tarafından tasarlanan "Sürdürülebilirlik Takip, Değerlendirme ve Derecelendirme Sistemi (STARS)", üniversitelerin ve eğitim kurumlarının sürdürülebilirlik çabalarını ve performanslarını izlemelerine ve ölçmelerine yardımcı olur. Bunu, kriterler belirleyerek ve bu kriterleri karşılayan kurumlara puan vererek yapar. Bu amaçla üniversiteler tarafından da pek çok ölçek geliştirilmiştir (AASHE, 2024).

Bu ölçeklerin yanı sıra üniversite öğrencilerinin okuryazarlığını bu kısmen bu ölçeklerden faydalanarak hazırladıkları anket çalışmaları ile ölçen araştırmalar da bulunmaktadır. Zwickle vd. (2014), Ohio Eyalet Üniversitesi'nde lisans öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığını değerlendiren bir anket uygulamış ve öğrencilerin çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik

konusunda bilgi düzeyini ölçmüşlerdir. Akhagri (2017) Arizona Eyalet Üniversitesi'ndeki öğrencilerin sürdürülebilirlikle ilgili bilgi düzeylerini değerlendirmek için alt ölçekler geliştirmeyi amaçladığı çalışmada, geliştirilen sürdürülebilirlik bilgi düzeyi ölçeklerinin geçerli ve güvenilir olduğunu ve öğrencilerin sürdürülebilirlik konusundaki bilgi ve farkındalıklarının arttığını, ancak bu artışın sürdürülebilirlik uygulamalarına tam olarak yansımadığını tespit etmiştir. Bu durum, öğrencilerin sürdürülebilirlik bilgisi ile bu bilgiyi günlük yaşantılarına entegre etme arasındaki kopukluğu göstermiştir. Owusu vd. (2017), Gana üniversitelerindeki iş öğrencileri arasında çevresel okuryazarlığın çok boyutluluğunu incelemişlerdir ve öğrencilerin çevresel konulara katılımı ile çevresel okuryazarlık düzeyleri arasında doğrudan ve pozitif bir ilişki olduğunu bulmuşlardır. Akeel vd. (2019), Nijerya mühendislik topluluğunun sürdürülebilirlik bilgisini incelemek için kapalı uçlu sorulardan oluşan bir anket ve bir sürdürülebilirlik okuryazarlığı testi tasarlamıştır. Anket; çevresel, ekonomik, sosyal ve sürdürülebilirliğin kesişen alanlarını kapsamaktadır. Liu vd. (2020), Çin'deki meslek yüksekokulu öğrencilerinin en olumlu tutumlarının eğitim boyutuna, en olumsuz tutumlarının ise sosyal boyuta yönelik olduğunu bulmuşlardır. Sekhar ve Raina (2021) Hindistan'daki yönetim okuyan öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeylerini değerlendirmeyi amaçladıkları çalışmalarında geleceğin yöneticilerinin sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik konularında yüksek farkındalık seviyelerine sahip olduğunu ancak çevresel konularda daha düşük farkındalık gösterdiğini ortaya koymuşlardır. Aginako vd. (2021) mühendislik öğrencilerinin eğitim sürecinde öğrencilerin hem kişisel hem de profesyonel olarak üç sürdürülebilirlik boyutuna (ekonomik, çevresel ve sosyal) verdikleri önemi ölçmeyi amaçlamıştır. Leiva – Brondo vd. (2022) çalışmada, İspanyol üniversite öğrencilerinin SKA'lar hakkındaki farkındalıklarını ve algılarını değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Araştırma sonucunda, öğrencilerin SKA'lar hakkında genel bir farkındalığa sahip oldukları, ancak tüm detayları tam olarak anlamadıkları ortaya konulmuştur.

Çalışmaların bazıları da müfredatı sürdürülebilirlik eğitiminin nasıl entegre edileceğini ve sonuçlarını vurgulamışlardır. Lowther ve Sellick (2016) çalışmalarında hukuk müfredatına sürdürülebilirlik okuryazarlığın nasıl entegre edildiğini inceleyerek bu deneyimden çıkarılabilecek dersleri paylaşmayı amaçlamış ve sürdürülebilirlik okuryazarlığın öğrencilerin çevresel ve sosyal sorumluluklarını daha iyi anlamalarına yardımcı olup bilgilerinin pratik hukuk uygulamalarında kullanılabilir hale geldiğini tespit etmişlerdir. Albinssona vd. (2020) makalelerinde, sürdürülebilirlik ile ilgili konuların lisans düzeyindeki Entegre Pazarlama İletişimleri dersine dâhil edilmesinin öğrencilerin algıladıkları sürdürülebilirlik okuryazarlığı üzerindeki etkisini incelemişler ve dönemin başında ve sonunda uyguladıkları iki ankettten elde edilen öğrencilerin öz bildirim verilerini analiz ederek, öğrencilerin sürdürülebilirlik konularına yönelik algılanan farkındalık ve bilgi düzeylerinde artış olduğunu tespit etmişlerdir. Kinzer (2021) de üniversitelerde sürdürülebilirlik odaklı müfredatın nasıl entegre edilebileceğini ve bu entegrasyonun öğrenci algıları ve akademik başarı üzerindeki etkilerini araştırdığı çalışmada sürdürülebilirlik konusundaki derslerin öğrencilerin, daha fazla gerçek dünya uygulamaları ve problem çözme becerileri kazanmalarına yardımcı olduğunu belirtmiştir. Dallaire vd. (2018) ise çalışmalarında, sürdürülebilirlik konusunda düzenlenen sempozyumların sürdürülebilirlik okuryazarlığını artırmadaki etkinliğini incelemiş ve özellikle öğrenciler tarafından düzenlenen sempozyumların farklı disiplinlere sürdürülebilirlik konularını entegre etmede etkili olduğunu belirlemişlerdir.

Sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeye çalışan araştırmaların bir bölümü de üniversite öğrencileri dışında uygulanan çalışmalardır. Chen vd. (2022) tarafından yapılan çalışmada, Çin'deki ilkököl ve ortaokul öğrencilerinin sürdürülebilir kalkınma konusundaki bilgi, tutum ve davranışlarını değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonucunda öğrencilerin sürdürülebilir kalkınma konusunda yüksek düzeyde bilgi, tutum ve davranışa sahip oldukları belirlenmiştir. Erkek ve kız öğrenciler arasında neredeyse hiçbir fark olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, bilgi ve tutumların davranışlarla anlamlı ve pozitif korelasyonlar gösterdiği bulunmuştur. Ulbinait vd. (2023), Y Kuşağı bireylerin kişisel finans yönetimi becerilerini ve finansal sürdürülebilirlik okuryazarlık bilgilerini inceledikleri araştırmalarında, Y Kuşağı'nın genel olarak finansal bilgi ve davranışlarında belirli eksiklikler olduğunu ve finansal sürdürülebilirlik okuryazarlığının artırılması gerektiğini vurgulamışlardır. Kwofie vd. (2023) Gana'daki gayrimenkul geliştiricilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeylerini ve bu bilgi düzeylerinin konut teslimatındaki sürdürülebilirlik performansına katkısını değerlendirmeyi amaçladıkları çalışmalarında gayrimenkul geliştiricilerinin genel olarak tatmin edici bir sürdürülebilirlik okuryazarlığı seviyesine sahip olduklarını ve sürdürülebilirlik okuryazarlığın üç boyutunun birleşiminin, konut teslimatındaki sürdürülebilirlik performansına önemli bir katkı sağladığını ortaya koymuşlardır. D'Amico (2016) ise Ekvador'da yaptığı araştırmada sürdürülebilirlik okuryazarlığının ve kamusal katılımın nasıl geliştiğini incelemiştir. Yapılan araştırma sonucunda yerel toplulukların sürdürülebilirlik, katılım ve sosyal adalet üzerine yenilikçi çalışmalar yürüttüğü halkın çevresel haklara yönelik proaktif yaklaşımlarının ve bu süreçteki dayanışma ağlarının, yerel ve küresel düzeyde etkili çözümler sunduğu ortaya konmuştur. Yapılan en geniş kapsamlı çalışmalardan biri de Sánchez-Carracedo vd. (2018) tarafından yürütülmüş olan EDINSOST projesidir. 10 İspanyol üniversitesinden 55 araştırmacının katılımıyla gerçekleştirilen proje kapsamında Sürdürülebilirlik Yetkinlik Haritası geliştirilmiş ve mühendislik programlarının müfredatına kolayca adapte edilebilecek şekilde tasarlanmıştır.

Türkiye'de bu alanda yapılan çalışmalar ise son derece sınırlıdır. Özdemir (2021) öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığını ve bu alandaki farkındalık düzeylerini belirlemeyi amaçladığı çalışmada öğrencilerin sürdürülebilirlik konusunda genel olarak bilgi sahibi olduğunu ancak bu bilginin uygulamaya dönüşmesinde eksiklikler olduğunu göstermiştir. Ayrıca eğitim programlarının, öğrencilerin sürdürülebilirlik uygulamalarını benimsemelerini teşvik etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bir diğer çalışmada Özdemir (2024) Türkiye ve Birleşik Krallık'taki üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığı seviyelerini karşılaştırarak bu boyutlar arasındaki ilişkileri değerlendirmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, sürdürülebilirlik okuryazarlığının tüm boyutları arasında pozitif ve anlamlı korelasyonlar bulunmaktadır. Özdemir'in çalışmaları dışında Türkiye'de sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeye yönelik henüz farklı bir çalışmanın bulunmamış olması ve sürdürülebilirlik okuryazarlığı açısından araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özelliklerinin de değerlendirilmesi açısından bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı beklenmektedir.

4. Metodoloji

Bu çalışmanın temel amacı üniversitelerde sürdürülebilirlik eğitiminin ve uygulamalarının hangi düzeyde olduğunu değerlendirebilmek adına üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik

okuryazarlık düzeyini tespit etmektir. Bu doğrultuda araştırma yöntemi olarak nicel tarama yöntemi kullanılmış olup veri toplama aracı olarak da anket yöntemi tercih edilmiştir. Öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeye yönelik olarak ankette yer alan sorulara verdikleri doğru cevaplar puanlandırılarak toplam puanlara ilişkin gerçekleştirilen frekans analizleri ile öğrencilerin sürdürülebilir okuryazarlık düzeyleri belirlenmiştir.

Çalışmada ayrıca öğrencilerin demografik özellikler ile sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı analiz edilmektedir. Buna göre oluşturulan hipotezler ise aşağıdaki gibidir:

- H₁: Üniversite öğrencilerin cinsiyetine göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₂: Üniversite öğrencilerin uyruklarına göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır
- H₃: Üniversite öğrencilerin öğrenim sürelerine göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır.
- H₄: Üniversite öğrencilerin öğrenim gördüğü fakültelere göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Çalışmada öncelikle literatür araştırması yoluyla anket soruları belirlenmiştir. Anket soruları temelde beş ana bölümden oluşmaktadır. Ankette ilk olarak demografik özelliklerin belirlenmesi için hazırlanan dört adet kapalı uçlu soru mevcuttur. İkinci bölümde öğrencilerin SKA'ya ilişkin bilgi düzeylerini ölçmek için 1 adet kapalı uçlu soru bulunurken üçüncü bölümde SKA'ya verilen öneme ilişkin 5'li Likert ölçeği (1 - *Hiç önemli değil*, 5 - *Çok önemli*) yer almaktadır. Öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmek için hazırlanan anket soruları ise dört ve beşinci bölümde yer almaktadır. Bu sorular için literatürde yer alan, farklı üniversitelerde uygulanan ve tamamına ulaşım imkânı bulunan ölçekler incelenmiş ve ülkemize en uyarlanabilir olan Kaliforniya Üniversitesi, Santa – Barbara (UCSB) tarafından hazırlanan ölçek kullanılmıştır (AASHE, 2024). Bu ölçek aynı zamanda sürdürülebilirliğin çevresel, sosyal ve ekonomik konularını kapsamaması nedeniyle tam STARS kredisi almıştır. Ancak bu ölçekte yer alan bazı sorular ABD özelinde sorular olduğu için ülkemize uyarlanamamış ve çıkartılmıştır. Toplam 21 Bilgi ve 5 Tutum sorusundan oluşan bu ölçekte yer alan soruların büyük çoğunluğu çevresel sürdürülebilirlikle ilgilidir. Dördüncü bölümde yer alan ve öğrencilerin sürdürülebilirlik bilgi düzeyini ölçmeğe yönelik olan toplam 21 sorunun 12 adedi doğru-yanlış şeklinde sorulan sorular olup kalan 9 soru test sorudur. Beşinci bölümde ise öğrencilerin bazı sürdürülebilirlik politikalarına karşı tutumlarını ölçmek amacıyla 3'lü likert (1 - *Daha az*, 2 - *Fark olmaz*, 3 - *Daha çok*) ile hazırlanan sorular mevcuttur.

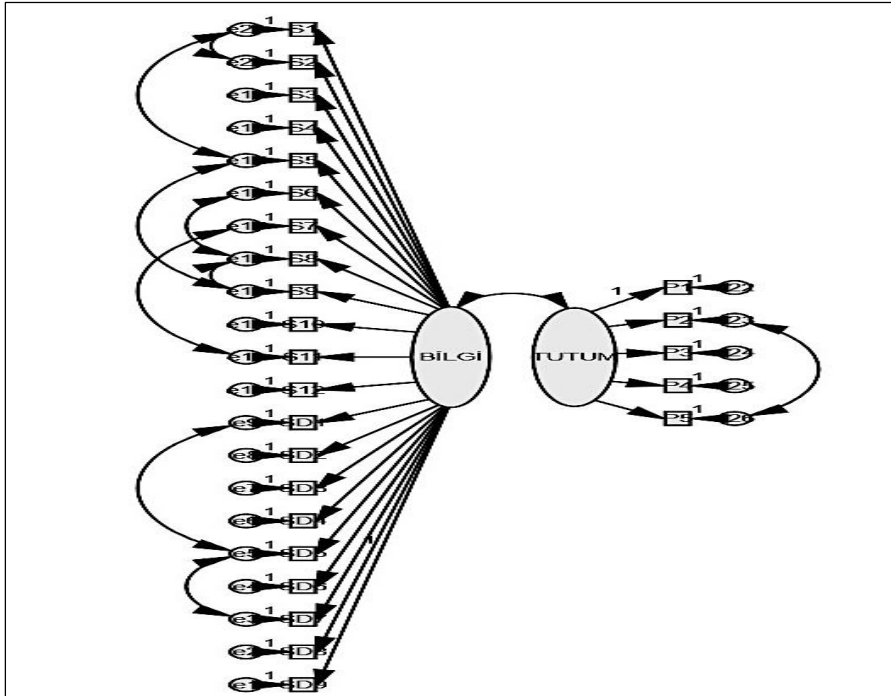
Çalışmanın ana kütlesi, Türkiye'nin ilk 25 araştırma üniversitesinden biri olması, köklü bir tarihi geçmişinin bulunması ve maliyet avantajı sebebiyle BUÜ olarak belirlenmiştir. 2023-2024 yılı itibarıyla 40.576 lisans öğrencisi bulunan BUÜ, Bursa ilinin büyükşehir olması ve gelişmiş bir sanayisinin bulunması sebebiyle pek çok farklı il ve ülkeden öğrencilerin eğitim gördüğü büyük ve köklü bir üniversitedir. Örneklem dâhil edilen öğrencilerin anakütleyi temsil edebilirliğinin daha yüksek olabilmesi için "tabakalı örneklem" yöntemiyle örneklem seçilmiştir. Evrenin önce tabakalara ayrıldığı sonrasında her tabakadan rassal seçim yapıldığı bu örneklem türü, bir evrende alt grupların var olduğu durumlarda kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2005: 105).

Bu çalışmada da alt gruplar BUÜ Görükle Kampüsünde yer alan fakültelerdir. Örneklem büyüklüğü ise Z dağılımı kullanılarak hesaplanmış ve 384 olarak belirlenmiştir ancak farklı fakültelerden toplam 902 öğrenciye ulaşılmıştır. Anket uygulanmadan önce "Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu"ndan onay alınmıştır (Karar Tarihi: 31.05.2024, Karar No. 47). Anketler öğrencilere yüz yüze iletilmiştir. Bulgular SPSS paket programı yardımıyla analiz edilmiştir. Çalışmada öncelikle ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri, SKA bilgi düzeyleri ve SKA'ya verdikleri öneme ilişkin frekans analizleri yapılmıştır. Sonrasında ise öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığını ölçmeye yönelik olarak ankette yer alan sorulara verdikleri doğru cevaplar puanlandırılarak frekans analizleri gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın diğer hipotezleri ise parametrik ve parametrik olmayan hipotez testleriyle analiz edilmiştir.

Anket içerisinde yer alan UCSB ölçeği farklı bir ülkede uygulanıp Türkçeye çevrildiği için öncelikle ölçeğin güvenirliğini analiz etmek amacıyla Cronbach alfa değeri hesaplanmıştır. Ölçeğin Cronbach alfa değeri 0,818 olarak tespit edilmiştir. Bu değer $p > 0,80$ olduğundan ölçeğin yüksek düzeyde güvenilir olduğu söylenebilmektedir (Karagöz, 2023, s. 716). Ölçeğin yapı geçerliliğini ve uyumunu değerlendirmek içinse AMOS programı kullanılarak Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA'nın amacı, teorik olarak belirlenen faktörlerin birbiriyle bağlantılı ve ölçülen değişkenlerle tutarlı bir şekilde ilişkili olduğunu doğrulamaktır. DFA'nın ilk adımı, modelin tanımlanmasını içermektedir. Bu model Şekil 1'de gösterilmektedir:

Şekil 1

Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı Modeli

Daha sonra modelin uyum iyiliği indeksleri değerlendirilmiştir. Modelin uyumunu değerlendirmek için uygulanan indeksler Tablo 1'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu indeksler, literatürde yaygın olarak tanınmakta ve sıklıkla kullanılmaktadır (Bentler, 1990; Büyüköztürk, 2020; Schreiber vd., 2006; Shevlin vd., 2000).

Tablo 1*Model ile İlişkili Uyum İndeksleri*

Kabul Edilebilir Uyum Ölçütleri	Uyum İyiliği İndeksleri
$0 \leq \Delta\chi^2 / df \leq 5$	2,578
$0 \leq RMSEA \leq 0,08$	0,042
$0,90 \leq GFI < 1,00$	0,937
$0,90 \leq NFI < 1,00$	0,901
$0,90 \leq CFI \leq 1,00$	0,920

Öncelikle, ki-kare değerinin örneklem büyüklüğüne duyarlılığı nedeniyle, bu değer in serbestlik derecelerine oranı ($\Delta\chi^2/df$) dikkate alınır. 2'nin altındaki bir oran çok yüksek uyum gösterir ancak büyük örneklem için bu oranın 5 olması kabul edilebilir; doğrulayıcı faktör analizi modeli için $\Delta\chi^2/df$ oranı 2,578 olarak hesaplanmıştır. Bir diğer önemli metrik, modelin popülasyona uyumunu tahmin eden ve 0,08'in altında olması gereken "Yaklaşık Hata Kareleri Ortalama Kökü (Root Mean Square Error of Approximation - RMSEA)"dir. Geliştirilen modelde bu değer 0,042 olup, 0,08'in altında kalarak kabul edilebilir düzeyde değerlendirilmiştir. "Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index - CFI)", gözlenen verilerin modelle ne kadar iyi örtüştüğünü değerlendirir ve 0,9'un üzerindeki bir değer iyi bir uyum gösterir. Bu modelde, CFI 0,9'u aşmıştır. Alternatif bir ölçüm olan "Normlaştırılmış Uyum İndeksi (Normed Fit Index - NFI)", modelin uyumunu bir yokluk hipotezine kıyasla değerlendirir ve 0,9 ile 1 arasında olmalıdır. Bu modelde, NFI da 0,901 olarak bulunmuştur. "Uyum İyiliği İndeksi (Goodness-of-Fit Index - GFI)", örneklemde gözlenen değişkenler arasındaki kovaryansı ölçer ve ideal olarak 0,9'u geçmelidir. Bu modelde, GFI 0,937 olup, kabul edilebilir düzeyde olarak değerlendirilmiştir.

5. Bulguların Analizi

Çalışma kapsamında ilk olarak ankete katılan öğrencilerin demografik özelliklerine ilişkin frekans analizi yapılmıştır. Tablo 2'den görüleceği üzere ankete katılan öğrencilerin cinsiyet dağılımı neredeyse eşite yakındır. Öğrencilerin uyrukları incelendiğinde çok büyük çoğunluğun T.C. vatandaşı olduğu, yabancı uyruklu öğrencilerin ise %7,2 gibi düşük bir oranda kaldığı görülmektedir. Ancak üniversiteye kayıtlı yabancı uyruklu öğrenci sayısı oranıyla bu oran tutarlılık arz etmektedir.

Tablo 2*Ankete Katılan Öğrencilerin Demografik Özellikleri*

Demografik Nitelik	Toplam	
	<i>n</i>	%
Cinsiyet		
Kadın	450	49,9
Erkek	452	50,1
Uyruk		
Türkiye Cumhuriyeti (T.C.)	837	92,8
Diğer	65	7,2
Fakülte		
İİBF	315	34,9
Mühendislik Fakültesi	152	16,9
Tıp Fakültesi	100	11,1
Veteriner Fakültesi	56	6,2
Ziraat Fakültesi	62	6,9
Eğitim Fakültesi	91	10,1
Fen-Edebiyat Fakültesi	75	8,3
Diğer	51	5,7
Yıl		
1. Yıl	150	17,3
2. Yıl	329	38,8
3. Yıl	189	21,0
4. Yıl	154	14,1
5 ve daha fazla yıl	80	8,9

Not. N = 902.

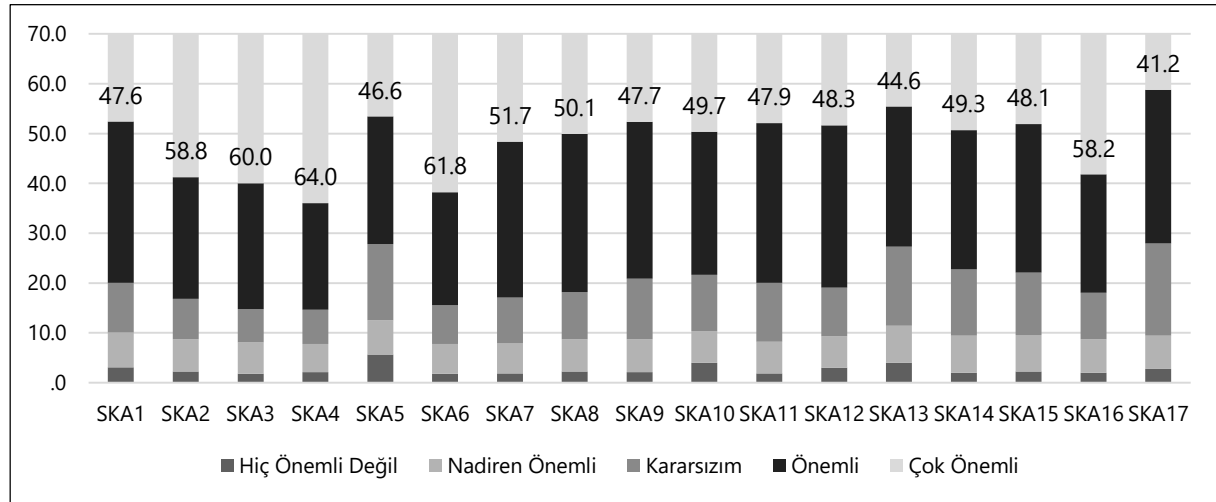
Ankete mümkün olduğunca farklı fakülte ve farklı sınıf düzeylerindeki öğrencilere ulaştırılmaya çalışılmıştır. Ankete katılan öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülteleri incelediğimizde öğrencilerin %34'ünün İİBF öğrencisi olduğu görülmektedir. İİBF, BUÜ'nün açık ara en kalabalık fakültesidir. Bunun dışında da dağılım mevcut öğrenci sayıları ile doğru orantılıdır. BUÜ Görükle kampüsünde 12 Fakülte yer almaktadır. Öğrenci yoğunluklarının daha düşük olması vb. sebeplerle Mimarlık Fakültesi, Diş Hekimliği Fakültesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi ve Güzel Sanatlar Fakültesi "Diğer" başlığında birleştirilmiştir. Öğrencilerin öğrenim yıllarını değerlendirdiğimizde %8,9 ile en düşük oranın 5 yıl ve daha fazla yıldır öğrenim gören öğrenciler olduğu belirlenmiştir. Ancak fakültelerin büyük çoğunun 4 yıllık eğitim vermesi sebebiyle bu durum normaldir. Bunun dışında ankete en çok %38,8 oranla 2. Sınıf öğrencileri katılım göstermiştir.

Demografik özellikler incelendikten sonra ankete katılan öğrencilerin SKA hakkında ne kadar bilgi sahip oldukları yapılan frekans analizi ile tespit edilmiştir.

Tablo 3*Öğrencilerin Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) Bilgi Düzeyi*

SKA Bilgi Düzeyi	Yüzde
Hiç Duymadım	20,7
Sadece isimlerini biliyorum	47,2
Hedeflerin bazılarını iyi derecede biliyorum	28,8
Hedeflerin tamamını iyi derecede biliyorum	6,2

Tablo 3'ten de görüleceği üzere öğrencilerin %20,7'si SKA'yı "hiç duymadım" diye belirtirken sadece %6,2'si hedeflerin tamamını iyi bildiğini belirtmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu sadece SKA'ların isimlerini bildiklerini belirttiğinden SKA bilgilerinin yüzeysel kaldığını söyleyebilmekteyiz. Bununla birlikte öğrencilerin SKA'ya verdikleri önemi ölçmeye çalıştığımızda yapılan frekans analizi sonuçlarına göre ankete katılan öğrencilerin SKA'lara oldukça fazla önem verdiği görülmektedir. Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere öğrencilerin %40'dan fazlası tüm SKA'ları çok önemli olarak nitelendirirken %70'den fazlası çok önemli / önemli olarak değerlendirmiştir.

Grafik 1*Öğrencilerin SKA'lara Verdiği Önem*

Ankete katılan BUÜ öğrencilerinin en fazla önem verdikleri ilk beş SKA ise Tablo 4'te görüldüğü gibidir.

Tablo 4*Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (SKA) Verilen Önem Düzeyi*

	Yüzde	Ortalama
SKA4	%85,4	4,3947
SKA6	%84,5	4,3670
SKA3	%85,3	4,3537
SKA2	%83,2	4,3093
SKA16	%81,9	4,2938

Tablo 4'ten de anlaşılacağı üzere ankete katılanların %85,4'ü SKA 4'ü (Nitelikli Eğitim) en önemli amaç olarak görmüştür. Bu amacı, SKA 6 (Temiz Su ve Arıtma), SKA 3 (Sağlıklı ve kaliteli yaşam), SKA 2 (Açlığa Son) ve SKA 16 (Barış, adalet ve güçlü kurumlar) amaçları takip etmektedir. Öğrencilerin verdiği yanıtlara göre esasen tüm SKA'lara verilen önem oldukça yüksektir. Ayrıca Grafik 1'den de anlaşılacağı üzere öğrencilerin %40'dan fazlası tüm SKA'ları çok önemli olarak nitelendirirken %70'den fazlası çok önemli / önemli olarak değerlendirmiştir.

Çalışmanın en temel amacı ise öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeyini belirlemektir. Bu amaçla öğrencilerin bilgi ve tutumlarını değerlendirilmek için 21 bilgi ve 5 tutum sorusu sorulmuştur. 21 bilgi sorusunun her biri 1 puan değerindedir. Bu sorulara verilen doğru cevaplara ilişkin bilgiler ise Tablo 5'de yer almaktadır.

Tablo 5

Öğrencilerin Sürdürülebilirlik Bilgi Düzeyi

Kişi Sayısı	Kişi Yüzdesi	Doğru Sayısı	Doğru Soru Yüzdesi
47	%5,21	17 doğru <	%80 <
337	%37,36	16 Doğru – 13 Doğru	%60 - %80
422	%46,78	12 Doğru – 9 Doğru	%40 - %60
91	%10,09	8 Doğru – 5 Doğru	%20 - %40
5	%0,55	4 Doğru >	%20 >

Tablo 5'ten görüldüğü üzere öğrencilerin sadece %5,21'lik küçük bir bölümü soruları %80'ine doğru cevap verebilmiştir. Yaklaşık %42,57'si soruların %60'ından fazlasını doğru cevaplamıştır. Öğrencilerin %71'den fazlası ise soruların yarısından fazlasını doğru cevaplamıştır. Soruların %40'ından daha azını doğru yapan öğrenciler ise %10,66'lık bir dilimdedir. Bu durumda büyük çoğunluğunun %70-%50 arasında sorulara doğru cevap vermesi sebebiyle öğrencilerin sürdürülebilirlik bilgisinin orta düzeyde kaldığı söylenebilir. Öğrencilerin sorulara verdikleri yanıtların ortalamaları ise Tablo 6'da yer aldığı gibidir.

Tablo 6'dan anlaşılacağı üzere öğrencilerin en fazla doğru yanıtladığı soru "Doğru – Yanlış" şeklinde hazırlanmış olan "Sosyal, ekonomik ve çevresel sistemler birbiriyle bağlantılıdır" sorusudur. En fazla doğru olarak cevaplanan diğer sorular ise "Bir toplumun sürdürülebilir olması için, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi gerekir" ve "Sürdürülebilir olmak için bir ülkenin nüfusunun sabit bir hızda büyümesi gerekir" sorularıdır. En çok yanlış cevaplanan soru ise "İklim değişikliği neden daha güçlü kasırgalara neden olmaktadır?" sorusudur. Bu soruya çok yakın olarak "Aşağıdakilerden hangisi okyanus asitlenmesine neden olur? ve "Aşağıdakilerden hangisi bir dışsalılık örneği değildir?" soruları da çok büyük ölçüde yanlış cevaplanmıştır.

Tablo 6*Öğrencilerin Sürdürülebilirlik Bilgi Düzeyine İlişkin Soruların Başarı Oranları*

Sorular	Ortalama
Sosyal, ekonomik ve çevresel sistemler birbiriyle bağlantılıdır	0,8869
Bir toplumun sürdürülebilir olması için, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını tehlikeye atmadan şimdiki neslin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi gerekir.	0,8758
Sürdürülebilir olmak için bir ülkenin nüfusunun sabit bir hızda büyümesi gerekir.	0,8714
Çevresel adalet, genellikle "çevre yasalarının, düzenlemelerinin ve politikalarının geliştirilmesi, uygulanması ve yürürlüğe konulmasında ırk, renk, cinsiyet, ulusal köken veya gelir düzeyi fark etmeksizin tüm insanların adil muamele görmesi ve anlamlı katılımı" olarak tanımlanır.	0,8659
Sürdürülebilir olmak için, kirlilik doğal sistemlerin onu absorbe edebileceği, geri dönüştürebileceği veya zararsız hale getirebileceği bir seviyede salınmalıdır.	0,8559
Sürdürülebilir olmak için, bir iş yeri, doğal kaynakları yenilenme hızlarıyla aynı hızda veya daha yavaş bir hızda çıkarmalıdır.	0,8038
Çevresel adaletsizliğin bir sonucu olarak pek çok bölgede gelir düzeyi düşük toplumlarda kanser vakaları daha yüksektir.	0,7849
Bir ülkenin sürdürülebilir olması için suyun yağmur ve karla üretildiği oranda ya da daha yavaş tüketmesi gerekir.	0,7406
Karbon emisyonlarını sınırlayan bir kota ve ticaret sistemi hangi amaçla uygulanır?	0,6164
Aşağıdaki gazlardan hangileri atmosferdeki Dünya'nın yüzeyinden ısıyı hapseder?	0,612
"Sera etkisi" ne anlama gelir?	0,592
İklim genellikle yıldan yıla değişir.	0,5089
Tüm yenilenebilir enerji kaynakları "temiz" enerji kaynaklarıdır.	0,4723
İklim değişikliği neden daha düşük gelirli insanları orantısız bir şekilde etkiler?	0,4257
Bir ekosistemin "taşıma kapasitesi" ne anlama gelir?	0,4035
Sürdürülebilir olmak için ürünler tamamen doğal bileşenlerden oluşmalıdır.	0,367
Bir grup balıkçı teknesi sahibi, ortak bir balıkçılık alanına eşit erişime sahiptir ve geçimlerini ona bağlıdır. Her biri için, ekonomik olarak rasyonel olan şey nedir?	0,367
Hava durumu, bir bölgedeki ortalama iklim koşulları anlamına gelir.	0,3004
Aşağıdakilerden hangisi okyanus asitlenmesine neden olur?	0,214
Aşağıdakilerden hangisi bir dışsalılık örneği değildir?	0,2106
İklim değişikliği neden daha güçlü kasırgalara neden olmaktadır?	0,2007

Öğrencilerin sürdürülebilirlik için uygulanabilecek politikalara karşı tutumlarının ölçmek için üçlü likert ölçeğine göre sorulan sorulara verilen cevaplar da doğru ve yanlış olarak puanlandırılmıştır.

Tablo 7*Öğrencilerin Sürdürülebilirlik Tutum Düzeyi*

Kişi Sayısı	Kişi Yüzdesi	Doğru Sayısı	Doğru Soru Yüzdesi
113	%12,53	5 Doğru	%100
148	%16,41	4 Doğru	%80
244	%27,05	3 Doğru	%60
181	%20,07	2 Doğru	%40
117	%12,97	1 Doğru	%20
99	%10,98	0 Doğru	0

Tablo 7’den de anlaşılacağı üzere öğrencilerin sürdürülebilirlik tutumlarına yönelik verdiği cevaplar doğru ve yanlış olarak puanlandırıldığında öğrencilerin %12,52’ü soruların tamamına doğru cevap verirken %10,98’i hiçbir soruya doğru cevap verememiştir.

Tablo 8

Uygulanabilecek Sürdürülebilirlik Politikalara Yönelik Öğrencilerin Tutumları

	Ortalama
İnsanları kendi arabalarıyla değil, toplu taşıma araçlarını, bisikletleri veya yürüyerek işe gitmeye teşvik edecek bir politika	0,686
Evlerini enerji tasarrufu yapmak için yalıtımlarını teşvik edecek bir politika	0,673
İnsanları düşük debili duş başlıkları kullanmaya teşvik edecek bir politika	0,559
Evlerinde kompakt floresan veya LED ampuller yerine geleneksel ampulleri kullanmaya teşvik edecek bir politika	0,386
Ekonomiyi geliştirmek için insanların daha fazla mal satın almalarını teşvik edecek bir politika	0,322

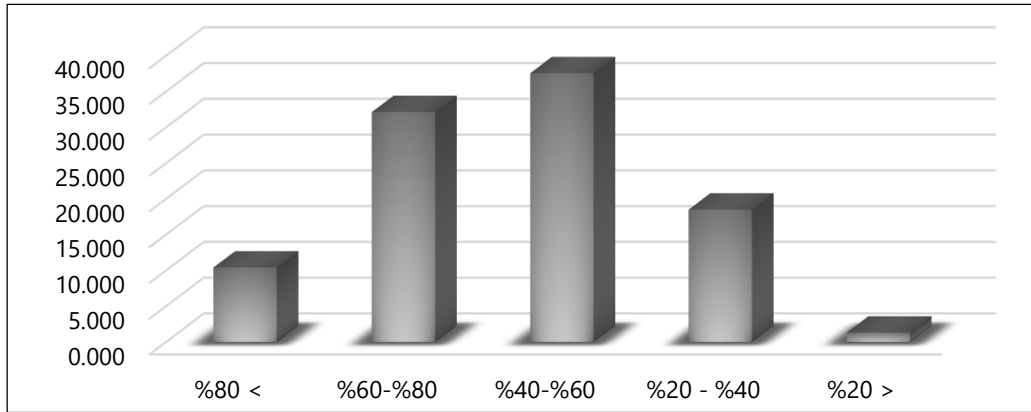
Tablo 8’de görüldüğü üzere öğrenciler en fazla toplu taşıma kullanımının teşvik edilmesine ilişkin olan politikayı desteklerken elektrik tasarrufuna ilişkin ve insanların daha az tüketime teşvik edilmesinin gerekliliğine yönelik politikalara karşı tutumları henüz çok gelişmemiştir. BUÜ öğrencilerinin bilgi ve tutumlarını birlikte değerlendirdiğimizde sürdürülebilirlik okuryazarlığı yüzdeleri Tablo 9’da yer aldığı gibidir:

Tablo 9

Öğrencilerin Sürdürülebilirlik Okuryazarlık Düzeyi

Frekans	%80 <	%60-%80	%40-%60	%20 - %40	%20 >
	94	290	339	167	12
Sürdürülebilirlik Okuryazarlık Yüzdesi	%10,421	%32,151	%37,583	%18,514	%1,330
Sürdürülebilirlik Okuryazarlık Düzeyi	Çok İyi	İyi	Orta	Kötü	Çok Kötü

Tablo 9’dan görüleceği üzere öğrencilerin %80,156’sı ankette yer alan sorulara vermiş oldukları doğru cevaplara göre orta ve daha üstü düzeyde sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahiptir. Ancak çok iyi derecede sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip öğrencilerin oranının %10,42 olması ve %37,58’lik önemli bir çoğunluğun orta düzeyde sorulara doğru cevap vermesi sebebiyle BUÜ öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığının daha orta seviyede kaldığı söylenebilmektedir. Bu durum Grafik 2 yardımıyla daha net görülebilmektedir.

Grafik 2*Öğrencilerin Sürdürülebilirlik Okuryazarlık Düzeyleri*

Çalışmada ayrıca öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığı ile demografik özellikleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı araştırılmaktadır. Çalışmanın hipotezleri test edilmeden önce verilerin normal dağılıp dağılmadığı analiz edilmelidir. Bu amaçla veri setinin çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin herhangi biri +1 ile -1 aralığındayken diğerinin +2 ile -2 aralığında olması normal dağılım için kabul edilebilir olarak değerlendirilmektedir (George & Mallery, 2003; Leech vd., 2015).

Tablo 10*Verilerin Çarpıklık ve Basıklık Değerleri*

	Cinsiyet	Fakülte	Öğr. Süresi	Uyruk	SKA Bilgi Düzeyi
Geçerli Veri	902	902	902	902	902
Çarpıklık	-0,004	0,671	0,543	3,315	0,325
Basıklık	-1,004	-0,976	-0,594	9,011	-0,417

Tablo 10'da yer alan verilere göre öğrencilerin uyrukları hariç tüm veriler normal dağılmaktadır. Bu nedenle bu veriler parametrik testler ile analiz edilmiştir. Ancak öğrencilerin uyrukları normal dağılım göstermediğinden parametrik olmayan test ile analiz gerçekleştirilmiştir.

İlk olarak öğrencilerin cinsiyeti ile öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı bağımsız örneklem t- testi ile analiz edilmiştir.

Tablo 11*Üniversite Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık*

Cinsiyet	Sayı	Ortalama	Minimum	Maximum	Levene's Test	Bağımsız Örneklem T-Testi (Eşit Varyans)
Kadın	450	12,1800	2,66981	,12586	Sig	t
Erkek	452	11,7721	2,90100	,13645	0,13	2,197

Tablo 11’de görüldüğü gibi bağımsız örneklem t- testi anlamlılık değeri $0,028 < 0,05$ olduğundan öğrencilerin cinsiyetlerine göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Buna göre H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin doğru sayılarının ortalamalarına baktığımızda kadınların erkeklerden daha fazla sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Üniversite öğrencilerinin uyruklarına göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığı ise Mann-Whitney U testi ile ölçülmüştür

Tablo 12*Üniversite Öğrencilerinin Uyruklarına Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık*

Uyruk	Sayı	Ortalama	Minimum	Maximum	Test İstatistikler	
TC	837	11,9756	2,00	19,00	Mann-Whitney U	20913,5
Diğer	65	1,0721	1,00	2,00	Anlamlılık Değeri. (2-tailed)	,002

Tablo 12’de görülen testin sonucunda anlamlılık değeri $0,002 < 0,05$ olarak tespit edilmiştir. Dolayısıyla öğrencilerin uyrukları ile sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu söylenebilmektedir. Buna göre H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin doğru sayılarının ortalamasına bakıldığında bu fark net olarak görülmektedir. Yabancı uyruklu öğrenciler sürdürülebilirlik konusunda neredeyse hiç bilgi sahibi değildir.

Çalışmada üniversite öğrencilerinin öğrenim sürelerine göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ise One – Way ANOVA testi ile ölçülmüştür.

Tablo 13*Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Sürelerine Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık*

Öğrenim Yılı	Sayı	Ortalama	Minimum	Maximum	ANOVA		
1. Yıl	150	11,8733	4,00	18,00	Mean Square	F	Sig.
2. Yıl	329	11,5471	2,00	19,00	35,418	4,610	,001
3. Yıl	189	12,1164	5,00	19,00			
4. Yıl	154	12,4351	4,00	18,00			
5 ve daha fazla yıl	80	12,7125	4,00	19,00			

Tablo 13’de yer alan analiz sonuçlarına göre testin anlamlılık değeri olan $0,001 < 0,05$ olduğundan öğrencilerin öğrenim süreleri ile öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilmektedir. Dolayısıyla H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Doğru sayılarının ortalamaları değerlendirildiğinde ise öğrenim süresi arttıkça sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyinin de arttığı görülmektedir.

Tablo 14

Üniversite Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Fakültelere Göre Sürdürülebilirlik Okuryazarlıkları Arasındaki Farklılık

Fakülteler	Sayı	Ortalama	Minimum	Maximum	ANOVA		
					Mean Square	F	Sig.
İİBF	315	11,6571	4,00	18,00	17,878	2,314	,024
Mühendislik Fakültesi	152	11,9934	4,00	19,00			
Tıp Fakültesi	100	12,1800	5,00	18,00			
Veteriner Fakültesi	56	12,6607	7,00	19,00			
Ziraat Fakültesi	62	12,7419	7,00	18,00			
Eğitim Fakültesi	91	11,8791	2,00	18,00			
Fen-Edebiyat Fakültesi	75	12,3467	7,00	19,00			
Diğer	51	11,4314	7,00	15,00			

Öğrencilerin öğrenim gördükleri fakülteleri ile sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ise One – Way ANOVA testi ile ölçülmüştür. Bu testin sonuçları Tablo 14'deki gibidir. Tablodan anlaşılacağı üzere testin anlamlılık değeri $0,024 < 0,05$ olduğundan öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelere göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilmektedir. Böylece H_4 hipotezi de kabul edilmektedir. Öğrencilerin doğru sayılarının ortalamasına bakıldığında sürdürülebilirlik okuryazarlığı açısından en iyi dereceye sahip fakülte Ziraat Fakültesidir. Bu fakülteyi sırasıyla Veterinerlik Fakültesi ve Fen-Edebiyat Fakültesi izlemektedir. Ortalama olarak en düşük fakülteler ise diğer fakülteler ve İİBF'dir.

6. Sonuç

Bu çalışmada, öncelikle üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeyini tespit edebilmek amaçlanmıştır. BUÜ'de uygulanan anket ile elde edilen veriler SPSS paket programı aracılığı ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin sürdürülebilirlik konusundaki bilgi ve tutumları hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Ankete katılan öğrencilerin UCSB ölçeğinde yer alan ve sürdürülebilirlik bilgilerini ölçen sorular vermiş oldukları doğru cevaplar puanlandırılmış ve yapılan frekans analizi sonucunda öğrencilerin sürdürülebilirlik bilgilerinin orta düzeyde kaldığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin %71'den fazlası soruların yarısından fazlasını doğru cevaplamakla birlikte sadece yaklaşık %5'lik küçük bir kısmı soruların %80'den fazlasını doğru yanıtlayabilmiştir.

Öğrencilerin sürdürülebilirlik politikalarına yönelik tutumları incelendiğinde ise, enerji tasarrufu ve toplu taşıma gibi sürdürülebilir uygulamalarının büyük bir çoğunlukla desteklendiği görülmektedir. Öğrencilerin yaklaşık %68'i insanları toplu taşıma kullanımına teşvik eden bir politikayı desteklerken, yaklaşık %67'si enerji tasarrufu için yalıtımın önemine vurgu yapan politikaların önemini farkındadır. Ancak daha fazla mal tüketimini teşvik eden politikaların zararları konusunda öğrenciler henüz tam olarak bilinçli hale gelememiştir. Ayrıca

enerji yönetimine ilişkin henüz bir tutum geliştirmedikleri için enerji tasarrufu konusunda da yeterli bilince sahip değildirler. Öğrencilerin sadece %32'si geleneksel ampul kullanımının zararlarının farkındadır.

Çalışmanın temel amacına yönelik olarak sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik yapılan frekans analizi sonucunda öğrencilerin %80,16'sının ankette yer alan sorulara vermiş oldukları doğru cevaplara göre orta ve daha üstü düzeyde sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu durumda BUÜ öğrencilerinin sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip olduğu görülmektedir. Ancak çok iyi düzeyde sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip öğrencilerin oranının %10,42 olması ve %37,58'lik önemli bir çoğunluğun orta düzeyde sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip olması sebebiyle BUÜ öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığının daha çok orta seviyede kaldığı söylenebilmektedir. Bu durum, sürdürülebilirlik eğitime olan ihtiyacın altını çizmektedir (Akhağrı, 2017; Leiva-Brondo vd., 2022). BUÜ'deki Fakültelerin lisans ders planları incelendiğinde de genellikle sürdürülebilirlik konularının bazı derslerin içeriğine entegre edildiği görülmüştür. Ayrıca pek çok bölümde çevre ile ilgili dersler de verilmektedir. Ancak doğrudan sürdürülebilirlik ile ilgili sadece Mimarlık Fakültesinde üç ders, Maliye, İşletme ve Siyaset ve Kamu Yönetiminde ortak seçmlik bir ders, Peyzaj Mimarlığında bir ders ve Eğitim Fakültesinde pek çok bölüme verilen bir ortak seçmlik ders mevcuttur. Bu durum, üniversite genelinde ders planlarının yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır (Cavalcanti-Bandos, vd., 2020; Elmassah vd., 2022; Gadotti, 2008; Winter & Cotton, 2012). Ayrıca sürdürülebilirlik eğitime ilişkin müfredatın geliştirilmesinin yanı sıra sürdürülebilirlik politika ve uygulamaları da gözden geçirilmelidir. Çünkü sürdürülebilirlik bilgisi tek başına yeterli değildir. Öğrencilerin sürdürülebilir okuryazar bireyler olabilmeleri için sürdürülebilirlik bilincinin tutum ve davranışlarına da yansması gerekmektedir (Qureshi, 2020; Tiron-Tudor vd., 2020; Winter & Cotton, 2012). Özellikle BUÜ sürdürülebilirlik raporları incelendiğinde üniversitenin enerji tasarrufuna ilişkin çalışmalar yürüttüğü görölse de bu tutum öğrencilere henüz yansımamıştır. Dolayısıyla üniversitenin öğrencilerini de dâhil ettiği politikalar geliştirmesi gerekmektedir.

Çalışmanın bir diğer amacı ankete katılan öğrencilerin demografik özellikleri ile sürdürülebilirlik okuryazarlığı arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar olup olmadığını ortaya koymaktır. Literatürde yer alan bazı çalışmaların aksine (Aikowe, 2022; Chen vd., 2022; Qureshi, 2020; Ulbinait vd., 2023) yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda testin anlamlılık değeri $0,028 < 0,05$ olduğundan öğrencilerin cinsiyetlerine göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık tespit edilmiş ve H_1 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin doğru sayılarının ortalamalarını karşılaştırdığımızda ise kadınların erkeklerden daha fazla sürdürülebilirlik okuryazarlığına sahip olduğunu söyleyebilmekteyiz. Öğrencilerin uyruklarına göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını Mann-Whitney U testi ile ölçtüğümüzde testin anlamlılık değeri $0,002 < 0,05$ olduğundan H_2 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin ortalama puanlarını incelediğimizde ise yabancı uyruklu öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeyi T.C. uyruklu öğrencilere göre belirgin şekilde düşük bulunmuştur. T.C. uyruklu öğrencilerin ortalama puanları 11,97 iken yabancı uyruklu öğrencilerin ortalama puanları sadece 1,07 olarak belirlenmiştir. BUÜ öğrencilerinin öğrenim yıllarına göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ise

ANOVA analizi ile test edilmiş olup analiz sonucunda testin anlamlılık değeri $0,001 < 0,05$ olduğundan H_3 hipotezi kabul edilmiştir. Öğrencilerin ortalama puanlarına göre ise öğrenim yılı arttıkça sürdürülebilirlik okuryazarlığının da arttığı söylenebilmektedir. Fakültelere göre öğrencilerin sürdürülebilirlik okuryazarlığı düzeyleri arasındaki farklılıklar analiz edildiğinde ise yapılan ANOVA testinin anlamlılık değeri $0,024 < 0,05$ olduğundan öğrencilerin öğrenim gördükleri fakültelere göre sürdürülebilirlik okuryazarlıkları arasında anlamlı bir farklılık olduğu söylenebilmektedir. Böylece H_4 hipotezi de kabul edilmektedir. Frekans analizi sonuçlarına göre ise en fazla sürdürülebilirlik okuryazarlık düzeyine sahip fakülte Ziraat Fakültesidir. Benzer sonuç Aikowe (2022) çalışmasında da görülmektedir. Bu fakülteyi Veteriner Fakültesi ve Fen – Edebiyat Fakültesi izlemektedir. Fakültelerin ders planları incelendiğinde bu fakültelerde çevre bilimlerine ilişkin pek çok dersin olduğu görülmüştür.

Çalışmada ayrıca öğrencilerin SKA'yı ne kadar bildiği ve önem verdiği ölçülmek istenmiştir. Yapılan frekans analizi sonuçlarına göre öğrencilerin sadece %6,2'si hedeflerin tamamını iyi bildiğini belirtmiştir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu ise sadece SKA'ların isimlerini bildiklerini belirttiğinden SKA bilgilerinin yüzeysel kaldığını söyleyebilmekteyiz. Bununla birlikte yapılan analiz sonucunda ankete katılan öğrencilerin SKA'ya oldukça fazla önem verdiği görülmektedir. Öğrencilerin %70'dan fazlası tüm SKA'yı çok önemli / önemli olarak değerlendirmiştir. En önem verdikleri SKA ise "SKA 4 - Nitelikli Eğitim" olarak belirlenmiştir.

Bu bulgular, üniversitelerin sürdürülebilirlik eğitimi konusunda izlemesi gereken politikalar açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Üniversitelerde daha kapsamlı ve disiplinler arası sürdürülebilirlik eğitimi programlarının geliştirilmesi, öğrencilerin sürdürülebilirlik bilgilerini artırmak ve bu bilgiyi günlük yaşamlarına entegre etmelerini sağlamak için çeşitli farkındalık ve eğitim faaliyetlerinin düzenlenmesi önerilmektedir. Bu sayede, sürdürülebilir kalkınma amaçlarına ulaşmada üniversitelerin ve öğrencilerin daha aktif ve etkili rol oynaması sağlanabilir.

Bu çalışmanın en temel kısıtı, araştırmanın sadece BUÜ öğrencileri ile sınırlı olmasıdır ve bu durum, bulguların Türkiye genelinde yorumlanmasını sınırlamaktadır. Dolayısıyla ilerleyen çalışmalarda tüm Türkiye genelinde araştırma yaygınlaştırılabilir. Bir diğer kısıt kullanılan ankette ağırlıklı olarak çevresel sürdürülebilirlik konularına odaklanılmasıdır. Ayrıca sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik konularına yönelik soruların sayıca az olması, öğrencilerin bu alanlardaki bilgi ve tutumlarının tam anlamıyla değerlendirilmesini zorlaştırmaktadır. Bu ankette davranış boyutu da yer almamaktadır. Bu çalışmada kullanılan anket, uzun yıllardır kullanılmış bir ölçekten alınan ve geçerliliği olan sorulardan oluşmaktadır. Ancak ilerleyen çalışmalarda sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik konularını daha fazla vurgulayan yeni bir ölçek geliştirilebilir.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir. Bu çalışma için Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır (Karar Tarihi: 31.05.2024, Karar No. 47).

YAZAR KATKI BEYANI

Elif Yücel Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Aarts, H., Greijn, H., Mohamedbhai, G., & Jowi, J. O. (2020). The SDGs and African higher education. In M. Ramutsindela & D. Mickler (Eds.), *Africa and the Sustainable Development Goals* (pp. 231–242). Springer International Publishing. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-14857-7>
- AASHE (2024). The Sustainability Tracking, Assessment & Rating System (AC-6), <https://stars.aashe.org/search/?q=AC-6#gsc.tab=0&gsc.q=AC-6&gsc.page=1> (30.04.2024)
- Aginako, Z. & Guraya, T. (2021). Students' perception about sustainability in the engineering school of Bilbao (university of the Basque country): insertion level and importance. *Sustainability*, 13(15), 8673, 1-20. <https://doi.org/10.3390/su13158673>.
- Aikowe, L.D. (2022). *Pro-environmental awareness and behaviour of Nigerian university students*, Doctoral Thesis, Czech University of Life Sciences Prague.
- Akeel, U., Bell, S. & Mitchell, J.E. (2019). Assessing the sustainability literacy of the Nigerian engineering community. *Journal of Cleaner Production*, (212), 666-676. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.12.089>
- Akhaghi, P.A. (2017). Developing and piloting a sustainability literacy and culture assessment survey for miami university. *Practicum Report*, Miami University, Oxford, Ohio.
- Albinssona, P.A., Burmanb, B., Showa, G.D. & Stoddarda, J.E. (2020). Integrating and assessing student perceived sustainability literacy in an integrated marketing communications course, *Marketing Education Review*, 30(3), 159–176. <https://doi.org/10.1080/10528008.2020.1770102>
- Bentler, P. M. (1990). Comparative fit indices in structural models. *Psychological Bulletin*, 107, 238-246. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.107.2.238>
- BM Türkiye (2024). *Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları*, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs> (30.06.2024)
- Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, araştırma deseni SPSS uygulamaları ve yorum*, 28. Baskı, Beta Yayıncılık, Ankara.
- Du Pisani, J. A. (2006). Sustainable development – historical roots of concept. *Environmental Sciences*, 3(2), 83-96. <https://doi.org/10.1080/15693430600688831>
- Sánchez-Carracedo, F., Segalàs, J., Vidal, E., Martín, C., Climent, J., López, D., & Cabré, J. (2018). Improving engineering educators' sustainability competencies by using competency maps: The EDINSOST project. *International Journal of Engineering Education*, 34(5), 1527-1537.
- Cavalcanti-Bandos, M. F., Quispe-Prieto, S., Paucar-Caceres, A., Burrows-Cromwel, T., & Rojas-Jiménez, H. H. (2021). Provision of education for sustainability development and sustainability literacy in business programs in three higher education institutions in Brazil, Colombia and Peru. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 22(5), 1055-1086. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2020-0247>
- Chankseliani, M. & McCowan T. (2021). Higher education and the Sustainable Development Goals. *Higher Education*, (81), 1–8. <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00652-w>
- Chen, C., An, Q., Zheng, L. & Guan, C. (2022). Sustainability literacy: assessment of knowingness, attitude and behavior regarding sustainable development among students in China, *Sustainability*, 14(9), 4886, <https://doi.org/10.3390/su14094886>
- Chinedu, C. C., Saleem, A., & Wan Muda, W. H. N. (2023). Teaching and learning approaches: curriculum framework for sustainability literacy for technical and vocational teacher training programmes in Malaysia. *Sustainability*, 15(3), 1–24. <https://doi.org/10.3390/su15032543>
- Dallaire, C. O., Trinci, K., Ward, M. K., Harris, L. I., Jarvis, L., Dryden, R. L., & MacDonald, G. K. (2018). Creating space for sustainability literacy: the case of student-centered symposia. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 19(4), 839-855. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-08-2017-0126>

- D'Amico, L. (2016). Cultivating sustainability literacy and public engagement in Intag, Ecuador. *Anthropology in Action*, 23(2), 4-12. <https://doi.org/10.3167/aia.2016.230202>
- Décamps A., Barbat G., Carteron J.C., Hands V. & Parkes C. (2017). Sulitest: a collaborative initiative to support and assess sustainability literacy in higher education, *The International Journal of Management Education*, 15(2), 138–152. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2017.02.006>
- Elmassah, S., Biltagy, M. & Gamal, D. (2022). Framing the role of higher education in sustainable development: a case study analysis. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 23(2), 320-355. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-05-2020-0164>
- Gadotti, M. (2008). Education for sustainability: a critical contribution to the decade of education for sustainable development. *Green Theory & Praxis: The Journal of Ecopedagogy*, 4(1), 15-63. <https://doi.org/10.3903/gtp.2008.1.3>
- George, D. & Mallery, P. (2003). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference* (4th Ed.). US: Allyn & Bacon.
- Godemann J., Bebbington J., Herzig C., & Moon J. (2014). Higher education and sustainable development exploring possibilities for organisational change accounting. *Auditing & Accountability Journal*, 27(2), 218-233. <https://doi.org/10.1108/AAJ-12-2013-1553>
- Kuehl, C., Sparks A.C., Hodges H. & Smith, E.R.A.N. (2021). The incoherence of sustainability literacy assessed with the Sulitest. *Nature Sustainability*, (4) 558, 555–560. <https://doi.org/10.1038/s41893-021-00687-6>
- Kuehl, C., Sparks, A.C., Hodges H. & Smith, E.R.A.N. (2023). Exploring sustainability literacy: developing and assessing a bottom-up measure of what students know about sustainability, *Frontiers in Sustainability*, 4 (1167041), 1-10. <https://doi.org/10.3389/frsus.2023.1167041>
- Kwofie, T. E., Duah, D. Y. A., Addy, M. N., Amos-Abanyie, S., Afeke, S. A., Aigbavboa, C. O., & Afram, S. O. (2023). Sustainability literacy level among real estate developers towards sustainability performance optimization in housing delivery in Ghana. *Environment Development and Sustainability*, (26), 23437–23463. <https://doi.org/10.1007/s10668-023-03604-3>
- Lang, D.J., Wiek, A., Bergmann, M., Stauffacher, M., Martens, P., Moll, P., Swilling, M. & Thomas, C.J. (2012). Transdisciplinary research in sustainability science: practice, principles, and challenges, *Sustainability Science*, 7(1), 25-43. <https://doi.org/10.1007/s11625-011-0149-x>
- Leiva-Brondo, M., Lajara-Camilleri, N., Vidal-Meló, A., Atarés, A. & Lull, C. (2022). Spanish university students' awareness and perception of sustainable development goals and sustainability literacy, *Sustainability* (14) 8, 1-26. <https://doi.org/10.3390/su14084552>
- Liu, X., Chen, Y., Yang, Y., Liu, B., Ma, C., Craig, G.R. & Gao, F. (2020). Understanding vocational accounting students' attitudes towards sustainable development. *Journal of Vocational Education & Training*, 74(2), 249-269. <https://doi.org/10.1080/13636820.2020.1760333>
- Lowther, J. & Sellick, J. (2016). Embedding sustainability literacy in the legal curriculum: reflections on the Plymouth model, *The Law Teacher*, 50(3), 307-320. <http://dx.doi.org/10.1080/03069400.2016.1240919>
- Karagöz, Y. (2023). *SPSS ve AMOS meta uygulamalı nicel-nitel karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*, Nobel Akademik Yay., İstanbul.
- Keeler, W.L., Wiek, A., Lang, D.J., Yokohari, M., Breda, J.V., Olsson, L., Ness, B., Jordi Segalàs, M., Martens, P., Bojórquez-Tapia, L. & Evans, J. (2016). Utilizing international networks for accelerating research and learning in transformational sustainability science. *Sustain Science* 11, 749–762. <https://doi.org/10.1007/s11625-016-0364-6>
- Kinzer, K. (2021). Integrating professional sustainability literacy into the master of public administration curriculum. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 22(5), 982-1001. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-07-2020-0266>
- Leech, N. L., Barrett, K. C. & Morgan, G. A. (2015). *SPSS for intermediate statistics: use and interpretation* (Fifth Ed.), New York: Roudledge Taylor & Francis.
- Marcos-Merino, J.M., Corbacho-Cuello, I. & Hernández-Barco, M. (2020). Analysis of sustainability knowingness, attitudes and behavior of a Spanish pre-service primary teachers sample. *Sustainability* 2020, 12(18), 7445. <https://doi.org/10.3390/su12187445>
- Massa, L. (2012). Sustainable Development, Corporate Sustainability and Corporate Social Responsibility, *GRONEN Research Conference*, 26–29 June, France.
- Mckenzie, S. (2004). Social Sustainability: Towards Some Definitions, *Hawke Research Institute Working Paper Series*, No 27, South Australia. <https://apo.org.au/sites/default/files/resource-files/2004-12/apo-nid565.pdf> (13.05.2024)
- Milton, S., & Barakat, S. (2016). Higher education as the catalyst of recovery in conflict-affected societies. *Globalisation. Societies and Education*, 14(3), 403–421. <https://doi.org/10.1080/14767724.2015.1127749>
- Oghenekohwo, J. E., & Frank-Oputu, E. A. (2017). Literacy education and sustainable development in developing societies. *International Journal of Education and Literacy Studies*, 5(2), 126-131. <https://doi.org/10.7575/aiac.ijels.v.5n.2p.126>
- Olsson, D., Gericke, N. & Rundgren, S.N.C. (2015). The effect of implementation of education for sustainable development in Swedish compulsory schools—Assessing pupils' sustainability consciousness. *Environmental Education Research*, 22(2), 1-27. <http://dx.doi.org/10.1080/13504622.2015.1005057>

- Orr, D. W. (1992). *Ecological Literacy: Education and the Transition to a Postmodern World*. Albany: State University of New York Press.
- Owens, T. L. (2017). Higher education in the sustainable development goals framework. *European Journal of Education*, 52(4), 414–420. <https://doi.org/10.1111/ejed.12237>
- Owusu, G. M. Y., Kwakye, T. O., Welbeck, E. E., & Ofori, C. G. (2017). Environmental literacy of business students in Ghana. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 18(3), 415–435. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-02-2016-0025>
- Ozdemir, O. (2021). A scale development of the sustainability literacy. *Education, Sustainability & Society*, 4(2), 66-72. <https://doi.org/10.26480/ess.02.2021.66.72>
- Ozdemir, O. (2024). The correlation between dimensions of sustainability literacy: The case of British and Turkish students. *Science In-sights Education Frontiers*, 21(1), 3309-3327. <https://doi.org/10.15354/sief.24.or535>
- Qureshi, S.M.Q. (2020). Learning by sustainable living to improve sustainability literacy. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 21(1), 161-178. <https://doi.org/10.1108/IJSHE-01-2019-0001>
- Roth, C. E. (1968). On the Road to Conservation. *Massachusetts Audubon*, 38-41.
- Schreiber, J.B., Nora, A., Stage, F.K., Barlow, E.A. & King, J. (2006). Reporting structural equation modelling and confirmatory factor analysis results: a review. *The Journal of Educational Research*, 99(6), 323-338. <https://doi.org/10.3200/JOER.99.6.323-338>
- Sekhar, C. & Raina, R. (2021). Towards more sustainable future: assessment of sustainability literacy among the future managers in India. *Environment, Development and Sustainability* (23), 15830–15856. <https://doi.org/10.1007/s10668-021-01316-0>
- Shevlin, M. & Miles, J. N. V. (1998). Effects of sample size, model specification and factor loadings on the GFI in confirmatory factor analysis. *Personality and Individual Differences*, 25(1), 85-90. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00055-5](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00055-5)
- Stead, W. E., & Stead, J. G. (2004). *Sustainable Strategic Management*, Armonk, NY: ME Sharpe, United Kingdom.
- Tarrant, S.P., & Thiele, L.P. (2017). Enhancing and promoting interdisciplinarity in higher education, *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 7(2), 355-360. <https://doi.org/10.1007/s13412-016-0402-9>
- Tıraş, H. (2014). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 57-73.
- Tiron-Tudor, A., Zanellato G. & Moise E.M. (2020). Higher education institutions' sustainable development: performance and reporting. *Journal of Environmental Protection and Ecology*, 21(1), 211–221.
- Torbjörnsson, T. (2011). Attitudes to sustainable development among Swedish pupils. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 15(3), 316-320. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.03.093>
- ULSF, (1990). *The Talloires declaration 10 point action plan: association of university leaders for a sustainable future*, <http://ulsf.org/report-and-declaration-of-the-presidents-conference-1990/> (21.05.2024)
- Ulbinaite, A., Gudaitis, T., & Baranauskas, M. (2023). Personal finance management skills and financial sustainability literacy knowledge of Generation Y: an empirical analysis in Lithuania. *Review of European Studies*, 15(3), 16-33. <https://doi.org/10.5539/res.v15n3p16>
- United Nations (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*, UN Documents. <https://www.are.admin.ch/are/en/home/media/publications/sustainable-development/brundtland-report.html> (20.05.2024)
- Velazquez, L., Munguia, N., & Sanchez, M. (2005). Deterring sustainability in higher education institutions: An appraisal of the factors which influence sustainability in higher education institutions. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, (6), 383–391. <https://doi.org/10.1108/14676370510623865>
- Wiek, A., Withycombe, L. & Redman, C.L. (2011). Key competencies in sustainability: a reference framework for academic program development. *Sustainability Science*, 6(2), 203-218. <https://doi.org/10.1007/s11625-011-0132-6>
- Winter, J. & Cotton, D.E. (2012). Making the hidden curriculum visible: sustainability literacy in higher education. *Environmental Education Research*, 18(6), 783-796. <https://doi.org/10.1080/13504622.2012.670207>
- Wu, J. (2013). Landscape sustainability science: ecosystem services and human well-being in changing landscapes. *Landscape Ecology*, 28(6), 999-1023. <https://doi.org/10.1007/s10980-013-9894-9>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık. İstanbul.
- Yücel, E. (2018). *Entegre raporlama: kurumsal sürdürülebilirlik kapsamında kurumsal raporlamanın gelişimi*. DORA Yayıncılık. Bursa.
- Zwickle, A., Koontz, T.M., Slagle, K.M., & Bruskotter, J.T. (2014). Assessing sustainability knowledge of a student population. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 15(4), 375-89. <https://doi.org/10.1108/ijshe-01-2013-0008>.

Extended Abstract

The rapid industrialization process has led to severe environmental problems that are challenging to reverse. As global issues like excessive resource consumption become more widespread, sustainability has become a significant

focus for both developed and developing nations. Originating from the Latin word “sustinere” (to sustain), sustainability encompasses maintaining, supporting, and continuing existence. Initially used in forest management by Hans Carl von Carlowitz in 1713, the term gained prominence in the 19th century, particularly concerning renewable resources. Fundamentally, sustainability involves understanding the interactions between natural and social systems to meet current needs without compromising future generations' ability to meet their own. This multifaceted concept covers economic, social, and ecological domains, as highlighted by the Brundtland Report (1987), which defines sustainable development as meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.

This study aims to assess the sustainability literacy of university students at Bursa Uludağ University (BUÜ). Given the increasing importance of sustainability literacy, the primary objective is to evaluate students' knowledge and attitudes towards sustainability and examine demographic differences that might influence these factors. The findings will provide valuable insights for enhancing sustainability education in higher education institutions.

To achieve this, a survey based on the Sustainability Literacy Test (Sulitest) was conducted, focusing on environmental, social, and economic aspects of sustainability. The survey included 21 knowledge questions and 5 attitude questions, along with demographic questions and a Likert scale assessment of the importance of Sustainable Development Goals (SDGs). The study's target population comprised BUÜ students, with a sample size determined using simple random sampling. A total of 902 students from various faculties participated in the survey, which was administered face-to-face at the Görükle Campus.

The survey results indicate that BUÜ students have a moderate level of sustainability literacy, with only about 5% answering more than 80% of the questions correctly. Over 71% of students correctly answered more than half of the questions, suggesting a basic understanding of sustainability but highlighting the need for more comprehensive education to deepen their knowledge and practical application. Regarding attitudes towards sustainability policies, students showed strong support for energy conservation and public transportation initiatives, with 67.3% favouring policies that encourage the use of public transport, bicycles, or walking over private car use. However, there was less awareness of the benefits of reducing consumerism and energy management policies, with only 32% recognizing the importance of using compact fluorescent or LED bulbs over traditional ones. The survey also found that students rated SDG 4 (Quality Education) as the most important, followed by SDGs related to clean water, health, and justice.

Demographic analyses revealed significant differences in sustainability literacy based on gender, nationality, faculty, and year of study. Female students exhibited higher levels of sustainability literacy than their male counterparts. Sustainability literacy also increased with the year of study, indicating that more advanced students had a better understanding of sustainability concepts. Additionally, international students had significantly lower levels of sustainability literacy compared to Turkish students, which could be attributed to differences in prior education or exposure to sustainability topics. Faculties with the highest sustainability literacy were Agriculture, Veterinary, and Science and Letters, likely due to the presence of environment-related courses in their curricula.

These findings underscore the critical role universities play in fostering sustainability literacy. To improve students' sustainability knowledge and attitudes, universities should develop comprehensive and interdisciplinary sustainability education programs. Additionally, organizing awareness and education activities can help students integrate sustainability literacy into their daily lives, thereby supporting the broader goal of sustainable development. The study highlights the importance of ongoing efforts to enhance sustainability literacy among students, ensuring that future generations are equipped to address global challenges effectively. This study's limitations include its focus on a single university, which may limit the generalizability of the findings. Future research could expand to include multiple universities across Turkey to provide a more comprehensive understanding of sustainability literacy among university students. Furthermore, the survey primarily emphasized environmental sustainability, with fewer questions on social and economic sustainability. Future studies could develop more balanced instruments to assess all dimensions of sustainability literacy comprehensively.

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijisi.1522099>

Muhasebe Eğitiminde Aktif Öğrenme: SCOPUS Veri Tabanındaki Çalışmaların Bibliyometrik Analizi

Yasemin Ertan*

Öz

Bu çalışmanın amacı, Scopus veri tabanında muhasebe eğitiminde aktif öğrenme ile ilgili yayınlanmış çalışmaların bibliyometrik analizini yaparak, bu alanda öncü yazarları, kaynakları ve dökümanları belirlemek ve alanın kavramsal yapısını ortaya koymaktır. Bu amaçtan hareket edilerek, Scopus veri tabanında, işletme, yönetim ve muhasebe alanında, muhasebe eğitiminde aktif öğrenme ile ilgili yayınlanmış 252 döküman ele alınarak performans analizi yapılmış ve alanın kavramsal yapısı incelenmiştir. Performans analizi sonucunda, en fazla yayını olan yazarlar arasında Jose L. Arquero'nun, en fazla atıf almış yazarlar arasında ise Paul Brynes, Kevin C. Moffitt ve Donald J. Warren'in en etkili yazarlar, "How big data will change accounting" başlıklı makalenin en etkili makale, "Accounting Education" dergisinin bu alanda en fazla sayıda makaleyi yayınlamış olan dergi olduğu görülmüştür. Alanın kavramsal yapısının analiz edilmesi sonucunda, bu alanda yayınlanmış olan yayınların 9 küme altında toplandığı, literatürde aktif öğrenme yöntemlerine ilişkin öne çıkan anahtar kelimelerin deneysel öğrenme, harmanlanmış öğrenme, işbirlikçi öğrenme, hizmet öğrenimi, işle bütünleşik öğrenme ve tersyüz edilmiş sınıflar anahtar kelimeleri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Muhasebe Eğitimi, Z Kuşağı, Aktif Öğrenme, Bibliyometrik Analiz

JEL Kodları: M00, M40, I23

Cite this article: Ertan, Y. (2025). Muhasebe eğitiminde aktif öğrenme: SCOPUS veri tabanındaki çalışmaların bibliyometrik analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 113–135. <https://doi.org/10.37093/ijisi.1522099>

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Bursa, Türkiye.
E-posta: yasertan@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9193-3396>

Article Information

Received 25 July 2024; Accepted 24 October 2024; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Active Learning in Accounting Education: Bibliometric Analysis of Studies in SCOPUS Database

Abstract

The aim of this study is to identify the leading authors, sources and documents in the field of active learning in accounting education and to reveal the conceptual structure of the field by conducting a bibliometric analysis of studies on the Scopus database. With this aim, 252 documents published in the Scopus database in the field of business, management and accounting related to active learning in accounting education were analysed and the conceptual structure of the field was examined. As a result of the performance analysis, it was seen that Jose L. Arquerro was the most influential author among the authors with the most publications, Paul Brynes, Kevin C. Moffitt and Donald J. Warren were the most influential authors among the most cited authors, the article titled "How big data will change accounting" was the most influential article, and the journal of "Accounting Education" was the journal that published the most articles in this field. The analysis of the conceptual structure of the field showed that the publications published in this field were grouped into nine clusters, and the most recurring keywords related to active learning methods in these clusters were experimental learning, blended learning, collaborative learning, service learning, work-integrated learning and flipped classrooms.

Keywords: Accounting Education, Generation Z, Active Learning, Bibliometric Analysis

JEL Codes: M00, M40, I23

1. Giriş

Türk Dil Kurumu'nun Toplum Bilimleri sözlüğünde yaklaşık olarak yirmibeş otuz yıllık dönemler içinde doğan bireylerden oluşan topluluk olarak tanımlanan kuşak kavramı, Türk Dil Kurumu'nun Felsefe Terimleri Sözlüğünde ise aynı dönemin şartları altında yaşayan ve dolayısıyla benzer olaylarla karşı karşıya kalmış bireyler topluluğu olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Günümüzde, yükseköğretim kurumlarında eğitim gören öğrencilerin büyük bir çoğunluğu Z kuşağından öğrencilerdir. 1995- 2010 yılları arasında doğan kişilerin mensubu olduğu, literatürde "dijital yerliler" olarak tanımlanan Z kuşağı, dijital teknolojilerle büyüyen ilk jenerasyon olarak, dijital cihazları ve teknolojiyi yaşamlarının ayrılmaz bir parçası olarak görmektedir. Z kuşağı, aynı anda birden fazla işi yapabilme yetenekleri ile öne çıkmaktadır (Mohr & Mohr, 2017). Ayrıca, daha kısa sürede öğrenme yetenekleri ve görsel odaklı bilgileri öğrenmeye yatkınlıkları ile dikkat çekmektedirler. Dijitalleşme ve teknoloji bağlamında kendinden önceki kuşaklardan oldukça farklı bir ortamda yetişen Z kuşağı, birçok başka açıdan olduğu gibi, öğrenme ve bilgi işleme süreçlerinde de kendinden önceki kuşaklardan farklılıklar göstermektedir (Prensky, 2001).

Muhasebe eğitimi, öğrencilere, mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerinin kazandırılmasını hedefleyen, mesleki bir eğitim türüdür (Zaif & Ayanoğlu, 2007). Muhasebe eğitiminin hedefine ulaşması için öğrencinin özellikleri ile birlikte mesleğin gerektirdiklerini anlamak ve dersleri bu dinamikleri dikkate alarak dizayn etmek gerekir. Kişilerin deneyimleri, değerlerini, tutumlarını ve öğrenme tercihlerini etkiler (Lowell & Morris, 2018). Önceki nesillere nazaran teknolojiyle çok daha fazla etkileşim halinde olan Z kuşağının öğrenme deneyimlerini etkili bir hale getirebilmek, öğrencinin çabasının yanında, dersin, öğrencinin ihtiyaçlarına göre uyarlanmasını gerektirmektedir. Aktif öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin dersin işleniş ve çıktıları konusundaki beklenti farklılıklarını azaltmada kullanılabilecek bir argumandır (Düzenli, 2021). Eğitimden beklenen çıktının elde edilmesi için anlaşılması gereken ve öğrencinin

öğrenme özellikleri kadar önemli olan diğer bir husus da, mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerilerdir. Öğrencilerin mezun olduktan sonra iş dünyasında başarılı olmaları, meslekleri ile ilgili teknik ve teknik olmayan becerilere sahip olmalarına bağlıdır. İş dünyası muhasebe eğitimi almış öğrencilerden teorik konulara vakıf olmalarının yanında, karar verme (Ghani, 2024; Roy, 2022), problem çözme, zaman yönetimi, eleştiril düşünme (Ghani, 2024; Micallef, 2023), etkin iletişim kurma (Ghani, 2024; Micallef, 2023, Roy, 2022) gibi teknik olmayan becerilere sahip olmalarını ve takım çalışmasına yatkın olmalarını da beklemektedir. Bu durum, eğitim bilimlari alanında uzun süredir kullanılan 'aktif öğrenme yaklaşımı'nın önemini arttırmıştır.

Aktif öğrenme, öğrencilerin öğrenme sürecine katılmalarını teşvik etmek amacıyla, öğrenci merkezli öğrenmeyi destekleyen bir dizi öğretim yaklaşımının ve teknolojinin birleşimi olarak tanımlanabilir (The K-20 Active Learning Landscape, 2017; Warren, 1997). Diğer bir ifade ile aktif öğrenme, öğrencilerin ders öncesinde, sırasında veya sonrasında gerçekleştirdikleri faaliyetlerle, düşüncelerini ve öğrenmelerini sağlamaya yönelik bir eğitim yaklaşımıdır (Bonwell ve Eison 1991). Bu yaklaşım, geleneksel yaklaşımlarla karşılaştırıldığında, öğrencinin başarısını (Freeman, 2014; Michael, 2006; Prince, 2004), derse katılımını (Michael, 2006; Prince, 2004) ve motivasyonunu (Mosca, Curtis& Savoth, 2019; Prince, 2004) arttırmakta, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmekte (Prince, 2004), konuyu daha derinlemesine öğrenmelerini ve daha uzun süre hatırlamalarını sağlamaktadır (Michale, 2006; Prince, 2004).

Bu çalışmanın amacı, Scopus veri tabanındaki, muhasebe eğitiminde aktif öğrenme alanında yapılmış olan çalışmaların bibliyometrik analizini yaparak bu alanda öncü yazarları, kaynakları ve makaleleri belirlemek ve alanın kavramsal yapısını ortaya koymaktır. Bu sayede, muhasebe alanında aktif öğrenme yaklaşımının uygulanması konusunda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ve derslerini yeni neslin ihtiyaçlarına ve iş dünyasının beklentilerine uygun bir hale gelmesi için revize etmek isteyen öğretim üyelerine rehberlik edilmesi amaçlanmaktadır. Bu çalışmanın izleyen kısımlarında öncelikle aktif öğrenme yaklaşımı ve eğitime etkileri incelenecek ve aktif öğrenme alanında yapılmış olan bibliyometrik çalışmalarla ilgili bilgi verilecektir. Ardından çalışmanın metodolojisi ve bulguları açıklanarak, çalışmanın sonuçları ve kısıtlarına değinilecek, son olarak da ilerleyen dönemlerde bu alanda yapılacak çalışmalar için önerilerde bulunulacaktır.

2. Muhasebe Eğitimi ve Aktif Öğrenme Yaklaşımı

Geleneksel muhasebe eğitiminde, bilgiler ders saatleri içinde öğretim üyesi tarafından öğrencilere aktarılmakta, öğrencilerin ders dışında yapmaları için verilen ödevlerle de pekiştirilmeye çalışılmaktadır (Serçemeli, 2016). Z kuşağı öğrencilerin, kısa dikkat süreleri, görsel hafızalarının kuvvetliliği, aynı anda birden fazla işi yapabilme yetenekleri göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir eğitim yaklaşımıyla etkili öğrenme süreçlerinin gerçekleştirilmesi zorlu olabilir. Buna ek olarak, eğitim yöntemlerinin, iş hayatının mezun öğrencilerden beklediği teknik olmayan becerilerin de öğrencilere kazandıracak şekilde yapılandırılması, eğitimin kalitesinin artırılması açısından temel bir gerekliliktir. Geleneksel muhasebe eğitiminin öğrencinin aktif katılımından çok öğretim üyelerinin bilgi aktarımına ağırlık veren eğitici merkezli yapısı, gerek teknik gerekse teknik olmayan becerilerin geliştirilmesinde yetersiz

kalmaktadır. Bu bağlamda, aktif öğrenme yaklaşımı muhasebe eğitiminin etkinliğinin artırılmasında bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aktif öğrenme, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılmalarını ve kendi öğrenmelerinin sorumluluğunu üstlenmelerini teşvik eden bir eğitim yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, yapılandırıcı öğrenme, sosyal öğrenme ve deneysel öğrenme yaklaşımları ile yakından ilişkilidir. Yapılandırıcı öğrenme yaklaşımına göre birey öğrenme sürecinde, var olan bilgileri ile yeni öğrendikleri arasında bir bağ kurarak, bilgileri bütünleştirir ve bu şekilde öğrenir. Öğrencilerin öğrenme sürecine aktif olarak katılmaları, bilgiyi keşfetmelerine ve kendi anlamlarını oluşturmalarına olanak tanır (Simon, 1995). Aktif öğrenme ile yakından ilişkili diğer bir yaklaşım da sosyal öğrenme yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre öğrenme, gözlem ve denemeler yoluyla gerçekleşen sosyal bir süreçtir. Öğrencilerin diğer öğrenciler ve öğretmenlerle etkileşime girmesi, öğrenme açısından son derece önemlidir (Moore, 1993). Aktif öğrenme stratejileri kapsamında gerçekleştirilecek grup çalışmaları ve tartışmalarla sosyal öğrenmeyi destekleyici nitelikte uygulamalarıdır. Aktif öğrenme ile ilişkilendirilebilecek diğer bir öğrenme kuramı da deneyimsel öğrenme kuramıdır. Bu kurama göre öğrenme, bireyin edindiği deneyimlerin bir sonucudur (Kolb, 2000). Deneyimsel öğrenme, öğrencilerin aktif katılımını teşvik eder, öğrenme sürecinde doğrudan deneyimlerin önemini vurgular ve deneyimler vasıtası ile edinilecek bilgilerin daha derinlemesine anlaşılacağını savunur.

Aktif öğrenme, öğrencinin derse aktif olarak katılmasını sağlayan çeşitli faaliyetlerle gerçekleştirilebilir. Aşağıda aktif öğrenme uygulamalarında kullanılabilecek bazı yöntemler ve yöntemlerin aktif öğrenme ile ilişkileri açıklanmıştır:

- *İşbirlikçi öğrenme:* Öğrencilerin projeler hazırlamak veya bir görevi tamamlamak için küçük gruplar halinde çalışmasına dayanan bu yöntem, öğrencilerin öğrenme faaliyetine aktif olarak katılmalarını sağlar, takım çalışması ve iletişim becerilerini gelişmesini destekler (Graham, 2006).

- *Probleme dayalı öğrenme:* Aktif öğrenme için en uygun yöntemlerden biri olan probleme dayalı öğrenme yönteminde, öğrenciler gerçek dünya problemleri ile uyumlu problemleri çözmek için, küçük gruplar halinde çalışır, problemi çözebilmek için hangi bilgilere sahip olduklarını ve ne tür bilgilere ihtiyaç duyduklarını belirler. Akabinde ihtiyaç duydukları bilgileri edinerek grupları içinde tartışır ve probleme çözüm bulmaya çalışır. Bu yöntem, öğrencilerin iletişim, eleştirel düşünme, karar verme, takım çalışması gibi yeteneklerinin gelişmesini sağlar (Kılınç, 2007).

- *Vaka çalışmaları:* Vaka bir konu veya soruna odaklanan, insan deneyiminin gerçeklere dayalı bir anlatımıdır. Vaka çalışması, bir olayın ayrıntılı anlatımının verildiği, öğrencilerden sorunların veya çözümlerin istendiği Sokratik bir yöntemdir. Vaka çalışmaları, uygulama öncesinde öğrencilerin vaka hazırlığı için çaba göstermesini, tartışma esnasında fikirlerini söylemesini, savunmasını ve diğer öğrencilerin fikirlerini sorgulamasını gerektiren aktif öğrenme yöntemleridir (Desiraju & Gopinath, 2001).

- *Ters yüz edilmiş sınıflar:* Geleneksel ders işleme sürecindeki aşamaların yer değiştirdiği bu yöntemde, dersin teorik kısmı video kaydına alınır, video kaydı dersle ilgili ödevle birlikte öğrencilerin istedikleri zaman ulaşabilecekleri bir ortama aktarılır. Öğrencilerin derse videoyu izlemiş ve ödevlerini yapmış olarak gelmeleri gerekir. Derste, konusu ve ödevle ilgili tartışmalar

yapılır. Takım çalışması şeklinde de yürütülebilecek olan bu yöntem, öğrencilerin öğrenme sürecine aktif bir şekilde katılmalarını sağlamaktadır (Serçemeli, 2016).

- *Simülasyonlar*: Deneyimsel öğrenmenin bir türü olan simülasyonlar, teorinin pratiğe uygulanması yoluyla öğrencilerin derse aktif katılımını sağlamaktadır (Walters, Potetz & Fedesco, 2017).

- *İşle bütünleştirilmiş öğrenme*: Öğrencilerin teorik bilgileri iş yeri deneyimleri ile bütünleştirmelerine olanak sağlayan bir öğrenme yaklaşımı olan bu yaklaşım, öğrencilerin staj yapması şeklinde gerçekleştirilebileceği gibi bir müfredat içinde iş pratiği ile entegre eden çeşitli yaklaşımlar ve stratejiler için bir şemsiye terim olarak kullanılmaktadır (Patrick vd., 2009).

- *Hizmet öğrenimi*: Bir deneyimsel öğrenme yöntemi olan hizmet öğrenimi, öğrenme hedeflerini toplumsal hizmetle birleştirerek, hem toplumsal ihtiyaçların sağlanmasını hem de öğrencilerin teoriyi pratik ile birleştirmelerini sağlar. Öğrencilerin kar amacı gütmeyen kuruluşlarda veya kamu kuruluşlarında çalışarak, ders içeriğini daha derinlemesine öğrenme ve gerçek bir ihtiyacı karşılama fırsatı buldukları bu yöntem öğrencilerin hem teknik hem de teknik olmayan becerilerinin gelişmesini sağlamaktadır (Ayers, 2010).

3. Literatür Araştırması

Literatürde, aktif öğrenme üzerine yapılmış bibliyometrik çalışmalar bulunmakla birlikte, literatür araştırması sırasında, “muhasebe eğitiminde aktif öğrenme” üzerine yapılmış bibliyometrik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Aktif öğrenme alanında literatürde yer alan çalışmalara ilişkin bilgiler Tablo 1’de görülmektedir.

Tablo 1’de görüldüğü gibi, literatürde aktif öğrenme alanında yapılmış sınırlı sayıda bibliyometrik çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı WosCC bir kısmında ise Scopus veri tabanında yer alan çalışmaları konu edinmiştir. Literatür araştırması sırasında “muhasebe eğitiminde aktif öğrenme” konulu bir bibliyometrik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmanın amacı, muhasebe eğitimi kalitesinin artırılması, öğrencilerin ve iş dünyasının, yüksek öğrenimden beklentilerini karşılaması açısından alternatif bir yaklaşım olarak kullanılabilecek aktif öğrenme yaklaşımı ile ilgili olarak muhasebe alanında yapılan çalışmaların bibliyometrik analizinin yapılmasıdır. Bu çalışmanın muhasebe eğitiminde aktif öğrenme alanında literatürde bulunan eksikliği gidermesi, bu alanda etkili yazarları, kurumları, ülkeleri ve alanın kavramsal yapısını ortaya koyarak bu alanda çalışma yapmak isteyen araştırmacılara ve muhasebe alanındaki derslerinde aktif öğrenme yöntemini uygulamak isteyen eğitimcilere yol göstermesi umut edilmektedir.

Tablo 1
Aktif Öğrenme Üzerine Yapılan Bibliyometrik Analiz Çalışmaları

Yazarlar	Başlık	Yayınlanma Yılı	Kapsadığı Dönem	Kapsadığı Veri Tabanı	İncelenen Çalışma Sayısı	Çalışmanın Amacı
N. L. Inayati V. D. Ariona	Charting the Course of Active Learning Methods Research: A Comprehensive Bibliometric Analysis	2023	2000 – 2024	Scopus	318	Aktif öğrenme yöntemleri üzerine yapılan çalışmaların yönünü, gelişimini, en çok hangi ülkeler ve kurumlar tarafından yapıldığını, bu alanda etkili olan yazarları ve dökümanları, alanın kavramsal yapısını incelemek
H. Kamarrudin O. Talib N. Kamarudin N. Ismail A. Azmin Md Zamin	Examining the Trend of Research on Active Engagement in Science Education: Bibliometric Analysis	2022	2016 – 2020	Scopus	1.174	Aktif katılım ile ilgili yapılmış olan çalışmaların zaman içinde nasıl geliştiğini ve yaygınlaştığını incelemek, aktif katılım ile ilgili ele alınan ana konuları belirlemek, aktif katılım araştırmalarının ana katılımcılarını ve aralarındaki işbirliği yapısını incelemek
A. M. Martella J. K. Yacilla H. Park N. E. Marchand-Martel R. C. Martella	Investigating the active learning research landscape through a bibliometric analysis of an influential meta-analysis on active learning	2021	2014 – 2019	WoSCC	1.671	Freeman vd. tarafından 2014 yılında yazılmış "Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics" başlıklı makaleye atf veren kaynakların bibliyometrik analizini yaparak, yıllık yayın trendini, önde gelen yazarları, kurumları ve ülkeleri, WoSCC'deki konu kategorilerine göre dağılımı ve yayınların döküman türünü incelemek
A. Segura-Robles M. E. Parra-González M. A. Gallardo-Vigil	Bibliometric and Collaborative Network Analysis on Active Methodologies in Education	2020	2009 – 2019	WoSCC	587	Eğitimde aktif metodolojiler üzerine var olan literatürün yıllara ilişkin yayın dağılımını, en etkin yayıncıları, en etkili yazar ve dökümanları, alanın ana temalarını ve alanın işbirliği yapısını incelemek
C. Rodríguez-Sabiote A. M. Úbeda-Sánchez J. Álvarez-Rodríguez D. Álvarez-Ferrándiz	Active Learning in an Environment of Innovative Training and Sustainability. Mapping of the Conceptual Structure of Research Fronts through a Bibliometric Analysis	2020	2018 – 2020	WoSCC	474	Öğrenme ekosistemi içinde aktif öğrenme literatürünün kavramsal yapısının incelenmesi

4. Yöntem

Bu çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Bibliyometri terimi ilk defa 1969 yılında Alan Pritcard tarafından yazılı dökümanların farklı yönlerini analiz etmek amacıyla kullanılan bir yöntemi ifade etmek için kullanılmıştır. Bilgisayar ve veri işleme tekniklerindeki gelişimle birlikte, bibliyometrik analiz yöntemleri de gelişmiş ve bibliyometrik analiz kullanılarak gerçekleştirilen bilimsel çalışmaların sayısı da hızla artmıştır (Ellegard & Wallin, 2015, ss. 1-8).

Bibliyometrik analiz, yapılandırılmamış, büyük hacimli verilerin işlenmesi yoluyla kümülatif bilimsel bilgiyi ve araştırma alanlarının nüanslarını tanımlamak ve haritalamak için kullanılan bir yöntemdir (Donthu, 2011, s. 285). Bu yöntem, yazarlar, kurumlar ve ülkeler arasındaki işbirliklerini belirlemek (Barrot, 2021; Cretu ve Morandau, 2022; Rajasekharan Pillai vd., 2023), literatürde odaklanılan alanları tespit etmek (Cretu ve Morandau, 2024; Rajasekharan Pillai vd. 2023; Kayapınar & Kayapınar 2023), ülkelerin, kurumların, yazarların, belgelerin ve kaynakların performansının belirlenmesi (Ellegard & Wallin, 2015; Barrot, 2021; Cretu & Morandau, 2022) gibi amaçlarla kullanılabilir.

4.1 Araştırma Stratejisi

Bibliyometrik analiz çalışmalarda en fazla kullanılan veri tabanları WoSCC ve Scopus veri tabanlarıdır. Her iki veri tabanından bazı avantajları ve kullanım alanları bulunmaktadır. Bu çalışmanın literatür araştırması 05.06.2024 tarihinde Scopus veri tabanı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri tabanı olarak Scopus'un seçilmesinin sebebi, WoSCC'ye göre daha geniş kapsamlı bir içeriğinin olması ve bölgesel literatür kapsamının daha geniş olmasıdır (Pranckute, 2021).

Bu çalışmada analiz edilen dökümanlar, Scopus veri tabanında tüm alanlar (all fields) arama opsiyonunda "active learning" ve anahtar kelimeler (author keywords) arama opsiyonunda "accounting" kelimelerinin taratılması sonucunda elde edilmiştir. Boolean operatörü olarak 'AND' kullanılmış ve yapılan tarama sonucunda 387 döküman olduğu görülmüştür. Bu dökümanların 252 tanesi işletme, yönetim ve muhasebe (business, management and accounting) alanında yapılmış çalışmaları içermektedir. Dökümanların tek tek incelenmesi sonucunda, konu ile bağlantısı olmayan bir yayına veya mükerrer yayına rastlanmamış, analiz işletme, yönetim ve muhasebe alanında yazılmış 252 döküman dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir.

4.2 Veri Analizi

Bu çalışmada, bibliyometrik analiz uygulamalarından performans analizi ve bilim haritalaması yapılmıştır. Performans analizi, dökümanın yayınlanmasında etkisi bulunan aktörlerin (yazarlar, kurumlar, ülkeler, dergiler vb.), yayın sayıları veya atıf sayıları kullanılarak değerlendirilmesidir. (Noyons et al., 1999). Yayın sayısı, performansın göstergelerinden biri olan üretkenliğin ölçütüdür. Atıf sayıları ise diğer bir performans göstergesi olan etkinin ölçütüdür, analiz edilen birimin kalitesinin ve görünürlüğünün belirleyicisidir (Noyons, 1999; Narin & Hamilton, 1996). Atıf sayıları performans değerlendirilmesinde kullanılırken "zaman" faktörünün dikkate alınması gerekir. Yayın tarihi daha önce olan yayınların daha fazla atıf alması muhtemeldir. Dolayısıyla,

yakın zamanda yayınlanmış belgelerin alandaki etkinliğini daha önce yayınlanmış belgelerin etkinliğiyle karşılaştırılmasında atıf sayılarının kullanılması, doğru sonuç vermeyecektir. Bu olumsuz etkiyi ortadan kaldırmak için normalleştirilmiş atıf sayısı ölçütü kullanılır (Van Eck & Waltman, 2023). Bibliyometrinin bir diğer uygulaması olan bilim haritalaması, analiz edilen birimler arasındaki ilişkileri, bilimsel alanların yapısını ve evrimini belirlemek için kullanılır. Bilim haritaları, bibliyometrik analiz sonucunda elde edilen sonuçların, coğrafi haritalara benzer haritalarla görselleştirilmiş halleridir (Zupic & Tomaz, 2015). Bu çalışmada bibliyometrik analizler Vosviewer 1.6.20 sürümü kullanılarak gerçekleştirilmiştir. VOSviewer, mesafe tabanlı haritalar kullanarak bibliyometrik analiz sonuçlarını görselleştirmekte yaygın olarak kullanılan bir programdır (Van Eck & Waltman, 2010). Çalışmada, alanın kavramsal yapısını gösteren bilim haritaları VOSviewer programı kullanılarak oluşturulmuştur.

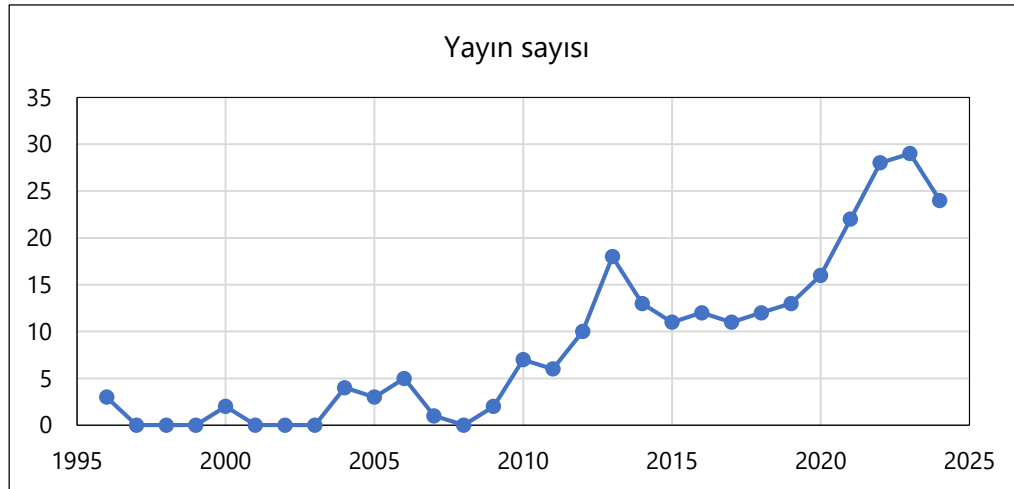
5. Bulgular

5.1 Yayın Dağılımı

Scopus endeksinde muhasebe eğitiminde aktif öğrenme üzerine yayınlanmış 252 döküman bulunmaktadır. Bu yayınların ilki Jackie Granleese tarafından 1996 yılında, Accounting Education dergisinde yayınlanmış "Devising an assessment schedule for essays" başlıklı, öğrencilerin değerlendirme süreçlerine aktif katılımlarının öğrenim deneyimlerine etkisini konu edinen makaledir. Bu alanda, 1996 yılından 05.06.2024 yılına kadar Scopus veri tabanında yayınlanan makalelerin yıllara göre dağılımı Grafik 1'de görülmektedir.

Grafik 1

Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

Grafik 1'de görüldüğü gibi yıllar itibarı ile yayın sayıları dalgalı bir seyir izlemektedir. 2005-2013 yılları arasında yayın sayısı genel olarak artmıştır. Yayın sayısındaki ilk hızlı artış 2012 ve 2013 yıllarında gerçekleşmiştir. Bu artış, 2000'li yılların başında eğitim teknolojilerinde meydana gelen gelişmelerle birlikte tabletlerin ve mobil uygulamaların işbirliği ve paylaşım amacıyla etkili araçlar olarak kullanımının yaygınlaşması ve bu araçların aktif öğrenme amacıyla

kullanılabileceğinin farkına varılmasıyla açıklanabilir (Johnson vd., 2013). Yayın sayılarında 2020, 2021 ve 2022 yıllarında görünen artış ise, araştırmacıların Covid-19 pandemisi sonucunda yaygınlaşan online eğitim ortamlarının daha verimli hale gelmesini sağlamak için yaptıkları çalışmalar sonucunda ortaya çıkmıştır (Aristovnik vd., 2023). 1996 yılından 2024 yılına kadar olan 29 yıllık sürede yapılan toplam 252 yayının %47'si (119 yayın) son 5 yıl içinde yayınlanmış ve bu 5 yıllık zaman zarfında yayın sayısı her yıl artış göstermiştir (Grafikten görüldüğü gibi 05.06.2024 tarihi itibarı ile Scopus'da bu alanda yapılmış 24 yayın bulunmaktadır. Ancak 2024 yılının izleyen dönemlerinde yayın sayısının artması muhtemeldir). Dolayısı ile muhasebede aktif öğrenme konusunun güncel ve ilgi çekici bir konu olduğunu söylemek mümkündür.

5.2 Performans Analizi

5.2.1 Yazarların Performansı

Bu alanda en üretken ve etkili yazarların belirlenmesi amacıyla yazar atıf analizi yapılmıştır. Analiz öncesinde, yazar isimleri incelenmiş ve bazı yazarların isimlerinin farklı şekillerde yazılmış olması nedeniyle (örneğin Turner, M. & Turner Martin gibi) yazarlara ait listede birden fazla defa yer aldıkları görülmüştür. Söz konusu mükerrerliklerin (13 tekrar) thesaurus dosyası oluşturularak ortadan kaldırılmasının ardından, bu alanda Scopus'ta yayınlanmış makalelerin toplam 542 yazar tarafından üretildiği görülmüştür. Çalışmada öncelikle en fazla sayıda yayın yapan yazarlar, ardından da en fazla sayıda atıf almış olan yazarlar performansları açısından değerlendirilmiştir. Tablo 2'de bu alanda en fazla yayını olan 10 yazar görülmektedir.

Tablo 2

En Fazla Yayın Yapmış Olan 10 Yazar ve Bu Yazarlara İlişkin Bilgiler

Yazar adı	Döküman sayısı ^a	Toplam atıf sayısı	Ortalama atıf sayısı	Norm. atıf sayısı	Ortalama norm. atıf sayısı
Marsha M. Huber	5	39	7,80	2,41	0,06
Trevor Hassall	4	61	15,25	4,78	0,08
Satoshi Sugahara	4	72	18,00	3,28	0,05
Larita J. Killian	4	25	6,25	1,64	0,07
Khalid A. Alanzi	4	16	4,00	0,98	0,06
Steven Dellaportas	3	54	18,00	3,22	0,06
Hashem Alshurafat	3	39	13,00	2,96	0,08
Catriona Paisey	3	39	13,00	1,48	0,04
Jose L. Arquero	3	26	8,67	2,52	0,10
Mishari M. Alfraih	3	11	3,67	0,61	0,06

Kaynak: Veriler Vosviewer da yapılan atıf analizi ile elde edilmiştir.

Not. ^a 3 makale yayınlamış olan toplam 7 yazar bulunmaktadır. Tablo 2'de yer alan yazarlar, bu yazarlardan atıf sayısı en fazla olanlardır.

Tablo 2'de görüldüğü gibi bu alanda yayın yapmış, en üretken yazar Marsha M. Huber'dir. 5 yayını bulunan Marsha M. Huber, toplam 39 atıf almıştır. En fazla yayın yapmış olan 10 yazar etkililikleri açısından incelendiğinde, ortalama atıf sayısı en yüksek olan yazarların (18,00) Satoshi Sugahara ve Steven Dellaportas olduğu görülmektedir. Yazarların etkililiğini sadece atıf sayılarına göre değerlendirmek çok sağlıklı sonuçlar vermeyebilir. Bunun nedeni, önceki

dönemlerde yayınlanmış olan makalelerin daha fazla atıf almasının olağan bir durum olmasıdır. Atıf sayıları üzerinde, yayınların yayınlandıkları yılların etkisinin elimine edilmesi ile hesaplanan ortalama norm. atıf sayıları, yazarların etkililiği konusunda daha doğru bilgi edinilmesine olanak verecektir. En fazla yayın yapmış 10 yazar ortalama norm. atıf sayıları açısından değerlendirildiğinde, en yüksek ortalama norm. atıf sayısının 0,10 ile bu alanda 3 yayın yapmış olan Jose L. Arquero'ya ait olduğu, diğer bir ifadeyle yazarın en etkili yazar olduğu görülmektedir.

Muhasebe eğitiminde aktif öğrenme ile ilgili yayın yapmış olan 542 yazarın eserlerine yapılan toplam atıf sayıları incelendiğinde, en fazla atıf alan 10 yazarın Tablo 3'te yer alan yazarlar olduğu görülmektedir.

Tablo 3

En Fazla Atıf Almış Olan 10 Yazar ve Bu Yazarlara İlişkin Bilgiler

Yazar adı	Döküman sayısı	Toplam atıf sayısı	Ortalama atıf sayısı	Norm. atıf sayısı	Ortalama norm. atıf sayısı
Paul Brynes	1	246	246	6,73	6,73
Kevin C. Moffitt	1	246	246	6,73	6,73
Donald J. Warren	1	246	246	6,73	6,73
Binh Bui	1	182	182	5,20	5,20
Brenda Porter	1	182	182	5,20	5,20
Beverley Jackling	1	182	182	3,05	3,05
Paul de Lange	2	148	74	2,75	1,38
Anne-Marie Gut	2	140	70	2,27	1,14
Jade McKay	1	121	121	4,03	4,03
Leanne Ngo	1	121	121	4,03	4,03

Kaynak: Veriler Vosviewer da yapılan atıf analizi ile elde edilmiştir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi en fazla atıf alan yazarlar Paul Brynes, Kevin C. Moffitt ve Donald J. Warren'dir. En fazla atıf alan yazarlar üretkenlikleri açısından karşılaştırıldıklarında, Paul de Lange ve Anne-Marie Gut'un 2 yayın ile en fazla yayını olan yazarlar oldukları görülmektedir. Ortalama norm. atıf sayıları incelendiğinde ise, 6,73 ortalama norm. atıf sayısı ile Paul Brynes, Kevin C. Moffitt ve Donald J. Warren ilk sırada olduğu görülmektedir.

5.2.2 Kaynakların Performans Analizi

Scopus veri tabanında muhasebede aktif öğrenme alanında yayınlanmış olan dökümanlar toplam 64 farklı kaynaktan yayınlanmıştır. Kaynakların performansının analiz edilmesi için yapılan kaynak atıf analizi sonucunda bu alanda en fazla sayıda dökümanı yayınlamış olan kaynaklar tesbit edilmiş ve Tablo 4'te listelenmiştir.

Tablo 4*En Fazla Dökümanın Yayınlandığı 10 Kaynak ve Bu Kaynaklara İlişkin Bilgiler*

Kaynak ismi	Döküman Sayısı ^a	Toplam atıf sayısı	Ortalama atıf sayısı	Norm. Atıf Sayısı	Ortalama Norm. Atıf Sayısı
Accounting Education	69	1.374	19,91	102,51	1,49
Journal of Accounting Education	28	653	23,32	38,98	1,39
Issues in Accounting Education	24	289	12,04	17,66	0,74
Advances in Accounting Education: Teaching and Curriculum Innovations	14	60	4,29	3,32	0,24
Meditari Accountancy Research	7	143	20,43	8,18	1,17
International Journal of Management Education	7	45	6,43	7,45	1,06
Accounting Research Journal	7	19	2,71	1,36	0,19
Education and Training	6	106	17,67	5,04	1,84
British Accounting Review	4	130	32,50	6,84	1,71
Journal of Education for Business	4	22	5,50	1,80	0,45

Kaynak: Veriler Vosviewer da yapılan atıf analizi ile elde edilmiştir.

Not: ^a 4 yayının yayınlandığı toplam 8 kaynak bulunmaktadır. Tablo 4'te yer alan kaynaklar, 4 yayının yayınlanmış olduğu kaynaklar arasında en fazla atıf almış olanlardır.

Tablo 4'te görüldüğü gibi bu alanda en fazla yayın yapmış olan, diğer bir ifade ile bu alanda en üretken olan kaynak, Accounting Education dergisidir (69 yayın). Çalışmanın yayın dağılımı kısmında da belirtildiği gibi "Accounting Education" dergisi aynı zamanda bu alanda ilk yayının yayımlandığı kaynaktır. En fazla yayının yapıldığı dergiler ortalama atıf sayıları açısından incelendiğinde, 4 makalenin yayınlandığı "British Accounting Review"'in ortalama atıf sayısı en yüksek olan (32,50) dergi olduğu görülmektedir. Kaynaklar ortalama norm. atıf sayıları açısından karşılaştırıldığında ise toplam 106 atıf almış olan toplam 6 makalenin yayınlandığı "Education and Training" dergisinin en yüksek ortalama atıf sayısına sahip olan dergi olduğu, diğer bir ifade ile en etkili dergi olduğu anlaşılmaktadır.

5.2.3 Dökümanların Performans Analizi

Scopus veri tabanında muhasebe eğitiminde aktif öğrenme ile ilgili yayınlanan 252 dökümanın performanslarının analiz edilmesi için döküman atıf analizi yapılmıştır. Bu dökümanlar arasından en fazla atıf almış olan 10 döküman ve bu dökümanlara ilişkin bilgiler Tablo 5'te yer almaktadır.

Tablo 5*En Fazla Atıf Alan 10 Döküman ve Bu Dökümanlara İlişkin Bilgiler*

Döküman ismi	Yazar ismi	Toplam atıf sayısı	Norm. atıf Sayısı	Yayınlanma Yılı
How big data will change accounting	J.D. Warren K.C. Moffitt P. Byrnes	246	6,73	2015
The expectation-performance gap in accounting education: An exploratory study	B. Bui B. Porter	182	5,20	2010
Accounting graduates' perceptions of skills emphasis in undergraduate courses: An investigation from two victorian universities	P. De Lange B. Jackling, A.-M. Gut	136	2,27	2006
Innovators or inhibitors? Accounting faculty resistance to new educational technologies in higher education	K. Watty J. McKay L. Ngo	121	4,03	2016
Toward integration of Big Data, technology and information systems competencies into the accounting curriculum	D. Sledgianow M. Gomaa C. Tan	117	6,31	2017
Professional skills required of accountants: What do job advertisements tell us?	L. M. Tan F. Laswad	84	6,22	2018
Business simulation as an active learning activity for developing soft skills	Y. Levant M. Coulmont R. Sandu	78	2,60	2016
Exogenous and endogenous factors influencing students' performance in undergraduate accounting modules	Y. Guney	74	1,95	2009
The effect of interactive on-line learning systems on student learning outcomes in accounting	B. N. Potter C. G. Johnston	71	1,19	2006
Towards a mapping of the student world': The identification of variation in students' conceptions of, and motivations to learn, introductory accounting	U. Lucas Jan H. F. Meyer	70	2,56	2005

Kaynak: Veriler Vosviewer da yapılan atıf analizi ile elde edilmiştir.

Tablo 5'te görüldüğü gibi atıf sayısı (246 atıf) ve norm. atıf sayısı (6,73) en fazla olan döküman diğer bir ifade ile en etkili döküman, 2015 yılında J.D. Warren, K.C. Moffitt ve P. Byrnes tarafından yazılmış olan "How big data will change accounting" başlıklı makaledir. Bu çalışmanın, yazar performanslarının irdelendiği kısımda görüldüğü gibi, makalenin yazarlarının bu alanda yayınlanmış 1 makaleleri bulunmaktadır. Yazarlar bu alanda yayın yapmış yazarlardan en fazla atıf almış ve norm. atıf sayısı en yüksek olan yazarlarıdır. "Accounting Horizons" dergisinde yayınlanan makalede, video, ses ve metin gibi veri türlerinin erişilebilir hale gelmesinin muhasebe uygulamalarında meydana getireceği değişikliklerden ve gelişmelerden bahsedilmektedir. Makalede, maliyet ve yönetim muhasebesi derslerinde, öğrencilerin, firmanın temel performans göstergelerini değerlendirirken, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış verileri kullanılmalarının, onlara, iş analitiğinin kullanımına ilişkin kavramsal

bir anlayış kazandıracağı belirtilmekte (Warren, Moffitt & Byrnes, 2015), muhasebe eğitiminde aktif öğrenme yöntemlerinin kullanılması teşvik edilmektedir.

En fazla sayıda atıf alan ikinci makale (182 atıf) B. Bui ve B. Porter tarafından 2010 yılında "Accounting Education: An International Journal" da yayınlanmış olan "The expectation-performance gap in accounting education: An exploratory study" başlıklı makaledir. Makalede, muhasebe eğitimi ve iş dünyasının muhasebe eğitiminden beklentileri arasındaki farklılıklar araştırılmıştır. Araştırmanın verileri, Yeni Zellanda'daki bir üniversitedeki öğrenciler, öğretim üyeleri ve o üniversiteden mezun olmuş kişilerin işverenleri ile yarı yapılandırılmış görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda işverenlerin mezunlardan muhasebe ilkeleri ve kavramlarına ilişkin bilgiye sahip olmalarının yanında, takım çalışması, iletişim ve kişilerarası becerisinin de gelişmiş olmasını bekledikleri ortaya konmuştur. Ayrıca büyük ölçekli muhasebe firmalarının daha küçük ölçekli muhasebe firmalarına göre teknik bilgiye daha az önem verirken analitik, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine daha fazla önem verdikleri araştırmanın bulguları arasındadır (Bui & Porter, 2014). Aktif öğrenme yöntemleri, öğrencilerin bilgileri derinlemesine öğrenmesini ve teknik olmayan becerilerinin gelişmesini desteklemektedir. Bu bağlamda, makalede muhasebe eğitiminde aktif öğrenme yöntemlerinin uygulanması desteklenmektedir.

Norm. atıf sayısı en fazla olan (6,31) ikinci döküman ise D. Sledgianow, M. Gomaa ve C. Tan tarafından 2017 yılında Journal of Accounting Education da yayınlanmış olan, "Toward integration of Big Data, technology and information systems competencies into the accounting curriculum" başlıklı makaledir. Makalede büyük verinin ve teknolojinin muhasebe müfredatına entegrasyonunun yolları irdelenmekte ve bunun sağlanmasında kullanılabilecek öğretim yöntemlerine değinilmektedir. Makalede "vaka çalışmaları", aktif öğrenmeyi teşvik eden, öğrencilerin teorik bilgileri pratik sorunlara uygulamalarına ve analitik düşünme becerilerinin gelişmesine katkı sağlayan yöntemler olarak önerilmektedir (Sledgianow, Gomaa & Tan, 2017).

5.3 Alanın Kavramsal Yapısı

Anahtar kelimeler dökümanların içeriğini ifade eden kelimelerdir (Noyons, 1999). Anahtar kelimelerin titiz ve bilinçli bir şekilde seçildiği varsayımı altında, farklı makalelerde aynı anahtar kelimelerin kullanılması makalelerin konularının ilişkili olduğunun ve potansiyel kapsayıcı bir araştırma konusunun varlığının göstergesidir (Schweiggart, 2024). Bu çalışmada, muhasebe eğitimi alanında aktif öğrenme ile ilgili literatürün kavramsal yapısının belirlenmesi amacı ile anahtar kelime analizi (co-occurrence of keywords analysis) yapılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen 252 dökümanda toplam 820 anahtar kelime bulunmaktadır. Anahtar kelime analizi yapılmadan önce, verileri temizlemek amacıyla, anahtar kelimeler tek tek incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda yazım farklılıkları (örneğin "covid-19" ve "COVID-19") veya tekil çoğul kullanım (örneğin "case studies" ve "case study") gibi nedenlerle bazı anahtar kelimelerin birden fazla defa tekrarlandığı görülmüştür. Trecarius dosyası hazırlanarak verilerin temizlenmesi sonucunda, bu alanda yapılmış olan çalışmalarda toplam 759 anahtar kelimenin kullanıldığı tesbit edilmiştir. Bu anahtar kelimeler arasında görülme sayısı en az 3 defa olan 77 anahtar kelime bulunmaktadır. Görülme sıklığı 3'ün üzerinde olan anahtar kelimelerden, kendi başına konu açısından bir anlam ifade etmeyen kelimeler (Kuwait, Malaysia, South Africa) çıkartılmış

ve anahtar kelime analizi 74 anahtar kelime kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tablo 6’da görülme sıklığı en fazla olan 10 anahtar kelime yer almaktadır.

Tablo 6

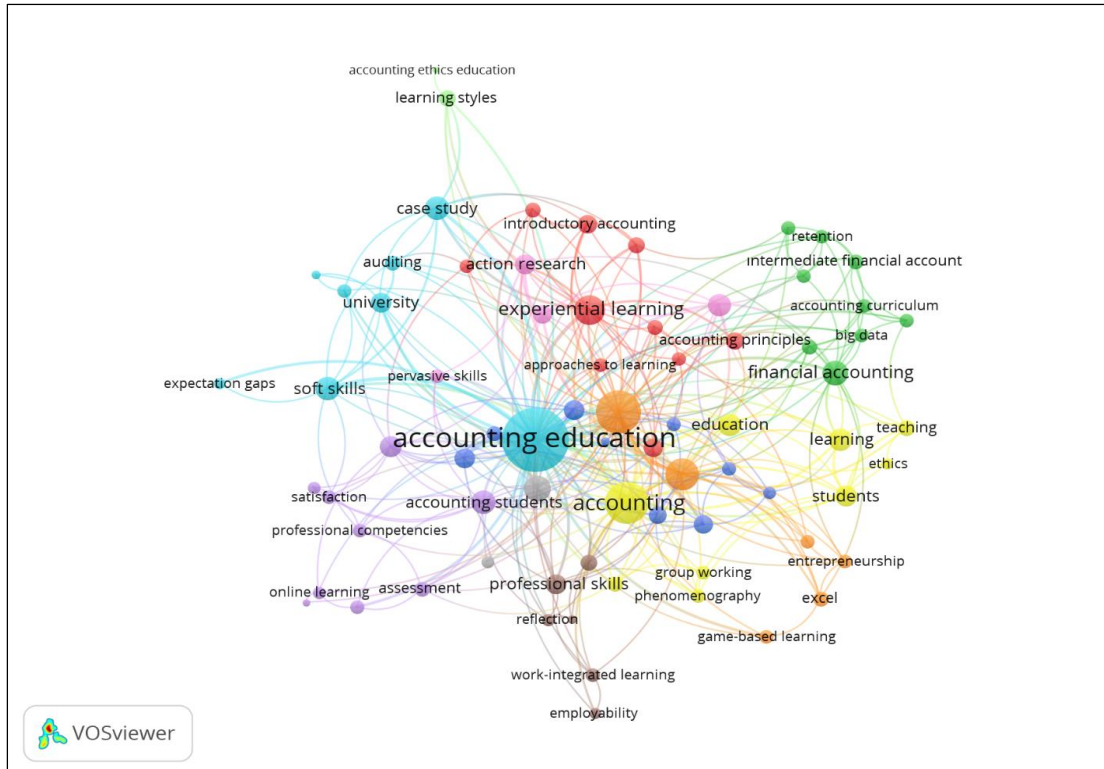
Görülme Sıklığı En Fazla Olan 10 Anahtar Kelime ve Görülme Sıklıkları

Anahtar Kelime	Görülme Sıklığı
Accounting education	89
Accounting	39
Active learning	33
Management accounting	24
Experiential learning	16
Financial accounting	12
Accounting students	12
Higher education	10
Student engagement	9
Soft skills	8

Anahtar kelime analizi sonucunda, anahtar kelimelerin Şekil 1’de görüldüğü gibi 9 küme altında gruplandığı görülmüştür. Şekil 1’deki daireler anahtar kelimeleri ifade etmektedir. Dairelerin büyüklükleri ile görülme sayıları birbirine paraleldir. Dairelerin renkleri ise anahtar kelimelerin hangi kümelerle ait olduğunu göstermektedir. Diğer bir ifade ile aynı renkteki dairelerle gösterilen anahtar kelimeler aynı kümede yer almaktadır. Tablo 6’ da görüldüğü gibi görülme sayısı en fazla olan anahtar kelime “accounting education”dır. “Accounting education” kelimesi Şekil 1’deki en büyük daire ile ifade edilmiştir.

Şekil 1

Görülme Sıklığı Temel Alınarak Oluşturulan Anahtar Kelime Ağ Haritası

Kaynak: VOSviewer

Anahtar kelime analizi sonucunda bu alanda yapılmış olan çalışmaların 9 kümede toplandığı görülmüştür. Herbir kümedeki anahtar kelimeler, bu alanda yapılan çalışmaların odaklandığı konularla ilgili bilgi vermektedir. Tablo 7’de kümelerde görülme sıklığı en fazla olan 3 kelime ve bu kelimelere ilişkin bilgiler yer almaktadır.

Tablo 7

Kümelerden En Fazla Görülen 3 Anahtar Kelime ve Bu Kelimelere İlişkin Bilgiler

Küme no	Küme rengi	En fazla görülen 3 anahtar kelime	Görülme sıklıkları	Ortalama atıf sayısı	Ortalama norm. atıf sayısı	Ortalama yayınlanma yılı
1	Kırmızı	Experiential learning	16	13,38	1,15	2016,94
		Introductory accounting	8	19,25	1,23	2012,00
		Deep learning	7	24,14	2,95	2014,00
2	Yeşil	Financial accounting	12	24,58	0,99	2016,92
		Intermediate financial accounting	4	7,50	0,42	2013,25
		Accounting cycle	4	7,50	0,53	2018,00
3	Koyu mavi	Blended learning	7	15,00	1,76	2019,43
		Student perception	7	16,29	2,10	2019,86
		Student performance	5	3,00	0,18	2020,00
4	Sarı	Accounting	39	14,74	0,97	2017,46
		Education	7	32,86	1,26	2016,29
		Cooperative learning	6	8,17	0,61	2016,50
5	Mor	Accounting students	12	5,92	0,96	2017,50
		Covid-19	6	4,67	1,69	2022,50
		Learning outcomes	5	21,80	0,78	2012,40
6	Açık mavi	Active learning	33	14,39	0,98	2016,88
		Management accounting	24	17,83	0,80	2017,46
		Service-learning	5	4,20	0,23	2018,80
7	Turuncu	Accounting education	89	15,25	1,02	2018,09
		Soft skills	8	19,38	1,23	2019,88
		University	7	14,00	1,21	2018,86
8	Kahverengi	Professional skill	7	7,29	2,45	2022,71
		First accounting course	5	10,00	0,46	2015,20
		Work-integrated learning	3	15,00	1,65	2021,67
9	Pembe	Student engagement	9	6,11	0,43	2020,00
		Action research	6	13,50	0,76	2019,50
		Flipped classroom	6	5,83	0,64	2021,50

Anahtar kelime sayısı en fazla olan küme (10 anahtar kelime), Küme 1’dir. Küme 1, Şekil 1’de kırmızı renkle ifade edilmektedir. Tablo 7’de görüldüğü gibi Küme 1’deki anahtar kelimelerden görülme sıklığı en fazla olanlar “experiential learning”, “introductory accounting” ve “deep learning” anahtar kelimeleridir. Öğrencilerin öğrenmelerine ilişkin yaklaşımlar, derin öğrenme (deep learning) ve yüzeysel öğrenme olarak ikiye ayrılmaktadır (Marton & Saljö, 1976). Yüzeysel öğrenme yaklaşımında, öğrenciler bilgilerin birbiri ile ilişkisini kurmaya değil, ezberlemeye odaklanmakta (Millis, 2010), sınavlarda yeterli performans sergilemeyi hedeflemektedir (Uygun, 2019). Derin öğrenme yaklaşımında ise, öğrenciler, ders içeriğinde anlam aramakta, ders içeriğini kendi kişisel deneyimleri ve fikirleri ile eşleştirmeye çalışarak eleştirel düşünme becerilerini kullanmaktadır (Duff & McKinstry, 2007). Derslerde örnek olayların kullanılması, akran öğrenme stratejilerinin uygulanması ve simülasyonların yapılması, öğrencilerin öğrenme

yaklaşımlarını yüzeysel öğrenme yaklaşımdan, derin öğrenme yaklaşımına evrilmesini sağlamaktadır (Phillips & Graeff, 2014). Deneyimsel öğrenme (experiential learning), deneyim yolu ile gerçekleşen bir öğrenme sürecidir. Sözkonusu deneyim, öğrencinin geçmişte veya şuan yaşadığı deneyimler olabileceği gibi öğreticinin derste uygulayacağı stratejilerle oluşabilir (Kolb, 2014). Aktif öğrenmenin de bir parçası olan bu stratejilere proje tabanlı öğrenme, sınıf içi tartışmalar, grup çalışmaları ve hizmet eğitimi örnek olarak gösterilebilir. Küme 1 kapsamında yer alan çalışmaların derin öğrenme ve deneyimsel öğrenme yaklaşımlarının muhasebe derslerinde, özellikle muhasebeye giriş (introductory accounting) dersinde uygulanmasına odaklanan çalışmalardır.

Şekil 1’de Küme 2, yeşil renkle gösterilmektedir. Tablo 7’de görüldüğü gibi, bu kümede görülme sıklığı en fazla olan anahtar kelimeler “financial accounting”, “intermediate financial accounting” ve “accounting cycle” kelimeleridir. Küme 2’de yer alan çalışmalar muhasebe döngüsünün öğrenilmesinde oyun temelli yaklaşımlar (Bergner & Brooks, 2017), simülasyonlar (Sathe & Yu, 2021) gibi aktif öğrenme yöntemlerinin nasıl kullanılabileceğine ilişkin yapılmış çalışmalardır.

Küme 3 te yer alan anahtar kelimeler, Şekil 1’de koyu mavi renkle gösterilmektedir. Tablo 7’de görüldüğü gibi bu kümede en fazla tekrarlanan anahtar kelimeler “blended learning”, “student perception” ve “student performance” kelimeleridir. Harmanlanmış öğrenme (blended learning), yüzyüze ve çevrimiçi öğrenme çerçevelerinin avantajlı yönlerinin (esneklik, erişilebilirlik ve etkin öğrenme) kullanılabilmesi için birleştirilmesini ifade eden bir öğrenme yaklaşımıdır. Harmanlanmış öğrenme, aktif öğrenme stratejilerinin hem yüzyüze hem de çevrimiçi bağlamda uygulanmasına olanak tanımaktadır (Graham, 2006). Küme 3’te yer alan çalışmalar, öğrencilerin harmanlanmış öğrenmeye karşı algılarını (Sawan vd., 2023; Osgerby, 2013) ve harmanlanmış öğrenme yaklaşımının öğrencilerin performansları üzerindeki etkisine odaklanmış çalışmalardır (Lento, 2018).

Şekil 1’de Küme 4’deki anahtar kelimeler sarı renkle gösterilmiştir. Tablo 7’de de görüleceği gibi bu kümedeki anahtar kelimeler arasından görülme sıklığı en fazla olanlar, “accounting”, “education” ve “cooperative learning” anahtar kelimeleridir. İşbirlikli öğrenme (cooperative learning), küçük öğrenci gruplarının ortak öğrenme hedeflerine ulaşmak ve belirli görevleri tamamlamak için birlikte çalıştığı bir eğitim yaklaşımıdır. Aktif öğrenme yöntemlerinden biri olan bu yaklaşım, öğrencilerin ortak hedefleri yerine getirebilmek için iletişim kurmalarını, tartışmalarını ve işbirliği yapmalarını gerektirmektedir. Küme 4’teki çalışmalar, genel olarak, işbirlikli öğrenme yaklaşımının muhasebe eğitiminde uygulanmasına odaklanmış çalışmalardır.

Küme 5’te (Şekil 1’de mor renkle gösterilen anahtar kelimeleri kapsayan küme) bulunan anahtar kelimelerden görülme sıklığı en fazla olanlar “accounting students”, “covid 19” ve “learning outcomes” anahtar kelimeleridir. Bu kümede yer alan diğer anahtar kelimeler assessment, engagement, online learning, professional competence ve satisfaction kelimeleridir. Küme 5’te yer alan çalışmalar online öğrenme ortamları ve öğrenme çıktıları arasındaki ilişki (Potter & Johnston, 2006), Covid 19 pandemisi süresince ve sonrasında kullanılan online ve uzaktan öğrenme ortamlarına ilişkin öğrencilerin algıları ve memnuniyet düzeylerini (Lux vd., 2023) ölçmek üzere gerçekleştirilmiş çalışmalardır.

Küme 6, Şekil 1’de açık mavi renk ile ifade edilmektedir. Bu kümede toplam 8 anahtar kelime bulunmaktadır. Bu anahtar kelimelerden en sık görülen üç tanesi sırası ile “active learning”, “management accounting” ve “service-learning”’dir. Bu küme kapsamındaki makalelerde aktif öğrenme yöntemlerinin yönetim muhasebesi derslerinde uygulanması (Convery& Swaney, 2012), bir aktif öğrenme stratejisi olan hizmet öğrenmenin muhasebe eğitiminde uygulanması (Zamora, 2012) gibi konulara odaklanmıştır.

Şekil 1’de turuncu rankle ifade edilen Küme 7’de bulunan anahtar kelimelerden en sık görülen ilk üç tanesi sırasıyla “accounting education”, “soft skills” ve “university” kelimeleridir. Bu kümede yer alan çalışmalar muhasebe eğitiminin öğrencilere kazandırması gereken teknik olmayan beceriler (Carvalho & Almeida, 2022), aktif öğrenmenin teknik olmayan beceriler (soft skills) üzerindeki etkisi (Diez-Busto, 2023), teknik olmayan becerilerin artırılmasında aktif öğrenme yöntemlerinin uygulanması (Samkin & Keevy, 2019) gibi konulara odaklanmıştır.

Tablo 7’de görüldüğü gibi, Şekil 1’de kahverengi ile ifade edilen Küme 8’de en fazla tekrarlanan anahtar kelimeler, “professional skill”, “first accounting course” “work-integrated learning” kelimeleridir. Bu kümede yer alan makaleler, muhasebe eğitiminin öğrencilere kazandırması beklenen profesyonel ve teknik becerileri ve hâlihazırda kazandıklarını (Elo ve diğerleri, 2024), işle bütünleşik öğrenme deneyiminin (work-integrated learning) profesyonel yeteneklere etkisini ve muhasebe derslerinde kullanılması (Sidorova, Kopus & Yurasova, 2023) gibi konulara odaklanmıştır.

Şekil 1’de pembe rankle ifade edilen Küme 9’da en sık kullanılan kelimeler “student engagement”, “action research” ve “flipped classroom” kelimeleridir. Bu kümede yer alan çalışmalar, ters-yüz edilmiş sınıfların muhasebe eğitiminde nasıl kullanılabileceğini (Ling, Li & Deni, 2019) ve öğrenci katılımına etkisini eylem araştırmasına dayalı (Crovini, 2024; Van Niekerk & Delport, 2022) olarak inceleyen araştırmaları içermektedir.

6. Sonuç

Muhasebe eğitiminin amacına ulaşması, öğrencilere, mesleğin gerektirdiği bilgi ve becerinin kazandırılmasını ile mümkün olur. Günümüzün üniversite öğrencileri, kendinden önceki kuşaklarla karşılaştırıldığında dijital teknoloji ve cihazlarla çok daha fazla etkileşim halinde olan, daha kısa sürelerle odaklanabilen ve görsel hafızaları daha kuvvetli olan Z kuşağı mensuplarıdır. Dolayısıyla muhasebe eğitiminin amacına ulaşması, Z kuşağının özelliklerinin dikkate alınmasını gerektirmektedir. Öğrencilerin derse aktif bir şekilde katılarak, kendi öğrenme sorumluluğunu üstlenmelerini gerektiren aktif öğrenme yaklaşımı, öğrencilerin derin öğrenmelerini desteklemekte, motivasyonlarını ve derse katılımlarını arttırmaktadır. Bununla birlikte aktif öğrenme uygulamalarının derslere entegre edilmesi, öğrencilerin, iş dünyasının kendilerinden beklediği teknik olmayan becerileri kazanmasını olumlu yönde desteklemektedir.

Muhasebe eğitiminde aktif öğrenme ile ilgili yayınların dağılımı incelendiğinde, özellikle 2000’li yıllardan itibaren yayın sayısında bir artış olduğu görülmektedir. Bu artış, Z jenerasyonunun üniversite öğrencileri olarak yüksek öğretimde rol almalarının ve online öğrenme ortamlarının kullanımının artması nedeniyle aktif öğrenme yöntemlerine olan ilginin de artması ile ilişkilendirilebilir.

Bu alanda yayın yapmış yazarların performansları incelendiğinde, en fazla yayını olan yazarlar arasından Jose L. Arquero'nun, en fazla atıf almış yazarlar arasından ise Paul Brynes, Kevin C. Moffitt ve Donald J. Warren'ın en etkili yazarlar olarak öne çıktığı görülmüştür. Dökümanların performanslarına ilişkin olarak yapılan analizde 2015 yılında J.D. Warren, K.C. Moffitt ve P. Brynes tarafından yazılmış olan "How big data will change accounting" başlıklı makalenin en etkili makale olduğu görülmüştür. Muhasebe eğitiminde aktif öğrenme alanında araştırma yapmak isteyen araştırmacıların, öncelikle en etkili yazarların bu alandaki yayınlarını ve bu alandaki en etkili dökümanı okumaları yerinde olacaktır. Kaynakların performans analizi neticesinde "Accounting Education" dergisinin bu alanda en fazla sayıda makaleyi yayınlamış olan dergi olduğu, ortalama atıf sayısı en yüksek olan derginin British Accounting Review olduğu ve normalleştirilmiş atıf sayısı en yüksek olan derginin de "Education and Training" olduğu görülmüştür. Bu alanda yayın yapmak isteyen araştırmacıların, sözkonusu dergileri makalelerinin yayınlanması için hedef dergi olarak belirlemeleri yerinde olacaktır. Alanın kavramsal yapısının analiz edilmesi sonucunda, bu alanda yayınlanmış olan yayınların 9 küme altında toplandığı, bu kümelerde en fazla tekrarlanan aktif öğrenme yöntemlerine ilişkin anahtar kelimelerin "deneysel öğrenme" (experimental learning), "blended learning" (harmanlanmış öğrenme), "cooperative learning" (işbirlikçi öğrenme), "service-learning" (hizmet öğrenimi), "work-integrated learning" (isle bütünleşik öğrenme) ve flipped classroom (tersyüz edilmiş sınıflar) anahtar kelimeleri olduğu görülmüştür. Ayrıca kümelerde en fazla kullanılan anahtar kelimeler arasında "financial accounting" (finansal muhasebe), "intermediate financial accounting" (ileri finansal muhasebe), "managerial accounting" (yönetim muhasebesi) kelimeleri yer almaktadır.

Tüm bibliyometrik çalışmalarda olduğu gibi, bu çalışmanın da bazı kısıtları bulunmaktadır. Bu çalışmada Scopus veri tabanında yer alan dökümanlar incelenmiştir. Scopus veri tabanının kapsamlı bir içeriği olmasına ve bölgesel literatür kapsamının daha fazla olmasına rağmen (Pranckute, 2021), diğer veri tabanlarında bu alanda yayınlanmış olan dökümanların analize dahil edilmemiş olması çalışmanın kısıtlarından biridir. Çalışmanın bir kısıtı da verileri temizlemek için kullanılan thesaurus dosyalarına ilişkindir. Bu dosyalar son derece titiz bir şekilde hazırlanmış olmasına rağmen, verilerin temizlenmesi manuel bir süreç olduğu için hataların yapılmış olma ihtimali bulunmaktadır. Buna rağmen bu çalışmanın, muhasebe eğitiminde aktif öğrenme konusunda literatürde bulunan eksikliği gidermesi, bu alanda araştırma yapmak isteyen akademisyenlere, muhasebe eğitiminin etkinliğini arttırmak isteyen eğitimciler ve politika yapıcılara rehberlik etmesi umut edilmektedir.

Teknolojinin hızla geliştiği günümüz şartlarında, araştırmacıların, muhasebe eğitiminde aktif öğrenme alanına olan ilgilerinin devam edeceğini düşünmekteyiz. İlerleyen dönemlerde, benzer bir bibliyometrik analiz çalışmasının WoSCC veri tabanındaki dökümanlar dikkate alınarak gerçekleştirilmesi veya hem WoSCC hem de Scopus'taki dökümanları içerecek şekilde genişletilmesi alanın gelişmesine katkı sağlayacaktır. İlerleyen dönemlerde, alanın gelişmesine katkı sağlayacak diğer bir husus da, yapılacak olan çalışmalarda alanın işbirliği yapısının incelenmesidir. Bununla birlikte muhasebe eğitiminde aktif öğrenme ile ilgili araştırma yapmak isteyen araştırmacıların, simülasyonlar, oyun tabanlı öğrenme vb. gibi literatürde henüz üzerinde fazla durulmamış aktif öğrenme yöntemlerinin muhasebe derslerinde uygulanması ve bu yöntemlerin öğrencilerin algılarına, motivasyonlarına ve performanslarına etkisini araştıran

çalışmalara yönelmeleri literatürde yer alan boşlukları dolduracaktır. Ayrıca, ilerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda, harmanlanmış öğrenme, tersyüz edilmiş sınıflar, işbirlikçi öğrenme vb. literatürde öne çıkan aktif öğrenme yöntemlerini, literatürde aktif öğrenme konusunda henüz fazla irdelenmemiş olan maliyet muhasebesi, muhasebe denetimi, banka muhasebesi, şirketler muhasebesi gibi muhasebe alanlarında uygulanmalarına ilişkin olarak yapılacak çalışmalar, literatüre katkı sağlayacaktır.

TEŞEKKÜR

—

FINANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Yasemin Ertan Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Aristovnik, A., Karampelas, K., Umek, L., & Ravšelj, D. (2023). Impact of the COVID-19 pandemic on online learning in higher education: A bibliometric analysis. *Frontiers in Education*, 8, Article 1225834. <https://doi.org/10.3389/feduc.2023.1225834>
- Ayers, L., Gartin, T. L., Lahoda, B. D., Veyon, S. R., Rushford, M., & Neidermeyer, P. E. (2010). Service learning: Bringing the business classroom to life. *American Journal of Business Education*, 3(9), 55-60.
- Barrot, J. S. (2023). Research on education in Southeast Asia (1996–2019): A bibliometric review. *Educational Review*, 75(2), 348-368. <https://doi.org/10.1080/00131911.2021.1907313>
- Bergner, J., & Brooks, M. (2017). The efficacy of using Monopoly to improve undergraduate students' understanding of the accounting cycle. In *Advances in accounting education: Teaching and curriculum innovations* (pp. 33-50). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/S1085-462220170000020003>
- Bonwell, C. C., & Eison, J. A. (1991). *Active learning: Creating excitement in the classroom* (ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1). The George Washington University, School of Education and Human Development. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED336049.pdf>
- Bui, B., & Porter, B. (2014). The expectation-performance gap in accounting education: An exploratory study. In *Personal transferable skills in accounting education* (pp. 22-49). Routledge. <https://doi.org/10.1080/09639280902875556>
- Carvalho, C., & Almeida, A. C. (2022). The adequacy of accounting education in the development of transversal skills needed to meet market demands. *Sustainability*, 14(10), 5755. <https://doi.org/10.3390/su14105755>
- Convery, S. P., & Swaney, A. M. (2012). Analyzing business issues—With Excel: The case of Superior Log Cabins, Inc. *Issues in Accounting Education*, 27(1), 141-156. <https://doi.org/10.2308/iace-50095>
- Cretu, D. M., & Morandau, F. (2024). Bullying and cyberbullying: A bibliometric analysis of three decades of research in education. *Educational Review*, 76(2), 371-404. <https://doi.org/10.1080/00131911.2022.2034749>
- Crovini, C. (2024). How to foster student engagement with technology and the mediating role of the teacher's strategy: Lessons learned in a problem-based learning university. *International Journal of Innovation and Learning*, 35(3), 285-311. <https://doi.org/10.1504/IJIL.2024.137640>
- Desiraju, R., & Gopinath, C. (2001). Encouraging participation in case discussions: A comparison of the MICA and the Harvard case methods. *Journal of Management Education*, 25(4), 394-408. <https://doi.org/10.1177/105256290102500404>
- Diez-Busto, E., Palazuelos, E., San-Martín, P., & del Corte, J. M. (2023). Developing accounting students' professional competencies and satisfaction through learning experiences: Validation of a self-administered questionnaire. *The International Journal of Management Education*, 21(3), 100859. <https://doi.org/10.1016/j.ijme.2023.100859>
- Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285-296. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070>

- Duff, A., & McKinstry, S. (2007). Students' approaches to learning: A literature review. *Issues in Accounting Education*, 22(2), 183-214. <https://doi.org/10.2308/iace.2007.22.2.183>
- Düzenli, H. (2021). A systematic review of educational suggestions on generation Z in the context of distance education. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, 4(4), 896-912. <https://doi.org/10.31681/jetol.1016512>
- Ellegaard, O., & Wallin, J. A. (2015). The bibliometric analysis of scholarly production: How great is the impact? *Scientometrics*, 105, 1809-1831. <https://doi.org/10.1007/s11192-015-1645-z>
- Elo, T., Pätäri, S., Sjögrén, H., & Mättö, M. (2024). Transformation of skills in the accounting field: The expectation – performance gap perceived by accounting students. *Accounting Education*, 33(3), 237-273. <https://doi.org/10.1080/09639284.2023.2191289>
- Freeman, S., Eddy, S. L., McDonough, M., Smith, M. K., Okoroafor, N., Jordt, H., & Wenderoth, M. P. (2014). Active learning increases student performance in science, engineering, and mathematics. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(23), 8410-8415. <https://doi.org/10.1073/pnas.1319030111>
- Ghani, E. K., Ilias, A., Muhammad, K., Rosley, N. A., Mohd Ali, M., & Sukmadilaga, C. (2024). Expectation gap on accounting graduates' skill attributes between accounting educators and employers in Industry 4.0 environment: A Malaysian evidence. *Educational Administration: Theory and Practice*, 30(3), 1-15. <https://doi.org/10.52152/kuey.v30i3.1059>
- Granleese, J. (1996). Devising an assessment schedule for essays. *Accounting Education*, 5(2), 147-158. <https://doi.org/10.1080/09639289600000016>
- Graham, C. R. (2006). Blended learning systems: Definition, current trends, and future directions. In C. J. Bonk & C. R. Graham (Eds.), *Handbook of blended learning: Global perspectives, local designs* (pp. 3-21). Pfeiffer Publishing.
- Inayati, N. L., & Ariona, V. D. (2023). Charting the course of active learning methods research: A comprehensive bibliometric analysis. *Didaktika: Jurnal Kependidikan*, 12(4), 689-704. <https://doi.org/10.58230/27454312.282>
- Johnson, L., Adams Becker, S., Cummins, M., Estrada, V., Freeman, A., & Ludgate, H. (2013). *NMC Horizon Report: 2013 Higher Education Edition*. The New Media Consortium. <https://www.nmc.org/publication/nmc-horizon-report-2013-higher-education-edition/>
- Kamarrudin, H., Talib, O., Kamarudin, N., Ismail, N., & Md Zamin, A. A. (2022). Examining the trend of research on active engagement in science education: Bibliometric analysis. *Journal of Turkish Science Education*, 19(3), 937-957. <https://doi.org/10.36681/tused.2022.157>
- Kayapınar, Ö., & Kayapınar, U. (2023). Sanat pazarlaması ve kültür pazarlaması çalışmalarının bilimsel haritalama yöntemi ile incelenmesi: Bibliometrik analiz (2000-2023). *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25, 469-488. <https://doi.org/10.26468/trakyasobed.1231037>
- Kolb, D. A. (2000). *Facilitator's guide to learning*. Hay/McBer.
- Kolb, D. A. (2014). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. FT Press.
- Kılınç, A. (2007). Probleme dayalı öğrenme. *Kastamonu Education Journal*, 15(2), 561-578.
- Lento, C. (2018). Student usage of assessment-based and self-study online learning resources in introductory accounting. *Issues in Accounting Education*, 33(4), 13-31. <https://doi.org/10.2308/iace-52252>
- Ling, E. W. M., Li, C. Y. Y., & Deni, A. R. M. (2019, November). Promoting student engagement using flipped classroom in large introductory financial accounting class. In *Proceedings of the 2019 3rd International Conference on Education and E-Learning* (pp. 61-66). <https://doi.org/10.1145/3371647.3371658>
- Lowell, V. L., & Morris Jr, J. M. (2019). Multigenerational classrooms in higher education: equity and learning with technology. *The International Journal of Information and Learning Technology*, 36(2), 78-93. <https://doi.org/10.1108/IJILT-06-2018-0068>
- Lux, G., Callimaci, A., Caron, M. A., Fortin, A., & Smaili, N. (2023). COVID-19 and emergency online and distance accounting courses: A student perspective of engagement and satisfaction. *Accounting Education*, 32(2), 115-149. <https://doi.org/10.1080/09639284.2022.2039729>
- Martella, A. M., Yalcilla, J. K., Park, H., Marchand-Martella, N. E., & Martella, R. C. (2021). Investigating the active learning research landscape through a bibliometric analysis of an influential meta-analysis on active learning. *SN Social Sciences*, 1(9), 228. <https://doi.org/10.1007/s43545-021-00235-1>
- Marton, F., & Säljö, R. (1976). On qualitative differences in learning: Outcome as a function of learners' conception of task. *British Journal of Educational Psychology*, 46, 115-127. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8279.1976.tb02304.x>
- Micallef, M., Mifsud, C., Ellul, L., Baldacchino, P. J., & Grima, S. (2023). The skill set required in the accounting workplace: Perspectives of accounting graduates and warrant holders. *International Journal of Economics and Business Administration*, 11(4), 130-145. <https://doi.org/10.35808/ijeba/828>
- Michael, J. (2006). The impact of active learning on students' academic performance. *Advances in Physiology Education*, 30(4), 159-167. <https://doi.org/10.4236/jss.2019.73017>
- Millis, B. (2010). Learning, P. D. *IDEA Paper #47*.
- Mohr, K. A. J., & Mohr, E. S. (2017). Understanding Generation Z students to promote a contemporary learning environment. *Journal on Empowering Teaching Excellence*, 1(1). <https://doi.org/10.15142/T3M05T>
- Moore, M. G. (1993). Theory of transactional distance. In D. Keegan (Ed.), *Theoretical principles of distance education* (pp. 22-38). Routledge.

- Mosca, J. B., Curtis, K. P., & Savoth, P. G. (2019). New approaches to learning for Generation Z. *Journal of Business Diversity*, 19(3). <https://doi.org/10.33423/jbd.v19i3.2214>
- Narin, F., & Hamilton, K. S. (1996). Bibliometric performance measures. *Scientometrics*, 36, 293-310. <https://doi.org/10.1007/BF02129596>
- Noyons, E. (1999). Bibliometric mapping as a science policy and research management tool. *Journal of the American Society for Information Science*, 49, 68-81. <https://hdl.handle.net/1887/38308>
- Noyons, E. C. M., Moed, H. F., & Van Raan, A. F. J. (1999). Integrating research performance analysis and science mapping. *Scientometrics*, 46, 591-604. <https://doi.org/10.1007/BF02459614>
- Osgerby, J. (2013). Students' perceptions of the introduction of a blended learning environment: An exploratory case study. *Accounting Education*, 22(1), 85-99. <https://doi.org/10.1080/09639284.2012.729341>
- Patrick, C. -j, Peach, D., Pocknee, C., Webb, F., Fletcher, M., & Pretto, G. (2009). *The WIL [Work Integrated Learning] report: A national scoping study*. Brisbane: Queensland University of Technology. www.altc.edu.au and www.acen.edu.au
- Phillips, M. E., & Graeff, T. R. (2014). Using an in-class simulation in the first accounting class: Moving from surface to deep learning. *Journal of Education for Business*, 89(5), 241-247. <https://doi.org/10.1080/08832323.2013.863751>
- Potter, B. N., & Johnston, C. G. (2006). The effect of interactive on-line learning systems on student learning outcomes in accounting. *Journal of Accounting Education*, 24(1), 16-34. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2006.04.003>
- Pranckutė, R. (2021). Web of Science (WoS) and Scopus: The titans of bibliographic information in today's academic world. *Publications*, 9(1), 12. <https://doi.org/10.3390/publications9010012>
- Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants part 1. *On the Horizon*, 9(5), 1-6. <https://doi.org/10.1108/10748120110424816>
- Prince, M. (2004). Does active learning work? A review of the research. *Journal of Engineering Education*, 93(3), 223-231. <https://doi.org/10.1002/j.2168-9830.2004.tb00809.x>
- Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics. *Journal of Documentation*, 24, 348-349.
- Rajasekharan Pillai, K., Sankaran, K., Komattil Ramnarayan, & Nandan Prabhu, K. P. (2023). Research in higher education governance: Past performance and an agenda for the future. *Educational Review*, 75(6), 1255-1278. <https://doi.org/10.1080/00131911.2021.1984214>
- Rodríguez-Sabiote, C., Úbeda-Sánchez, Á. M., Álvarez-Rodríguez, J., & Álvarez-Ferrándiz, D. (2020). Active learning in an environment of innovative training and sustainability: Mapping of the conceptual structure of research fronts through a bibliometric analysis. *Sustainability*, 12(19), 8012. <https://doi.org/10.3390/su12198012>
- Roy, S. (2023). Graduate readiness for a professional career in accounting – an investigation of employers' perspectives in Fiji. *Pacific Accounting Review*, 35(2), 314-335. <https://doi.org/10.1108/PAR-06-2021-0087>
- Samkin, G., & Keevy, M. (2019). Using a stakeholder developed case study to develop soft skills. *Meditari Accountancy Research*, 27(6), 862-882. <https://doi.org/10.1108/MEDAR-01-2018-0260>
- Sathe, R., & Yu, W. (2021). Experiential learning in the classroom: An accounting cycle simulation project. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 21(7), 193-210. <https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i7.4496>
- Sawan, N., Al-Hajaya, K., Salem, R. I. A., & Alshhadat, M. (2023). Pre-COVID-19 student perceptions on blended learning and flipped classroom in accountancy: A case study from two emerging UK HEIs. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 16(2), 597-609. <https://doi.org/10.1108/JARHE-01-2023-0002>
- Schweiggart, N. (2024). Mapping the role of animal welfare in tourism: Examining discourses in tourism research and beyond using a bibliometric co-occurrence analysis of author keywords. *Journal of Ecotourism*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/14724049.2024.2319221>
- Segura-Robles, A., Parra-González, M. E., & Gallardo-Vigil, M. Á. (2020). Bibliometric and collaborative network analysis on active methodologies in education. *Journal of New Approaches in Educational Research*, 9(2), 259-274. <https://doi.org/10.7821/naer.2020.7.575>
- Serçemeli, M. (2016). Muhasebe eğitiminde yeni bir yaklaşım önerisi: Ters yüz edilmiş sınıflar. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (69), 115-126. <https://doi.org/10.25095/mufad.396664>
- Sledgianowski, D., Gomaa, M., & Tan, C. (2017). Toward integration of Big Data, technology and information systems competencies into the accounting curriculum. *Journal of Accounting Education*, 38, 81-93. <https://doi.org/10.1016/j.jaccedu.2016.12.008>
- Sidorova, M., Kopus, T., & Yurasova, I. (2023). Digital transformation for teaching management accounting: Training with a simulation in an authentic professional environment. *Accounting Education*, 1-28. <https://doi.org/10.1080/09639284.2023.2255980>
- Simon, M. A. (1995). Reconstructing mathematics pedagogy from a constructivist perspective. *Journal for Research in Mathematics Education*, 26(2), 114-145. <https://doi.org/10.2307/749205>
- The International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2021). *The global state of democracy: Building resilience in a pandemic era*. International Institute for Democracy and Electoral Assistance.
- The K-20 Active Learning Landscape. (2017). *eClassroom News*. <http://www.ecampusnews.com/pdfs/k-20-active-learning-landscape>
- Türk Dil Kurumu. (2023). Güncel Türkçe Sözlük. Türk Dil Kurumu. <https://sozluk.gov.tr/>

- Uygun, M. A. (2019). Piyano dersindeki öğrenme yaklaşımı düzeyleri ile akademik başarı düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(2), 1087-1110. https://doi.org/10.9761/jasss_721
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. *Scientometrics*, 84(2), 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2023). *VOSviewer manual*. https://www.vosviewer.com/documentation/Manual_VOSviewer_1.6.19.pdf
- Van Niekerk, M., & Delport, M. (2022). Evolving flipped classroom design in a cost/management accounting module in a rural South African context. *Accounting Education*, 31(5), 567-595. <https://doi.org/10.1080/09639284.2022.2029748>
- Walters, B., Potetz, J., & Fedesco, H. N. (2017). Simulations in the classroom: An innovative active learning experience. *Clinical Simulation in Nursing*, 13(12), 609-615. <https://doi.org/10.1016/j.ecns.2017.07.009>
- Warren, J. D., Moffitt, K. C., & Byrnes, P. (2015). How big data will change accounting. *Accounting Horizons*, 29(2), 397-407. <https://doi.org/10.2308/acch-51069>
- Zaif, F., & Ayanoğlu, Y. (2007). Muhasebe eğitiminde kalitenin artırılmasında ders programlarının önemi: Türkiye'de bir inceleme. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 115-136.
- Zamora, V. L. (2012). Using a social enterprise service-learning strategy in an introductory management accounting course. *Issues in Accounting Education*, 27(1), 187-226. <https://doi.org/10.2308/iace-50102>
- Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472. <https://doi.org/10.1177/1094428114562629>

Extended Abstract

The purpose of this study is to conduct a bibliometric analysis of publications on active learning in accounting education in the Scopus database, to identify leading authors, sources and documents in the field, and to reveal its conceptual structure. Today, the majority of university students belong to Generation Z. Defined in the literature as "digital natives", Generation Z is the first generation to grow up with digital technologies and consider digital devices and technology as an integral part of their lives. Having grown up in a very different digital and technological environment than previous generations, Generation Z is different in many ways, including how they learn and process information. The traditional structure of accounting education, which focuses on the transfer of information by instructors rather than the active participation of students, is inadequate in developing both technical and non-technical skills, given the characteristics of Generation Z. Active Learning approach facilitates the learning of Generation Z students and ensures in-depth learning, while contributing to the acquisition of the non-technical skills expected upon graduation. Active learning can be defined as a combination of teaching approaches and technologies that support student-centred learning and encourage students to participate in the learning process. Compared to traditional approaches, this approach increases student success, class participation and motivation, develops critical thinking and problem-solving skills, and ensures deeper and longer-lasting learning. While there are bibliometric analysis studies on active learning in the literature, no study has been found that conducts a bibliometric analysis of studies on active learning in accounting education. This study is expected to fill the gap in the literature, guide educators in practice, and indicate to academics the deficiencies in the literature on active learning in accounting education.

The bibliometric analysis method was used in this study. The data for the research were obtained from the Scopus database as of 05/06/2024. The documents included in the research were obtained by searching the Scopus database using the keywords "active learning" in the search option "all fields" and "accounting" in the search option "author keywords". The Boolean operator 'AND' was used and 387 documents were found as a result of the search. 252 of these documents contain studies in the field of business, management and accounting, and these documents were examined in our research. Performance analysis and science mapping, which are applications of bibliometric analysis, were carried out in the study. Bibliometric analyses were carried out using Vosviewer Version 1.6.20. As a result of the performance analysis, Jose L. Arquero was identified as the most productive author and Paul Byrnes, Kevin C. Moffitt and Donald J. Warren were identified as the most influential authors. The article "How big data will change accounting" written by J.D. Warren, K.C. Moffitt and P. Byrnes in 2015 was identified as the most influential article, and the journal "Accounting Education" was identified as the journal that published the most articles in this field. Researchers interested in conducting research in this field would benefit from reading articles written by influential authors and the most influential article entitled "How big data will change accounting". As a result of the analysis of the conceptual structure of the field, it was found that the publications in this field were grouped into 9 clusters. Among the most recurrent keywords related to active learning methods in these clusters were 'experiential learning', 'blended learning', 'cooperative learning', 'service-learning', 'work-integrated learning' and 'flipped classroom'. In addition, the most frequently used keywords in the clusters were 'financial accounting', 'intermediate financial accounting' and 'managerial accounting'.

Given the rapidly developing conditions of today's technology, we believe that researchers' interest in active learning in accounting education will continue. In the future, conducting a similar bibliometric analysis study considering documents in the WoSCC database or extending it to include documents in both WoSCC and Scopus will contribute to the development of the field. Another issue that will contribute to the development of the field in the future is to explore the collaborative structure of the field in future studies. In addition, researchers who are interested in conducting research on active learning in accounting education should focus on the application of active learning methods, such as simulations and game-based learning, which have not been extensively studied in the literature, in accounting courses and the impact of these methods on students' perceptions, motivations and performance to fill the gaps in the literature. In addition, future studies should focus on the application of prominent active learning methods in the literature, such as blended learning, flipped classrooms, and cooperative learning, in accounting fields that have not been extensively studied in the literature, such as cost accounting, auditing, bank accounting, and corporate accounting.

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1618650>

Viktimoloji (Mağdurbilim) ve Yönetişim İlişkisi: Yaşlı Bireyler Üzerine Nitel Bir Çalışma

Zeynep Şentürk Dızman*

Öz

Modern dünyada yaşanan teknolojik gelişmeler, sağlık alanındaki ilerlemeler, insan ömrünün uzamasına ve dünya genelinde nüfusun yaşlanma hızının artmasına neden olmaktadır. Yaşlanan nüfusun artmasına paralel olarak yaşlılara yönelik suç olaylarında da artışın meydana geldiği bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı; suç olaylarında mağdur olan yaşlı bireyleri gazete haberleri üzerinden incelemek ve yönetim modeli kapsamında suç önleme konusunda öneriler ortaya koymaktır. Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Araştırmanın verileri doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. 01.01.2015-31.12.2024 tarihleri arasında yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç haberlerini içeren Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Milliyet gazeteleri araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Toplam 4 gazetenin arşivine gazetelerin web sitelerinden ulaşılmıştır. Araştırmaya, konuya ilişkin toplam 82 haber dahil edilmiştir. Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Sonuç olarak bu çalışmada, yaşlı kadınların daha fazla suç mağduru oldukları, en çok ateşli silah ile cinayet işlendiği ve failin çoğunlukla yaşlı bireylerin aile üyelerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, yaşlıların en çok ekonomik nedenlerden dolayı suç mağduru oldukları ve suç olaylarının en fazla İstanbul ilinde yaşandığı saptanmıştır. Araştırma sonucunda ise yönetim modeli kapsamında çözüm önerileri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşlı, Mağdur, Suç, Yönetişim Modeli, Haber

Cite this article: Şentürk Dızman, Z. (2025). Viktimoloji (Mağdurbilim) ve yönetim ilişkisi: Yaşlı bireyler üzerine nitel bir çalışma. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 136-152. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1618650>

* Dr. Zeynep Şentürk Dızman

E-posta: drzeynepsenturk@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8558-3169>

Article Information

Received 13 January 2025; Revised: 24 March 2025; Accepted 11 April 2025; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Victimology and Governance Relationship: A Qualitative Study on Elderly Individuals

Abstract

Technological developments and advancements in the field of health in the modern world are causing an extension of human life and an increase in the aging rate of the population worldwide. It is known that, in parallel with the increase in the aging population, there has also been an increase in crimes against the elderly. This study aims to examine the criminal incidents in which elderly individuals are victimized, using newspaper reports, and to identify potential crime prevention strategies within the framework of the governance model. In the study, the case study design from qualitative research methods was preferred. The data for the research were collected using the document review technique. Between the years 01.01.2015-31.12.2024, the newspapers Hürriyet, Sabah, Sözcü, and Milliyet, which contain crime news involving elderly individuals as victims, constitute the data source of the research. A total of 4 newspapers' archives were accessed from the newspapers' websites. A total of 82 news articles related to the subject were included in the research. The obtained data were examined using the content analysis method. The results indicate that women were more frequently victims of crime, with most murders committed by shooting, and the perpetrators were often family members of elderly individuals. Additionally, it was found that the elderly were primarily victimized for economic reasons, with the highest number of incidents occurring in İstanbul. The study concludes with solution recommendations within the governance model.

Keywords: Elderly, Victim, Crime, Governance Model, News.

1. Giriş

Evrensel bir süreç olarak yaşlanma, biyolojik olarak döllenmeden başlayıp yaşamın sona erdiği ana kadar devam eden bir süreç olarak tanımlanabilir. Tüm canlılar doğar, büyür ve yaşlanırlar. Bu süreçler içinde insanlar bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık dönemlerinden geçmektedir. Yaşlanma aynı zamanda bio-psiko-sosyal bir değişim sürecidir. Kişinin geçmiş yaşam deneyimleri, psiko-sosyal özellikleri, içinde yaşadığı çevre koşulları ve sağlık durumu yaşlanma sürecinin seyri ile doğrudan ilişkilidir (Kurt, 2019, ss. 293-294).

Yaşlılığın başlangıç dönemine ilişkin çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bromley (1966, ss. 21-22) yaşlılık dönemini; işten emeklilik öncesi dönem (65 yaşına kadar), emeklilik (65 yaşından itibaren), yaşlılık (70 yaşından itibaren) ve ileri yaşlılık (110 yaşına kadar) olarak tanımlamıştır. Başka bir tanıma göre ise yaşlılığın 3 evreye ayrıldığı; erkekler için (60-79 yaş), kadınlar için (65-79 yaş) ve ileri yaş (80 yaş üstü) olduğu belirtilmektedir (Dziechciaz & Filip, 2014, s. 836).

Sağlık ve teknoloji alanındaki gelişmelerle birlikte insan ömrü uzamakta ve nüfus yaşlanmaktadır. 1950-2050 yılları arasında dünya nüfusunun 4 kat artması beklenmektedir, ancak bu oranın yaşlı nüfusta 10 kat artacağı tahmin edilmektedir (Samancı-Tekin & Kara, 2018, s. 222). Gelişmekte olan ülkelerin yaşlı nüfusu, gelişmiş ülkelere göre çok daha hızlı artmaktadır. Önümüzdeki yıllarda Afrika'da, 60 yaş üzeri nüfusun 2017 ile 2050 yılları arasında, 3 kattan fazla artması beklenmekte ve yaşlı birey sayısının 69 milyondan 226 milyona yükseleceği bildirilmektedir. 80 yaş ve üzeri kişilerin sayısının ise 2017-2050 yılları arasında 3 kattan fazla artarak 137 milyondan 425 milyona ulaşacağı öngörülmektedir. Latin Amerika ve Karayipler'de, yaşlı nüfusun 2017-2050 yılları arasında 2 kat artarak 76 milyondan 198 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir. Asya'da da yaşlı birey sayısında 2 kat artış yaşanması beklenmekte ve 60 yaş üzeri

nüfusun 2017'de 549 milyondan 2050'de yaklaşık 1,3 milyara çıkması öngörülmektedir (United Nations [UN], 2017).

Dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'de de nüfus yaşlanma eğilimindedir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre, ülkemizde yaşlı nüfus, 2019'da 7 milyon 550 bin 727 iken, 2024'te 9 milyon 112 bin 908'e ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranı ise 2019'da %9,1 iken, 2024'te %10,6'ya yükselmiştir. Yapılan nüfus tahminleri de yaşlı nüfus artışının hızla artacağını öngörmektedir. Nüfus projeksiyonlarına göre yaşlı nüfus oranının 2030'da %12,9, 2040'ta %16,3, 2060'ta %22,6 ve 2080'de %25,6 olacağı tahmin edilmektedir (TÜİK, 2024).

Gerontologlar, nüfusla ilgili araştırmalarda yaşlanmayı üç farklı kategori içerisinde ele almaktadır. Bunlar; demografik yaşlanma, tavan yaşlanma ve taban yaşlanmasıdır. Nüfus içinde yaşlı sayısının artması demografik yaşlanma olarak bilinir. Bu durumun iki nedeni vardır. Birincisi, yaşam süresinin artması, ikincisi ise doğurganlığın azalmasıdır. Nüfus piramidinde tavan yaşlanma, toplumda yaşlı oranının artmasıdır. Toplumda genç oranının azalması ise, nüfus piramidinde taban yaşlanması olarak belirtilmektedir (Danışoğlu, 1988, ss. 8-10).

Günümüz toplumlarında genel nüfus tabanındaki artış azalırken, tavanındaki artış yükselmektedir (Kurt, 2019, s. 297). Bu demografik değişim toplumsal açıdan pek çok sorunun yaşlılar kapsamında tekrar ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda günümüz toplumları endişe, belirsizlik, risk ve güvensizlik ile ilişkilendirilen suç ve yaşlılık arasındaki ilişkiyi önemli bir gündem maddesi haline getirmeye başlamıştır (Yazgan & Kurtkapan, 2020, s. 374).

Suç, hukuk kurallarının toplum açısından tehlikeli görerek yasakladığı ve cezai yaptırıma bağladığı davranışlar şeklinde tanımlanmaktadır (Ayhan & Çubukçu, 2007, s. 31). Sosyolojik olarak suç ise, toplumda mevcut olan normlardan sapma halidir (Fırat, 2015, s. 197). Sapkın davranışlar toplumun örf, adet ve hukuk kurallarına uymayan davranışları ifade etmektedir. Bu durumda sapma kavramı norm ihlaline aykırı davranışlar için uygulanırken, suç sadece yasalarda belirlenmiş olan davranışlara uygulanmaktadır. Suç ve sapkınlık toplumdan topluma farklılık göstermektedir. Bu durum toplumların hukuk, ahlak ve yönetim şekli kapsamında farklı olmasından kaynaklanır. Bu nedenle birçok toplumda suç ve sapma davranışı içerik ve sonuçlarına göre yeniden tanımlanabilmektedir (İçli, 2021, s. 25).

Viktimoloji ise, Latince "victima" ve Yunanca "logos" kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Victima iki anlama sahiptir. Birincisi; tanrıya dinsel bir törenle sunulan canlıdır. İkincisi ise, suç mağduru, yani bir kişinin eylemi sonucunda zarar görmüş kişi anlamına gelmektedir. Kısacası, viktimoloji mağduru inceleyen bilim dalıdır (Sokullu-Akinci & Dursun, 2016, ss. 3-4). Viktimolojinin amaçları ise suç eylemlerinde, fail ve mağdur arasındaki ilişkiyi incelemek, mağdur olma şeklini araştırmak, suçun önlenmesinde potansiyel mağdurları bilgilendirmek, mağdur eğiliminin ortadan kaldırılmasını ya da azaltılmasını sağlamak ve mağdur oranlarını ortaya koymaktır (Polat, 2022, s. 13).

Mağduriyetin daha iyi anlaşılabilmesi için kriminologlar çeşitli mağdur tipleri ve mağdur tipolojileri geliştirmişlerdir. Bu bağlamda Von Hentig mağdurları 13 kategoride değerlendirmiştir: 1. Çocuklar: Çocuklar fiziksel açıdan daha zayıf ve daha az zihinsel yeteneklere sahip olduklarından daha fazla suça maruz kalırlar 2. Kadınlar: Kadınlar fiziksel olarak erkeklerden daha zayıf oldukları için erkeklere nazaran daha fazla suça maruz kalırlar 3. Akıl hastaları ve engelliler: Bu potansiyel mağdurlar, zihinsel veya fiziksel yetersizliklerinden

dolayı çocuk ve yaşlılarla aynı tip mağduriyetleri yaşayabilmektedir 4. Göçmenler: Başka bir kültüre adapte olamayan göçmenler, göç ettikleri bölgelerde suça maruz kalabilirler 5. Azınlıklar: Azınlıklar, önyargı nedeniyle suça ve şiddete maruz kalabilirler 6. Saf normaller: Pratik zekası sınırlı ve hemen kandırılabilen kişiler suç kurbanı olabilirler 7. Depresyonda olanlar: Bu kişilerin kolayca manipüle edilmesi, onların suç mağduru olmalarına neden olabilir 8. Aç gözlüler: Bu bireyler ulaşmak istedikleri şeyleri elde etmek için kendilerini kasıtlı olarak tehlikeli durumlara sokabilirler 9. Zevk ve keyif düşkünleri: Herkesle ilişki kuran, herkesle her şeyi yaşayan kişiler tehlikelere de açık olmaktadır 10. Yalnız ve kalbi kırıklar: Yastakiler, yalnız veya kalbi kırılmış kişiler daha kolay suç mağduru olabilirler 11. Eziyetçiler: Suça meyilli, eziyetçi kişilerle temas halinde olanların suça maruz kalma olasılıkları yüksektir 12. Mücadeleciler: Bu kapsamda şantaj, haraç ve dolandırıcılık mağdurlarına atıfta bulunulmuştur. Bu kişiler sonuçları ne olursa olsun suçlulara cezalarını kendileri vermek isterler 13. Yaşlılar: Yaşlılar fiziksel olarak daha zayıf ve zihinsel olarak yeterliliği azalmış kişilerdir. Bu sebeple başkasının bakımına muhtaç olabilmektedirler. Bu durum onların pek çok olayda suç mağduru olmalarına neden olabilir (Polat, 2022, ss. 17-18).

Suç ve yaşlılık arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda, yaşlıların genellikle mağduriyet ile ilişkilendirildiği görülmektedir (Kharicha vd., 2007; Sauvageau & Geberth, 2009; Moore, 2010; Clarke vd., 2016; Brown & Gordon, 2019). Yaşlıların suç mağduru olmasında bazı risk faktörleri bulunmaktadır. Bu minvalde yaşlı bakımevindeki kurumsal sorunlar, yaşlı bireyin bakıma muhtaç olması, yaşlıya suç davranışı gösteren kişide ekonomik bağımlılık, ailede suç öyküsü ve psikolojik sorunlar gibi çeşitli risk faktörlerinden bahsedilebilir (Berk, 2014, ss. 492-493). Bunun yanında bazı zihinsel ve fiziksel yetilerini kaybeden yaşlıların, evlenmemiş ya da eşini kaybetmiş yaşlı kadınların ve engelli yaşlıların mağduriyet açısından daha fazla risk altında oldukları belirtilmektedir (Kalinkara, 2011, ss. 135-150).

Yaşlı mağduriyetini diğer mağduriyetlerden ayıran en önemli özellik, gizli kalması olasılığının daha yüksek olmasıdır (James & Graycar, 2002, s. 239). Bunun nedeni yaşlılara yönelik suç davranışının özellikle aile üyeleri tarafından gerçekleşmesidir. Ayrıca yaşlıların sosyal çevrelerinin az olduğu düşünüldüğünde, şikayetlerini iletecek kimse bulamamaları da muhtemeldir. Örneğin, ABD’de yaşlı nüfusun %5’inin suça maruz kaldığı belirtilmektedir. Kimi araştırmacılar ise bu oranının %10 olduğunu iddia etmektedir. Bilinen sayılar tüm nüfusun %4’ünün mağdur yaşlılar olduğunu ortaya koymakla birlikte, gerçek sayının yaklaşık 2,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir (Doerner & Lab, 1995, s. 173).

Suç önleme bağlamında ise sosyal politikalar, toplumların gelişmişlik düzeyini belirleyen ve etkileyen önemli faktörlerden biridir. Gelişmiş ülkelerde, suçun önlemesine ilişkin sosyal politikalar geliştirilirken sosyoloji, hukuk, psikoloji, ekonomi, eğitim ve yönetim bilimi gibi pek çok disiplinden yararlanılmaktadır. Bu politikaların temel amacı, suç eylemi oluşmadan önlemek ve bireylerin toplumda güvenli bir şekilde yaşamalarını sağlamaktır. Ancak suç olaylarının sadece kolluk müdahalesiyle önlenmesi imkânı bulunmamaktadır. Suçun önlenmesi için kurumların, sivil toplum örgütlerinin ve vatandaşların birlikte çalışması gerekmektedir (Doğan & Sevinç, 2011, s. 28).

Suç önleme çalışmalarının en önemli özelliği, bastırıcı önlemler yerine suçun meydana gelmesine neden olan tüm unsurların kapsamlı bir şekilde incelenmesidir. Bu sayede suçun

yaşanmaması için alınabilecek tedbirler tespit edilmektedir. Suç önlemenin pek çok faydası olmakla birlikte literatürde en çok sıralananlar şunlardır; ceza infaz sisteminin iş yükünü azaltması, suç işlenmesinden doğan ekonomik giderleri azaltması ve suç oluşumunu önlemesi sayesinde asayiş ve huzurun artmasıdır (Kurtoğlu & Akıncı, 2024, s. 185).

Ülkemizde suçla mücadele, merkezi yönetime bağlı olan Emniyet Teşkilatı tarafından yürütülmektedir. Ancak Emniyet Teşkilatı'nın son yıllarda hızla yaygınlaşan suç olaylarına karşı tek başına mücadele etmesi, suçluların yakalanmasından başka bir çözüm yolu üretmemektedir (Doğan & Sevinç, 2011, s. 28). Kolluğun temel amacı, kamu düzenini korumak olarak belirlenmiş olsa da, güvenlik, huzur ve genel ahlakın korunması sadece kolluk kuvvetleri ile sağlanamayacak kadar çok boyutlu bir süreçtir. Bu çerçevede ilgili diğer paydaşların görevlerini yerine getirmeleri kamu düzeninin sağlanmasında önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu süreçte sadece kamu kurumları değil diğer tüm paydaşların birlikte hareket ettiği bir çalışma sistemine ihtiyaç vardır (Kurtoğlu & Akıncı, 2024, s. 190). İşte bu noktada karşımıza yönetim modeli çıkmaktadır.

Birden fazla aktörlü yönetim şekli olarak tanımlanan yönetim; yerel yönetimler, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı aktörler arasındaki iş birliğini öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda yönetim modeli, tek bir güç yerine karşılıklı etkileşime dayanan ve merkezi yönetimle yerel yönetim arasında hiyerarşinin mevcut olmadığı iş birliğini gerektirmektedir (Kesgin, 2007, s. 211). Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yönetimi şu şekilde tanımlamıştır: "Yönetişim, bir ülkenin işlerini her düzeyde yönetmek için ekonomik, politik ve idari otoritenin kullanılmasıdır" (UNDP, 1997, s. 2). Gerry Stoker, yönetime yönelik 5 önemli unsur belirtmiştir; 1. Yönetişim bir paydaşlar birliğine işaret etmektedir. Bu paydaşlar birliği yönetimden kaynaklanmakta ancak onun da ötesinde bir yere sahiptir 2. Yönetişim ekonomik ve sosyal problemlerin çözüme kavuşması için gerekli olan sorumlulukların ve sınırların bulanıklığına işaret eder 3. Yönetişim birlikte hareket eden kurumlar arasındaki görev dağılımına işaret eder 4. Yönetişim paydaşların kendi kendini yöneten ağlarına ilişkindir 5. Yönetişim hükümet otoritesinden bağımsız bazı şeyleri yapabilme gücüne sahiptir (1998, s. 18).

Kısacası yönetim; kamu yönetimi dışında çeşitli aktörlerin mevcut olduğu, kararların beraber alındığı, heterarşinin ön planda olduğu bir yönetim anlayışıdır. Yönetişim; hesap verebilirlik, şeffaflık, katılımcılık, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkinlik, eşitlik ve stratejik vizyon ilkelerine sahiptir (Durgun & Aydın, 2019, s. 355). Bu bağlamda hesap verebilirlik, bir kişinin yetki ve sorumluluklarını kullanırken ilgili kişilere karşı cevap verebilmesi ve talepler doğrultusunda hareket etmesi durumudur. Şeffaflık ise, alınan kararlara ilişkin ilgili kişilere bilgi verilmesi anlamına gelmektedir. Katılımcılık, bireylerin gerek doğrudan gerekse aracı kurumlar aracılığıyla karar alma süreçlerine katılımlarını ifade etmektedir. Cevap verebilirlik, bireylerin yönetimde veya hükümette bulunanlar tarafından dinleneceklerini bilmeleri anlamına gelmektedir. Hukukun üstünlüğü ise, kurumların yasal çerçeveler kapsamında görevlerini yerine getirmelerini ve kişilerin de kanunların kendilerine de uygulanabileceğini kabul etmelerini öngörmektedir. Etkinlik, kurumlara tanzim edilen kaynakların verimli bir şekilde kullanılarak toplumun gereksinimlerinin karşılanması anlamına gelmektedir. Eşitlik, yönetimin tüm faaliyetlerinde paydaşlara ve vatandaşlara eşit şekilde davranması eşitlik ilkesinin bir gereğidir. Son olarak stratejik vizyon, kamu yönetiminde yöneticilerin yönetim konusunda etkin bir vizyona sahip olmaları ve gelişmeye yönelik önemli unsurları tespit ederek bunları sağlamaları anlamına gelmektedir (Özer, 2006, ss. 79-80).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu, yaşlıların yaşadığı sağlık, yalnızlık ve yoksulluk sorunlarına ilişkin olarak yaptıkları çalışmalarla önemli bir veri birikimine sahip olmalarına karşın suç mağduru yaşlı bireylere yönelik hemen hiçbir veri oluşturmamışlardır. Bu da konuyla ilgili mevcut durumun Türkiye genelinde yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Dolayısıyla ülke geneline yönelik verilerin bulunmaması, konunun boyutunun bilinmemesine sebep olmakta, suç mağduru yaşlıların görünür hale gelmesini ve soruna yönelik çözüm önerileri sunulmasını güçleştirmektedir. Bu durumda yazılı basınının en önemli araçlarından biri olan gazeteler ön plana çıkmaktadır. Haber ve veri kaynağı olan gazeteler, toplumun aynı konulardan haberdar olmasına ve ülke sorunlarına yönelik benzer duygu ve düşüncelerin paylaşılmasına olanak tanımaktadır (Nalçinkaya, 2022, s. 1733). Bu noktada gazetelerin, toplumsal düzeni tehdit eden bir fiil olan suç olaylarına ilişkin bir veri kaynağı olması ve toplumu suç konusunda bilgilendirmesi son derece önem arz etmektedir.

Ülkemizde yaşlı mağduriyetine ilişkin ampirik sınırlılıklar içinde yapılan çalışma ve araştırmalar çoğunlukla sağlık bilimleri alanında yapılmıştır (Akdemir vd., 2008; Lök, 2015; Erden & Boz, 2018; İşler, 2021; Akış vd., 2024). Ancak yaşlılık ve mağduriyet ilişkisinin disiplinler arası çalışmalarla ele alınması gerekmektedir. Bu noktada sosyolojik çalışmalarla yaşlılık, yaşlıların mağdur olma nedenleri ve sonuçlarının incelenmesi ve bu çalışmalardan yola çıkarak, yerel yönetimler alanında yaşlı mağduriyetinin önlenmesine yönelik çalışmaların yapılması ve iletişim bilimlerinin önemli unsurlarından biri olan kitle iletişim araçlarının bilgi edinme etkinliğinin kullanılması önem arz etmektedir. Bu çalışmanın amacı gazetelerin web sitelerinde yayınlanmış haberleri analiz ederek, yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç olaylarını incelemek ve yönetim modeli kapsamında suç önleme konusunda öneriler ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemler oluşturulmuştur.

Yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç haberlerinde;

- Mağdurun cinsiyetine,
- Suçun türüne,
- Mağdur-fail yakınlık düzeyine,
- Suçun nedenine,
- Suçun uygulanma şekline,
- Suçun yaşandığı illere göre dağılımı nasıldır?

2. Yöntem

2.1 Araştırmanın Deseni

Çalışmada, nitel araştırma desenlerinden durum çalışması tercih edilmiştir. Durum çalışması, belirli bir sınırlı sistemin derinlemesine incelenmesini içeren, sistematik olarak sistemin nasıl işlediği hakkında bilgi elde etmek için birden fazla veri toplama biçimi kullanan metodolojik bir yaklaşımdır (Chmiliar, 2010, s. 582). Mevcut çalışmanın temel amacı, yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç olaylarını gazete haberleri üzerinden incelemek ve yönetim modeli kapsamında suç önleme konusunda öneriler ortaya koymaktır. Bunun içinde çalışmada yaşlı bireylerin

mağdur olduğu suç haberlerinde; mağdurun cinsiyeti, suçun türü, mağdur-fail yakınlık düzeyi, suçun nedeni, uygulanma şekli ve yaşandığı iller incelenmiştir. İnceleme sonucunda da veriler ortaya konulmuştur. Tüm bunlar doğrultusunda bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseni tercih edilmiştir.

2.2 Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkiye'deki ulusal gazeteler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem seçiminde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme kullanılmıştır. Ölçüt örnekleme; araştırmacı tarafından önceden belirlenen bir ya da bir dizi ölçütü karşılayan durumların çalışılması olarak belirtilmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 112). Bu bağlamda araştırmanın ölçütleri şu şekildedir:

- Araştırmaya dahil edilecek haberlerin en yüksek baskı sayısına sahip gazetelerden olması,
- Çevrimiçi gazete arşivine sahip olması,
- Haberlerin 01.01.2015-31.12.2024 tarihleri arasında olması.

Araştırmanın örneklemini belirlenen ölçütler çerçevesinde, 01.01.2015-31.12.2024 tarihleri arasında Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Milliyet gazetelerinin web sitelerinden ulaşılan toplam 82 haber oluşturmaktadır.

2.3 Verilerin Toplanması

Araştırmanın verileri doküman incelemesi tekniği ile toplanmıştır. Doküman incelemesi, yazılı herhangi bir materyalin incelenmesi yöntemiyle veri toplanmasını ifade etmektedir (Güler vd., 2015, s. 44). 01.01.2015-31.12.2024 tarihleri arasında yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç haberlerini içeren Hürriyet, Sabah, Sözcü ve Milliyet gazeteleri araştırmanın veri kaynağını oluşturmaktadır. Toplam 4 gazetenin arşivine gazetelerin web sitelerinden ulaşıldıktan sonra "cinayet, yaralama, yaşlı, mağdur" anahtar kelimeleri ile haberler taranmıştır. Araştırma sonucunda çıkan haberlerin tümü incelenmiştir. Tarama sonucunda Hürriyet gazetesinde 47, Sabah gazetesinde 62, Sözcü gazetesinde 57 ve Milliyet gazetesinde 68 olmak üzere toplam 234 haberin suç mağduru yaşlı bireylerle ilgili olduğu tespit edilmiştir. İçerik açısından karşılaştırılan haberlerden 152'sinin aynı haber olduğu tespit edilmiş olup bu haberler çalışmadan çıkarılmıştır. Araştırmaya, konuya ilişkin toplam 82 haber dahil edilmiştir. Konu ile ilgili köşe yazıları ve görseller çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2.4 Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri ortaya çıkaracak kavram ve ilişkileri tespit etmektir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 227). Elde edilen verilerin analiz edilmesi ise üç aşamada gerçekleşmektedir. Birinci aşamada, araştırmacı verileri hazırlayıp organize etmektedir. Verilerin belgeler şeklinde yazılı hale dönüştürülmesi bu aşamada gerçekleştirilir. İkinci aşamada, kodlama süreci sonucunda toplanan veriler belirlenen temalar içerisine indirgenir ve kodlar oluşturulur. Bu süreç tamamen verilerin tekrar tekrar okunması ve elde edilen verilere ilişkin fikir sahibi olunabilmesi için araştırmacının notlar almasını içermektedir. Analiz sonucunda veriler tablolar ve figürler ile

birlikte sunulmaktadır (Güler vd., 2015, s. 44). Buna uygun olarak araştırma alt problemleri ile ilgili elde edilen veriler belirli temalar altında toplanmış ve frekans-yüzde değerleri ile analiz edilmiştir.

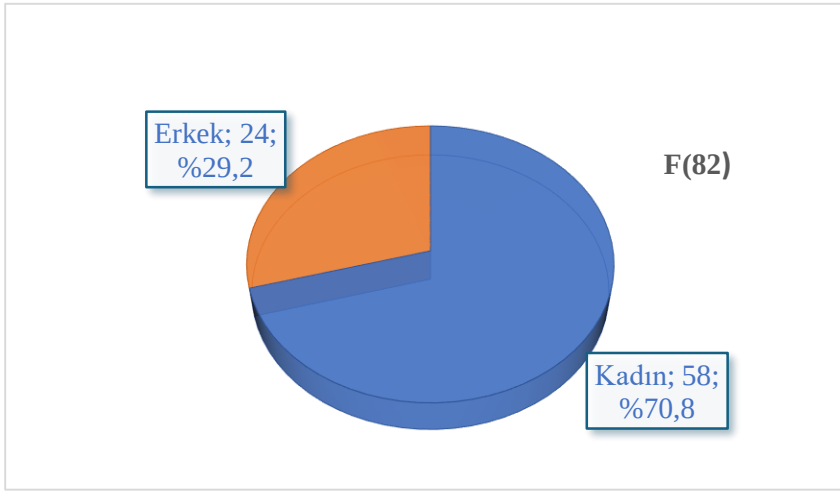
3. Bulgular

Yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç olaylarını içeren toplam 82 haber alt problemler ışığında incelenmiş ve grafikler halinde sunulmuştur.

3.1 Mağdurun Cinsiyetine Göre Dağılımı

Grafik 1

Mağdurun Cinsiyetine Göre Dağılımı

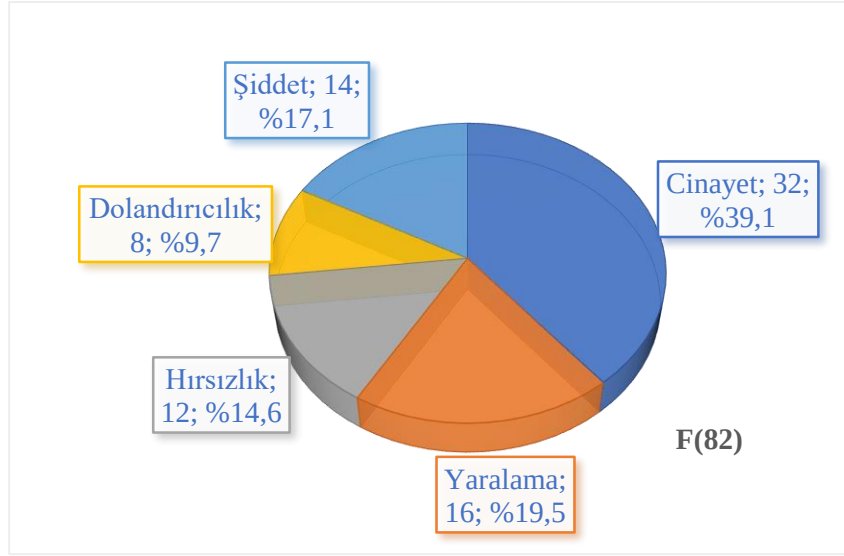

Grafik 1’de yaşlı bireylerin cinsiyetleri incelendiğinde, kadınların 58’inin (%70,8), erkeklerin ise 24’ünün (%29,2) suç mağduru olduğu görülmektedir.

3.2 Suçun Türüne Göre Dağılımı

Grafik 2

Suçun Türüne Göre Dağılımı

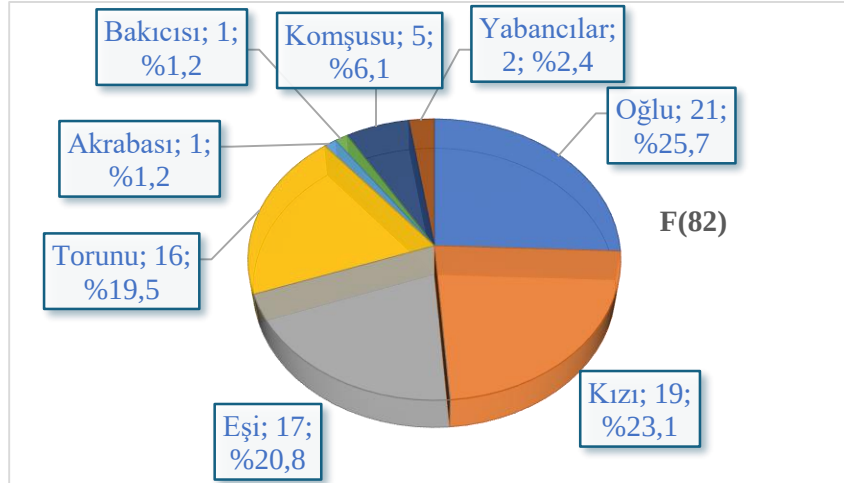

Grafik 2 incelendiğinde, yaşlı bireylerin mağdur kaldıkları suç türleri arasında cinayet suçu (32, %39,1) ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla yaralama (16, %19,5), şiddet (14, %17,1), hırsızlık (12, %14,6) ve dolandırıcılık (8, %9,7) suçları izlemektedir.

3.3 Mağdur-Fail Yakınlık Düzeyine Göre Dağılımı

Grafik 3

Mağdur-Fail Yakınlık Düzeyine Göre Dağılımı

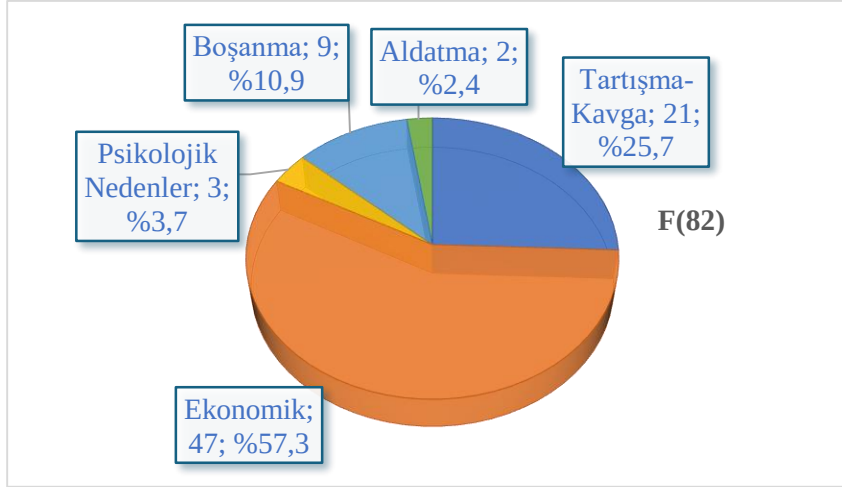

Grafik 3'te yaşlıların fail ile yakınlık durumları incelendiğinde, yaşlı bireylerin en çok aile üyeleri (oğlu, kızı, eşi, torunu) tarafından suça maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla mağdurun komşusu (5, %6,1), yabancı kişiler (2, %2,4), akrabası (1, %1,2) ve bakıcısı (1, %1,2) izlemektedir.

3.4 Suçun Nedenine Göre Dağılımı

Grafik 4

Suçun Nedenine Göre Dağılımı

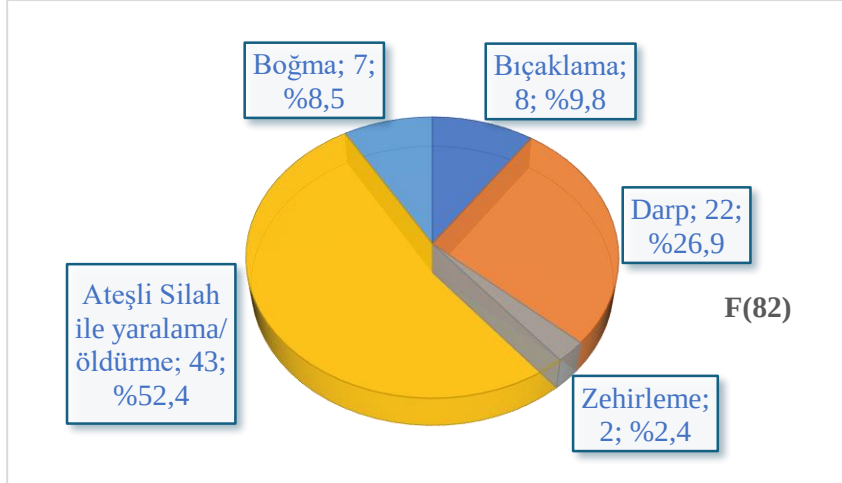

Grafik 4'te yaşlıların hangi gerekçelerle suç mağduru oldukları incelendiğinde, sırasıyla; 47'sinin (%57,3) ekonomik nedenler, 21'inin (%25,7) tartışma-kavga, 9'unun (%10,9) boşanma, 3'ünün (%3,7) psikolojik nedenler ve 2'sinin (%2,4) aldatma gerekçesiyle suç mağduru oldukları tespit edilmiştir.

3.5 Suçun Uygulanma Şekline Göre Dağılımı

Grafik 5

Suçun Uygulanma Şekline Göre Dağılımı

Grafik 5'te yaşlılara yönelik suç olaylarının uygulanma şekli incelendiğinde, sırasıyla; 43'ünün (%52,4) ateşli silah, 22'sinin (%26,9) darp, 8'inin (%9,8) bıçaklama, 7'sinin (%8,5) boğma ve 2'sinin (%2,4) zehirlenme yöntemiyle yaralandığı/öldürüldüğü görülmektedir.

3.6 Suçun Yaşandığı İllere Göre Dağılımı

Tablo 1

Suçun Yaşandığı İllere Göre Dağılımı

Suçun Yaşandığı İller	f(82)	%
Antalya	4	4,8
Aksaray	2	2,4
Gaziantep	3	3,6
İzmir	4	4,8
Adana	4	4,8
Kahramanmaraş	7	8,6
Sakarya	3	3,6
Kütahya	2	2,4
Bursa	4	4,8
Konya	3	3,6
Yozgat	2	2,4
Balıkesir	3	3,6
Kırşehir	2	2,4
Malatya	3	3,6
Ordu	2	2,4
Düzce	2	2,4
Karabük	2	2,4
Eskişehir	3	3,6
Şanlıurfa	3	3,6
Bitlis	2	2,4
Denizli	3	3,6
İstanbul	19	24,2

Tablo 1’de görüldüğü gibi Aksaray, Kütahya, Yozgat, Kırşehir, Ordu, Düzce, Karabük ve Bitlis illerinde 2’şer suçun işlendiği, Gaziantep, Sakarya, Konya, Balıkesir, Malatya, Eskişehir, Şanlıurfa ve Denizli illerinde 3’er suçun işlendiği, Antalya, İzmir, Adana ve Bursa illerinde 4’er suç işlendiği, Kahramanmaraş’ta 7 suçun işlendiği ve İstanbul’da 19 suçun işlendiği saptanmıştır.

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu araştırmada, gazetelerin web sitelerinde yayınlanmış haberler analiz edilerek, yaşlı bireylerin mağdur olduğu suç olaylarını incelemek ve yönetim modeli kapsamında suç önleme konusunda yapılabilecekleri ortaya koymak amaçlanmıştır.

Aşağıda detaylı şekilde açıklanacağı üzere bu çalışmanın sonuçları, bu alanda yapılan birçok araştırma ile paralellik göstermektedir.

Araştırma kapsamında yaşlı bireylerin cinsiyetleri incelendiğinde, kadın yaşlıların (58, %70,8) erkek yaşlı bireylere (24, %29,2) göre daha fazla suç mağduru olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Şahin ve diğerlerinin (2017, s. 636) suç mağduru yaşlılar üzerine yaptıkları çalışmada, yaşlıların çoğunun kadın oldukları belirlenmiştir. Daşbaşı ve Işıksan’ın (2018, s. 743) yaşlılık ve suç ilişkisini inceledikleri çalışmada da, kadınların erkeklere göre daha fazla suç mağduru oldukları tespit edilmiştir. Yine Fisher ve Regan (2006, s. 200) tarafından yapılan bir çalışmada, kadınların daha fazla suç mağduru oldukları ve 55 yaş üzeri kadınların çoğunun psikolojik, fiziksel ve cinsel şiddetten en az birini yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Yon ve diğerlerinin

(2017, s. 1) yaşlılık ve mağduriyet ilişkisini inceledikleri araştırmada da, yaşlı kadınların erkeklere nazaran daha fazla psikolojik, ekonomik, cinsel ve fiziksel şiddete uğradıkları tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında yaşlı bireylere uygulanan suç türleri incelendiğinde, yaşlı bireylerin çoğunlukla (32, %39,1) cinayet mağduru olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde Nikitopoulou ve diğerlerinin (2019, s. 77) Yunanistan'da yaşanan yaşlı ölümlerini inceledikleri çalışmada, 75-85 yaş arası bireylerde cinayet vakalarının sık görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır. Şahin ve diğerlerinin (2017, s. 638) suç mağduru yaşlılar üzerine yaptıkları araştırmada da, yaşlıların çoğunun cinayet mağduru oldukları tespit edilmiştir. Yine Erel ve diğerleri (2011, s. 306) tarafından yaşlı intiharı ve cinayetin incelendiği araştırmada, 148 vakanın %7,4'ünün cinayet olduğu saptanmıştır. Hilal ve diğerlerinin (2010, s. 10) Adana'daki yaşlı ölümlerini inceledikleri çalışmada da, 725 vakanın 85'inin cinayet mağduru olduğu belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında mağdur yaşlı bireylerin fail ile yakınlık durumları incelendiğinde, failin çoğunlukla (73, %89,1) yaşlı bireylerin aile üyelerinden (oğlu, kızı, torunu, eşi) biri olduğu tespit edilmiştir. Keskinoglu ve diğerleri (2004, s. 59) tarafından 65 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin maruz kaldıkları fiziksel ve ekonomik şiddetin incelendiği çalışmada, yaşlıların büyük oranda aile üyeleri tarafından şiddete maruz kaldıkları saptanmıştır. Yine Öz ve Tambağ'ın (2010, s. 54) istismar edilen yaşlılarla yaptıkları araştırmada, yaşlıların çoğunlukla aile üyeleri tarafından fiziksel, psikolojik ve ekonomik istismara uğradıkları sonucuna ulaşılmıştır. Patel'in (2010, s. 400) çalışmasında da, yaşlı kadınlara karşı işlenen suçların %25'inin aile üyeleri tarafından işlendiği belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında, yaşlıların en çok (47, %57,3) ekonomik nedenlerden dolayı suç mağduru oldukları tespit edilmiştir. Yine Kalaycı ve diğerlerinin (2015, s. 29) 65 yaş ve üzeri bireylere uygulanan şiddetin nedenlerini inceledikleri araştırmada, yaşlıların çoğunun aile içi ekonomik çıkar çatışması nedeniyle aile üyeleri tarafından şiddet gördükleri tespit edilmiştir. Naughton ve diğerleri (2012, s. 102) tarafından İrlanda'da yaşanan yaşlı ihmal ve istismarının incelendiği çalışmada da, yaşlı istismarını etkileyen faktörlerden birinin ekonomik kriz olduğu belirtilmiştir. Acierno ve diğerleri (2010, s. 292) tarafından yaşlılar arasında duygusal, fiziksel, cinsel ve ekonomik istismar ile potansiyel ihmalin incelendiği çalışmada ise, yaşlıların aile üyeleri tarafından en çok ekonomik şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Boldy ve diğerlerinin (2005, s. 3) Avustralya'da yaşlılara yönelik suç olaylarını inceledikleri çalışmada da, yaşlıların çoğunlukla aile üyeleri ve akrabaları tarafından ekonomik nedenlerden dolayı suça maruz kaldıkları belirtilmiştir.

Araştırmada yaşlı bireylere yönelik suçun gerçekleşme şekli incelendiğinde, yaşlıların çoğunun (43, %52,4) ateşli silah ile yaralandığı/öldürüldüğü tespit edilmiştir. Buna paralel olarak, Chu ve Kraus'un (2004, s. 80) yaşlılara yönelik ölümcül saldırıları inceledikleri araştırmada, cinayet mağduru yaşlıların en sık ateşli silah ile öldürüldükleri saptanmıştır. Bayraktar ve Sungur'un (2017, s. 52) yaşlı mağdur ve failere ilişkin yaptıkları çalışmada ise, yaşlı mağdurların birçoğunun ateşli silah ile öldürüldüğü belirtilmiştir. Shields ve diğerlerinin (2004, s. 4) yaşlı ihmal ve istismar olaylarını inceledikleri çalışmada da, yaşlı ölümlerinin çoğunun ateşli silah kullanılarak gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Araştırmada yaşlıların suç mağduru olduğu olayların illere göre dağılımı incelendiğinde, suç olaylarının en fazla İstanbul ilinde (19, %24,2) yaşandığı saptanmıştır. Yine Şahin ve diğerlerinin

(2017, s. 638) şiddet mağduru yaşlılar üzerine yaptıkları bir çalışmada, yaşlıların en çok İstanbul ilinde şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Artan (1996, s. 68) tarafından İstanbul'da huzurevine girmek için müracaat eden 113 yaşlı bireyle yapılan çalışmada da, yaşlıların çoğunun aile üyeleri tarafından istismara maruz kaldıkları belirlenmiştir.

Sonuç olarak bu araştırmada, yaşlı kadınların daha fazla suç mağduru oldukları, en çok ateşli silah ile cinayet işlendiği ve failin çoğunlukla yaşlı bireylerin aile üyelerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yaşlıların en çok ekonomik nedenlerden dolayı suç mağduru oldukları ve suç olaylarının en fazla İstanbul ilinde yaşandığı saptanmıştır. Bu noktada, yönetim modeli kapsamında suç önleme konusunda yapılabilecekler şu şekildedir:

- Aile içi ilişkilerde çatışmaların çözülmesine yardımcı olabilmek için yaşlıların ailelerine danışmanlık hizmeti verilebilir.
- Yaşlıların aile içi şiddetten korunmaları için şiddete yönelik bilgilendirilmeleri sağlanabilir. Ayrıca, aile üyeleri ve bakıcılara yaşlılara karşı işlenen suçları önleme ve bildirme konusunda eğitimler verilebilir.
- İlgili kamu örgütleri tarafından suç mağduru yaşlılara yönelik veri tabanı oluşturulabilir. Ayrıca, yaşlı suç mağdurları ile ilgilenen tüm kamusal ve kamu dışı kuruluşların bütün bilgilerinin diğer kurumlar ile paylaşması sağlanabilir.
- STK'lar yaşlılık alanında daha aktif olacak bir şekilde yaşlılık dönemi sorunlarının tespiti ve çözümü için öneriler sunabilir. Bu çerçevede bir takım uygulamalı etkinlikler (konferans, seminer, söyleşi, televizyon programı vb.) düzenleyerek toplumda hem öncü olma rolü oynama hem de farkındalık yaratıcı etki yaratabilirler.
- Aile üyeleri tarafından suça maruz kalan yaşlılara huzurevlerinin alternatif bir bakım modeli olduğuna ilişkin yol gösterici danışmanlık hizmetleri sağlanabilir.
- Yerel yönetimler, izole edilmiş yaşlı bireyleri tespit etmek ve onlara destek hizmetleri sağlamak için sosyal yardım çalışmaları gerçekleştirebilir.
- Gelir durumu düşük olan yaşlılar için huzurevlerinin ücretsiz kontenjanları arttırılabilir.
- Yaşlılara yönelik suç olaylarını önlemek amacıyla, yerel yönetimler ile taşra kuruluşları müşterek olarak bölge halkını bilinçlendirici projeler geliştirebilir.
- Yaşlılara yönelik suç olaylarında pozitif ayrımcılık ilkeleri belirlenerek faile daha ağır cezalar uygulanabilir.
- Yaşlı mağdurlara suça ilişkin olarak başvurabilecekleri yasal yollar hakkında yol gösterilebilir.
- Verilen hizmetler sadece büyükşehirlerde değil, Türkiye'nin tüm yerleşim yerlerinde yaşama geçirilmelidir. Yine belediyeler yurtdışında başarılı olan yaşlılarla ilgili program ve projeleri takip ederek bu hizmetleri ülkemizde de yaşama geçirebilirler. Bu noktada merkezi yönetim, yerel yönetim ve STK'ların bilgilerini bir araya getirerek geliştirilen BM-Habitat'ın Daha Güvenli Kentler Programı ve CSIR Suç Önleme Merkezi'nin Yerel Suç Önleme Araçkiti programları yaşlılara yönelik suç olaylarını önlemek amacıyla belediyeler tarafından uygulamaya konulması önerilmektedir.

TEŞEKKÜR

—

FINANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Zeynep Şentürk Dızman Genel katkı düzeyi %100.

Yazar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Acierio, R., Hernandez, M. A., Amstadter, A. B., Resnick, H. S., Steve, K., Muzzy, W., & Kilpatrick, D. G. (2010). Prevalence and correlates of emotional, physical, sexual, and financial abuse and potential neglect in the United States: The national elder mistreatment study. *American Journal of Public Health, 100*(2), 292-297. <https://doi.org/10.2105/AJPH.2009.163089>
- Akdemir, N., Görgülü, Ü., & Çınar, F. İ. (2008). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, 15*(1), 68-75.
- Akış, A. G., Özütker, M., Çevik, E., & Tufan, İ. (2024). Suç eylemlerinde mağdur ve fail olarak yaşlılar: Gerontolojinin perspektifinden bir değerlendirme ve öneriler. *Geratrik Bilimler Dergisi, 7*(1), 68-77. <https://doi.org/10.47141/geriatrik.1380445>
- Artan, T. (1996). *Aile içi fiziksel yaşlı istismarı* (Tez No. 49208) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Ayhan, İ., & Çubukçu, K. M. (2007). Suç ve kent ilişkisine ampirik bakış: Literatür taraması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3*(5), 30-55.
- Bayraktar, S., & Sungur, N. (2017). Yaşlı bireylerin kurban veya katil oldukları cinayetlerin incelenmesi. *Senex: Yaşlılık Çalışmaları Dergisi, 1*(1), 48-56.
- Berk, L. (2014). Emotional and social development in late adulthood. In L. E. Berk (Ed.), *Development through the lifespan* (pp. 473-499). Pearson.
- Boldy, D., Horner, B., Crouchley, K., Davey, M., & Boylen, S. (2005). Addressing elder abuse: Western Australian case study. *Australasian Journal on Ageing, 24*(1), 3-8. <https://doi.org/10.1111/j.1741-6612.2005.00058.x>
- Bromley, D. B. (1966). *The Psychology of Human Aging*. Penguin.
- Brown, K. J., & Gordon, F. (2019). Older victims of crime: Vulnerability, resilience and access to procedural justice. *International Review of Victimology, 25*(2), 201-221. <https://doi.org/10.1177/0269758018791426>
- Chu, L. D., & Kraus, J. F. (2004). Predicting fatal assault among the elderly using the national incident-based reporting system crime data. *Homicide Studies, 8*(2), 71-95. <https://doi.org/10.1177/1088767903262396>
- Chmiliar, L. (2010). Multiple-case designs. In A. J. Mills, G. Eurepos & E. Wiebe (Eds.), *Encyclopedia of case study research* (pp. 582-583). Sage.
- Clarke, A., Williams, J., & Wydall, S. (2016). Access to justice for victims/survivors of elder abuse: A qualitative study. *Social Policy and Society, 15*(2), 207-220.
- Danişoğlu, E. (1988). *Sosyal yapı-III nüfus grupları, a-yaşlı nüfus*. Sosyal Planlama Başkanlığı.
- Daşbaşı, S., & Işıkhani, V. (2018). Elder abuse in Turkey and associated risk factors. *Journal of Social Service Research, 45*(5), 739-749. <https://doi.org/10.1080/01488376.2018.1511883>
- Doerner, W.G., & Lab, S.P. (1995). *Victimology*. Anderson.
- Doğan, H. İ., & Sevinç, B. (2011). Suç teorileri ve şehir güvenliği: Bitlis iliyle ilgili genel bir değerlendirme. *Polis Bilimleri Dergisi, 13*(4), 27-53.
- Durgun, S., & Aydın, A. H. (2019). Yönetişim ve yolsuzluk. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7*(95), 339-357. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.15>
- Dziechciaz, M., & Filip, R. (2014). Biological psychological and social determinants of old age: Bio-psycho-social aspects of human aging. *Annals of Agricultural and Environmental Medicine, 21*(4), 835-838. <https://doi.org/10.5604/12321966.1129943>
- Erden, Ş., & Boz, H. (2018). Türkiye’de yaşlı istismarı ve ihmali. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 71*(3), 100-105.
- Erel, Ö., Aydın-Demirağ, S., & Katkıcı, U. (2011). Homicide and suicide in the elderly: Data from Aydın. *Turkish Journal of Geriatrics, 14*(4), 306-310.

- Fırat, M. (2015). Yoksulluk ve suç ilişkisinin sosyolojik analizi: Bir referans çerçevesi (Elazığ örneği). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 193-224. <https://doi.org/10.20493/bt.67943>
- Fisher, B. S., & Regan, S. L. (2006). The extent and frequency of abuse in the lives of older women and their relationship with health outcomes. *The Gerontologist*, 46(2), 200-209. <https://doi.org/10.1093/geront/46.2.200>
- Güler, A., Halıcıoğlu, M. S., & Taşğın, S. (2015). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri: Teorik çerçeve - pratik öneriler 7 farklı nitel araştırma yaklaşımı - Kalite ve etik hususlar* (2. baskı). Seçkin.
- Hilal, A., Akçan, R., Eren, A., Turhan, A., & Arslan, M. (2010). Forensic geriatric deaths in Adana, Turkey. *Archives of Gerontology and Geriatrics*, 50(3), 9-12. <https://doi.org/10.1016/j.archger.2009.04.009>
- İçli, T. (2021). *Kriminoloji* (11. baskı). Seçkin.
- İşler, G. (2021). Yaşlı ihmal ve istismarına yönelik müdahale. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (17), 155-178. <https://doi.org/10.46218/tshd.879006>
- James, M., & Graycar, A. (2002). Crime and older people. In A. Graycar & P. Grabosky (Eds.), *The Cambridge handbook of Australian criminology* (pp. 235-255). Cambridge University.
- Kalaycı, İ., Özbek-Yazıcı, S., & Şenkaynağı, A. (2015). Yaşlı yakınlarının şiddet algısı: Süleyman Demirel hastanesi örneği. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 8(1), 22-33.
- Kalinkara, V. (2011). *Temel gerontoloji, yaşlılık bilimi* (4. baskı). Nobel.
- Kesgin, B. (2007). Yeni yerel yönetim anlayışı ve yerel yönetişim. *Sivil Toplum Dergisi*, 4(17-18), 209-212.
- Keskinoğlu, P., Giray, H., Pıçakçefe, M., Bilgiç, N., & Uçku, R. (2004). Yaşlıda fiziksel, finansal örseleme ve ihmal edilme. *Turkish Journal of Geriatrics*, 7(2), 57-61.
- Kharicha, K., Iliffe, S., Harari, D., Swift, C., Gillmann, G., & Stuck, A. E. (2007). Health risk appraisal in older people 1: Are older people living alone an at-risk group? *British Journal of General Practice*, 57(537), 271-276.
- Kurt, G. (2019). Sosyal bir sorun alanı olarak yaşlılık. Y. Daşlı (Ed.), *Sosyal sorunlarda güncel tartışmalar* içinde (ss. 293-338). Anı.
- Kurtoğlu, G. L., & Akıncı, S. K. (2024). Stratejik ağ yönetişimi kuramı bağlamında yerel suç önleme kurulları: Dünya örnekleri ile karşılaştırmalı analiz. *Amme İdaresi Dergisi*, 57(2), 179-214.
- Lök, N. (2015). Türkiye'de yaşlı istismarı ve ihmali: Sistematiik derleme. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 7(2), 149-156. <https://doi.org/10.5455/cap.20140714124315>
- Moore, S. (2010). Older people, fear and crime: Problems and new directions. *Working with Older People*, 14(4), 16-24. <https://doi.org/10.5042/wwop.2010.0679>
- Nalçinkaya, Ö. (2022). Sözcü gazetesinin siyasal partilere yaklaşımının içerik analizi yönetimiyle değerlendirilmesi. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 8(63), 1732-1751.
- Naughton C., Drennan, J., Lyons, I., Lafferty, A., Treacy, M., Phelan, A., O'Loughlin, A., & Delaney, L. (2012). Elder abuse and neglect in Ireland: Results from a national prevalence survey. *Age and Ageing*, 41(1), 98-103. <https://doi.org/10.1093/ageing/afr107>
- Nikitopoulou T., Moraitis, K., Tsellou, M., Stefanidou-Loutsidou, M., Spiliopoulou, C., & Papadodima, S. (2019). Violent deaths among elderly in Attica, Greece: A 5-year survey (2011-2015). *Journal of Forensic and Legal Medicine*, 65, 76-80. <https://doi.org/10.1016/j.jflm.2019.05.002>
- Öz, F., & Tambağ, H. (2010). Ailede istismar edilen yaşlı birey ve huzurevi yaşamı bir olgu. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 17(1), 53-57.
- Özer, M. A. (2006). Yönetişim üzerine notlar. *Sayıştay Dergisi*, 63(1), 59-89.
- Patel, M. (2010). Crimes against the elderly. *Indian Journal of Gerontology*, 3(24), 395-402.
- Polat, O. (2022). *Viktimoloji* (2. baskı). Seçkin.
- Samancı-Tekin, Ç., & Kara, F. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de yaşlılık. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 219-229. <https://doi.org/10.21733/ibad.370584>
- Sauvageau, A., & Geberth, V. J. (2009). Elderly victim: An unusual autoerotic fatality involving an 87-year-old male. *Forensic Science, Medicine, and Pathology*, 5(3), 233-235. <https://doi.org/10.1007/s12024-009-9093-9>
- Shields, L. B., Hunsaker, D. M., & Hunsaker, J. C. (2004). Abuse and neglect: A ten-year review of mortality and morbidity in our elders in a large metropolitan area. *Journal of Forensic Sciences*, 49(1), 1-6.
- Sokullu-Akinci, F., & Dursun, S. (2016). *Viktimoloji (Mağdurbilim)* (3. baskı). Beta.
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: Five propositions. *International Social Science Journal*, 50(155), 17-28. [https://doi.org/10.59573/emsj.8\(3\).2024.44](https://doi.org/10.59573/emsj.8(3).2024.44)
- Şahin, H., Erkal, S., & Demirel, B. (2017). Yazılı basında aile içi şiddet mağduru yaşlılar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(54), 635-640. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20175434628>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). *Nüfus verileri* 2024. <https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=N%C3%9CFUS> adresinden 01.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- United Nations (UN). (2017). *World population ageing* 2017. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2017_Report.pdf adresinden 03.10.2024 tarihinde alınmıştır.
- United Nations Development Programme (UNDP). (1997). *Governance for sustainable human development. A UNDP policy document*. <https://digitallibrary.un.org/record/492551?v=pdf> adresinden 30.10.2024 tarihinde alınmıştır.

- Yazgan, Ç. Ü., & Kurtkapan, H. (2020). Yaşlı bireylerde yaşam memnuniyeti ve suç korkusu durumunun belirlenmesi: Tanımlayıcı bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30(1), 373-381. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.594605>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (8. baskı). Seçkin.
- Yon, Y., Mikton, C., Gassoumis, Z. D., & Wilber, K. H. (2017). The prevalence of self-reported elder abuse among older women in community settings: A systematic review and meta-analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*, 20(2), 1-15. <https://doi.org/10.1177/1524838017697308>

Extended Abstract

In Türkiye, studies and research on elderly individuals who are victims of crime have primarily been conducted within the health sciences field (Akdemir et al., 2008; Lök, 2015; Erden & Boz, 2018; İşler, 2021; Akış et al., 2024). However, the relationship between aging and victimization requires addressing in a much broader framework. Thus, it is necessary to examine the causes and consequences of the victimization of the elderly through sociological studies, and to conduct studies on the prevention of victimization of the elderly in the field of local governments based on these studies. This study therefore aims to examine the criminal incidents in which elderly individuals are victimized by analyzing news articles published on newspaper websites and to explore crime prevention strategies within the governance model. In line with this purpose, the following sub-problems have been created.

In news reports about crimes where elderly individuals are victims;

- The gender of the victim,
- Depending on the type of crime,
- The level of proximity between the victim and the perpetrator,
- To the cause of the crime,
- The manner in which the crime is committed,
- How is the distribution of crime according to the provinces where it occurs?

This study was designed according to the qualitative research model, adopting a case study approach as a qualitative study design. Data were collected through document analysis. The data source of the study consists of Hürriyet, Sabah, Sözcü and Milliyet newspapers published between 01.01.2015-31.12.2024, which contain news articles on crime incidents in which elderly individuals were victimized. Keywords such as murder, assault, elderly and victim were used on these newspapers' websites to retrieve the relevant articles. In the analysis of the data, the content analysis method was utilized. The data obtained related to the sub-problems of the research were collected under specific themes and analyzed with frequency-percentage values.

The results of this research are as follows:

- In examining the gender of elderly victims, the study revealed that elderly women (58, %70,8) were more frequently victimized than elderly men (24, %29,2).
- The study further found that the majority of elderly victims (32, %39,1) were victims of murder.
- When the relationship between elderly victims and perpetrators was examined, it was found that in most cases (73, %89,1), the perpetrators were family members (e.g., sons, daughters, grandchildren, spouses) of elderly individuals.
- The study found that the majority of elderly individuals (47, %57,3) became crime victims due to economic reasons.
- The study also revealed that the majority of elderly individuals (43, %52,4) were injured or killed by gun violence.
- When analyzing the distribution of crimes against the elderly by region, the study found that most incidents occurred in İstanbul (19, %24,2).

Within the framework of the governance model, the following crime prevention measures could be taken:

- Counseling services could be offered to the families of elderly individuals to help resolve conflicts within family relationships effectively.

- Elderly individuals could be informed about protection from domestic violence. Additionally, family members and caregivers could be trained on preventing and reporting crimes against the elderly.
- Relevant public organizations could establish a database for elderly crime victims. Furthermore, all information and expertise of all public and non-public organizations involved with elderly crime victims can be shared with other national and international institutions and service units.
- NGOs could identify and propose solutions to issues faced by elderly individuals by becoming more active in addressing aging-related problems. They could also raise public awareness and take a pioneering role by organizing practical events (conferences, seminars, discussions, television programs, etc.).
- Local governments and provincial organizations could collaboratively develop projects to educate the regional population about preventing crimes against the elderly.
- Positive discrimination principles could be applied in cases involving elderly crime victims, leading to harsher penalties for perpetrators.
- Elderly victims can be guided on the legal avenues they can pursue regarding the crime.
- The services provided should not be limited to major cities but implemented in various parts of Türkiye. Local governments could also follow successful programs and projects from abroad related to elderly care and implement similar initiatives domestically. In this regard, the Safer Cities Programme of UN-Habitat developed by combining the knowledge of central government, local government, and NGOs, and the Local Crime Prevention Toolkit of CSIR Crime Prevention Centre could be adopted by municipalities in order to prevent crimes against the elderly.

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1629352>

Küresel ve Ulusal Perspektifte Nörososyoloji: Türkiye'deki Çalışmaların Analizi ve Gelecek Vizyonu

Merve Morkoç*

Oya Guler**

Öz

Bu çalışma, nörososyolojinin kapsamını, tarihsel gelişimini ve Türkiye'deki uygulamalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Nörososyoloji, bireylerin beyin işleyişi ile toplumsal davranışları arasındaki ilişkiyi araştırarak sosyal bilimlerle sinirbilimi birleştiren disiplinler arası bir alandır.

Araştırma, literatür taraması ve bibliyometrik analiz yöntemleri birleştirilerek karma bir yöntem kullanılmıştır. Google Scholar, Web of Science ve DergiPark veri tabanlarından "nörososyoloji", "toplum ve beyin", "ayna nöronlar" anahtar kelimelerle yapılan taramalar sonucu, son 30 yılda yayımlanmış akademik makaleler, kitaplar ve raporlar incelenmiştir. Çalışmalar tematik olarak sınıflandırılarak nörososyolojinin temel kavramları, biyolojik mekanizmaları ve Türkiye'deki uygulama alanları analiz edilmiştir.

Nörososyoloji, insan davranışlarını biyolojik ve toplumsal yönleriyle ele almaktadır. Ayna nöronların empati, toplumsal normların öğrenilmesi ve sosyal etkileşimlerde önemli rol oynadığı belirlenmiştir. Çevresel faktörlerin beyin yapısını şekillendirdiği ve bireylerin sosyal çevrelerinden güçlü şekilde etkilendiği tespit edilmiştir. Türkiye'de nörososyoloji eğitimde sosyal öğrenme süreçleri, siyasette seçmen davranışları ve pazarlamada tüketici karar mekanizmaları gibi alanlarda önem kazanmaktadır. Ancak, disiplinlerarası iş birliği eksikliği, nörobilimsel tekniklerin yüksek maliyeti ve akademik farkındalığın düşük olması, alanın gelişimini sınırlamaktadır.

Nörososyoloji, toplumsal etkileşimlerin beyin üzerindeki etkilerini anlamada kritik bir alan olup, Türkiye'de nörososyolojinin gelişimi için akademik farkındalığın artırılması, disiplinlerarası çalışmaların teşvik edilmesi ve nörobilimsel araştırmalara finansal destek sağlanması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Nörososyoloji, Toplum ve Beyin, Ayna Nöronlar, Sosyal Beyin, Biyolojik Temeller, Toplumsal Davranışlar

Cite this article: Morkoç, M. & O. Guler (2025). Küresel ve ulusal perspektifte nörososyoloji: Türkiye'deki çalışmaların analizi ve gelecek vizyonu. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 153-175. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1629352>

* Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bursa, Türkiye. (Sorumlu Yazar)

E-posta: mrvmrk@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-0835-9742>

** Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bursa, Türkiye.

E-posta: oyaguler.is@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2359-4521>

Article Information

Received 29 January 2025; Revised: 04 April 2025; Accepted 10 April 2025; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Neurosociology in Global and National Perspective: An Analysis of Studies in Turkey and a Vision for the Future

Abstract

This study explores the scope, history, and applications of neurosociology in Türkiye. Neurosociology is an interdisciplinary field that combines social sciences and neuroscience to examine the connection between brain function and social behavior. A mixed-method approach was used, combining a literature review and bibliometric analysis. Academic databases Google Scholar, Web of Science, and DergiPark were searched using keywords "neurosociology," "society and brain," and "mirror neurons." Studies published in the last 30 years were reviewed, classified by theme, and analyzed in terms of key concepts, biological mechanisms, and applications in Türkiye. Neurosociology looks at human behavior from both a biological and social perspective. Mirror neurons are key in empathy, learning social norms, and interactions. Environmental factors shape brain structures and influence people through social experiences. In Türkiye, neurosociology is becoming more relevant in areas like education, politics, and marketing. However, challenges include limited collaboration between disciplines, high costs of neuroscientific methods, and low academic awareness. Neurosociology helps us understand how social interactions affect the brain. To support its growth in Türkiye, raising academic awareness, encouraging interdisciplinary studies, and providing financial research support is important.

Keywords: Neurosociology, Society and the Brain, Mirror Neurons, Social Brain, Biological Foundations, Social Behaviors.

1. Giriş

Nörososyoloji terimi, ilk kez 1972’de Joseph Bogan ve Warren TenHouten tarafından tanımlanmıştır. TenHouten’a göre, nörososyoloji, toplumsal ağların ve davranışların biyolojik ve zihinsel temellerini ortaya koymaya çalışan disiplinlerarası bir alandır. Bu disiplin, bireylerin beyin işleyişlerinin ve bilişsel yapıların sosyal ilişkilerle nasıl etkileşime girdiğini inceleyerek, bireylerin yalnızca biyolojik varlıklar olmadığını, aynı zamanda toplumsal etkileşimler sonucu şekillenen karmaşık yapılar olduğunu vurgular (Franks, 2015, s.736).

Nörososyoloji, sosyoloji ve nöro bilim disiplinlerinin kesişim noktasında yer alır ve bireylerin beyin işleyişleri ile toplumsal davranışları arasındaki ilişkiyi araştırır. Nöro bilimci Leslie Brothers (1997) bu konuyla ilgili olarak “Kültür dediğimiz anlam ağı, insan beyinlerinin ortak faaliyetlerinden doğar; zihin, tek başına bir beyinden türetilemez” ifadesini kullanır. Bu bağlamda, bireylerin benliklerini tam olarak ortaya koyabilmeleri için topluma ihtiyaç duydukları, bir beyin hücresinin genişleyerek bir sinir ağına katılmasıyla benzerlik gösterdiği öne sürülmektedir (akt. Franks, 2015, s.736).

Sosyolojinin kurucu isimlerinden Durkheim, sosyolojide kolektif düzen ile bireysel özgürlük arasındaki gerilimi açıkça ele alan ilk düşünürlerden biridir. Giddens (1971), Durkheim’in yaklaşımında bir süreklilik olduğunu savunurken, Alexander (1989), onun teorik pozisyonunda radikal bir revizyon olduğunu belirtir. Durkheim’in öğrencisi Hertz, nörososyolojinin ilk temsilcilerinden biri olarak kabul edilir. Hertz, 1909 yılında yazdığı “Ölüm ve Sağ El” başlıklı makalesinde, beynin iki yarısındaki işlevsel lateralizasyonu incelemiş ve bu bölgelerin karşı taraflardaki elleri nasıl kontrol ettiğini açıklamıştır. Bu çalışma, beynin davranışlara olan etkisini anlamada önemli bir adım olarak görülmektedir (akt. Tenhouten, 1997, s.15-17).

Geçmişte sosyologlar, biyolojinin genetik alanındaki etkilerini eleştirmişlerdir. Ancak günümüzde, genlerin insan davranışı üzerindeki etkisini anlayabilmek için fiziksel ve sosyal çevreyle etkileşimlerini incelemek daha önem kazanmaktadır. Çevre deneyimi olmadan bir genin işlev gösteremeyeceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ayrıca, çevresel faktörlerin bireylerin sinirsel yapıları üzerindeki etkisini araştıran deneysel çalışmalar da mevcuttur. Örneğin, fareler üzerinde yapılan bir deneyde, zengin çevresel koşullara maruz kalan farelerin daha fazla sinir hücresi (nörogenez) ürettiği ve daha fazla sinaps bağlantısı oluşturduğu tespit edilmiştir. Bu durum, öğrenme ve bellek gelişimi açısından çevresel faktörlerin önemini ortaya koymaktadır (Akıllıoğlu vd., 2009). Ortaya konan bu bilginin ahlaki yapıyla da bağlantısı kurulmaktadır. Franks, (2015) yapmış olduğu çalışmada özellikle sosyal yaşamın önemli bir parçası olan ahlak kavramının beyin odaklı bir temele dayandığı vurgulanmaktadır (Franks, 2015).

Bu bağlamda, nörososyoloji, birey ve toplum arasındaki dinamiklerin beyin bazlı yaklaşımlar aracılığıyla çözümlenmeye çalıştığını gösterir. Toplumsal deneyimlerin bireyin sinirsel yapılarını şekillendirdiği ve bu sinirsel değişimlerin bireylerin gelecekteki sosyal davranışlarına yön verebildiği dikkate alınmalıdır. Ayrıca, nörososyolojinin sosyal bilimler ve biyolojik bilimler arasındaki mesafeyi kapatma potansiyeline sahip olduğu söylenebilir. Beynin, toplumsal davranışların ötesinde toplumsal yapıları ve normları anlamada da kritik bir rolü bulunmaktadır.

Nörososyolojinin tarihsel gelişimi, beyin araştırmalarının çevre ve ortam koşullarıyla nasıl değiştiğini gözler önüne sermektedir. Tarih boyunca beyin boyutunun büyümesi genellikle zekâ gelişimiyle ilişkilendirilmiştir. Ancak zekânın sadece beyin boyutuyla değil, aynı zamanda sosyal yaşam ve çevresel uyumla da şekillendiği ortaya konmuştur. Örneğin, fareler üzerinde yapılan bir deneyde, zengin çevresel koşullara maruz kalan farelerin daha fazla sinir hücresi ürettikleri ve daha fazla sinaps bağlantısı oluşturdukları gözlemlenmiştir (Akıllıoğlu vd., 2009). Edward Wilson'ın sosyobiyo­loji terimi ise toplumu ve yaşanan olayları ele alırken bu biyolojik temeli vurgular (Öncel, 2019, s.1).

Son olarak, insan beyninin değişimi, çevresel baskılara yanıt vermenin ötesinde sosyal bağ­lam­lar aracılığıyla şekillenmiştir. Leslie Brothers'a göre, insan beyninin sosyal bir düzenleyici olarak işlevi, toplumsal etkileşimlerin hayatta kalma açısından kritik önem taşıdığını göstermektedir. Örneğin, beyin amigdala bölgesi, duyguların düzenlenmesi, yüz ifadelerinin algılanması, bağlanma ve duygusal öğrenme gibi sosyal süreçlerde önemli bir rol oynamaktadır (akt. Franks, 2015, s.739).

Nörososyoloji alanında yapılan çalışmalar, bireylerin toplumsal bağlar kurmasında, dil öğreniminde ve kültürel normların aktarımında önemli mekanizmalar sunmaktadır. Ayna nöronlar, bireylerin karşısındaki kişilerin davranışlarını gözlemlerken aktif hale gelir ve bu davranışları motor kortekste simüle eder. Böylece sosyal etkileşimlerin hızlı ve etkili bir biçimde gerçekleşmesini sağlar (Rizzolatti & Craighero, 2004, s.182-184). Ayrıca, bireylerin empati yeteneğini destekleyen bu nöronlar, toplumsal normların öğrenilmesinde de kritik bir rol oynar (Iacoboni, 2008).

Türkiye'de nörososyoloji, disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesiyle birlikte sosyal bilimler ve sinirbilim arasında giderek önem kazanan bir alan haline gelmiştir. Türk araştırmacılar, sosyal karar alma, empati ve dil gibi konularda yapılan çalışmalar aracılığıyla

beyin ile toplumsal normlar arasındaki ilişkileri incelemektedir. Özellikle, Türk kültürüne özgü toplumsal normların bireylerin beyin aktiviteleri üzerindeki etkilerini analiz eden araştırmalar dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, sosyal öğrenmeye dair yapılan çalışmalar, beynimizin çeşitli ortamlarda farklı çevresel faktörlere maruz kalarak öğrenme süreçlerine dair ilginç veriler elde etmemizi sağlamaktadır (Balat & Karaman, 2023).

Sonuç olarak, nörososyoloji, bireylerin biyolojik yapıları ile toplumsal çevreleri arasındaki etkileşimi anlamada önemli bir araç sunmaktadır ve toplumsal davranışların biyolojik temellerini inceleyen disiplinlerarası bir alan olarak güncelliğini korumaktadır. Bu alan, bireylerin yaşam alanlarındaki etkileşimlerinin beyin yapıları ve fonksiyonları üzerindeki etkilerini ortaya koyarak hem biyolojik hem de sosyolojik bir bakış açısı geliştirmeyi hedeflemektedir. Nörososyoloji, sosyal bilimler ve biyolojik bilimler arasındaki mesafeyi kapatma potansiyeline sahip olup, toplumsal davranışların ötesinde toplumsal yapıları ve normları anlamada kilit bir rol oynamaktadır.

1.1 Yöntem

Bu çalışmada nörososyoloji alanının kapsamlı bir şekilde incelenmesi amacıyla karma bir metodolojik yaklaşım benimsenmiştir. Araştırmada temel olarak literatür taraması ve bilimsel literatürü ölçülebilir verilerle inceleyen bibliyometrik analiz teknikleri birlikte kullanılmıştır. Bibliyometrik analiz, belirli bir alandaki bilimsel yayınların atıf ilişkilerini, yazar bağlantılarını ve kavramsal çerçevelerini nicel yöntemlerle inceleyerek alanın gelişimini, eğilimlerini ve etkisini sistematik bir şekilde değerlendirmeyi sağlayan güçlü bir araştırma metodudur (Pritchard, 1969, s. 348-349). Bu çalışma kapsamında 1994-2024/25 yılları arasındaki 30 yıllık dönemi kapsayan geniş bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde, "Nörososyoloji", "toplum ve beyin", "ayna nöronlar" ve "sosyal beyin" anahtar kelimeleri kullanılarak Google Scholar, Web of Science ve DergiPark gibi önde gelen akademik veri tabanlarında kapsamlı taramalar yapılmıştır. Ayrıca, bu temel kavramlarla ilişkili çeşitli varyasyonlar da sistematik olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Elde edilen veriler, tam metnine erişilebilen Türkçe ve İngilizce akademik çalışmalarla sınırlandırılmış ve anlamlı sonuçlar çıkarmak için bibliyometrik analiz teknikleriyle sayısallaştırılmıştır.

Araştırma kapsamında toplanan veriler, bibliyometrik haritalama için yaygın olarak kullanılan VOSviewer programı aracılığıyla görselleştirilmiştir (Van Eck & Waltman, 2010, s. 523-538). Bu program, yayınlar arasındaki ilişkileri ve ağ yapılarını görsel olarak sunmaya olanak tanıyarak, alandaki bilimsel işbirliklerini ve kavramsal kümelenmeleri daha anlaşılır hale getirmiştir. Bibliyometrik analiz sonucunda, alandaki yayın sayıları, alıntılanma oranları ve disiplinler arası dağılımlar tablolar halinde görselleştirilmiştir. Özellikle Tablo 1'de sunulan veri seti, nörososyoloji alanının kapsamını ve ilgili kavramların akademik literatürdeki yaygınlığını nicel olarak ortaya koymaktadır.

Grafik 1'de disiplinlerarası çalışmaların dağılımı, grafik 2'de "nörososyoloji" teriminin yıllara göre kullanım sıklığı ve Tablo 4'te alandaki yayınlar ile alıntılanma oranlarının zaman içindeki değişimi bibliyometrik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bu sayede nörososyoloji alanının gelişimi ve etki alanları sistematik bir biçimde ortaya konulmuştur. Tablo 2'de ulusal ve uluslararası nörososyoloji alanında yapılan çalışmalar listelenmiştir.

Bibliyometrik analiz sonuçları, özellikle 2010 yılı sonrasında nörososyoloji alanına olan ilginin belirgin şekilde arttığını ve alanın 2017 yılında en yüksek üretkenlik seviyesine ulaştığını göstermektedir. Bu yaklaşım, alandaki eğilimlerin zamansal değişimini ve disiplinler arası ilişkileri anlamak açısından önemli veriler sunmaktadır. Elde edilen tüm veriler, nörososyolojinin temel kavramları, tarihsel gelişimi, disiplinlerarası doğası ve uygulama alanları çerçevesinde tematik olarak sınıflandırılmış ve analiz edilmiştir.

2. Bulgular

Araştırma kapsamına, 1994-2024 yılları arasında yayımlanan ve nörososyoloji alanına doğrudan katkı sağlayan akademik çalışmalar dahil edilmiştir. Literatür taraması sürecinde, elde edilen veriler, nörososyolojinin temel kavramları, tarihsel gelişimi, disiplinlerarası doğası ve uygulama alanları çerçevesinde tematik olarak sınıflandırılmış tablo 1 de gösterilmiş ve analiz edilmiştir. Özellikle ayna nöronlar, beynin toplumsal bağlamdaki işlevleri ve Türkiye'deki çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Tablo 1

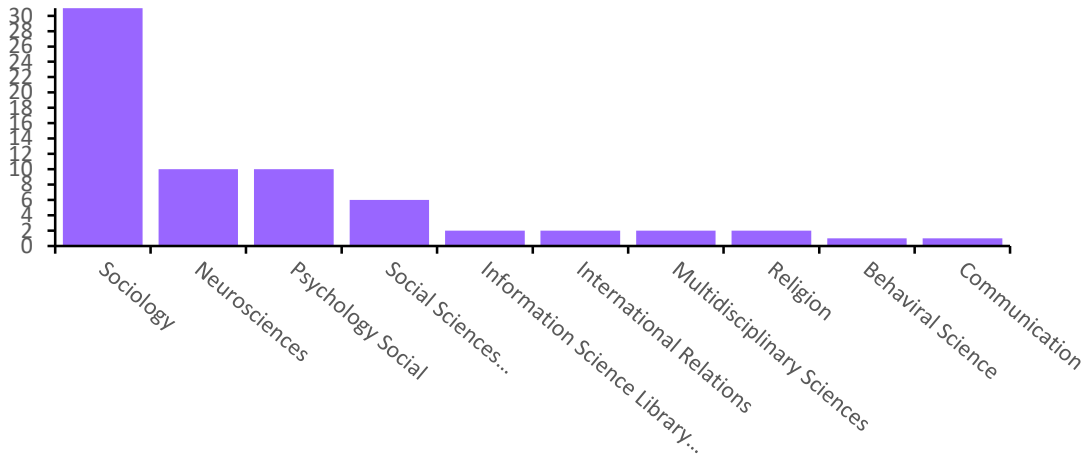
Son 30 Yılda Uluslararası ve Ulusal Olarak Yapılmış Çalışmalar

Kaynak	Nörososyoloji	Sosyal Beyin	Toplum ve Beyin	Ayna Nöronlar
Google Scholar	17	50.300	21.500	2.340
DergiPark	2	3	0	6
Web of Science	69	124.823	177.911	7.204

Türkiye'de nörososyoloji alanında yapılan çalışmaların sınırlı olması nedeniyle, bu çalışmada yalnızca Türkiye'deki akademik yayınlar dikkate alınmıştır. Sosyoloji biliminin içinde nörososyolojiye yönelik çalışmaların az olması, alana katkıda bulunma gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu bağlamda son 30 yılda yapılan nörososyolojik çalışmalar ağırlıklı olarak hangi alanlarda olmuştur aşağıdaki grafik 1 bize göstermektedir.

Grafik 1

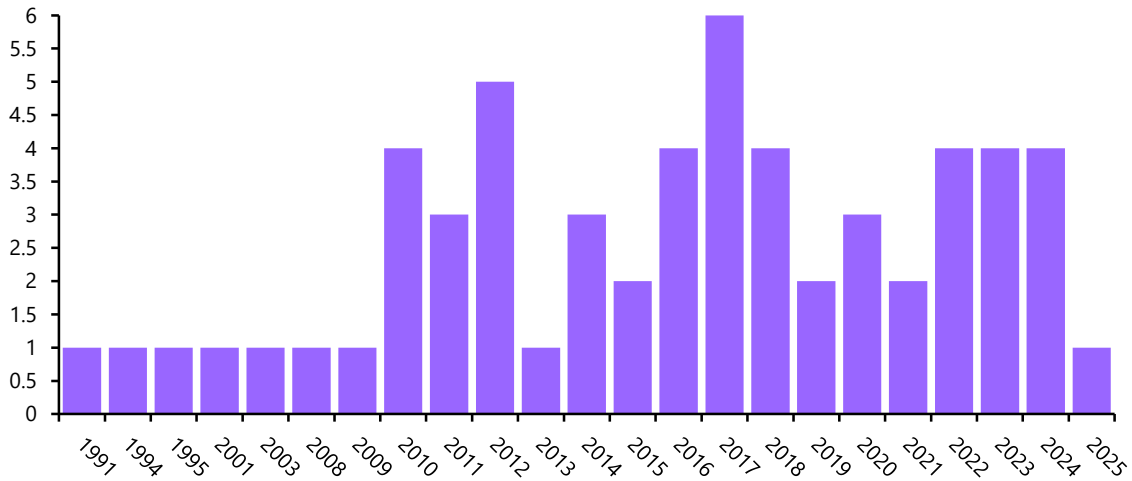
Nörososyolojinin Son 30 Yılda Çalışma Alanları

Grafik 1, nörososyolojinin disiplinlerarası doğasını ve toplumsal bağlamdaki işlevlerini anlamaya yönelik bir çerçeve sunmak için analiz edilmiştir. Grafik 1 bize en yoğun sosyoloji alanında çalışma yapıldığını göstermektedir buna rağmen az da olsa diğer alanlarla da ortak paydası bulunmaktadır.

Grafik 2

Nörososyoloji Kelimesinin Yıllara Göre Kullanım Sıklığı

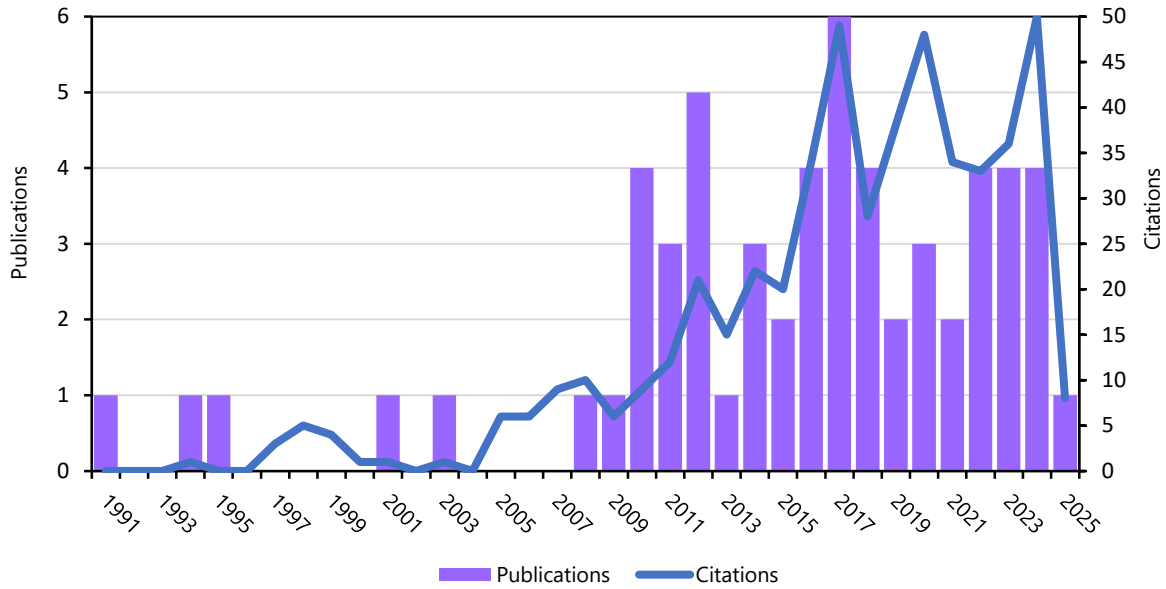
Grafik 2'te görüldüğü üzere, 2010 öncesinde az kullanılan nörososyoloji kavramı, özellikle 2017 yılında en yüksek seviyesine ulaşmış ve sonraki süreçlerde de alanda belli bir yer edinir hale gelmiştir.

Ayrıca, çalışma, multidisipliner araştırmaların giderek önem kazanmasını destekler bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamakta ve bu alandaki eksikliklerin giderilmesine yönelik

öneriler sunmaktadır. Nörososyoloji adı altında yapılmış olan yayınlar ve alıntılardaki yükseliş ise grafik 3'te gösterilmektedir.

Grafik 3

Nörososyolojiyle İlgili Yapılan Yayınlar ve Alıntılanma Oranları

Grafik 3, grafik 2'yi destekler nitelikte bulgular sunmaktadır; 2010 sonrası dönemde nörososyoloji alanında dikkat çekici bir ivmelenme gözlemlenmiş olup hem yayımlanan çalışmaların sayısında hem de bu çalışmalara yapılan atıf oranlarında paralel bir artış tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen bir diğer önemli veri, nörososyolojik paradigmayı ve bu disiplinin teorik çerçevesini destekleyen, son otuz yıllık süreçte gerçekleştirilmiş akademik çalışmalardır. Bu çalışmaların açık erişimli olanları Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2*Son 30 Yılda Nörososyoloji Alanındaki Çalışmalar*

Çalışma	Yazar	Yılı
Yeni Çağ Pratiklerine Nörososyolojik Bir Bakış: Meditasyon Ve Bilinçli Farkındalık	Burcu Doğan Koçak	2025
The neurosociological paradigm of the metaverse	Maslova, O; Shusharina, N; Pyatin, V	2025
Sosyal Hizmette Yeni Bir Alan: Nörososyal Hizmet	Metin Erdem	2024
Birsan Banu Okutan'ın "Balının Farkında: Yapı-Fail Dikotomisini Anlama Girişimi" Adlı Eserin Değerlendirilmesi	Necmiye Durmuş	2024
Stress Resistance of Personality in the Conditions of Organizational Culture in Ukraine. Specific Dependent Phenomena	Khavula, Roman, Chuyko, Oksana, Rodina, Nataliia, Korniienko, Inokentii, Bogdan, Zhanna, Kichuk, Antonina.	2024
Showcasing the Variety of Biosocial and Evolutionary Approaches in Sociology: Introduction to the Special Issue	Schnettler, Sebastian Huinink, Johannes	2024
Sosyoloji Lisans: Temel Bilgiler	Lütfü mert hançerli	2024
Active Inference and Social Actors: Towards a Neuro-Bio-Social Theory of Brains and Bodies in Their Worlds	Cheadle, Jacob E. Davidson-Turner, K. J. Goosby, Bridget J.	2024
Conflict Detection in Language Processing: Using Affect Control Theory to Predict Neural Correlates of Affective Incongruency in Social Interactions	Schauenburg, Gesche, Aryani, Arash, Hsu, Chun-Ting, Schroeder, Tobias, Conrad, Markus, von Scheve, Christian, Jacobs, Arthur M.	2024
Nörososyoloji Ve Nöropragmatizm Sosyal Davranışın Nörolojisi Üzerine	Emre Öztürk	2023
Nöroyönetim	Nilhun Doğan	2023
Hyperscanning and the Future of Neurosociology	TenHouten, W; Schussel, L; Kaplan, CD	2023
The Impact of Decentralization on the Development of Civil Society in the Context of the Philosophy of Reason	Zablotskyi, Volodymyr. Babarykina, Nadiia. Sych, Tetiana, Ptakhina, Olga, Ivanov, Yevhen, Vasynova, Nadiia.	2023
A Motivational Theory of Roles, Rewards, and Institutions	Abrutyn, S; Lizardo, O	2023
Mimarlık İçin Nörobilim: Nörobilim Ve Mimarlık Tarihi Arasındaki İlişki Üzerine Genel Bir Değerlendirme	Elif Tektaş	2023
Toward a sociological theory of social pain	Abrutyn, S.	2023
İhtisas Körlüğüne Karşıt Bir Sosyoloji Anlayışının Mümkünlüğü: Kurtuluş Kayalı Üzerine Bir Okuma	Berkay Çetin	2022
Neurosociology: A New Field for Transdisciplinary Social Analysis	Auriemma, Vincenzo Iorio, Gennaro Morese, Rosalba	2022

	Rama, Rudina	
Naturalness of Face-to-Face Medium and Video-Mediated Online Communication: Doubts About Evolutionary Mismatch	Shkurko, Y.	2022
Neurosociology and Penal Neuroabolitionism: Rethinking Justice With Neuroscience	Borbon, D.	2022
Contributions of Socioneuroscience to Research on Coerced and Free Sexual-Affective Desire	Racionero-Plaza, Sandra, Puigvert, Lidia, Soler-Gallart, Marta, Flecha, Ramon.	2022
Tüketicilerin nöropazarlama Uygulamalarına Yönelik Tutumları Üzerine Bir Araştırma	Canan Taşçı	2022
Yönetim Ve Organizasyon Çalışmaları	Edt: Özlem Işık & Faruk Kalay	2021
Sürdürülebilirliği Anlamak Ve Geliştirmek İçin Nörobilim: Nörosürdürülebilirlik	Fulya Şenbağcı Özer	2021
Pazarlamada kültür kodlarının ve nörobilim deneylerinin kullanımı: Bir ürünün bilinçdışı kültür kodunun keşfi ve nöropazarlama kapsamında fMRI tekniği ile test edilmesi.	Sabri Çimen	2021
The System of Modern Social Work with Children with Disabilities in the Context of Neuropedagogy: Traditions and Innovations	Vynogradova, Olena Zdanevych, Larysa Sivak, Nataliia Melnychuk, Svitlana Polianovska, Olha Motoziuk, Liudmyla	2021
A Neurosociological Theory of Culturally and Structurally Situated Cognition and Ethno-Racial Stress	Firat, Rengin B.	2021
Sosyoloji Ve Metafor: 'Toplum'u Nasıl Anlarız?	Mehmet Uğraş	2020
The neurosociology of Auguste Comte	McVeigh, Ryan	2020
New Ideas in Russian Sociology: Problematic and Thematic Repertoire of Domestic Sociological Journals	Yadova, MA.	2020
Sociology and evolutionary biology: A troubled past, a promising future	Schutt, RK	2020
Biosociology and the Standard Social Science Model: In Search for the Golden Mean	Shkurko, Yulia S.	2020
Propagandanın Değişen Görünümü	Gökhan V. Göktürk	2020
Persistent Identity Threats: Emotional and Neurological Responses	Miller, BJ; Kalkhoff, W; Pfeiffer, MA	2019
Opening the "Black Box": Functions of the Frontal Lobes and Their Implications for Sociology	Firat, Rengin B.	2019
Could Neuroenhancement be an Ethical Approach in Social Practice?	Sandu, A; Unguru, E.	2018
The Evolution of the Human Brain Applications of Neurosociology	Turner, Jonathan Machalek, Richard	2018
Development Of Evolutionary Neurosociology: Behavioral Biograms And Biological Predisposition To Social Inequality	Shkurko, YS	2018
Sociology Of Epistemologies And Neuroscience	Shkurko, YS	2018
The Idea Of Neurosociology In Contemporary Social Thought	Bazhanov, VA	2017

Neurotechnologies and Proliferation of the Ideas of Neuroscience	Shkurko, Yu. S.	2017
In Search of Neurosociology	Shkurko, Yu. S.	2017
Biology In Sociology: Three Ways of Linking	Remisiewicz, L.	2017
Bilinç-Kimlik Etkileşiminin Nörofelsefe Açısından Temellendirilmesi	Burçak Özkan	2017
Extended Mind and Embodied Social Psychology: Historical Perspectives	Shalin, DN.	2017
Extended Mind and Embodied Social Psychology: Contemporary Perspectives	Shalin, DN.	2017
Religion, Neurosociology and Evolutionary Sociology: Knocking on an Open Door or Why We Need More Interdisciplinary Communication	Fischer, R	2016
Using Neurosociology and Evolutionary Sociology to Explain the Origin and Evolution of Religions	Turner, JH	2016
Developments in Neurosociology	Kalkhoff, W; Thye, SR; Pollock, J	2016
On the Elementary Neural Forms of Micro-Interactional Rituals: Integrating Autonomic Nervous System Functioning Into Interaction Ritual Theory	Heinskou, Marie Bruvik Liebster, Lasse Suonpera	2016
Sosyal Nörobilim	Oğuz Tanrıdağ	2015
Homunculus. Icon of Self, from Paracelso to Ratatuille.	Pecchinenda, G	2015
Invited Address: "The Times They Are A-Changin'" Gene Expression, Neuroplasticity, And Developmental Research	Simons, Ronald L. Klopach, Eric T.	2015
Bilinçaltı Reklamcılık Teknikleri Ve Tüketicinin Yönlendirilmesi	Sefer Darıcı	2014
Biology without Biologism: Social Theory in a Postgenomic Age	Meloni, Maurizio	2014
Bilinçaltı reklamcılık teknikleri ve tüketicinin yönlendirilmesi	Sefer Darıcı	2014
Emotions and Cognitions in Social Relationships: A Neurosociological Approach	Shkurko, YS; Shkurko, AV.	2014
Neoliberal Nomads: Housing Insecurity and the Revival of Private Renting in the UK	Bone, John	2014
The Compatibility Between Sociological and Cognitive Neuroscientific Ideas on Consciousness: Is a Neurosociology of Consciousness Possible?	Shkurko, Yulia S.	2013
Neurosociology. The Nexus between Neuroscience and Social Psychology	Kiraly, Gabor	2012
Neurosociology. The Nexus between Neuroscience and Social Psychology	Lyngstad, TH	2012
The Deregulation Ethic and the Conscience of Capitalism: How the Neoliberal 'Free Market' Model Undermines Rationality and Moral Conduct	Bone, John	2012
Role behavior: A neurosociological perspective	Shkurko, Aleksandr	2012
Neurosociology: The Nexus between Neuroscience and Social Psychology	Firat, Rengin Hitlin, Steven	2012
Neurosociology: The Nexus Between Neuroscience and Social Psychology	Williams, SJ	2011
Agent-Based Social Psychology: From Neurocognitive Processes To Social Data	Caticha, Nestor Vicente, Renato	2011

Neurosociology: The Nexus Between Neuroscience and Social Psychology	Franks, David D.	2010
Emotions, Rationality And Rational Choice	Schützeichel, R.	2010
The Evolution of the Human Brain	Franks, David D.	2010
Neurosociology The Nexus Between Neuroscience and Social Psychology Introduction	Franks, David D.	2010
Consciousness, Quale, and Subjective Experience	Franks, David D.	2010
What Is Social About the Human Brain?	Franks, David D.	2010
The Neuroscience of Emotion and Its Relation to Cognition	Franks, David D.	2010
The New Unconscious: Agency and Awareness	Franks, David D.	2010
Mirror Neurons: A Return to Pragmatism and Implications for an Embodied Intersubjectivity	Franks, David D.	2010
Determinism and Free Will	Franks, David D.	2010
The Self in Neuroscience and Social Psychology	Franks, David D.	2010
The Place of Imitation in Social Life and Its Anatomical Brain Supports	Franks, David D.	2010
Neurosociology The Nexus Between Neuroscience and Social Psychology Conclusion	Franks, David D.	2010
Providing Security for the Human Brain	Slanevskaya, N	2009
Social Emotions and Brain Research: From Neurophilosophy to a Neurosociology of Law	Gruber, Malte-Christian	2008
The potential relevances of biology to social inquiry	Freese, J, Li, JCA, Wade, LD	2003
Social perspectives on emotions, Vol. 5, mind, brain, and society: Toward on neurosociology of emotion	LePore, PC	2001
The Neurosociology Of Schizophrenia - Vulnerability And Functional Disability	Carter, M; Flesher, S	1995
Hemisphericity And Information-Processing In North-American Native (Ojibway) And Nonnative Adolescents	Morton, LI Allen, Jd. Williams, Nh	1994
Into The Wild Blue Yonder - On The Emergence Of The Ethnoneurologies - The Social Science-Based Neurologies And The Philosophy-Based Neurologies	Tenhouten, Wd	1991

Tablo 2, nörososyoloji alanında son 30 yılda yapılmış ulusal ve uluslararası çalışmaları kronolojik olarak özetlemektedir. Tablonun detaylı analizi, alanın gelişim eğilimleri, araştırma boşlukları ve Türkiye'nin konumu hakkında kritik bilgiler sunmaktadır.

Nörososyoloji alanının tarihsel gelişimi incelendiğinde, belirgin dönemsel özellikler ve eğilimler gözlemlenmektedir. Tablo 2'deki veriler ışığında, bu gelişim süreci üç ana dönemde değerlendirilebilir.

1991-2010 dönemi, nörososyolojinin kuruluş ve kavramsal temellerinin oluşturulduğu yıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde uluslararası literatürde Tenhouten (1991) ve Franks (2010) gibi araştırmacıların öncü çalışmaları dikkat çekmektedir. Franks'in 2010 yılında yayımladığı "Neurosociology: The Nexus Between Neuroscience and Social Psychology" başlıklı çalışması, alanın teorik çerçevesini belirleyen temel eserlerden biri olmuştur. Bu dönemde nörososyoloji kavramının disiplinlerarası niteliği vurgulanmış ve sosyolojik teorilerle nörobilimsel bulgular arasında köprü kurma çabaları yoğunlaşmıştır. Türkiye'den bu döneme ait katkılar oldukça sınırlı kalmış, yalnızca 2014 yılında Sefer Darıcı'nın "Bilinçaltı Reklamcılık Teknikleri ve Tüketicinin Yönlendirilmesi" başlıklı çalışması bu alanda değerlendirilebilecek bir örnek olarak kaydedilmiştir.

2011-2020 dönemi, nörososyoloji alanında metodolojik çeşitliliğin arttığı ve uygulama alanlarının belirginleştiği bir dönem olarak öne çıkmaktadır. Shkurko'nun sosyal ağ analizleri ve Firat'ın kültürel bilişsel modelleri gibi yeni metodolojik yaklaşımlar, alanın teorik temellerini genişletmiştir. Bu dönemde nöropazarlama ve nöro yönetim gibi uygulamalı alt disiplinler gelişmeye başlamıştır. Türkiye'deki çalışmalarda ise epistemolojik tartışmalar ağırlık kazanmıştır. 2017 yılında Burçak Özkan'ın "Bilinç-Kimlik Etkileşiminin Nörofelsefe Açısından Temellendirilmesi" ve 2020 yılında Mehmet Uğraş'ın "Sosyoloji ve Metafor: 'Toplum'u Nasıl Anlarız?" başlıklı çalışmaları, sosyolojik düşüncenin nörobilimsel perspektifle yeniden değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. 2015 yılında Oğuz Tanrıdağ'ın "Sosyal Nörobilim" başlıklı çalışması da Türkiye'de alanın tanınırlığını artıran önemli bir adım olmuştur.

2021-2025 dönemi ise nörososyoloji alanında hem küresel hem de Türkiye özelinde belirgin bir ivmelenmenin yaşandığı yıllar olarak göze çarpmaktadır. Özellikle Türkiye'de 2023-2025 yılları arasında 12 çalışmanın yayımlanması, alanın yerel akademik çevrelerde artan önemini göstermektedir. Bu dönemde disiplinlerarası uygulamalar belirgin bir şekilde artmıştır. Elif Tektaş'ın (2023) "Mimarlık İçin Nörobilim" çalışması, Metin Erdem'in (2024) "Sosyal Hizmette Yeni Bir Alan: Nörososyal Hizmet" araştırması ve Maslova, Shusharina ve Pyatin'in (2025) "The Neurosociological Paradigm of the Metaverse" başlıklı incelemeleri, nörososyolojinin mimarlık, sosyal hizmet ve sanal gerçeklik gibi farklı alanlara uygulanmasının örneklerini sunmaktadır. Ayrıca Tenhouten, Schussel ve Kaplan'ın (2023) "Hyperscanning and The Future of Neurosociology" başlıklı çalışması, nöro-etnografi ve hiper-tarama gibi yeni metodolojik yaklaşımların gelişimine işaret etmektedir. Burcu Doğan Koçak'ın (2025) "Yeni Çağ Pratiklerine Nörososyolojik Bir Bakış: Meditasyon ve Bilinçli Farkındalık" çalışması ise güncel toplumsal pratiklerin nörososyolojik analizine örnek teşkil etmektedir.

Bu kronolojik gelişim, nörososyoloji alanının başlangıçtaki teorik odağından, giderek daha çeşitli ve uygulamalı araştırma alanlarına doğru genişlediğini göstermektedir. Türkiye'deki çalışmaların son dönemde kaydettiği artış, alanın ulusal akademik çevrelerde de kendine sağlam bir yer edinmeye başladığının göstergesidir.

Araştırma bulguları göstermektedir ki, nörobilim ve sosyoloji disiplinleri arasındaki teorik etkileşim belirli alanlarda yoğunlaşmasına rağmen, "Nörososyoloji" gibi disiplinlerarası epistemolojik yaklaşımlar akademik literatürde yeterli temsiliyet düzeyine henüz ulaşamamıştır. Bununla birlikte, ilgili alanda nörososyolojik değerlendirmelere yönelik epistemolojik bir gereksinim olduğu saptanmıştır.

3. Kavramsal Çerçeve

3.1 Nörososyoloji ve Beynin Toplumsal Etkileşimdeki Rolü

Nörososyoloji, beynin toplumsal etkileşimlerdeki rolünü anlamaya çalışırken, insan beyninin karmaşıklığını, sınırlamalarını ve ilişkisel doğasını göz önünde bulundurur. Beynin işleyişine dair bazı temel bilgiler şunlardır: Karmaşık bir yapıya sahip olan beyin, neokorteks adı verilen ana tabakasında yaklaşık 30 milyar nöron içerir. Bu nöronlar, 1 milyon milyar bağlantıya (sinaps) sahiptir ve bu bağlantılar, beyin bilgi işleme kapasitesinin temelini oluşturur (Eagleman, 2012). Eagleman, beyin bir santimetre küplük dokusunda Samanyolu Galaksisindeki yıldız sayısı kadar sinaps bulunduğunu ve her bir nöronun karmaşık bir şehir kadar gelişmiş olduğunu ifade etmektedir. Beynin bu karmaşıklığı, bireysel nöronlardan çok, nöronlar arasındaki sinaptik bağlantılara dayanır.

Leslie Brothers, beyin karmaşıklığını anlamak için birleştirici bir teorik çerçevenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, beyin işleyişine dair önemli bir iddia öne çıkmaktadır: Duyusal girdilerden yoksun bırakılan bireyler üzerinde yapılan deneyler, bu kişilerin halüsinasyonlar gördüğünü ve zihinsel sıkıntılar yaşadığını göstermiştir. Bu durum, beyin sosyal ve çevresel uyarıcılarla işlevsellik kazandığını kanıtlar (akt. Franks, 2015, s.736). Bu bağlamda, beyin sosyal bir varlık olduğu ve çevreyle beraber geliştiği söylenebilir.

Roger Sperry (1965), beyin iki yarım küresini keşfetmiştir. Sol yarımküre, mantıksal, bilinçli ve dil odaklı işlevlerle ilişkilendirilirken; sağ yarımküre, bütünsel algı, duygusal işleme ve özetleme becerilerinde rol oynamaktadır. Örneğin, sağ yarımküre bir köpek resmi çizerken, sol yarımküre bu durumu bilmez ve çizimi neden yaptığını açıklamak için bir hikâye uydurur. Split-brain (bölünmüş beyin) çalışmalarında, iki yarım küre arasındaki bağlantıyı sağlayan corpus callosum yapısının kesilmesiyle her iki yarımkürenin bağımsız hareket ettiği gözlemlenmiştir (Gazzaniga, 1967, s.25).

Beyin, çevresindeki tüm uyarıları işlemek yerine, dikkatini yalnızca belirli uyarılara yönlendirir. Bu, enerjiyi koruma ve kritik bilgileri önceliklendirme amacı taşır ve buna algıda seçicilik denir. Ancak bu seçicilik, eksik veya yanlış algılara yol açabilir. Diğer yandan, beyin hafıza işlevi, geçmiş olayları birebir kaydetmekten ziyade, onları yeniden yapılandırır; bu süreçte bazı bilgiler değiştirilebilir veya eksik kalabilir. Beynin bu sınırlamaları, evrimsel geçmişindeki adaptasyon süreçlerinin bir sonucudur.

3.2 Ölçüm Yöntemleri ve Sınırlamaları

Beynin işleyişini anlamak için bazı ölçüm ve teknikler kullanılmaktadır. Bu yöntemlerin başlıcaları şunlardır:

- CAT (Computerized Axial Tomography): X-ışınları kullanarak beyin farklı açılardan görüntülerini alır ve genellikle üç boyutlu (3D) beyin yapılarını incelemek için tercih edilir.
- PET (Positron Emission Tomography): Radyoaktif maddelerin vücuda enjekte edilmesiyle beyin metabolik aktivitelerini ölçer. Düşük seviyeli radyasyon kullanıldığından güvenli kabul edilir, ancak ekipman maliyeti yüksek olduğu için erişimi sınırlıdır.

- MRI (Magnetic Resonance Imaging): Beynin yapısal özelliklerini yüksek çözünürlükte görselleştirir ve statik görüntüler sağlar. Bu yöntem genellikle beyin yapısındaki değişiklikleri anlamada kullanılır.

- fMRI (Functional MRI): Beyin aktivitesini ölçmek için oksijen seviyelerini izler ve nöronların oksijen alımı sırasında gerçekleşen değişiklikleri kaydederek hareketli görüntüler sağlar. Ancak bu yöntem, yalnızca dolaylı ölçümler sunar ve sonuçların işlenmesi için ileri düzey analizler gerektirir.

Bu ölçüm yöntemlerinin bazı sınırlamaları vardır. Özellikle fMRI gibi yöntemler nöronal aktiviteleri doğrudan değil, dolaylı olarak ölçer (örneğin, kan akışı veya oksijen seviyelerine dayanarak). PET gibi teknikler ise ekipman ve radyoaktif maddelerin maliyeti nedeniyle yaygın olarak kullanılamaz. Ayrıca, elde edilen verilerin ham hali, anlamlı sonuçlara ulaşmak için karmaşık yazılımlarla işlenmek zorundadır. Daha net bilgilere dayanan cihazlara alanda ihtiyaç duyulsa da bu yöntemler, nörososyolojik alandaki çalışmaları desteklemekte önemli bir rol oynamaktadır (Franks, 2015, ss.738).

3.3 Ayna Nöronlar ve Toplumsal Etkileşim

Ayna nöronlar, makak maymunları üzerinde yapılan ilk çalışmalarda keşfedilmiştir ve toplumsallaşmanın ve kolektif bilincin temellerini oluşturur. Bu nöronlar, bireylerin karşısındaki kişilerin davranışlarını gözlemlediğinde aktive olur ve gözlemlenen davranışları motor kortekste simüle eder. Ayna nöronlar, sosyal etkileşimlerin hızlı ve etkili bir şekilde gerçekleşmesini sağlar. Örneğin, insanlarda ayna nöronlar yalnızca diğer insanların konuşmalarını gözlemlediklerinde değil, aynı zamanda bu davranışların altında yatan niyeti algıladıklarında da aktive olur (Franks, 2015, s.741).

Ayna nöronlar, bireylerin bir başkasının duygu durumunu anlamasına da yardımcı olur. Birinin acı çektiğini gören bir birey, kendi beyinde bu acıyı simüle eder. Bu durum, ayna nöronların empati duygusunu destekleyen ve geliştiren bir yapı olduğunu göstermektedir (Rizzolatti & Craighero, 2004). İnsan ilişkilerinde, ayna nöronların biliş ve eylem arasında ciddi bir bağlantı oluşturduğu düşünülmektedir. Bu nöronlar, eylemlerin tanınmasında, eylemlerin arkasında yatan amacın yorumlanmasında, motor hareketlerin kopyalanıp taklit edilmesinde, dilin öğrenilmesinde, hafızanın işlenmesinde ve empati gibi karmaşık duyguların anlamlandırılmasında etkili bir rol oynamaktadır.

Ayna nöronlar, başkalarının davranışlarını gözleme, bu davranışların niyetlerini anlama ve empati geliştirme gibi süreçlerin nörobiyolojik temelini oluşturur (Hari et al., 2021, s.433). Bu nöronlar hem acıyı hem de sevinci kendi zihnimizde hissederek diğer bireylerle olan duygu paylaşımını artırarak bağlanmayı destekler. Örneğin, bir kişinin elini keserken gözlemlenmesi, izleyicinin beyinde benzer bir acı hissinin ortaya çıkmasına neden olur. Bu, bireylerin duygusal bağ kurmasını kolaylaştırır (Lacoboni, 2008).

3.4 Toplumsal Normlar ve Kültürel Aktarım

Empati yeteneği, toplumun ihtiyaçlarını daha kolay anlama ve duygusal olarak hissedebilme hali yaratarak, toplumda daha uyumlu ve birbirinin ihtiyaçlarına saygılı bir davranış durumunu

oluşturur. Ayna nöronlar, toplumsal normları bireylere öğretmede önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin, bir topluluğun selamlaşma şekli veya yemek yeme adabı gibi normlar, bireyler tarafından kolayca öğrenilir ve aktarılır. Bu süreç, ayna nöronlarımızın çalışma şekliyle sağlanır (Franks, 2015).

Rizzolatti ve Craighero (2004), bireylerin gözlem yoluyla öğrenmesini sağlayan nörobiyolojik mekanizmalardan birinin ayna nöronlar olduğunu ve bu işlevleri sayesinde kültürel değerlerin ve toplumsal kuralların nesiller boyunca aktarılmasında kritik bir rol oynadığını ifade etmektedir. Ayna nöronlar, toplumsal uyum sağlama ve kültürel bağların sürdürülmesi gibi sosyal süreçlerde etkili bir mekanizma sunmaktadır. Bir çocuğun, aile yemeklerinde çatal bıçak kullanma gibi görgü kurallarını ebeveynlerini izleyerek öğrenmesi, ayna nöronların çalışmasıyla gerçekleşir. Bu mekanizma, toplumsal uyumun sağlanmasında ve kültürün sürekliliğinin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır (Lacoboni, 2008, s.660).

Tarihsel akışa baktığımızda, ayna nöronların sağladığı hızlı öğrenme ve adaptasyon mekanizmaları, insan türünün karmaşık sosyal yapılar oluşturmasını mümkün kılmıştır (Rizzolatti & Craighero, 2004, s.164). Bu öğrenme mekanizması, bireylerin yalnızca kültürel değerleri değil, aynı zamanda grup içinde empatiyi ve bağlanmayı da geliştirmelerini sağlayarak onların toplumsal yaşamda etkin bir şekilde var olmalarını destekler

4. Türkiye’de Nörososyoloji Çalışmalarının Durumu

Türkiye’de nörososyoloji, disiplinlerarası bir yaklaşımın benimsenmesi ile sosyal bilimler ve sinirbilim arasında giderek önem kazanan bir alan haline gelmiştir. Türk araştırmacılar, sosyal karar alma, empati ve dil gibi konuların beyinle ilişkisini inceleyen çalışmalar gerçekleştirmektedir. Örneğin, Türk kültürüne özgü toplumsal normların bireylerin beyin aktiviteleri üzerindeki etkilerini analiz eden araştırmalar dikkat çekmektedir. Bu çalışmalar, bireylerin sosyal çevrelerinden nasıl etkilendiğini ve bu etkilerin sinirsel düzeyde nasıl yansıdığını anlamaya yönelik önemli veriler sunmaktadır.

Sosyal öğrenme üzerine yapılan çalışmalar, beynimizin farklı ortamlarda farklı çevresel faktörlere maruz kalmasıyla öğrenmeye dair çeşitli veriler elde etmemizi sağlamıştır. Bu bağlamda, Balat ve Karaman’ın (2023) araştırması, farklı öğrenme ortamlarının incelenmesinin öğrenci memnuniyeti ve başarısı üzerinde olumlu etkilere sahip olduğunu, “eğlenceli ve sosyal bir atmosferin” öğrenme sürecine katkı sunabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, “bazı öğrenme ortamlarının ise daha güvenli ve konforlu bir deneyim sunma ihtimalinin olduğu” ve sosyal etkileşime dayalı ortamların iletişimi ve geri bildirim sağlamayı kolaylaştırdığına işaret edilmektedir. Diğer yandan, öğrenme yönetim sistemlerinin materyal depolama ve fikir alışverişi konularında daha etkin olduğu gözlemlenmiş olup, “sosyal etkileşime dayalı ortamların daha kullanışlı ve doğal bir tartışma platformu sunduğu” vurgulanmıştır (Balat & Karaman, 2023, s.82).

Bununla beraber, özellikle psikoloji ve psikiyatri alanlarında yapılan çalışmalar, söz konusu çerçeveyi laboratuvar ortamına da taşıyarak zenginleştirmiştir. Örneğin, Geyran’ın (1995) çalışması, travmatik olaylar, nörobiyolojik sistemdeki değişiklikler ve kronik travma sonrası stres bozukluğu arasındaki ilişkileri incelemiştir. Bu çalışmada, yoğun stres anında beyin norepinefrin

ve CRF-HPA (stres yanıtını düzenleyen bir hormon) sisteminde paralel bir hızlanma meydana geldiği ve beyin hayatta kalmaya odaklı yapısı nedeniyle stres yanıtı sırasında beyin ve kas sistemleriyle artmış dikkat ve bellek sistemlerinin enerji bağlantısı kurduğu ifade edilmektedir. Kısa süreli sağlanan bu uyum davranışlarının, stresin uzun sürmesi durumunda patolojik bir karakter kazanabileceği öne sürülmüştür. Bu bulgular, stres kaynaklı gelişen tepkilerin zamanla kalıcı nitelik kazanabileceğine işaret etmektedir.

Yine bu bağlamda değerlendirildiğinde, fareler üzerinde yapılan "zengin çevrenin beyin üzerindeki etkileri" deneyinde elde edilen sonuçlar da çevresel faktörler çerçevesinde geliştirdiğimiz tepkilerin kalıcı bir hal alabileceğini göstermektedir.

'Fiziki zengin çevrenin beyinde oluşturduğu önemli değişiklikler, çevreye maruz kalmanın süresi ve deneklerin yaşına bağlıdır. Örneğin, adolesan dönemde 4 gün süre ile zengin çevreye maruz kalma beyinde yapısal değişikliklere neden olurken yetişkin dönemde bu değişiklikler görülmemektedir' (Akıllıoğlu ve ark.,2009,s.19). Bu durum, Türkiye'de nörososyoloji açısından bakıldığında, çevresel faktörlerin ve toplumsal etkileşimlerin beyin işleyişi üzerindeki etkilerini anlamının ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

4.1 Türkiye'de Nörososyoloji'ye Dair Akademik Çalışmalar

Son 20 yılda, nörobilim ve sosyolojiyi bir araya getiren çalışmaların giderek arttığını görmekteyiz. Bu alana yönelik özellikle sosyal nörobilim ve nörobilimsel sosyal araştırmalar, bugüne kadar daha çok psikologlar ve nöropsikologlar tarafından yürütülen disiplinlerarası çalışmalarda kendini göstermiştir. Ancak nörobilimin yaygınlaşması, ekonomi, antropoloji, siyaset ve tıp bilimleri gibi diğer birçok disiplinde de yeni alanların ortaya çıkmasını tetiklemiştir (akt. Öztürk, 2022, s.26). TenHouten, nörososyolojik analizin doğasını şu şekilde tanımlamaktadır: "Nörososyolojik analiz, toplumun bireylerinin nöral işlevlerini ve zihinsel süreçlerini, gerçekliğin bir yönü olarak değerlendirir." Bu nedenle nörososyolojik analiz, radikal bir mikro düzeyde inceleme gerektirir. Bu anlayışta, sosyobiyoloji gibi alanlarda yaygın olan biyolojik indirgemecilik ya da determinist yaklaşımlar yer almaz. Sosyal davranışları yalnızca beyin yapısal özellikleri ve genetik miras ile açıklamak yerine, nörososyolojik analiz, düşüncelerin toplumsal üretimi ve beyin yapısının ve işlevlerinin toplumsal faktörler tarafından şekillendirilmesi üzerinde durur (TenHouten, 1997, s.10).

Nörososyolojik paradigma çerçevesinde değerlendirildiğinde, söz konusu süreçler beyin bilinçdışı karar alma mekanizmaları, sosyal öğrenme teorileri ve kognitif çerçeveleme konseptleri ile açıklanabilmektedir. Örneğin, subliminal reklamcılık araştırmaları, tüketici davranışlarının bilinç dışı yönlendirme mekanizmalarını incelemekte ve nöropazarlama metodolojilerinin bireylerin karar verme süreçlerine müdahale biçimlerini sistematik olarak belgelemektedir. Dopaminerjik ödül sistemleri ve beyin ilgili nöral devreleri, bireylerin subliminal mesajlarla nasıl manipüle edilebildiğini açıklamada kritik parametreler olarak karşımıza çıkmaktadır (Doğan, 2023).

Bu bağlamda, serebral yapılar ve çevresel faktörler arasında karşılıklı ve dinamik bir etkileşim bulunmaktadır. Ayna nöron sistemi sosyal öğrenme mekanizmalarını sağlarken, dopaminerjik ödül sistemi tüketici davranışlarındaki manipülasyon süreçlerinin nörobiyolojik temelini oluşturmaktadır. Metaforik yapılanmalar ve sosyal konfigürasyonlar ise bireyin algısal

çerçevesini şekillendirerek, karar verme süreçlerini etkileyen kognitif şemaları formüle etmektedir (Uzbay, 2015).

Türkiye'de bu doğrultuda yapılan nörososyolojik çalışmalara verebileceğimiz ilk örneklerden biri Doç. Dr. Emre Öztürk'ün Aralık 2022'de yazdığı, "Nörososyoloji ve Nöropragmatizm" adlı kitaptır. Bu önemli akademik kaynak, Türkiye'de nörososyoloji alanında temel bir giriş niteliği taşımaktadır.

Bununla birlikte, sosyolojinin alt dallarında daha öncesinde de farklı çalışmalar yapılmıştır. 2019 yılında Doç. Dr. Nil Çokluk tarafından beyin ve siyaset ilişkisini ortaya koymak amacıyla kaleme alınan "Siyasal İletişimde Yeni Yönelimler: Nörosiyaset ve Siyasal Beynin Çözümlemesi" başlıklı makale bu alandaki önemli çalışmalardan biridir. Bu çalışma, nörososyolojinin siyasetle olan ilişkisini ortaya koyarak Türkiye'de bu konuya akademik bir perspektif kazandırmıştır.

Reklam ve pazarlama alanında da nörobiyolojik temelli birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Yapılan bu çalışmalar, reklamların ve uygulanan pazarlama stratejilerinin toplum üzerindeki yansımalarını anlamaya çalışmıştır. Örneğin, Ferik, Yılmaz ve Sarı'nın 2019'da yazmış oldukları "Pazarlama Araştırmalarında Yeni Bir Eğilim Olarak Nöropazarlama: Türkiye'de Nöropazarlama Alanında Yapılan Akademik Çalışmalara Yönelik Bir İnceleme" başlıklı makale, bu alanda yapılan çalışmaları derinlemesine incelemekte ve literatürdeki en önemli katkılardan birini sunmaktadır.

Türkiye'de nörososyoloji alanındaki bu çalışmalar, disiplinin genel çerçevesinin oluşturulmasında önemli katkılar sunmuş ve diğer disiplinlerle olan etkileşimini destekleyerek yeni araştırma alanlarının ortaya çıkmasına olanak tanımıştır. Bu çalışmalardan öğrendiğimiz üzere, nörososyoloji Türkiye'de henüz yeni gelişen bir alan olsa da sosyal normların, bireylerin karar alma süreçlerinin ve toplumsal yapıların sinirbilim perspektifi ile incelenmesine katkı sunmaya devam etmektedir.

Sonuç olarak, birey toplumsal bağlamda hem manipüle edilen bir tüketici, hem metaforik yapılar aracılığıyla dünyayı anlamlandıran bir bilinç, hem de sosyal yapılar içerisinde hareket eden bir aktör olarak varlığını sürdürmektedir. Bu süreçlerin nörososyolojik perspektiften analizi, sosyal yapıların birey üzerindeki etkilerinin derinlemesine irdelenmesine olanak tanımaktadır. Türkiye'deki akademik çalışmalar, özellikle son yıllarda hızla artarak bu alanın gelişimine katkı sağlamak ve disiplinlerarası işbirliğini teşvik etmektedir.

4.2 Türkiye'de Nörososyoloji ve Disiplinlerarası Çalışmalar

Son yıllarda, psikoloji başta olmak üzere, antropoloji, felsefe, iletişim, sosyoloji, hukuk ve tarih gibi sosyal bilimlerin temel alanları beyin araştırmalarında etkin bir rol oynamaya başlamıştır. Başlangıçta bu yaklaşımlar, tıp ve moleküler biyoloji çevrelerinde pek fazla kabul görmemekteydi. Ancak, sosyal bilimlerin beyin çalışmalarına dahil edilmesi, "beyin yalnızca tıp ve fen bilimlerinin tekeline bırakılmayacak kadar değerlidir" anlayışıyla multidisipliner bir çalışma dönemine geçişi sağlamıştır (Uzbay, 2015).

Türkiye'de beyin ve toplum ilişkisi üzerine yapılan çalışmalar, bireylerin ve toplulukların davranışları ile nörobiyolojik temellerini anlamaya yönelik artan bir ilgiyle ilerlemektedir. Bu çalışmalar, sosyal bilimlerle sinirbilim gibi disiplinlerin iş birliğiyle gerçekleşmekte ve insan beyninin toplumsal bağlamdaki işleyişini anlamak için yeni kavramlar ile yöntemlerin

geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Beyin araştırmaları, yalnızca bireyin biyolojik süreçlerini değil, aynı zamanda toplumsal bağlamdaki rollerini ve etkileşimlerini anlamak için de değerli veriler sağlamaktadır.

Ancak, Türkiye’de sosyal bilimlerde beyin araştırmaları henüz uluslararası ölçeğe göre yaygınlaşmamıştır. Yine de, eğitim, dil ve psikoloji gibi alanlarda önemli çalışmalar ve veri elde edilmiştir. Örneğin, Onan (2010) beynin bilişsel işlevleri üzerine yaptığı bir çalışmada bu işlevlerin ana dil eğitimi üzerindeki etkisini öne çıkarmıştır. Onan, dil gelişiminin beyinde büyük ölçüde bir süreç olarak gerçekleştiğini ve sosyal çevreyle etkileşim içinde şekillendiğini belirtmiştir. "Dili eğitmek beyni eğitmektir. Beyni eğitmek ise dili eğitmektir." ifadesi ile dil, beyin ve davranış arasındaki kopmaz bağı vurgulamıştır. Ana dil eğitiminin nihai hedeflerinden biri olan "davranış geliştirme" sürecinin de bu bağlamda temellendirildiği ifade edilmiştir.

Bu bağlamda, dil, beyin ve siyaset üzerinde de önemli araştırmalar yapılmaktadır. Çokluk (2022), günümüz toplum yapısında siyasi liderlerin insanları ikna etmek ve davranışa yönlendirmek amacıyla insan biyolojisi, psikolojisi ve sosyolojisini anlamaya çalıştığını belirtmektedir. Çalışmada, liderlerin bireylerin beyin yapılarına uygun yaklaşımlar sergilemesinin, toplumun karar verme mekanizmalarının hangi bölümlerinin daha yatkın olduğunu bilmelerine yardımcı olduğunu ve bunun bireylerin davranışlarına yansarak toplumsal bir durum haline geldiği açıklanmıştır. Bu analiz, siyasi partiler üzerinden biyolojinin toplumsal davranış gelişimindeki önemini göstermektedir (akt. Çokluk, 2022, s.151-155).

Fareler üzerinde yapılan deneyler, Nörososyolojinin çevresel etkiler üzerindeki bulgularına önemli katkılar sağlamaktadır. Bir deneyde iki farklı çevre koşulu oluşturulmuştur: Birinci ortamda sadece temel bir kafes mevcutken, ikinci ortam çevresel olarak zenginleştirilmiş ve fareler birçok uyarana maruz bırakılmıştır. Bu bağlamda, bebeklikten itibaren gelişim süreçlerinin başladığı belirlenmiştir. Zengin uyarıcılara sahip bir ortamda bulunan farelerin, daha fazla sinir hücresi (nörogenez) üretmesi ve daha fazla sinaps bağlantısı oluşturarak öğrenme ve bellek açısından daha büyük bir gelişim gösterdiği sonucu elde edilmiştir. Buna karşın, daha az çevresel uyarana maruz kalan farelerde nörobiyolojik gelişim açısından sınırlı kalındığı gözlenmiştir (Akıllıoğlu vd., 2009).

Sonuç olarak, Türkiye’de nörososyolojiye katkı sağlayan çalışmalar, bireylerin ve toplulukların davranışlarını, bu davranışların nörobiyolojik temellerini ve çevresel faktörlerin beyindeki etkilerini anlamamıza yönelik değerli katkılar sunmaktadır. Multidisipliner yaklaşımlarının yaygınlaşmasıyla, Nörososyolojinin sosyal bilimlerle sinirbilim arasındaki etkileşimi güçlendirmesi beklenmektedir. Eğitim, dil, siyaset ve çevresel faktörler gibi alanlarda elde edilen bulgular, Türkiye’de bu alandaki gelişime dair umut verici örnekler sunmaktadır.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl, beyin araştırmalarının hız kazandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Ancak, beyin işlevlerinin tam olarak anlaşılması yalnızca nörobilim ve indirgemeci yaklaşımlar ile mümkün değildir. Bu karmaşık yapıyı çözebilmek için sosyal bilimlerin belirli alanlarını da kapsayan çok disiplinli bir yaklaşım benimsenmesi gerektiği açıktır. Uzay’ın (2015) belirttiği gibi, beynin sadece nöronlardan oluşmadığı, nöronlar dışında kalan yapıların da dikkate alınması gerektiği günümüzde daha net anlaşılmaktadır.

Türkiye’deki beyin araştırmalarının toplumsal yapı ve davranışların kesişiminde elde edilen veriler, nörososyolojiye dair önemli katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmalar, yalnızca bireyi değil,

beyin-toplum ilişkisini de içine alan geniş bir bakış açısının geliştirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nörososyoloji, bu bağlamda yalnızca teorik bir alan değil, aynı zamanda insan davranışlarını anlamada, toplumsal yapı ve kültürleri çözümlemede pratik bir araç sunmaktadır. Bu gelişmeler, Türkiye'de nörososyoloji alanının büyümesine ve güçlenmesine ivme kazandırmaktadır.

4.3 Türkiye’de Nörososyoloji’nin Karşılaştığı Zorluklar

Nörososyoloji hem nörobilim hem de sosyolojinin bilgi ve yöntemlerini kullanan disiplinlerarası bir alandır. Ancak, Türkiye’de bu iki disiplin arasında yeterli iş birliği bulunmadığı dikkat çekmektedir. Özellikle bilim insanlarının bilinen kaynaklarda ve daha çok kendi disiplinleri içinde çalışmaya odaklanması, nörososyolojik araştırmaların yaygınlaşmasını engellemektedir. Bu eksiklik, multidisipliner araştırmaların hayata geçirilmesini kısıtlamakta ve alanda iş birliğini zorlaştırmaktadır. Bu sınırların aşılması için üniversiteler arası ortak araştırma projelerinin teşvik edilmesi ve disiplinlerarası konferansların düzenlenmesi önemli katkılar sağlayabilir.

Nörososyoloji hem yeni bir alan olduğu için hem de akademik çevrelerde yeterince tanınmadığı için bu durum alan üzerindeki ilginin sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Uzmanlık eksikliği de nörososyolojik çalışmaları etkileyen önemli bir faktördür. Bu eksikliği gidermek için lisans ve yüksek lisans programlarına nörososyolojiyle ilgili derslerin eklenmesi önerilmektedir. Ayrıca, bilimsel yayınların artırılması ve popüler bilim platformlarında bilgilendirici içeriklerin paylaşılması, kamuoyunda bu alana yönelik farkındalığı artırabilir. Bu durum, genç araştırmacıların ilgisini çekerek iş birliğine olanak sağlayabilir. Ortak çalışma alanlarının artmasıyla birlikte, nörososyoloji alanında başarı elde etme oranlarının yükselebileceği düşünülmektedir.

Nörobilimsel tekniklerin kullanım maliyeti ve metodolojik zorluklar, nörososyoloji alanında karşılaşılan en ciddi problemlerden biridir. Nörososyolojik araştırmalar için gerekli olan deney ortamlarının yaratılması ve ampirik veri elde edilmesi kritik öneme sahiptir. Ancak, nörobilimsel cihazların kullanımı, metodolojik yaklaşımların uygulanması ve araştırma stratejilerinin yüksek maliyetli olması, bu araştırmaları sınırlamaktadır (Arsu, 2023, s.434). Bu nedenle, nörososyolojik yöntemlerin uygulanabilirliğini artırmak için deneysel çalışmalardan elde edilen bulguların incelenmesi; bu alana yönelmek isteyen araştırmacılar için rehberlik sağlayabilir ve ampirik çalışmalarda farklı bakış açılarının gelişmesine katkıda bulunabilir. Benzer şekilde, bu yöntemler yalnızca nörososyoloji ‘ye değil, ayrıca yönetim, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlara da katkı sağlayabilir.

Türkiye’deki nörososyoloji araştırmaları, genellikle yüksek maliyetli ekipmanlar ve gelişmiş teknolojiler gerektirmektedir. Beyin görüntüleme teknikleri gibi donanımlara erişimdeki sınırlılıklar, kapsamlı nörososyolojik araştırmalar yapılmasını zorlaştırmaktadır. Nörososyoloji alanında özel araştırma merkezlerinin eksikliği de bu durumu artıran bir diğer etmendir. Araştırma merkezlerinin kurulması, gelişmiş ekipmanların temin edilmesi ve maliyetlerin azaltılması için devlet destekli fonların artırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Kamu ve özel sektör destekli fonların araştırma merkezlerine aktarılması, teknolojik altyapının gelişmiş ülkelerle yarışabilir düzeye çıkmasına olanak tanıyabilir. Bu tür destekler, Nörososyolojinin gelişimini hızlandırabilir ve Türkiye’deki araştırmacılar için yeni olanaklar yaratabilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de Nörososyolojinin büyümesi için akademik, teknolojik ve finansal alanda çeşitli adımlar atılması gerekmektedir. Disiplinlerarası iş birliği eksikliği, maliyetli ekipmanlara erişim zorlukları ve kamuoyu farkındalığının düşüklüğü, bu alandaki temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bu zorlukların çözülmesi, nörososyolojik çalışmaları önemli ölçüde destekleyecektir.

4.4 Türkiye’de Nörososyoloji’nin Geleceği

Nörososyoloji, sosyal davranışları anlamak için nörobilim ve sosyolojiyi birleştirerek giderek önem kazanan bir disiplin haline gelmiştir. Türkiye’de, nörobilimle alakalı birçok alan yeni gelişim göstermeye başlamaktadır ve bu durum araştırma konuları ve alanlarında çeşitliliği de beraberinde getirmektedir. Örneğin, nörososyolojik perspektiften ele alınabilecek alanlardan biri cinsiyet çalışmalarıdır. Kadın ve erkek beyninin temel yapısındaki farklılıkların davranışlara yansımaları üzerine yapılacak çalışmalar nörososyolojiye yeni bir perspektif kazandırabilir. Arıkan (2011), kadın ve erkek beyninin farklı yapısal gelişim gösterdiğini belirtmiş ve bunun cinsiyetler arasındaki davranış farklılıklarını belirlemede önemli sonuçlar doğurduğunu ifade etmiştir. Örneğin, kadınların koku ve tat duyularının algılanmasında, alçak seslerin işitilmesinde ve yüz ifadelerinin okunmasında erkeklerden daha yetkin olduğu kanıtlanmıştır. Bu tür farklılıkların tüm kültürlerde sabit olması, Nörososyolojinin insan biyolojisinin sosyal etkileşimler üzerindeki etkisini anlamada büyük bir araç olabileceğini göstermektedir.

Eğitim de Nörososyolojinin önemli katkı sağlayabileceği bir diğer alandır. Türkiye’deki eğitim sisteminde öğrenci davranışları, öğretmen-öğrenci etkileşimleri ve sınıf dinamikleri gibi konular, nörososyolojik bir perspektifle yeniden değerlendirilebilir. Bu bakış açısı, öğretim yöntemlerinin geliştirilmesinde ve öğrenci başarısının artırılmasında yenilikçi yaklaşımlar sunabilir. Eğitimde sosyal dinamiklerin nörososyolojik bir analizle ele alınması hem bireysel hem de toplumsal düzeyde ilerlemeler kaydetmeye yardımcı olabilir.

Beyin araştırmalarının ilerlemesi, yalnızca bireysel sağlıkla ilgili değil, aynı zamanda toplumsal faydayı hedefleyen uygulamalara da destek olacaktır. Ancak, beyin sağlığı zorluklarıyla mücadele etmek, herhangi bir ülkenin kapsam ve kaynaklarının ötesindedir ve bu tür konular toplu olarak ele alınmalıdır. Avrupa Komisyonu’nun bu konudaki değerlendirmeleri de, “beyin araştırmalarında fonlama ve araştırma projelerinin koordinasyonu için akademi ve endüstri arasında iş birliğini gerektirir” (EU support for research and innovation in the area of the brain) şeklinde vurgulamaktadır. Benzer şekilde Türkiye de bu alanda ulusal ve uluslararası iş birliklerini artırarak, nörososyoloji alanında yenilikçi çalışmalar için daha geniş bir temel oluşturabilir.

Sonuç olarak, Türkiye’de Nörososyolojinin geleceği, disiplinlerarası bakış açılarının teşviki, teknolojik altyapının geliştirilmesi ve akademi ile kamu arasındaki farkındalığın artırılması gibi faktörlere bağlıdır. Nörososyoloji, sadece bireysel farklılıkları değil, aynı zamanda toplumsal olayları, eğitim sistemini, cinsiyet çalışmalarını ve kültürel dinamikleri anlamada kullanılabilecek önemli bir alan olarak dikkat çekmektedir. Ulusal düzeyde fonlama desteklerinin artırılması, deneysel altyapının geliştirilmesi ve uluslararası iş birliklerinin teşviki, bu disiplinin gelecekte Türkiye’de güçlü bir şekilde yer edinmesine katkı sağlayacaktır.

5. Sonuç ve Tartışma

Nörososyoloji, birey ve toplum arasındaki dinamikleri beyin bazlı yaklaşımlar üzerinden inceleyen disiplinlerarası bir alandır. Araştırmalar, toplumsal deneyimlerin bireyin sinirsel yapısını şekillendirdiğini ve bu değişimlerin gelecekteki toplumsal davranışları etkilediğini göstermektedir. Bu bulgular, bireylerin yalnızca biyolojik varlıklar olmadığını, toplumsal etkileşimler sonucu şekillenen karmaşık yapılar taşıdığını ortaya koymaktadır. Nörososyoloji, sosyal bilimlerle biyolojik bilimler arasındaki mesafeyi kapatma potansiyeli taşımaktadır.

Beyin, sadece bireysel davranışları değil, toplumsal yapıların ve normların anlaşılmasını da sağlamaktadır. Nörososyoloji, toplumsal sorunların çözülmesinde bireylerin sosyal ve biyolojik yönlerinin bir arada ele alınmasının gerekliliğini vurgulamaktadır. Örneğin, çevresel koşulların bilişsel yetenekler üzerindeki olumlu etkisi (Kocahan, 2009), travmatik olayların nörobiyolojik sistemde kalıcı değişimlere yol açabileceği (Geyran, 1995) gibi veriler, bu disiplinin önemini göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet çalışmaları, beyindeki yapısal farklılıkların davranışlara nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır (Arıkan, 2011).

Nörososyolojinin gelişimi, teknolojik ilerlemeler ve disiplinlerarası iş birliği ile doğrudan ilişkilidir. Beyin görüntüleme teknolojileri ve veri analitiği, disiplinin yönünü belirleyen unsurlar arasındadır. Gelecekte nörososyoloji, yalnızca akademik bir alan olmaktan çıkıp toplumsal sorunlara uygulanabilir çözümler sunabilecek bir disiplin haline gelebilir. Disiplinlerarası çalışmaların artırılması ve kamuoyunda farkındalığın geliştirilmesi, nörososyolojinin etkisini genişletecektir. Türkiye ve uluslararası düzeyde beyin sağlığı araştırmalarının yaygınlaşmasıyla, nörososyolojinin gelecekteki katkıları daha belirgin hale gelecektir.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazarlar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Merve Morkoç Kavram/fikir; Tasarım; Veri toplama/analiz; Veri/bulguların yorumu; Taslağın yazılması; Eleştirel inceleme; Literatür taraması; Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %72.

Oya Guler Veri/bulguların yorumu; Eleştirel inceleme; Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %28.

Yazarlar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Akıllıoğlu, K., Kocahan, S., Melik, E. B., & Melik, E. (2009). Zengin çevrenin beyin fonksiyonlarındaki yeri. *Arsiv Kaynak Tarama Dergisi*, 18, 13-36.
- Arıkan, R. N. (2011, 22 Ocak). Kadın beyni, erkek beyni. *Milliyet Gazetesi*. <https://www.milliyet.com.tr/uzmpsikolog-psikoterapist-rusen-nur-arikan/kadin-beyni-erkek-beyni-kadin-1343245>
- Balat, Ş., & Karaman, S. (2023). Farklı öğrenme ortamlarında düzenlenen öğrenme etkinliklerinin öğrenenlerin sosyal bulunuşluk, öğrenme ve memnuniyet düzeylerine etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 78-96. <https://doi.org/10.29029/busbed.1295109>
- Çokluk, N. (2022). Siyasal iletişimde yeni yönelimler: Nörosiyaset ve siyasal beynin çözülmesi. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 17(57), 148-173. <https://doi.org/10.14783/maruoneri.902785>
- Doğan, N. (2023). Nöroönetim. *Social Sciences Research Journal*, 12(1), 36-43.

- Eagleman, D. M. (2012). *Incognito: The secret lives of the brain*. Pantheon Books.
- European Commission. (2024). *Brain research. EU support for research and innovation in the area of the brain*. https://research-and-innovation.ec.europa.eu/research-area/health/brain-research_en
- Franks, D. D. (2015). Neurosociology. İçinde J. D. Wright (Ed.), *International encyclopedia of the social & b behavioral sciences* (2. bs., ss. 736-742). Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.32179-1>
- Gazzaniga, M. (1967). The split brain in man. *Science*, 217(2), 24-29.
- Geyran, P. Ç. (1995). Travma sonrası stres bozukluğu ile ilişkili nörobiyolojik kanıtlar. *Düşünen Adam*, 8(1), 9-18.
- Hari, E., Cengiz, C., Kılıç, F., & Yurdakoş, E. (2021). Clinical approach to the mirror neuron system and its functions. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine*, 84(3), 430-438. <https://doi.org/10.26650/IUITFD.2021.814218>
- Iacoboni, M. (2008). Imitation, empathy, and mirror neurons. *Annual Review of Psychology*, 60, 653-670.
- Kocahan, S. (2009). *Sıçanda sinir sistemi gelişiminin son olgunlaşma döneminde N-Metil-D-Aspartat reseptör blokajı ve yetiştirme çevresi etkileşiminin yetişkin dönemde anksiyete ile ilişkili davranışlar üzerine etkisi* [Yayımlanmamış doktora tezi].
- Onan, B. (2010). Beynin bilişsel işlevleri üzerine yapılan araştırmalar ve ana dili eğitimine yansımaları. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 27, 521-561.
- Öncel, A., & Ayas, D. O. G. (2019). *Biyolojik indirgemecilik ve sosyal bilimler: Sosyobiyoloji özelinde bir değerlendirme* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, E. (2022). *Nörososyoloji ve nöropragmatizm*. Nobel Yayınları.
- Pritchard, A. (1969) Statistical Bibliography or Bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25, 348-349.
- Rizzolatti, G., & Craighero, L. (2004). The mirror-neuron system. *Annual Review of Neuroscience*, 27(1), 169-192. <https://doi.org/10.1146/annurev.neuro.27.070203.144230>
- TenHouten, W. (1997). Neurosociology. *Journal of Social and Evolutionary Systems*, 20(1), 7-37. [https://doi.org/10.1016/S1061-7361\(97\)90027-8](https://doi.org/10.1016/S1061-7361(97)90027-8)
- Uğuz Arsu, Ş. (2024). "Yönetimde Yeni Bir Kavram Olarak Nöro yönetim: Deneysel Çalışmaların Sistemik Olarak İncelenmesi", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 64, ss. 429-449 <https://doi.org/10.30794/pausbed.1398796>
- Uzay, İ. T. (2015). Beyni anlamak sadece nörobilim ile mümkün mü? Beyin yüzyılında nörolojik bilimlerden sosyal bilimlere yeni açılımlar, yeni yaklaşımlar. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 119-155. <https://doi.org/10.32739/uskudarsbd.1.1.12>
- Van Eck, N. J., & Waltman, L. (2010). Software Survey: VOSviewer, a Computer Program for Bibliometric Mapping. *Scientometrics*, 84, 523-538. <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3>

Extended Abstract

This study investigates the scope, historical development, and current applications of neurosociology in Türkiye. Neurosociology is an interdisciplinary field that combines neuroscience with the social sciences to explore how brain processes influence social behaviors and how societal environments shape brain structure and function. By analyzing the interplay between biology and society, neurosociology seeks to offer deeper insights into human cognition and social behavior. The study emphasizes the increasing relevance of neurosociology in diverse fields such as education, politics, and marketing.

The research uses a mixed-method approach, incorporating a detailed literature review and bibliometric analysis. Academic sources were collected from platforms like Google Scholar, Web of Science, and DergiPark using keywords such as "neurosociology," "society and brain," and "mirror neurons." Studies from the last 30 years were examined to track the development of neurosociological thought and its applications in Türkiye. The collected data were analyzed in terms of key biological mechanisms, theoretical perspectives, and applied fields of study.

One of the study's key findings is the importance of mirror neurons in understanding social behavior. These neurons are specialized brain cells that activate both when a person performs an action and when they observe someone else performing the same action. Mirror neurons play a significant role in processes like empathy, imitation, and learning social norms. In educational contexts, they support the idea that learning often occurs through observation and imitation. Students learn not only through direct instruction but also by modeling peers and teachers. In marketing, mirror neurons help explain why people are influenced by what others buy or prefer, revealing how consumer behavior is affected by social cues and subconscious processes.

Another critical theme of the study is the impact of social environments on the brain. Neurosociology challenges the traditional notion that behavior is purely biologically determined. Instead, it shows how culture, relationships, and life experiences can alter brain function and structure. This is particularly relevant in political science, where voter behavior and ideological alignment are shaped by both cognitive biases and the influence of social environments. Understanding these dynamics offers insight into how political campaigns are designed and how mass persuasion strategies are developed.

In Türkiye, neurosociology is still an emerging discipline. However, its potential is being recognized in several sectors. In education, researchers are exploring how social learning environments support cognitive and emotional development. Interactive classrooms that promote collaboration help strengthen neural pathways linked to memory

and comprehension. In marketing, businesses use neuroscientific tools to measure consumer responses to advertisements, product design, and brand messaging. These insights are used to create more effective strategies that target subconscious decision-making mechanisms.

Despite its growing importance, neurosociology in Türkiye faces notable challenges. First, interdisciplinary collaboration remains limited. Combining neuroscience with social science requires researchers to integrate vastly different methodologies and knowledge bases, which is still difficult in practice. Second, access to advanced technologies like brain imaging is restricted due to high costs and limited infrastructure. Such technologies are essential for conducting in-depth neuroscientific studies. Third, neurosociology is still not widely known in academic circles. Most universities in Türkiye do not offer specialized programs or research centers focused on this field, which hinders its institutional development.

To overcome these challenges, the study offers several recommendations. Increasing academic awareness through curriculum development and conferences can introduce more scholars to the field. Encouraging collaboration between neuroscientists, sociologists, educators, and psychologists will enrich the research. Establishing research networks and funding opportunities is also critical to supporting neurosociological studies in Türkiye. Government bodies and private institutions should invest in the necessary tools and infrastructures.

In conclusion, neurosociology provides a valuable framework for understanding how the brain and society influence each other. Although still developing in Türkiye, the field holds great promise. Addressing its current limitations will pave the way for richer academic exploration and more effective applications in education, politics, and marketing.

REVIEW ARTICLE / İnceleme Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1511060>

Somaliland'in Uluslararası Alanda Tanınma Sorunu: Fırsatlar ve Tehditler

Elif Dilan Tütmez * Ayça Eminoğlu **

Öz

Somali'deki Siad Barre rejiminin düşüşünden sonra Somaliland, başarısız olan Büyük Somali Birliği'nden ayrılmış ve 1991 yılında bağımsızlığını geri kazandığını ilan etmiştir. Somali devleti ile karşılaştırıldığında Somaliland, kısmen daha başarılı bir devlet inşa etmesine rağmen uluslararası alanda istediği tanınırlığı elde edememiştir. Somaliland'in ilk olarak 1960 yılında başlayan bu bağımsızlık süreci, 1991'de yerini uluslararası tanınma çabasına bırakmıştır. Ülkenin tanınmaya yönelik mücadelesi ise Afrikalı ve Batılı oyuncular ile onların Somaliland ile olan ilişkilerine bağlı olarak şekillenmiştir. Bu makale, Somaliland'in tanınmamasının ardındaki siyaseti açığa çıkarmaya çalışmaktadır. Makalenin amacı, Somaliland'in uluslararası alanda tanınmasının aciliyetini ortaya koymak ve tanınması hakkındaki temel argümanların karmaşıklığını gidermektir. Makale, uluslararası alanda tanıma şartlarına, temel teorik tartışmalara ve tanıma şekillerine dikkati çekerek, Somaliland'in yasal anlayıştaki konumunu araştırmaktadır. Bu doğrultuda ise makalede, Somaliland'in siyasi gelişimi ve bölgesel sorunlarına yer verilmektedir. Makalede, Somaliland'in tanınmamasını veya tanınmasını etkileyen faktörleri incelemek adına SWOT analizi bir yöntem olarak tercih edilmektedir. Uluslararası hukukun tanınma şekilleri, teorik çerçevesi, Somaliland'in siyasi gelişimi ve bölgesel sorunları düşünüldüğünde, sürece tarafsız bakmak açısından SWOT analizi bu çalışmada köprü görevi görmektedir.

Anahtar Kelimeler: Somaliland, Somali, Devlet Olma, Uluslararası Tanıma, Bağımsızlık.

JEL Kodları: F50, F51, F59:

Cite this article: Tütmez, E. D., & Eminoğlu, A. (2025). Somaliland'in uluslararası alanda tanınma sorunu: Fırsatlar ve tehditler. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 176-195. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1511060>

* Doktora Öğrencisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon, Türkiye.
E-posta: edilanttmez@outlook.com , ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7028-3016>

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Trabzon, Türkiye.
E-posta: aeminoglu@ktu.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6925-7339>

Article Information

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).
© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Somaliland's International Recognition Issue: Opportunities and Threats

Abstract

After the fall of the Siad Barre regime in Somalia, Somaliland broke away from the failed Greater Somalia and declared independence in 1991. Compared to the Somali state, Somaliland has not been able to achieve the international recognition it sought, although it has built a relatively more successful state. Somaliland's independence process, which began in 1960, was replaced by an effort for international recognition in 1991. The country's struggle for recognition has been shaped by African and Western actors and their relations with Somaliland. This article attempts to uncover the politics behind Somaliland's non-recognition. The purpose of this article is to demonstrate the urgency of Somaliland's international recognition and to unravel the complexity of the main arguments for it. The article examines Somaliland's position in legal understanding, drawing attention to the international conditions of recognition, basic theoretical debates, and forms of recognition. The article prefers SWOT analysis as a method to examine the factors influencing the non-recognition or recognition of Somaliland. Considering the forms of recognition in international law, its theoretical framework, Somaliland's political development, and regional problems, the SWOT analysis serves as a bridge in this study in terms of an unbiased and causal view of the process.

Keywords: Somaliland, Somalia, Statehood, International Recognition, Independence.

JEL Codes: F50, F51, F59

1. Giriş

Uluslararası hukukun öznesi olan ve tam olarak iç egemenliğe sahip devletlerin dışında, iki devlet türü daha bulunmaktadır. Bunlardan biri vergi toplayamayan, ancak karşılığında en azından vatandaşlarına temel sosyal hizmetler sunan ve uluslararası alanda kabul görmüş devletlerdir. Bu devletler genellikle, başarısız devletler, zayıf devletler veya çökmüş devletler olarak nitelendirilmektedirler (Jackson, 1993, ss. 22-25). İkinci kategorideki devletler ise, kendi toprakları üzerinde egemen yasama, yürütme ve yargı gücü uygulama kabiliyetine sahip olan; ancak bağımsızlık için mücadele etmek zorunda kalanlardır. Bu devletler, uluslararası tanınmadan yoksundurlar veya birkaç devlet tarafından tanınmaktadır. Akademik literatürde söz konusu devletler; ayrılıkçı devletler, sözde devletler veya fiili devletler olarak tanımlanmaktadır (Pegg, 1998, ss. 34-36). Günümüzde dünyada fiili devlet olarak kabul edilen birkaç taraf bulunmaktadır. Bunlar, Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'dir. Bu devletler, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki silahlı çatışmalar sonucunda oluşmuş ve bugüne değin siyasi statüleri tam olarak çözüme kavuşturulamamıştır. Nitekim kastedilen bölgelerde çatışmalar varlığını korumaktadır veya dondurulmuş vaziyettedir. Fiili devletler, birçok açıdan uluslararası egemen devletler sisteminde belirli aktörler olarak işlev görmektedirler. Ancak bunlar nadir fenomenler olarak adlandırılmaktadırlar. Çünkü belli başlı egemen devletler tarafından siyasi amaca uygun olarak tanınmaktadır. Zira bu davranış, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana devletler arasında yaygın hale gelmiştir. Çoğu araştırmacıya göre, dünyanın her bir bölgesinde zaman zaman fiili devletler oluşmuştur. Örneğin Afrika'da Biafra ve Katanga, Asya'da Doğu Türkistan veya Okyanusya'da Kuzey Solomon Cumhuriyeti bunlardandır. Hatta günümüzde dünyanın siyasi haritası istikrarlı olmadığından, yeni bir fiili devletin ortaya çıkması kuvvetle muhtemel görülmektedir. Bu nedenle fiili devletler siyasi-coğrafi bir tuhaflık olarak tanımlanmamalıdır. Daha çok irdelenmesi gereken önemli bir konuyu oluşturmaktadırlar. Fiili devletlerin varlığını koruma ve uluslararası aktörleri bağımsızlığına ikna etme çabası, uluslararası ilişkiler açısından oldukça önemlidir.

Özellikle fiili devletlerin, tanınmaya yönelik davranışları, birçok devletin dış politika tercihlerini etkilemektedir (Hoch & Rudincova, 2015, s. 37).

Çalışmanın örneği olan Somaliland, fiili olarak kurulmuş devletlerdendir. Somaliland, Afrika Boynuzu'nun çatışmaya eğilimli bölgesinde, Somali'nin ise kuzeyinde yer almaktadır. Somali bölgesi, 1990'lı yılların başından itibaren çeşitli siyasi sorunlara sahne olmuştur. 1991'de ülkenin otoriter lideri Siad Barre devrilmiş ve kısa bir süre sonra ise kuzey bölgesi, Somaliland Cumhuriyeti olarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Somaliland, uluslararası alanda egemen bir devlet olarak tanınmasa da yirmi yılı aşkın bir süredir varlığını sürdürmekte ve günümüzde muhtemelen Somali'nin en barışçıl ve güvenli bölgesini oluşturmaktadır. Aslında Somaliland Hükümeti son yirmi yılda yönetim oluşturma ve nüfusu için güvenliği sağlamada önemli bir yol katetmiştir. Ancak Somaliland'in devlet kurma konusundaki başarılarına karşın, uluslararası toplum, bölgenin bağımsızlık iddialarını tanıma konusunda son derece isteksiz davranmaktadır. Bir başka ifadeyle, uluslararası toplumun Somali'deki karmaşık siyasi sorunlarla başa çıkma konusundaki yetersizliği veya ilgisizliği, Somaliland'in siyasi statüsüne çok net bir şekilde yansımıştır. Günümüzde klan gerilimleri, yaygın iç savaş ve deniz korsanlığı Somali'nin güney yarısına zarar vermeye devam etmektedir. Dolayısıyla Somali'de var olan meşruiyet eksikliği, terörizm, yolsuzluk ve yoksulluk, Somaliland'in istikrarlı yapısıyla tezat oluşturmaktadır. Bu nedenle Somaliland'in egemen bir devlet olma iddiasının neden engellendiği irdelenmelidir (Pijovic, 2014, s. 17). Bütün bu fikirler ışığında çalışmanın amacı, Somaliland'in uluslararası tanınma eksikliğini oluşturan karmaşıklığı gidermek ve konuyla ilgili tartışmaları analiz etmektir. Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümünde, uluslararası hukukta tanıma, bazı tanıma şekilleri, devlet olma ilkeleri özetlenmektedir. İkinci bölümde ise, Somaliland'in siyasi gelişimini ve bölgesel sorunlarını içeren arka planı analiz edilmektedir. Üçüncü bölümde ise Somaliland'in resmi olarak tanınmasındaki lehine ve aleyhine olan argümanlar, çalışmanın yöntemini oluşturan SWOT analizi doğrultusunda irdelenmektedir.

2. Uluslararası Hukukta Tanıma Şekilleri, Temel Yaklaşımlar ve SWOT Analizi

Tanım, uluslararası hukuk içerisinde yer alan en karmaşık konulardan birini oluşturmaktadır. Devletlerin tanınmasını karakterize eden bu kafa karışıklığı, ilgili ilkelerden ziyade, tanıma kavramının muğlak doğasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Kavrama dair bu sorun, devletlerin bir hükümeti gerçekten tanıyıp tanımadıkları noktasında da yaşanmaktadır (Talmon, 2001, ss. 21-22). Günümüzde tanım, uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığının yanı sıra, devletlerin siyasi olarak uygun bulmasını da içermektedir. Bu nedenle, devletlerin tanıma süreçleri uluslararası hukuk içerisinde bir tür kriz olarak tartışılmaktadır. Kavram en geniş anlamıyla, bir devlet tarafından diğer devletlerle olan ilişkilerinde meydana gelen herhangi bir olgunun/durumun kabul edilmesini ifade etmektedir. Tanım, uluslararası düzlemde devletlerin karşılıklı hak ve yükümlüklerini, genel olarak statülerini veya politika tercihlerini etkileyen eylemlerini kapsamaktadır. Esas itibarıyla uluslararası toplumlar ve bu toplumlara üyelik, devletler tarafından sağlanmaktadır. Uluslararası topluluğun bileşimindeki herhangi bir değişiklik, o topluluğun üyelerini veya üyeler aracılığıyla hareket eden hükümetleri doğrudan etkilemektedir. Öte yandan her yeni devletin, diğer devletlerle resmi bir ilişkiye başlaması için

pratikte tanıma gerekli olsa da tamamen buna bağlı değildir. Çünkü yeni bir devlet, bağımsızlık ilanının ardından uluslararası topluluğun bir parçası sayılmaktadır (Jennings & Watts, 1996, ss. 127-129). Ancak, uluslararası toplum siyasi hayatın gelgitlerine maruz kalmakta ve değişmektedir. Bu nedenle devletler de sürekli bir değişim halindedirler. Kimi birimler birleşerek bir devleti oluşturmakta; kimisi ise, kendi içinde ilan edilen yasalara aykırı bir biçimde ve de kuvvet kullanarak diğerlerini yok etmektedir. Değişiklik gösteren devlet içi gelişmeler veya uluslararası düzlemdeki farklı politikalar, devletleri ve tanınmanın koşullarını etkilemektedir. Uluslararası hukuk ise, hangi davranışın ne tür bir hukuki sonuç doğurduğunu tespit etmekte ve buna göre tanıma şartlarını yeniden belirleyebilmektedir (Shaw, 2017, s. 315).

Hans Kelsen de tanımanın siyasi bir eylem ve yasal bir işlem olmak üzere iki şekline işaret etmektedir. Kelsen'e göre, bir devleti veya hükümeti siyasi olarak tanıma eylemi, tanıyan devletin, tanınan devlet veya hükümetle siyasi anlamda ilişkileri geliştirmede istekli olduğunu göstermektedir. Genel anlamda uluslararası hukuka göre bir devlet, söz konusu ilişkileri yürütmek adına karşı devlete elçiler göndermekte veya antlaşmalar yapmaktadır (Kelsen, 1941, s. 605). Keza Robert Sloane (2002), tanımanın üç biçiminden söz etmektedir. İlki, Kelsen'in de belirttiği siyasi tanımadır. Bir hükümdarın, diğerinin devlet olma iddiasını tanıdığı resmi eylemlerini (elçilikler vb.) içermektedir. İkincisi ise yasal tanıma, bir dizi nesnel ve yasal kriterlere dayanan tanıma şekli anlamına gelmektedir. Sonuncusu ise hem resmi hem de hükümet dışı temsili kurumlar aracılığıyla gerçekleştirilen sivil (toplum) tanımadır. Tanımayla ilgili argümanlar, tipik olarak devletlerin ve hükümetlerin tanınmasını da birbirinden ayırmaktadır. Nitekim bu ayrım, uluslararası hukukta kafa karışıklığına neden olan durumlardan birisidir. Kimine göre hükümet, devlet olmanın özüdür; kimine göre ise bir devlet, kendi içerisinde kaosa sürüklense dahi mutlaka sona ermemektedir. Örneğin bugüne kadar uluslararası toplum, hükümeti çökmesine rağmen Somali devletini tanımaya devam etmektedir. Fakat, işleyen ve kıyasla etkili bir hükümete sahip olduğu iddia edilen Somaliland, günümüzde hala tanınmamaktadır (Sloane, 2002, ss. 109-113). Somaliland'ın tanınmasını engelleyen koşulların ise, devletlerin siyasi tercihlerine bağlı olmasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bu aşamada çalışmanın ufkunu genişleteceğine inanılan bazı tanıma biçimlerinden bahsetmek yerinde olacaktır. Bunlardan ilki de facto ve de jure tanıma şekilleriyle ilgilidir. De jure tanıma, bir devletin, uluslararası hukukun bütün koşullarıyla (tam) tanınması anlamına gelmektedir. De facto ise, devletin geçici ve sınırlı nitelikteki tanınmasını ifade etmektedir. De facto tanıma, tanıyan devletin, tanınan devletin kendi ülkesi üzerindeki otoritesini, ülkedeki istikrarını ve bağımsızlığını sorguladığı; bu nedenle emin olamadığı bir tanıma şeklidir. Bu açıdan de facto ve de jure tanıma şekillerinin, tanınan devletin durumuyla ilişkili görüşlerden oluştuğu söylenebilir. Özellikle de facto tanıma, bir devletin fiilen bağımsız olmasına rağmen, yeterli istikrar elde edememiş yeni otoritenin (hükümetin) davranışlarına göre gerçekleştirilmektedir. Bir nevi diplomatik ilişkilerin kurulduğu belirtilebilir. Dolayısıyla de jure tanımanın, daha çok hukuksal işlemlere dayandığı; de facto tanımanın ise herhangi bir hukuki işleme tabii olmadan fiili olarak gerçekleştiği söylenebilir (Pazarıcı, 2012, ss. 344-345; Crozat, 1953, s.16).

Çalışmada dikkate alınan diğer tanıma şekilleri ise açık ve kapalı tanımadır. Açık (sarih) tanıma, diplomatik bir notayla, açık bir biçimde ve doğrudan gerçekleştirilen bir tanıma yolunu ifade etmektedir. Kapalı (zımni) tanıma ise, bazı devletlerin kesin ve resmi bir biçimde karşı devleti tanıdığını belli etmesine gerek kalmadığı durumları içermektedir. Bir devlet, sergilediği

bir tutumla, dolaylı yollardan karşı devleti tanıdığını gösterebilir. Bu durum kapalı yürütülmesi nedeniyle bu şekilde adlandırılmaktadır. Söz konusu kapalı tanıma durumları ise, yeni devlete gönderilen tebrik mesajı, resmi diplomatik ilişkilerin kurulması vb. şeklinde belirtilebilir. Keza bir devletin, yeni bir ülkede konsolosluk açmasına karşın, o devleti kesin olarak tanımaması (İngiltere-Tayvan gibi) ya da tanıyan ve tanınan devlet arasında kabul edilen ikili antlaşmalar, yine kapalı tanımaya örnek oluşturmaktadır. Devletlerin kapalı tanınması, uluslararası alanda önemli bir politik aracın kontrolünü de ifade etmektedir. Bu nedenle devletler, tanımadaki seçeneklerini iyi kullanmaya çalışır ve bu kontrolü kaybetmek istemezler (Shaw, 2017, ss. 328-329).

2.1 Devletlerin Tanınmasında Temel Yaklaşımlar

Tanınma, bir siyasi topluluğun uluslararası hukukta egemen bir devlet statüsü kazanması için vazgeçilmez bir ön koşulu oluşturmaktadır.¹ Bir devletin, kendi iç anayasasına dayanarak ilan ettiği bağımsızlık ise, tanınmasında yeterli görülmemektedir. Nitekim varlık iddiasının uluslararası düzlemde mevcut devletler tarafından kabul edileceğinin ve saygı duyulacağına bir garantisi bulunmamaktadır. Bu nedenle devletlerin tanınması modern uluslararası toplumun kurucu ve temel bir uygulaması sayılmaktadır. Öte yandan günümüzde tanınmayan devletler, uluslararası egemenlik statüsüne sahip sayılmamakta ve uluslararası toplumun bir üyesi olmadıkları iddia edilmektedir. Tanınmayan devlet, tarihsel olarak bir dizi olumsuzlukla karşılaşmaktadır. Bunların başında, istikrarsızlık ve yok olma tehlikesi yer almaktadır (Fabry, 2010, s. 7-8).

Tarihsel süreç dikkate alındığında uluslararası alanda tanınmaya dair gelişmeler, 1648 Westphalia Barış Antlaşmasına kadar götürülmektedir. Uluslararası hukukun temellerinin atıldığı bu dönemde, modern ulus-devletlerden söz edilmeye başlanmıştır. Tanımaya yönelik resmi kayıtlara ise, 18. yüzyılda devletlerarası eşitlik ve egemenlik hakları üzerine yapılan yazışmalarda; 19. yüzyılda ise, uluslararası sistemin politik çıkarlarında rastlanmaktadır. Diğer yandan 20. yüzyılda ise tanınma, Milletler Cemiyeti'nin (1920) belirlediği uluslararası yükümlükte ortaya çıkmaktadır. Buna göre, Milletler Cemiyeti'ne üye olan her devlet uluslararası tanınırlık kazanmış olacaktır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ise oluşturulan Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nda, tanıma şekline son hali verilmiştir. Ancak örgütler tarafından belirlenen bu kriterler, devlet müdahalesine açık ve oldukça belirsizdir (Azarkan, 2016, ss. 1056-1057). Üstelik tarihsel olarak devletlerin tanınmasında self-determinasyon

¹ Çalışmada uluslararası hukuki kişiliğine vurgu yapılan siyasi topluluk devlettir. Ancak, uluslararası hukukun mevcut aktörlerine dair tartışmalarda devlet dış aktörlere ilişkin görüşler de bulunmaktadır. Anne-Marie Slaughter, Richard Falk, Thomas Franck, Michael Byers ve Anthony Arend gibi isimler, devlet dış aktörlerin, belli koşullar çerçevesinde ve bazen devletler aracılığıyla uluslararası hukuk süreçlerine katılarak bir hukuki kişilik kazanabildiklerini belirtmektedirler. Bkz. Anna-Karin Lindblom, *Non-Governmental Organisations in International Law*, Cambridge University Press, 2005, ss.103-106. Keza Math Noortmann da devlet dış aktörlerin günümüzde uluslararası ilişkiler içerisindeki görünürlüğünün artığından söz ederek, uluslararası toplumun ihtiyaçları ve gerekliliklerini karşılayan veya etki eden örgütlerin varlığını kabul etmektedir. Bkz. M. Noortmann, 'Non-Governmental Organisations: Recognition, Roles, Rights and Responsibilities' *Non-State Actors in International Law*, ed. M. Noortmann, A. Reinisch ve C. Ryngeart, Oxford, 2015, ss. 205-206. M. Shaw ise, uluslararası örgütlerin uluslararası hukuki kişiliğe sahip olduklarını; ancak bu durumun geçerliliğini ise o olayın özel koşullarına bağlı olacağını vurgulamaktadır. Örneğin, BM Hizmetinde Yaşanan Yaralanmaların Tazmini (Reparation for Injuries Case-1949) davası ile 25 Mart 1951 DSÖ ve Mısır arasındaki Antlaşmanın Yorumlanması davası. Bkz. M. N. Shaw, *Uluslararası hukuk*. TÜBA, 2017, s. 198.

ilkesinin de önemli bir etkisi olmuştur. Bu ilke hem tanıma kavramına katkısından ötürü hem de ulusların kendi kaderini tayin etme hakkını açıklaması nedeniyle önemlidir. Nitekim geçmiş zamanlarda devletlerin tanınması, çoğunlukla halkların self-determinasyon haklarına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir (Eminoğlu, 2015, ss. 126-127). Fakat, devletlerin tanınması sürecinde hukuk ve siyaset arasındaki dengeden önce değinilmesi gereken iki temel teori (kurucu ve açıklayıcı) bulunmaktadır.

2.1.1 Kurucu Teori

Devletin tanınmasına ilişkin kurucu teori, Lassa Oppenheim tarafından özetlenmiştir. Oppenheim'a göre bir devlet, var olduğu andan itibaren uluslararası bir kişilik kazanmaktadır. Bunun temel anlamı, bir siyasi varlığın devlet sayılıp sayılmamasının, mevcut devletlerin eylemlerine bağlı olmasıdır. Bir devletin toprağa sahip olması, belirli bir nüfus üzerinde istikrarlı bir gücünün olması veya uluslararası anlaşmalara saygı göstermesi, diğer devletler tarafından tanınmadığı takdirde kurucu unsur olarak hiçbir anlam ifade etmemektedir (Grant, 1999, s. 2). Kurucu teori uluslararası hukuk gönüllülüğü (*jus gentium voluntarium*) esasıyla ve geleneksel pozitivist hukuk tarafından desteklenmektedir. Buna göre, bir siyasi varlığın tanınması ancak diğer devletlerin anlaşmasıyla mümkündür (Ryngaert & Sobrie, 2011, s. 469). O halde bir devlet, mevcut devletler tarafından tanınmıyorsa, uluslararası hukuk bakımından yok hükmünde sayılmaktadır. Devletin tüzel bir kişilik kazanması ise, diğer devletlerin irade ve rızalarına bağlıdır. Kurucu teorisinin savunusunu yapan isimlerden Hersch Lauterpacht'a göre, bir topluluğu devlet olarak tanımak, uluslararası hukukun gerektirdiği devlet olma şartlarına bağlıdır. Eğer bir devlet, bu koşullara sahipse, mevcut devletler tanıma vermekle yükümlüdürler. Lauterpacht'a göre, siyasi varlığın tam bir uluslararası kişilik kazanması otomatik bir şekilde gerçekleşmemektedir (Lauterpacht, 1944, ss. 385-386). Bahsedilen, uluslararası hukukta tanıma koşullarının önceden belirlenmesinin zor oluşudur. Bu işlevi yerine getirmesi için tarafsız bir uluslararası organın kurulması gerekmektedir. Başka bir deyişle, tanımaya yönelik oluşturulan organın, sistemin öznelere kesin olarak belirleme yetkisi olmalıdır. Lauterpacht (1994), bu tür bir tarafsızlığın uluslararası alanda sağlanmasını pek mümkün görmemektedir. Bu nedenle mevcut devletlerin, tanıma konusunda belirleyici olduklarını belirtmektedir. Ancak Crawford, bu argümanın uluslararası hukukta genel olarak uygulanabilir olmadığını vurgulamaktadır. Çünkü, devletler tanıma gibi konuların yasal süreçlerini belirlemede özgür olsalardı, uluslararası hukuk bir tür kusurlu iletişim biçime dönüşürdü (Crawford, 2006, ss. 19-20).

Kurucu teori, bir devletin bazı devletler tarafından tanınıp diğerleri tarafından tanınmamasını içerdiği için tutarsız bulunmaktadır. Vidmar ve Worster, kurucu teorisinin eksik noktalarına dikkat çekmiş ve eleştirmişlerdir. Tanımaya yönelik uluslararası alanda merkezi bir otoritenin olmayışı bir sorun olarak ele alınmıştır. Çünkü kurucu teoride merkezi otorite tanımlanmamıştır. Burada devletler hem uluslararası bir kişiliğe sahiptirler hem de değildirler. "Eğer bir devlet tanınmadan var olabiliyorsa, neden diğer devletlerin tanınmasına ihtiyaç duyar?" (Vidmar, 2012, s. 361; Worster, 2009, s. 119) şeklindeki ifade açıkça kurucu teorisinin eksikliğine işaret etmektedir. Keza kurucu teori, diğer toplulukların hayati yasal çıkarlarına ters düştüğü için de eleştirilmektedir. Buna göre kurucu teori, taraflar arasında savaşa neden olabilecek bir alan sağlamaktadır. Çünkü kurucu teori, tanınmayan bir devletin toprağının işgal edilebileceğini ileri sürmektedir. Bu durum, uluslararası hukukun koruduğu yapıyı bozan eylemleri ortaya çıkarmaktadır

(Lauterpacht, 1944, ss. 433-434). Bu nedenlerden ötürü kurucu teori uluslararası hukukta pek tercih edilmemektedir.

2.1.2 Açıklayıcı Teori

Beyan edici olarak da bilinen açıklayıcı teori, kurucu yaklaşıma karşı bir duruş benimsemektedir. Bu teorinin, pratik gerçeklerle uyumlu olduğu söylenebilir. Açıklayıcı teoriye göre bir devlet, uluslararası hukukta devlet olmanın şartlarını karşılaması halinde varlığını ilan edebilir. Kastedilen, devletlerin tanınmasında, diğer devletlerin rızasının aranmamasıdır. Yeni devletin ilk önce hukuki olarak kurulması ve sırasıyla uluslararası hukukta belirlenen şartları yerine getirmesi gerekmektedir (Shaw, 2017, s. 316). Söz konusu şartlar açıklayıcı teoriyi etkileyen Montevideo Sözleşmesinde; kalıcı bir nüfus, tanımlanmış bir bölge, hükümet ve diğer devletlerle ilişki kurma yeteneği şeklinde sıralanmıştır. Montevideo'nun önemli bir özelliği, bir varlığın ancak belirli olgusal koşullar karşılandığında bir durum olarak tanımlanmasıdır (Ryngaert & Sobrie, 2011, s. 472). Bu süreç, açıklayıcı teori için de geçerlidir. Nitekim açıklayıcı teoride tanıma, kurucu teoriden farklı olarak otomatik bir şekilde gerçekleşmektedir. Açıklayıcı teori mevcut devletlere, yalnızca yeni devletlerin ne zaman ortaya çıktığını belirleme görevi vermektedir. Bu durum ise, bir devleti neyin oluşturduğuna dair net bir kavrayışı gerektirmektedir. Buna göre açıklayıcı teori, tanımayı devlet olmanın gerekleriyle iç içe kullanmaktadır (Grant, 1999, ss. 4-5).

Stefan Talmon (2004), egemen devletin varlığının, diğer devletler tarafından tanınmasından bağımsız olarak gerçekleştiği üzerinde durmuştur. Açıklayıcı teoriyi ilgilendiren tarihsel süreç dikkate alındığında Uluslararası Hukuk Enstitüsü, Brüksel Kararının (1936) ilk bölümünde benzer bir ifadeye yer vermiştir. Buna göre; "tanıma, beyan edici bir etkiye sahiptir" (Institut De Droit International, 1936, s. 185). Bu duruma bağlı tüm hukuki etkilerle birlikte yeni bir devletin mevcudiyeti, bir veya daha fazla devletin tanımayı reddetmesine bağlı değildir. Bu durum devlet olma konusunda karar verebilecek merkezi bir otoritenin olmadığı ve uluslararası hukukun herkes için bağlayıcı bir yapısı olduğu anlamına gelmektedir. Devletler, iç hukuktaki gerçek kişiler gibi, doğumla birlikte tüzel bir kişilik kazanmaktadırlar. Keza açıklayıcı teori, antlaşmalar, devlet beyannameleri ve özellikle içtihatlar tarafından da desteklenmektedir. Talmon, Avrupa Siyasi İşbirliği (EPC) bünyesinde kurulan Lahey Yugoslavya Konferansı Tahkim Komisyonu görüşlerine de yer vermiştir. 1991 yılında düzenlenen Konferans'ta, uluslararası kamu hukuku ilkeleri doğrultusunda bir devletin varlığının tamamen beyana dayalı olduğu kabul edilmiştir (Talmon, 2004, ss. 105-107). 20. yüzyıl gelişmelerinin de etkisiyle açıklayıcı teorinin daha çok dikkate alındığını ve günümüzde ise geçerliliğini koruduğunu belirtmek bu nedenle önemlidir.

2.2 SWOT Analizi Yöntemi

SWOT kavramı, İngilizcede strenghts, weakness, opportunities ve threats kelimelerinin baş harflerinden oluşmaktadır. Türkçede bu kavramlar sırasıyla, güçlü yönler, zayıf yönler, fırsatlar ve tehditler anlamına gelmektedir. SWOT analizi, bir konunun gelişimini izlemesi nedeniyle stratejik bir yöntem olarak tanımlanmaktadır. Analizin amacı, zayıf yönlerin ve tehditlerin etkisini en aza indirmek; güçlü yönlerin ve fırsatların potansiyelini üst düzeye çıkarmaktır. Bu yöntemle araştırma konusunu oluşturan olguya dair iç ve dış faktörler hesaba katılmaktadır.

Başlangıçta planlamaya yönelik tasarlanmış bir yöntem olsa da ulaşılmak istenen sonuca veya açıklanan duruma uygun olarak yararlanılabilmektedir (European Commission, 2015). SWOT analizi genellikle kuruluşların (işletmeler, kamu idareleri veya denekler) iç ve dış işleyişinin düzenlenmesinde veya stratejik planların geliştirilmesinde bir yöntem olarak tercih edilmektedir. Ancak sosyal bilimlerde içerisinde de önemsenen bu analiz yöntemi, birçok farklı konuya veya devletlerin gelişim süreçlerine de uyarlanabilmektedir. Örneğin bir devletin başarılı bir şekilde kurulup kurulmadığı bu yöntemle incelenebilmektedir. SWOT analizinin kullanımının ve kamuoyuna iletiliminin kolay olması da yöntemin tercih edilme nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Tarihsel gelişimi incelendiğinde SWOT analizi, Harvard Üniversitesi'ndeki dört profesör -Edmund Learned, Roland Christensen, Kenneth Andrews ve William Guth- tarafından oluşturulan Business Policy: Text and Cases (1969) isimli yayınıyla tanımlanmıştır (Hems & Nixon, 2010, s. 216).

Doug Leigh'e göre, SWOT analizine dair erken dönem çalışmaları Kurt Lewin tarafından gerçekleştirilmiştir. Lewin, bireylerin ve grupların nasıl etkileşime girdiğini araştıran sosyal psikolojinin önemli isimlerinden biridir. 1951'de yayınlanan Field Theory in Social Science adlı eseri daha sonraki teorik makalelerin birçoğunu popüler hale getirmiştir. Kitabında çeşitli güçlerin belirli bir çevredeki hedeflerinin izlenmesine yardımcı olabilecek veya engelleyebilecek koşulların var olduğunu ileri sürmüştür. Lewin direkt olarak SWOT analizine atıfta bulunmasa da 'güç alanı analizine' yönelik teorik gelişmeleri etkilemiştir. 1954'te ise Social Learning and Clinical Psychology ile bireylerin başarıları-başarısızlıkları ve kendi içsel veya dışsal eğilimleri arasında birtakım ilişkilerin olduğunu savunmuştur. Bu durum SWOT analizinde yer alan güçlü-zayıf yönler ile fırsatlar ve tehditler şeklindeki ayrıma benzemektedir. Dolayısıyla psikoloji alanında başlayan çalışmaların SWOT analizi yöntemini etkilediğini söylemek mümkündür. Çağdaş uygulamalara bakıldığında ise SWOT analizi yöntemi, ampirik olarak elde edilen ve bağımsız olarak doğrulanabilen bilgileri içerecek şekilde yürütülmektedir. Bu tür analizlerin genel amacı, aktörün (çalışmada Somaliland'ın) iç ve dış çevresi hakkında nesnel ve tarafsız bir görüş sağlamaktır (Leigh, 2009, ss. 117-118). Analiz düzeyinin seçiminde ise bir odak nokta belirlenmektedir. Analizin odak noktası bir kuruluşsa, iç analiz nesnesi kurum, dış analiz nesnesi ise, ülke olmaktadır. Eğer analizin amacı ülke ise, dahili analiz o ülkeyi, harici analiz ise, komşu ülkeleri veya dünyanın geri kalanını kapsamaktadır (European Commission, 2015).

3. Tarihsel Süreçte Somaliland

Modern uluslararası sistemde devlet, coğrafi sınırları olan, nispeten istikrarlı bir nüfusu ile sınırlarını kontrol edebilen ve diğer devletler tarafından egemen olarak tanınan bir hükümete sahip sayılmıştır. Bu egemenlik, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, iç çatışmalar nedeniyle sarsılmaya başlamıştır. İç çatışmalar, yeni dönemde en yaygın savaş türleri arasına girmiş ve uluslararası çatışmalar geri planda kalmıştır. Ayrılıkçı hareketler ise, savaşın en uzun ve en kanlı biçimi haline gelmiştir. Bu gerçeğe rağmen, ayrılıkçı hareketlerden yaklaşık üçte biri tam bağımsız bir devlet olarak kurulabilmiştir (Coggins, 2006, ss. 26-35). Somaliland ise, Somali merkezli hükümetinin 18 Mayıs 1991'de çökmesinin ardından, Somali Birliğinden ayrılmıştır. Somaliland, yirmi yılı aşkın bir süredir fiili bir devlet olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak, "başarısız bir devlet içinden başarılı bir devlet" olarak çıkmasına rağmen, henüz uluslararası

alandan tanınırılık kazanamamıştır. 1990'ların başından bu yana Somaliland, Afrika Boynuzundaki devlet olarak kendine özgü başarılı hikayesiyle tanınmaktadır (Fadal, 2013, s. 36). Diğer yandan Somali'nin kendisi, dünya çapındaki ilgiye ve yardıma rağmen, birçok akademisyen tarafından başarısız bir devlet olarak ifade edilmektedir. Somali'nin ve Afrika'nın içine düştüğü bu durumu, kalkınmadaki başarısızlıklara, klan savaşlarına ve 1990'lı yılların dönüşümüne bağlamak mümkündür. Bakıldığında Afrika, Soğuk Savaş'ın ardından önemli derecede insani yardım almış, fakat bu yardımlar yerelde inisiyatif alan kurumları aşındırmış ve demokratik olmayan güç yapılarını zenginleştirmiştir. Dahası, uluslararası finans kurumlarının yapısal uyum programları, Afrika'nın ekonomik krizini durdurmada yetersiz kalmıştır. Bu ekonomik kriz, 1990'ların başından itibaren beklenen demokratikleşme ve özgürleşme dalgasının başarısızlığıyla sonuçlanmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra, Afrika'nın büyük bir bölümünde demokrasi için halk hareketleri yükselişe geçmiştir. Bu süreçte askeri rejimlerin yerini çok partili sistemlerin almaya başladığı gözlemlense de tam tersi olarak demokratikleşme çabaları zarar görmüştür. Çünkü, Afrika halkları için demokrasi, sadece kalkınma bağlamında çözülmesi gereken bir konu değildi. Yerel problemlerin çözüldüğü, insan haklarının, kimliğin ve etnisitenin dikkate alındığı girişimlere de ihtiyaç duyulmaktadır (Kibble, 2001, s. 5).

1991'de Siad Barre Hükümeti'nin devrilmesinden bu yana, Somali'de işleyen merkezi bir hükümet bulunmamaktadır. Soğuk Savaş'ın ardından kurulan yeni devletlerle karşılaştırıldığında Somali, uzun yıllardır devam eden bir çöküş dönemine girmiştir. Somali'de devlet krizine, iç savaş ve insanlığa karşı suçlar da eşlik etmiştir. Bu durum ise, insani yardımların bölgede kronikleşmesine yol açmıştır. Uluslararası toplum için Somali, silahlı çatışmaların devam ettiği, tehlikeli, zor ve güvenli olmayan bir ülke olarak tanımlanmıştır. Bunun temel nedeni, klan anlayışının ülkenin tamamını ele geçirmesiyle ilintilidir. Somali'de toplumun hemen hemen tüm üyeleri, bir klan ailesine mensup olmak zorundadır. Koşullara bağlı olarak farklı bir soy kimliği, bölgede siyasi sorunlara neden olabilmektedir. Ülkedeki karışıklığın diğer bir nedeni ise, Barre yönetiminin baskıcı olmasıdır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği kanadında yer alan Barre Hükümeti, ülkede son derece otoriter bir rejim uygulamıştır. Etnik açıdan farklı olanların baskılandığı ve insanlığa karşı suçların işlendiği bu dönemde, Somalililer devlete karşı öfke duymuş ve rejimi devirmeye yönelik halk ayaklanmaları başlatmışlardır. Hem Sovyetler Birliği'nin çökmesi hem de Somali içerisindeki kriz, Barre rejiminin de sona ermesini sağlamıştır. Barre rejiminin ardından Somali toprakları, hizipler arası bir iç savaşa dönüşmüştür. Somaliland ise, ülke genelinde yaşanan bu krize rağmen istikrarlı yapısını sürdürmeyi başarmış ve daha çok uluslararası alandaki tanınmaya odaklanmıştır (Menkhaus, 2003, ss. 1-4). 1991'deki rejim değişikliğinin ardından Somaliland, bağımsız bir devlet olarak egemenliğini geri aldığını duyurmuştur. Somaliland'ın fiili bir devlet kurmadaki başarısı, güneydeki çözümü karmaşıkleştirmiş ve ertelemiştir. Somaliland, Somali topraklarının üçte birini kontrol etmesi nedeniyle bölgede önemli bir güç haline gelmiştir. Nitekim, güneydeki birçok hizip grubuna kendisini ulusal bir aktör olarak kabul ettirmeyi de başarmıştır (Bryden, 2004, s. 167). Ancak Somaliland'ın ana kaygısı, uzun yıllardır verdiği mücadelenin uluslararası alandaki kayıtsızlıkla kötüleşmesi üzerinedir.

3.1. Somaliland'in Siyasi Gelişimi

Somaliland, Afrika Boynuzu olarak nitelendirilen bölgede yer alan ve Kızıldeniz'e kıyısı olan bağımsız, fakat uluslararası alanda tanınmayan bir ülkedir. Bulunduğu jeostratejik konumu nedeniyle birçok devletin ilgisini çeken Somaliland'ın siyasi tarihi, İngiliz kolonilerinden biri olduğu zamana kadar uzanmaktadır. Özellikle 1884 yılındaki İngiliz Somaliland'i olarak ilanı, siyasi varlığının ilk göstergesidir. Keza, 1888 ve 1897 yılları arasında imzalanan bir dizi uluslararası antlaşmayla da ülkenin toprakları, sınırları ve halkı tanımlanmıştır. Bölgenin kuzey sınırı Cibuti Cumhuriyeti'yle, güney sınırı Somali Ulusal Bölgesi'yle, batı sınırı Etiyopya ve güneydoğu sınırı ise, Puntland Özerk Yönetimiyle çevrilidir (Bryden, 2004, s. 167; Beyene, 2019, s. 197) Somaliland, bulunduğu bölge dolayısıyla İngiliz, Fransız ve İtalyan kolonizasyonundan önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu çerçevede Somaliland'ın devlet oluşumunu üç ayrı dönemde incelemek mümkündür. İlki, 1827-1960 yılları arasında Afrika Boynuzu'nun sömürgeleştirildiği ve Somalililerin klan mücadeleleri nedeniyle beş farklı siyasi varlık arasında bölündüğü dönemdir. Bu yıllarda Somali bölgesi; İngiliz Somaliland'i, İtalyan Somali'si, Fransız Somaliland'i (Cibuti), Etiyopya'nın Ogedan bölgesi ve Kenya'nın Sınır Bölgesi şeklinde ayrılmıştır (Kibble, 2001, s. 10). 19. yüzyılın ilk yarısında İngiltere ve Fransa, Süveyş Kanalı'nın inşası (1839-1869) için bölgeye gelmişlerdir ve daha sonra, Afrika Boynuzu'nu çevreleyen bölgeye adım atmışlardır. Bu yıllarda Fransızlar Cibuti'yi ele geçirmiş; İngilizler ise, İngiliz Somaliland'ini kurmuşlardır. İtalya ise, 1880'lerin ortalarında güney Somali'yi ele geçirmeye çalışmış ve 1905'te İtalyan Somali'sini tam olarak kurmuştur. Etiyopya ise bir Afrika sömürge gücü olarak Somali'nin batı topraklarının kontrolünü ele geçirmiştir (Hoehne, 2015, s. 13). Ayrıca 1897 tarihli İngiliz-Etiyopya Antlaşması'yla, Somalililerin uzun yıllardır çobanlık yaptığı ve tarihsel önemi olan Hawd (Haud) Platosunun belirli bir kısmı, Etiyopya'ya verilmiştir (Britannica, 1998).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Somaliland, 26 Haziran 1960 tarihinde ilk kez bağımsızlık elde etmiştir. Bu bağımsızlık direkt olarak BM'ye bildirilmiş ve Somaliland, BM Güvenlik Konseyi'nin beş veto yetkisine sahip üyeleri de dahil olmak üzere otuzdan fazla hükümet tarafından tanınmıştır. 1 Temmuz 1960'ta ise, İtalya tarafından yönetilen Somali de bağımsızlığına kavuşmuştur (Nasir, 2003, s. 6). Öte yandan bölgede değişen dinamikler, Somaliland'ın siyasi gelişiminde ikinci bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Kıta, Avrupa'nın 1880-1908 yılları arasındaki Afrika kapışması sırasında bölünmüştür; fakat İngiltere ve İtalya'nın karşı karşıya geldiği Somali bölgesi, 1941'de İtalya'nın Etiyopya'da yenilgiye uğratılmasının ardından İngiliz Askeri idaresi altına girmiştir. Bu, İngiliz ordusunun Somali'ye jandarmalık ettiği ve Aden Körfezi'nin güney kıyılarından Kenya sınırına kadar geniş bir alanı yönettiği sömürü sistemi kurmasını sağlamıştır. İngiltere'nin Somaliland, Etiyopya'nın Ogedan bölgesi ve İtalyan Somali'sini tek bir yönetim altında tutması, Büyük Somali fikrini doğurmuştur. Daha sonra İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, bu fikri kamuoyu önünde benimsediğini açıklamıştır. Söz konusu fikir, üç bölgenin birleştirilerek Büyük Somali Cumhuriyeti'nin kurulması üzerinedir. Keza, İngiltere'nin bu kararı, Somali Gençlik Hareketi (SYM) ve Somali Ulusal Hareketi (SNM) tarafından reddedilmemiştir. Büyük bir Somali fikri, ulusal duyguları canlandırması nedeniyle desteklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından İtalya ile de görüşülerek, sömürge topraklarının bağımsızlığı ve birleştirilmesi yönünde bir fikir birliğine varılmıştır. Büyük Somali fikri, 1954'te Etiyopya ve İngiltere arasında yapılan anlaşma sonrasında Somaliland için duygusal bir ilgi uyandırmıştır. Hawd Platosu'nun Etiyopya'nın yetki alanına

girmesi ile Somalilandli çobanların bu bölgede hayvanlarını otlatamaması, temel geçim kaynağı hayvancılık olan bu toplumun bağımsızlık taleplerini artırmıştır. 1960'ta Somaliland ve Somali yasama görevlileri anayasa taslağını oluşturmak için bir araya gelmişlerdir. Fakat taraflar anlaşmaya varamamışlardır. Somaliland kendi Birlik Yasası'nı; Somali ise kendi oluşturduğu Somali Yasası'nı kabul etmiştir. Aralarındaki anlaşmazlığa rağmen taraflar, Somali Cumhuriyeti fikrinde birleşmişlerdir. 1960 yılındaki ilk bağımsızlığın hemen ardından (5 gün sonra) Somali Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 1960'tan 1969 yılına kadar Somaliland, Somali Cumhuriyeti içerisinde sivil bir hükümet tarafından yönetilmeye çalışılmıştır. Ancak süreç beklenildiği gibi ilerlememiştir. Birleşmeden bir yıl sonra Somali'nin kuzey bölgeleri (Somaliland vd.) ile Mogadişu (başkent) arasındaki ilişkiler hızla bozulmaya başlamıştır (Ministry of Information Hargeisa, 2001, ss. 11-18).

Soğuk Savaş'ın sürdüğü bu dönemde, Somali Cumhuriyeti Siad Barre tarafından gerçekleştirilen darbeye zorunlu bir değişim geçirmiştir. 1969'da Mogadişu'da kurulan askeri yönetim, Somaliland Eyaletinin ilk başbakanı olan Muhammad Egal'in demokratik hükümetini sona erdirmiştir. Bu çerçevede Somaliland, tarihsel siyasi gelişiminde üçüncü döneme girmiştir. 1969'dan 1991'e kadar yönetimde kalan Barre Hükümeti ve Somaliland arasındaki gerilim, bu dönemin içeriğini oluşturmaktadır. Bu dönemde Somali için barışçıl bir ortam yoktur. Aksine Barre Hükümeti, Kenya ve Etiyopya'yla birçok kez savaşmıştır. Barre, Somali Cumhuriyeti'nin ulusal kaynaklarının çoğunu askeri teçhizata ayırmıştır. Büyük Somali vizyonunu gerçekleştirme konusundaki ısrarı, Etiyopya'yla olan 1977-1978 Savaşı'yla doruğa ulaşmıştır. Bu savaş, pan-Somali milliyetçiliğinin sonunun ve Somali devletinin çöküşünün sinyalini vermiştir. Somali'nin yenilgisi ülkede bir güven krizine neden olmuş ve 1978'den itibaren hükümete güvenmeyen bir grup subay darbe girişiminde bulunmuştur. SNM de dahil olmak üzere klan temelli muhalefet, Barre rejimine karşı silahlanmıştır. İç savaş, çok sayıda sivilin hayatına mal olmuş (20 ila 50 bin) ve yüz binlerce kişiyi evinden etmiştir. Hargeisa ve Burao'ya düzenlenen şiddetli hava bombardımanları, bölgede SNM'in eylemlerini hızlandırmıştır. Yoğun çatışmaların ardından SNM, 26 Ocak 1991'de Barre rejiminin düşmesini sağlamış; Somaliland'in kontrolünü ise ele geçirmiştir. Ancak bölgedeki klanlar arasındaki çatışmaların devam etmesi üzerine uzlaşma kararı almıştır. Şubat ayında düzenlenen barış konferansında, Somaliland'in en büyük klanı olan Isaaq ile diğer klanlar arasında güven tesis etmeye çalışmıştır. Yaklaşık iki ay süren kapsamlı görüşmelerin sonrasında Somaliland, SNM'in de desteğiyle 18 Mayıs 1991'de bağımsızlığını geri kazandığını ilan etmiştir. Ancak bu durum Somali tarafından kabul edilmemiştir (Mesfin, 2009, ss. 5-8).

3.2. Bölgesel Sorunlar ve Puntland Meselesi

Somaliland'in 1991 yılındaki ikinci bağımsızlık ilanı, siyasi gelişiminin de dördüncü evresini oluşturmaktadır. Somaliland bu tarihten itibaren tamamen uluslararası alanda tanınmaya odaklanmıştır. Ancak Somali ve Afrika genelindeki sorunlar, bağımsızlığını tehdit etmiştir. Bunlardan ilki, Barre rejiminin çökmesinin ardından, ülke genelinde milis-klan çatışmalarının hızlanmasıdır. Bu süreçte Somali'nin demokratik bir sistem yaratma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış ve sorunların giderilmesi adına uluslararası yardıma ihtiyaç duymuştur. 1992-1995 yılları arasında, BM tarafından düzenlenen operasyonlar (UNOSOM I/II, UNITAF), ülkede herhangi bir toplumsal değişimi veya siyasi bir çözümü sağlayamamıştır. Aksine insani yardım

ile siyasi ve ekonomik güç, yalnızca savaş ağalarının elinde yoğunlaşmıştır (Kenning, 2011, s. 63). Bu dönemde Büyük Somali'nin kısa vadede yeniden birleşmeyeceği netleşmiş ve Somali'nin kuzeydoğusunda Harti klanı tarafından Puntland Özerk Yönetimi (1998) kurulmuştur. Kuruluş şekliyle Puntland liderleri, klanlar arası konferanslar ve geleneksel otoriteler aracılığıyla bir hükümet oluşturarak, Somaliland'in devlet şeklini taklit etmişlerdir. Fakat amaçlarının farklı olduğu belirtilebilir. Puntland, Somaliland gibi bağımsızlık iddiasında bulunmamaktadır; daha çok federal bir Somali'yi inşa etmek için uğraşmaktadır. Keza Puntland, Somaliland'in tek taraflı ayrılığını kabul etmemektedir. Bu nedenle Somaliland tarafından tanımlanan sınırları görmezden gelmektedir (Eggers, 2007, s. 218).

Puntland ve Somaliland arasındaki ihtilaflı sınır bölgeleri konusunda iki zorluk bulunmaktadır. İlki, her iki devletin bölgedeki siyasi statülerinin belirsiz olması üzerinedir. Somaliland, kendisini bağımsız bir devlet olarak algılamaktadır. Fakat şu ana kadar uluslararası tanınırlık kazanamamıştır. Puntland ise, kendisini Somali'nin bir parçası olarak görmektedir. Bunlara karşın, uluslararası toplum resmi olarak her ikisine de sadece tırnak içerisinde atıfta bulunmaktadır. Bölgeyi ise, halâ Somali'nin kuzey kısmı olarak tanımlamaktadır. İkinci zorluk ise, herhangi bir konuda (nüfus vs.) güvenilir bir istatistiğin olmamasıdır. Somali'de son resmi nüfus sayımı, 1985-1986 yılları arasında yapılmıştır. Ancak sonuçlar yayınlanmamıştır. Bu tarihten beri, Somali nüfusu ölümlerle ve yerinden edilmelerle sarsılmıştır. Buna karşın Somaliland yetkilileri, 2014 yılında nüfuslarının 3,5 milyon olduğunu açıklamışlardır. Puntland'ın Somaliland'den toprak talep etmesi nedeniyle kesin bir nüfusunun olmadığı ya da verdikleri nüfus oranlarının doğruluğunun tartışmalı olduğu belirtilebilir (Hoehne, 2015, ss.15-17). Keza Harti klanı, Somali'nin üçte biri tarafından iskân edilen Darod klanının bir alt grubudur. Bu nedenle Puntland, Somali'nin 1990 yılı sınırları içindeki özerk bölgelerden oluşan federal bir devlet olarak kurulmasından yanadır. Keza Puntland, Harti klanının iki küçük alt grubunun Somaliland'de yaşamasını (Sanaag ve Sool bölgeleri) bir politik bir araç olarak kullanmaktadır. Bölgedeki gerilim ise, 2003 yılında Puntland'ın Sool bölgesine yönelik gerçekleştirdiği işgal girişimiyle tırmanmıştır. Somaliland, bölgenin kontrolünü ancak 2007 yılında geri alabilmiştir. Bu süreçte Etiyopya'nın askeri desteğini de alan Somaliland, günümüzde bölgedeki gerilimlere karşı başarılı bir politika yürütmektedir. Belirtilmelidir ki bölgedeki geleneksel kan davaları ve klan çatışmaları, Somaliland'ın uluslararası tanınma girişimlerinin temeli olan barış ve istikrarına zarar vermiştir. (Mesfin, 2009, s. 10).

Uluslararası hukuka göre bir devlet, gönüllü olarak girdiği birliği feshetme hakkına sahiptir.² Bu nedenle Somaliland, uğradığı siyasi baskılar, ayrımcı politikalar ve askeri saldırılar nedeniyle,

² Çalışmada bu argümanın "uti possidetis" ile yakından ilgili olduğunu belirtmek yerinde olacaktır. Yasa gereğince mevcut sınırların korunması anlamına gelen ve yeni kurulan egemen devletlerin, bağımsızlık öncesinde sahip oldukları bağımlı bölgelerinin iç sınırlarını korumalarını içeren bir uluslararası hukuk ilkesidir. Bu ilkeye göre, sömürge idaresinden kurtularak kurulmuş olan bir devlet, sömürgeci devlet tarafından belirlenmiş olan iç idari yapının sınırları içerisinde bağımsızlık kazanmaktadır. Nitekim bu sınırlar, yeni kurulan devletin uluslararası sınırları haline gelmektedir. Bkz. Tuğrul Çakır, Uti Possidetis (Mevcut Sınırların Korunması) İlkesi Üzerinde Bir Değerlendirme, *AkdHFD, Cilt 12, Sayı 2, 2022, s.597*. Somaliland, bu ilke uyarınca, uluslararası antlaşmalarla belirlenen sınırlarını korumak kaydıyla tek taraflı iradesi sonucu İtalyan Somali'si ile kurduğu birlik antlaşmasını feshetmiştir. Buradaki feshin anlamı; bir antlaşmanın, taraflarından birinin irade açıklaması yoluyla antlaşmaya bundan sonra bağlı olmayacağını bildirmesidir. Bu fesih kararının yasal olarak kullanılmasını ise, antlaşma hükümlerinin bunu öngördüğü ve tarafların fesih veya çekilme hakkını tanıma niyetinde olduklarına dair verilerin olduğuna dayandırmaktadır. Ancak bu karar Somali tarafından reddedilmektedir. Bu durum uluslararası hukukun, taraflara antlaşmaları feshetme veya

birliği feshetmenin hakkı olduğunu ileri sürmektedir. Somaliland halkı, 1961 referandumuyla bu durumu boykot etmiş ve aynı yıl bağımsızlık mücadelesine girişmiştir. Ek olarak, Mayıs 2001 yılında düzenlenen referandumda, halkın %97'si bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Bu çerçevede Somaliland davasını, egemen bir devlete dahil edilmiş bir bölgenin ayrılmasından ziyade; ayrı egemen devletler olan iki varlık arasındaki birlikten gönüllü olarak çekilmesi, şeklinde yorumlamak mümkündür. Ancak Afrika'da Somaliland'in tanınması konusunda bir isteksizlik bulunmaktadır. BM ve birçok Batılı devlet, Somaliland'in uluslararası alanda tanınma umutlarının, Afrika Birliği'nin tutumuna bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu durum Afrika Birliği Şartında yer alan üye devletlerin birliğine ve toprak bütünlüğüne olan bağlılığını içeren ilkesiyle (madde 4) alakalıdır. Bu nedenle Somali, kendi bütünlüğünü bozduğu gerekçesiyle Somaliland'in talebinin geçersiz olduğunu savunmaktadır. Öte yandan Afrika Birliği, Somaliland'in tanınması halinde Afrika kıtasındaki ayrılıkçı hareketlerin çoğalacağını ileri sürmektedir (Crisis Group, 2006, ss. 14-16).

4. Somaliland'in Uluslararası Alanda Tanınmama Sorunu: SWOT Analizi

Modern Somaliland, yetmiş altı yıllık sömürgecilikten sonra 26 Haziran 1960'ta İngiltere'den bağımsızlığını kazanmış ve BM'nin tüm daimî üyeleri de dahil olmak üzere birçok bağımsız devlet tarafından tanınmıştır. Bu süreçte, Afrika Birliği Örgütünden (1963) ziyade, BM üyesi olarak kabul edilmiş ve uluslararası sorumluluklar almıştır. Üstelik, Nijerya dahil birçok Afrika devleti bağımsızlığını kazanamamışken, Somaliland, uluslararası tanınırlık elde etmiştir. ABD, Dışişleri Bakanı Christian Herter aracılığıyla tebrik mesajı göndermiş ve İngiltere ise, Somaliland'le ikili anlaşmalar imzalamıştır. Ancak Somaliland'in bu bağımsızlığı sadece beş gün sürmüştür. Somaliland 1 Temmuz'da ulusalcı duygularla ve gönüllü olarak İtalyan Somali'si ile birleşmeyi seçmiştir. Daha sonra ise anlaşmanın ağır ihlalleri engelleyememesi nedeniyle, 1991 yılında ikinci kez bağımsızlığını ilan etmiştir (Nte, 2022, ss. 64-65). Fakat feshetme hakkının verilmesine rağmen Somaliland, günümüzde gerekli uluslararası tanınırlığı kazanamamıştır. Söz konusu sorunlar ve ülkenin siyasi gelişimi üst bölümlerde detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu bölümde ise sürecin başından beri egemenlik haklarının zarar gördüğü Somaliland'in, uluslararası alandaki tanınmama sorununu etkileyen faktörler SWOT analizi yöntemiyle ele alınacaktır.

Bu çerçevede tanınmadaki;

Güçlü Yönler: Ocak 1991'de Barre rejiminin çökmesinin ardından SNM Kuzey'de iktidara gelmiş ve Güney'de ise, iktidar mücadelesi hızla iç savaşa dönüşmüştür. Nisan 1991'de ise SNM, Burao'da Kuzey klanları için bir barış konferansı düzenlemiş ve aynı tarihlerde Mogadişu'da tek taraflı olarak yeni bir hükümet ilan edilmiştir. Kuzey'de Burao Konferansının ardından Somaliland, 18 Mayıs 1991'de, egemen bir devlet olarak yeniden kurulduğunu ilan etmiştir. Bu durumda Somaliland'in ilk güçlü yönünü, Birlik'ten barışçıl yolları ve demokratik seçim yöntemlerini kullanarak ayrılması oluşturmaktadır (Ministry of Foreign Affairs, 2002, s. 7). Sürece açıklayıcı teori ve de jure tanıma şekli üzerinden bakılırsa, uluslararası hukuka göre, devlet

çekilme hakkını birtakım koşullara bağlı olarak tanıdığını göstermektedir. Bkz. Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Turhan Kitabevi, 11. Baskı, 2012 Temmuz-Ankara, ss. 97-98. Bkz. BM Enformasyon Merkezi (UNIC), *Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi (22 Mayıs 1969)*, Ankara-2002, s.16, madde 54/a, 56/1a, 56/1b.

olmayı yerine getirme kriterleri (1933) Montevideo Sözleşmesi'nde belirlenmiştir. Bunlar; (a) tanımlanmış bir bölge, (b) kalıcı nüfus, (c) hükümet, (d) diğer devletlerle ilişkilere girme yeteneğidir. Toprak ve nüfus, bir devletin varlığının fiziki yapısını sağlarken; hükümet ve ilişki kurma ehliyeti, devletin uluslararası alanda etkin bir şekilde işleyebildiğinin hukuki kanıtıdır. Açıkça görünüyor ki, Somaliland hem açıklayıcı teorisinin hem de de jure tanımanın şartlarına uymaktadır. Bu da Somaliland'ın ikinci güçlü yönünü oluşturmaktadır. Diğer yandan Somaliland, ekvatorun 8°00' - 11°30' kuzey enlemi ve 42°30' - 49°00' doğu boylamı arasında yer alan 137.600 kilometrekarelik tanımlanmış bir bölgeye sahiptir. Bölge, 1888 İngiliz-Fransız Antlaşması, 1894 İngiliz-İtalyan Protokolü ve 1897 İngiliz-Etiyopya Antlaşması'yla belirlenmiştir. Dolayısıyla sınırlarının uluslararası antlaşmalarla çizilmiş olması üçüncü güçlü yönünü göstermektedir (Nte, 2022, s. 68).

Somaliland'ın diğer güçlü yönü ise, kurduğu hükümet sistemidir. Barre rejiminin ardından SNM, yerel kültürün liderleriyle sivil yönetime geçiş hakkında görüşmeler yapmıştır. Hareket, askeri komutanlar tarafından yönetilen bir sistem yerine, toplumun ihtiyarlarının (yaşlılarının) desteğiyle sivil bir hükümetin kurulmasını sağlamıştır. Delegeler ve ihtiyarlar, klanlar arasında bir siyasi denge yaratmak konusunda önemli roller üstlenmişlerdir. Hareketin merkez komitesinin on üyesine ek olarak, ihtiyarlar tarafından 89 merkez komite üyesi daha atanmıştır. Bu komite yerel liderleri, iş insanlarını ve akademisyenleri içermektedir. Ayrıca üyelerin beş bölgeye dağılması söz konusu ve her bölgenin oy kullanmayan gözlemcileri bulunmaktadır (Ministry of Information Hargeisa, 2001, s. 27). Keza Somaliland, Anayasanın yanında kesin olarak güçler ayrılığı ilkesini de benimsemiştir. 1991'den sonra 1993 ve 1996'da barışçıl bir şekilde hükümet değişikliği gerçekleştirmiştir. Bağımsız ve nispeten özgür bir medyanın yanı sıra, çok partili bir hükümet sistemine de sahiptir. Örneğin, bağımsız gazetecilerin gözlemci olarak katıldığı 2005 ve 2010 yılı seçimlerinin adil bir şekilde yürütüldüğü raporlanmıştır (Ministry of Foreign Affairs, 2002, s. 8).

Öte yandan Somaliland'ın beşinci güçlü yönü, diğer devletlerle ilişkiler kurmasıdır. De facto ve kapalı tanımanın özellikleri hatırlanırsa; bir devletin tanınmasında anlaşmaların, mektup gönderiminin veya tebrik mesajlarının önemli bir rolü vardır. Somaliland ise, birçok farklı ülkeyle (başta Etiyopya ve Cibuti olmak üzere) ikili ve çok taraflı anlaşmalar gerçekleştirmiştir. Ülkenin altıncı güçlü yönü ise, 1960'ta kurulan Büyük Somali'nin iki bağımsız devletin gönüllü olarak birleşmesidir. Somaliland bu birliği, 1991 yılında feshetmiştir. Nitekim kendisinin, Afrika Birliği Şartı'na uyum sağladığını da savunmaktadır. Birlik Şartı'nın 4. maddesine göre devletler, bağımsızlıklarının ardından kıtanın kabul edilmiş sınırlarına saygı göstermek zorundadırlar. Somaliland'ın bağımsızlığı kazandığı sınırlar, bu tarihten oldukça önce, İngiliz himayesindeyken belirlenmiştir. Somaliland'ın yedinci güçlü yönü ise, bağımsızlığa destek veren bir halkının olmasıdır. Somaliland'ın bağımsızlık talebi, Afrika Birliği ve BM Şartlarında yerleşmiş olan kendi kaderini tayin hakkı ile tutarlıdır. Bu hak, 31 Mayıs 2001'de Somaliland'ın egemenliğini ve bağımsızlığını ortaya koyan yeni bir Anayasa oluşturulmasına yönelik düzenlenen referandumda Somaliland halkı tarafından demokratik (%97,9 evet oyuyla) bir şekilde ifade edilmiştir. Sekizinci güçlü yönü ise, ekonomik faaliyetleri üzerinedir.³ Somaliland'ın yaklaşık 170 milyon ABD doları kadar hayvan ihracatı gerçekleştirdiği bilinmektedir. Keza uzun kıyı şeridi

³ Bu durum zayıf yönünü de ilgilendirmektedir.

boyunca balıkçılık endüstrisiyle ekonomisini desteklemektedir. Bunlar haricinde ise ülkede değerli taşlar, doğal gaz ve petrol yatakları tespit edilmiş durumdadır. Diğer güçlü yönlerini ise, bayrağının, ordusunun ve dilinin olması veya hükümetinin ülkenin altyapısını onarması, ülkedeki mültecileri (500 bin kadar) göndermesi ve bütün bunları dış yardımlar yokluğunda dengeli bir bütçe dahilinde başarması gösterilebilir (Ministry of Foreign Affairs, 2002, ss. 9-11; Eggers, 2007, s. 218).

Zayıf yönler ve tehditler; Somaliland'in Büyük Somali'den ayrılmasının neden olduğu iki sorun bulunmaktadır. İlk olarak, Somali iç hukukunun, özel bir mevzuatla hazırlanmış, ayrılmaya dair hükümlerinin olmamasıdır. İkincisi ise, Somaliland'in ayrılma konusunda Somali Hükümeti'yle ilkeli müzakereler gerçekleştirememesidir. Bunun ise bariz iki nedeni vardır. İlki, Somali'deki kanunsuz yönetim anlayışı; ikincisi ise, Somali Hükümeti'nin bu ayrılığın ülkeyi böleceğini düşünmesidir. Diğer olumsuz konu ise, bölgesel güvenlik sorunlarının Somaliland'in tanınmaması üzerindeki etkileridir. Burada ise üç faktörden söz edilebilir. Birincisi, Somaliland'in bölgesel egemenliğinin günümüzde tartışmalı olmasıdır (Kreuter, 2010, s. 386). Her ne kadar uluslararası antlaşmalarla çizilmiş olsa da Puntland'in bölgede toprak talep etmesi sınır anlaşmazlıklarına yol açmıştır. İkincisi ise, iki Somali devletinin bölgede rakip haline gelmelerinin kıtadaki barış ortamını zedeleyeceği fikridir. Ancak bölgenin birçok ayrılıkçı hareketi içerisinde barındırması kendi başına sorun olmaya devam etmektedir. Örneğin Somaliland'in bağımsızlığının tanınması, Somali merkezli Eş-Şebab terör örgütünün karşı çıktığı bir olgudur. Bu da Somaliland'in hem toprak bütünlüğünü hem de iç işlerini tehdit etmektedir. Üçüncü olarak Afrika Birliği'nin tutumu, Somaliland'in tanınma sürecini zayıflatan bir başka sorundur. Yukarıda anlatıldığı şekliyle Somaliland'in bağımsızlığının ayrılıkçı hareketleri artıracığı görüşü kabul görmektedir. Fakat Afrika Birliği ve Somali Hükümeti'nin ülkeyi inşa etme çabalarını baltalayan tek sorun Somaliland değildir. Eş-Şebab terör örgütünün yanı sıra Eylül 2012'ye kadar Federal Geçiş Hükümeti (TFG) ve selefi Ulusal Geçiş Hükümeti (TNG) Somali'nin devlet inşasını sayısız kez (kötü yönetim, zor kullanma ve yolsuzluk) geciktirmişlerdir. Dolayısıyla Somaliland'in uluslararası tanınırlık için yaptığı çalışmaların, Somali'nin devlet kurma çabalarını olumsuz etkilediğine dair çok az kanıt bulunmaktadır. Somaliland'in tanınırlığına dair bir başka olumsuz etken ise, ekonomik gelişimidir. Somaliland, az gelişmiş ve dünyada kıt kaynaklara sahip ülkelerden birisidir. Bu nedenle dış yardıma bağımlı bir devlete dönüşmesi ihtimali tartışılmaktadır. Fakat Somaliland günümüze kadar dış yardıma bağımlı bir varlık olmaktan kaçınmayı başarmıştır. Bu durum tanınmasını engeller mi? diye bakıldığında, Afrika veya Asya'da bağımsız olan ve ekonomisi yeteri kadar gelişmemiş birçok devletin (Uganda gibi) olduğu görülecektir. Belirtilmelidir ki Somaliland'in bütçesi sınırlıdır ve ülkenin gelecekte karşılaşacağı sorunları aşması için yeterli değildir. Fakat, çok küçük ve sınırlı düzeydeki dış yardımla ülkede temel bir kamu yönetimi oluşturulmuştur. (Pijovic, 2014, ss. 24-26; Hoyle, 2000, s. 83).

Afrika kıtasında bulunan devletler açısından bakıldığında ise Somaliland'in de facto ve kapalı tanıma yoluyla varlığının kabul edildiği görülecektir. Bu açıdan Somaliland kurucu teorisinin, bir devletin varlığı, diğer devletlerin tanımasına bağlı olduğu görüşünü de kısmen sağlamaktadır. Bu noktada Somaliland'in uluslararası tanınırlığını tehdit eden veya tanınmasında fırsat yaratan bazı aktörlerden bahsedilebilir. Bunlardan ilki Mısır'dır. Mısır'ın tarihsel olarak Somali'ye karşı bir ilgisi bulunmaktadır. Üstelik Etiyopya ile olan anlaşmazlıklarından ötürü Somali'ye daha

yakındır. Bu nedenle Mısır, Somaliland'ın bağımsızlığına karşıdır. 1992-1996 yılları arasında BM Genel Sekreterliğini yapmış olan Boutros Boutros-Ghali'nin, 2004'te Somaliland'de düzenlenen bir çalıştayda ülkenin bağımsızlığını engellemeye çalıştığı bilinmektedir. BM aracılığıyla Mısır birliklerinin Afrika Boynuzu'nda bulunmasını teklif etmiştir; bu teklif BM tarafından kabul edilmemiştir (Pijovic, 2013, s. 12). Diğer bir aktör ise Somali'dir. Bahsedildiği üzere Somaliland'ın bağımsızlığına karşıdır ve Afrika Birliği'nin de kilit aktörlerindendir. Fakat 2007'de düzenlenen Birlik Yürütme Toplantısında Somaliland'ın uzun yıllar boyunca Güney'de istikrarlı bir hükümet kurulana kadar beklemek zorunda kalmasının bir sorun olduğu düşüncesi, Birlik içerisinde tartışmalara neden olmuştur. Bu durum gelecekte Somaliland'ın tanınmasında bir fırsat sağlayabilir. Zira Afrika'da Somaliland'ın varlığını kabul eden ve çeşitli alanlarda işbirliği yapan devletler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Güney Afrika'dır. Somaliland'e komşu olmamasına rağmen, uluslararası tanınma davasını desteklemeye istekli bir devlettir. Nisan 2003'te Güney Afrika Dışişleri Bakanlığı, Somaliland'ın egemenlik statüsü iddiaları hakkında bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride, Somaliland'ın gerçekten devlet olmaya hak kazandığının inkâr edilemez olduğunu ve tanınmasının ise uluslararası toplumun bir görevi olduğunu açıklamıştır (Pijovic, 2013, ss. 13-14). Güney Afrika'nın bu tutumu hem kurucu teoriye hem de de facto ve kapalı tanıma biçimlerine uymaktadır.

Bir diğer devlet ise, Somaliland'ın tanınma sürecindeki stratejik bir aktör olan Etiyopya'dır. Etiyopya'nın çıkarları genel olarak Somaliland ile örtüşmektedir. İlk olarak, Etiyopya SNM'in Barre rejimiyle mücadelesine doğrudan ve dolaylı olarak yardım etmiştir. İkinci olarak ise, Somaliland'ın bağımsızlığının ardından göç, mülteciler ve diğer konularda ortak haline gelmişlerdir. Üçüncü olarak ise Etiyopya, sınırları denize açılmadığından ötürü Somaliland'e ihtiyaç duymaktadır. Bu nedenle Somaliland limanları Etiyopya için oldukça önemlidir.⁴ Berbera Limanı sayesinde Etiyopya'nın ihtiyaçları güvenli bir şekilde karşılanmaktadır. İki ülke arasındaki ticaret anlaşmaları, Hargeisa'da Etiyopya'nın bir irtibat ofisi açması, liman kentlerinin altyapısının onarılması bunun bir göstergesidir. Söz konusu örnekler Somaliland'ın bir devlet olarak varlığının kabul edildiğini de ifade etmektedir. Keza 2023 yılında Puntland ile Somaliland arasındaki çatışmalarda arabuluculuk rolü üstlenmiştir (Dettoni, 2023). Nitekim, Etiyopya'nın ABD ile olan gayri resmi görüşmeleri de Somaliland'ın bağımsızlığının desteklendiği yönündedir. Görüşmelerde (eski) Etiyopya Başbakanı Meles Zenawi, ABD Hava Kuvvetleri Müsteşarı'yla Somaliland'ın yarı tanınmasının genişletilmesini teklif etmiştir. Üstelik Zenawi, Somali ile olan sorunlarından ötürü Afrika'da Cibuti'nin Somali'yi ikna edebileceğini öne sürmüştür (Pijovic, 2013, ss. 14-18).

Etiyopya ve Güney Afrika haricinde Kenya ve Cibuti'nin de Somaliland'i kapalı olarak tanıdıklarını belirtmek mümkündür. Her iki ülke de Somaliland'e kısmen destek vermektedirler; ancak Somali'nin tek Somali politikasına da saygı göstermektedirler. Bu nedenle Somaliland'le ticari ve kültürel ilişkilerini gayri resmi diplomatik anlaşmalar yoluyla yürütmektedirler (Pijovic, 2013, ss. 19-21). Bunların yanı sıra, Birleşik Arap Emirlikleri ile Somaliland ilişkileri de Barbera Limanı'nı genişletme planları nedeniyle olumlu ilerlemektedir. (Ramani, 2021). Bu noktada Somaliland'ın kurucu teori bakımından ise bir kısım devlet tarafından varlığının kabul edildiği söylenebilir. Öte yandan Somaliland açıklayıcı teorisinin tanımına uymaktadır. Keza ikili

⁴ 2 Ocak 2024 tarihinde Etiyopya'nın, Kızıldeniz'e ulaşmak adına Somaliland ile bir Protokol imzalaması bunun göstergesidir. Bkz. <https://www.bbc.com/turkce/articles/c802dlw7189o> (erişim. 14.01.2024)

anlaşmaların ve ticarete ortaya çıkan bağımlılığın Somaliland için birer fırsat oluşturduğu da açıktır. Ancak Afrika Birliği'nin isteksizliği, bölgesel sorunlar ve BM gibi kuruluşların Birlik çerçevesine bağlılığı Somaliland'in tanınırlığını engellemeye devam etmektedir.

5. Sonuç

Bu makale, Somaliland'in uluslararası tanınırlığının genişletilmesi veya sağlanmasına yönelik aleyhte ve lehte olan argümanları analiz etmiştir. Bu, Somaliland'in uluslararası alanda tanınmasıyla ilgili tartışmaları çevreleyen ciddi karmaşıklığı vurgulamak adına yapılmıştır. Herhangi bir devlet egemenliği ve ayrılma tartışmalarının temelini oluşturan teorik ve kavramsal argümanlara ek olarak; ekonomik, toplumsal ve politik konular da makalede ele alınmıştır. Somaliland'in ayrılmasının yasal geçerliliğinin yanı sıra, uluslararası tanınırlığını etkileyen konular, temelde Somaliland'in siyasi gelişimi, bölgesel sorunları, Puntland meselesi ve Afrika Birliği açısından incelenmiştir. Keza Somaliland devletinin resmi olarak tanınmasının Afrika kıtası açısından olası sonuçları da çalışmada tartışılmıştır. Bu makalenin amacı, Somaliland'in uluslararası alanda tanınmasının aciliyetini vurgulamak ve tanınması hakkındaki karmaşaya ışık tutmaktır. Bu çerçevede makalede SWOT analizi yöntemi kullanılarak, nedensel bir bakış açısı sunulmaya çalışılmıştır. Neticede ise Somaliland'in tanınırlığının uluslararası alanda genişletilmesinin, Somaliland için acil bir ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada bu tartışmayı destekleyen birçok argümana da yer verilmiştir. Somaliland'in tanınmasına yönelik birincil argüman, sömürge sınırlarının kutsallığı ve Afrika Birliği açısından nasıl bir tehlike oluşturduğu konusudur. Çalışma içerisinde belirtildiği üzere Somaliland'in sınırları, İngiltere sömürgesi sırasında Fransa, Etiyopya ve İtalya ile yapılan ikili antlaşmalarla belirlenmiştir. Günümüzde Somaliland, bu sınırlara uygun bir şekilde hareket etmektedir. Zira Somaliland, kalıcı bir nüfus, tanımlanmış bir bölge, bir hükümet ve diğer devletlerle ilişkilere girme kapasitesi nedeniyle de uluslararası tanınma standartlarında temel alınan Montevideo Sözleşmesine (1933) uymaktadır. İkili antlaşmalar ile Somaliland'in halkı (Isaaq klanı) ve nüfusu da tanımlanmıştır. Bu nedenle Somaliland'in Somali'nin egemen topraklarını ve dolayısıyla Afrika Birliği'nin 4. maddesini ihlal etmediği belirtilmelidir.

Somaliland'in durumu, halkına kötü davranan bir devletten ayrılmaya çalışan bir tür bölgesel kurtuluş mücadelesinden farklıdır. Çünkü Somaliland ile Somali 1 Temmuz 1960 yılında "gönüllü" olarak bir araya gelmişlerdir. Bu açıdan uluslararası hukuk bir devletin gönüllü olarak girdiği birliği feshetme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Nitekim ikincil bir argüman olarak Somaliland halkı da bu bağımsızlığı desteklemektedir. Hem 1961 hem de 2001 yılında gerçekleştirilen referandumlarda halkın neredeyse tamamı bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Bu yüzden Somaliland'in tanınma çabası, egemen bir devlete dahil edilmiş bir bölgenin ayrılmasından farklı olarak, ayrı egemen devletler olan iki varlık arasındaki birlikten gönüllü olarak çekilmesi şeklinde yorumlanmalıdır. Ancak Afrika'da Somaliland'in tanınması konusunda bir isteksizlik hali hakimdir. BM ve birçok Batılı devlet, Somaliland'in uluslararası alanda tanınma umutlarının, Afrika Birliği'nin tutumuna bağlı olduğunu belirtmektedir. Üçüncü argüman ise burada devreye girmektedir. Somaliland'in bölgedeki ve ötesindeki Afrika devletleriyle ilişkisi oldukça karmaşıktır. Özellikle Güney Afrika ve Etiyopya, Somaliland'in tanınması konusunda istekli olan devletler olmaya devam etmektedirler. Resmi olarak Somaliland'i tanımasa da iki

devlet, Somaliland ile yakın diplomatik ilişkiler geliştirmiştir. Bunlar haricinde BAE, Cibuti, Kenya ve ABD'nin de Somaliland ile iyi ilişkiler kurduğu bilinmektedir. Bu açıdan Somaliland, açıklayıcı teori başta olmak üzere, kurucu teori ile de facto ve kapalı tanımının gereklerine uymaktadır. Günümüz itibarıyla Somaliland'ın komşuları, Somaliland ile iyi ilişkiler içinde kalırken; aynı zamanda Somali'deki hükümeti manipüle ettiği için tanınmamasından memnundurlar. Somaliland'ın komşularının bölgesel stratejik çıkarları, Somaliland'ın tanınma özelemlerini gölgede bırakmaktadır. Bu iki faktörün birbirine daha yakın bir şekilde hizalanmaları ile ancak Somaliland'ın tanınması mümkündür.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazarlar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Elif Dilan Tütmez (ID) Kavram/fikir; Literatür taraması; Veri toplama / analiz; Bulguların yorumu; Taslağın yazılması; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %50.

Ayça Eminoğlu (ID) Veri / bulguların yorumu; Eleştirel inceleme; Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %50.

Yazarlar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Azarkan, E. (2016). Devletlerin tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1055-1068. <https://doi.org/10.21547/jss.265485>.
- Beyene, T. S. (2019). Declaration of Statehood by Somaliland and the Effect of Non-Recognition under International Law, *Beijing Law Review*, 10, 196-211. <https://doi.org/10.4236/blr.2019.101012>.
- Britannica (1998). Hawd Plateau. <https://www.britannica.com/place/Hawd-Plateau#ref176869>.
- Bryden, M. (2004). State-within-a-failed-state: Somaliland and the challenge of international recognition. In Paul Kingston & I. Spears (Eds.), *States-Within-States: Incipient Political Entities in the Post-Cold War Era* (167-188). Palgrave Macmillan.
- Coggins, Bridget L (2006). *Secession, recognition & the internal politics of statehood*. (Publication No: 3226407) [Doctoral dissertation, The Ohio State University]. ProQuest Dissertations & Theses Global.
- Crawford, J. (2006). *The creation of states in international law*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199228423.001.0001>.
- Crisis Group (2006). *Somaliland: time for African Union leadership*. Crisis Group Africa Report N° 110.
- Crozat, C. (1953). Devletler Hukukunda Tanıma. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası* 19 (1-2), 3-32.
- Çakır, T. (2022). Uti possidetis (mevcut sınırların korunması) ilkesi üzerine bir değerlendirme. *Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(2), 595-623. <https://doi.org/10.54704/akdhfd.1181014>
- Dettoni, J. (2023). Somaliland's road to recognition passes through Ethiopia. <https://www.fdiintelligence.com/content/feature/somalilands-road-to-recognition-passes-through-ethiopia-81996>.
- Eggers, A. K. (2007). When is the state a state? The case for recognition of Somaliland. *Boston College International & Comparative Law Review*, 30, 211-22.
- Eminoğlu, A. (2015). Uluslararası politikada devletlerin tanınması: 'ayrılma' ile ortaya çıkan devletlerde Tanınma Sorunu. *KTU SBE Sos. Bil. Dergisi* (9), 123-141
- European Commission (2015). SWOT (Strenghts, Weakness, Opportunities, Threats). <https://wikis.ec.europa.eu/display/ExactExternalWiki/SWOT+analysis+-+strengths%2C+weaknesses%2C+opportunities+and+threats>.
- Fabry, M. (2010). *Recognizing states; international society and the establishment of new states since 1776*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199564446.001.0001>.
- Fadal, F. (2013). Challenges to Somaliland independence. In Social Research and Development Institute (Ed.), *Somaliland statehood, recognition and the ongoing dialogue with Somalia* (36-48). SORADI.
- Grant, T. D. (1999). *The recognition of states; law and practice in debate and evolution*. Library of Congress.

- Hems, M. & Nixon, J. (2010). Exploring SWOT analysis-where are we now? *Journal of Strategy and Management*, 3(3), 215-251. <https://doi.org/10.1108/17554251011064837>.
- Hoch, T., & Rudincova, K. (2015). Legitimization of statehood in de facto states: a case study of Somaliland. *AUC Geographica*, 50(1), 37-49. <http://dx.doi.org/10.14712/23361980.2015.85>.
- Hoehne, M. V. (2015). *Between Somaliland and Puntland: marginalization, militarization and conflicting political visions*. The Rift Valley Institute.
- Hoyle, Peggy. (2000). Somaliland: Passing The Statehood Test? *IBRU Boundary and Security Bulletin*, 80-91.
- Institut De Droit International. (1936). Resolutions concerning the recognition of new states and new governments. *The American Journal of International Law*, 30(4), 185-187. <https://doi.org/10.2307/2213442>.
- Jennings, R., & Watts, A. (1996). Oppenheim's international law, volume I. Library of Congress.
- Jackson, R. (1993). *Quasi-states: sovereignty, international relations and the third world*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511559020>.
- Kelsen, H. (1941). Recognition in international law: theoretical observations. *The American Journal of International Law*, 35(4), 605-617. <https://doi.org/10.2307/2192561>.
- Kenning, D. (2011). Somalia and Somaliland: the two edged sword of international intervention. *Federal Governance*, 8(2), 63-70. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-342769>.
- Kibble, S. (2001). Somaliland: surviving without recognition; Somalia: recognised but failing? *International Relations*, 15(5), Sage Publication. <https://doi.org/10.1177/004711701015005002>.
- Kreuter, A. (2010). Self-determination, sovereignty, and the failure of states: Somaliland and the case for justified secession. *Minnesota Journal of International Law*, 363-397. <https://scholarship.law.umn.edu/mjil/341>.
- Lauterpacht, H. (1944). Recognition of states in international law. *The Yale Law Journal*, 53(3), 385-458. <http://hdl.handle.net/20.500.13051/13240>.
- Leigh, D. (2009). SWOT analysis. In K. H. Silber, W. R. Foshay & R. Watkins (Eds.), *Handbook of Improving Performance in the Workplace: 1-3*, 115-140. <https://doi.org/10.1002/9780470592663.ch24>.
- Lindblom, A. K. (2005). *Non-governmental organisations in international law*, Cambridge University Press.
- Menkhaus, K. (2003). *Somalia: a situation analysis and trend assesment*. UNHCR-Writenet Report.
- Mesfin, B. (2009). The political development of Somaliland and its conflict with Puntland. *ISS Paper 200*, 1-16.
- Ministry of Foreign Affairs, Hargeisa (2002). *The case for Somaliland's for international recognition as an independent state*. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Somaliland.
- Ministry of Information Hargeisa. (2001). *Somaliland: demand for international recognition*. Government of the Republic of Somaliland.
- Nasir, M. A. (2003). Overcoming diplomatic isolation: forging a new Somaliland approach. In Social Research and Development Institute (Ed.), *Somaliland statehood, recognition and the ongoing dialogue with Somalia* (1-20). SORADI.
- Noortmann, M. (2015). Non-Governmental Organisations: Recognition, Roles, Rights and Responsibilities, *Non-State Actors in International Law*, M. Noortmann, A. Reinisch ve C. Ryngaert (Ed.), Oxford, 205-206
- Nte, T. U. (2022). Dissolution of union between British and Italian Somalia. *Irish International Journal of Law, Political Sciences and Administration*, 6(5), 64-78.
- Pazarcı, H. (2012). *Uluslararası hukuk*. Turhan Kitabevi.
- Pegg, S. (1998). *The de facto state in international society*, Routledge.
- Pijovic, N. (2013). Seceding but not succeeding African international relations and Somaliland's lacking international recognition. *CIRR XIX* (68), 5-37.
- Pijovic, N. (2014). To be or not to be: rethinking the possible repercussions of Somaliland's international statehood recognition. *African Studies Quarterly*, 14(4), 17-36.
- Ramani, S. (2021). What UAE's growing presence in Somaliland means for its horn of Africa strategy. <https://www.al-monitor.com/originals/2021/03/what-uaes-growing-presence-somaliland-means-its-horn-africa-strategy>.
- Ryngaert, C., & Sobrie, S. (2011). Recognition of states: international law or realpolitik? The practice of recognition in the wake of Kosovo, South Ossetia, and Abkhazia. *Leiden Journal of International Law*, 24, 467-490. <https://doi.org/10.1017/S0922156511000100>.
- Shaw, M. N. (2017). *Uluslararası hukuk*. TÜBA.
- Sloane, R. D. (2002). The changing face of recognition in international law: a case study of Tibet. *16 Emory International Law Review* 107, 107-186. http://ssrn.com/abstract_id=943708.
- Talmon, S. (2001). *Recognition of governments in international law: with particular reference to governments in exile*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/law/9780199248391.001.0001>.
- Talmon, S. (2004). The constitutive versus the declaratory theory of recognition: tertium non datur? *British Yearbook of International Law*, 75(1), 101-181. <https://doi.org/10.1093/bybil/75.1.101>.
- Vidmar, J. (2012). Explaining the legal effects of recognition. *International and Comparative Law Quarterly*, 61(2), 361-387. <https://doi.org/10.1017/S0020589312000164>.
- Worster, W. T. (2009). Law, Politics, and the Conception of the State Recognition Theory. *Boston Un. International Law Journal Vol. 27*, 115-171

Extended Abstract

The article aims to remove the complexity of the main arguments that led to Somaliland not being recognized internationally by using the SWOT analysis method. The article discusses economic, social, and political issues as well as factors that affect legal validity and recognition. For this reason, the article provides a framework of recognition and forms of recognition, as well as basic theories of international law. Somaliland's political development and regional issues are also included. The article argues that there is an urgent need to extend recognition to Somaliland. Many arguments supporting this claim are also included here. The main argument for the recognition of Somaliland is addressed through the sanctity of colonial borders and the threat posed by the African Union. Accordingly, Somaliland's borders were determined by bilateral agreements with France, Ethiopia, and Italy during the British colonial period. Somaliland still operates within these borders today. Similarly, Somaliland meets the criteria for international recognition of the Montevideo Convention (1933) by having a permanent population, a defined territory, a government, and the ability to interact with other states. Therefore, this article argues that Somaliland does not occupy the sovereign territory of the Somali state.

Somaliland declared independence in 1991 after the fall of the Siad Barre regime in Somalia. However, this declaration of independence has not yet been officially recognized by any international state. It is important to note that Somaliland's situation differs from a typical regional liberation struggle, where a region seeks to break away from a state that mistreats its people. This is because Somaliland and Somalia entered into a voluntary union on July 1, 1960. Under international law, a state has the right to terminate such a voluntary union. This aspect of Somaliland's recognition is a key point discussed in the article. The article interprets Somaliland's bid for recognition as a voluntary withdrawal from the union of two separate sovereign states, rather than the secession of a region incorporated into a sovereign state. However, it is worth noting that there is reluctance in Africa to recognize Somaliland. This article examines the weaknesses and threats to Somaliland's recognition and sheds light on this situation. The United Nations and many Western states emphasize that Somaliland's aspirations for international recognition depend on the position of the African Union. Somaliland's relations with African countries in the region and beyond play a crucial role in determining the country's recognition. The article provides a comparative analysis of Somaliland's relations with other countries, highlighting both the opportunities and threats they present. In particular, it considers the position of South Africa, Egypt, Ethiopia, the United Arab Emirates, Kenya, and Djibouti in Somaliland's international recognition.

The results and key findings of the article are as follows: First, Somaliland can pass the test of statehood. It has a permanent population primarily composed of the Isaaq clan and is located in a defined territory established by international agreements during the British colonial period. It also has a relatively stable government. If Somalia is considered divided, the international community will need to accept the existence of Somaliland, which can also engage with other states. Second, Somaliland's neighbors' regional strategic interests overshadow its recognition aspirations. This is particularly true for Egypt and Ethiopia, which are at odds over regional issues despite being part of the African Union.

Additionally, the activities of Somalia and Puntland pose significant obstacles. Third, none of the African countries are willing to recognize Somaliland without the African Union's sanction. This shows that the Union is the dominant force in Somaliland's recognition. The uncertainty within the Union revolves around regional strategic interests and the fear that Somaliland's independence could trigger discrimination on the continent. Fourth, Somaliland's geostrategic importance has attracted attention from countries outside the continent. Recently, states such as the UAE, the UK, and the US have signed bilateral agreements due to Somaliland's strategic location, particularly focusing on port development, infrastructure, and trade. For these reasons, the recognition of Somaliland is an urgent issue for the region and Somaliland itself.

REVIEW ARTICLE / İnceleme Makalesi

<https://doi.org/10.37093/ijsi.1650018>

Madde Bağımlılığı ve Farkındalık Terapisi: Tedavi Yöntemleri ve Örnek Sosyal Hizmet Uygulaması

Zeynep Şevval Şen* Mehmet Zafer Danış** İhsan Kutlu***

Öz

Madde bağımlılığı, erişilebilirliğin artmasıyla bireysel ve toplumsal düzeyde giderek karmaşılaşan psikolojik, sosyal ve ekonomik sorunlara sebep olmakta ve toplumsal çözülme sürecini hızlandırarak küresel ölçekte önemli bir halk sağlığı meselesine dönüşmektedir. Bu bağlamda mindfulness (bilinçli farkındalık) temelli stratejiler, bireylerin mevcut anı tarafsız bir şekilde deneyimlemelerini mümkün kılarak dürtüsel davranışları dizginleme, özdenetimi artırma ve bağımlılık döngüsünü sona erdirmeye yardımcı bir yöntem olarak dikkat çekmektedir. Bilişsel ve duygusal regülasyonu destekleyen bu yaklaşımlar, bireylerin içsel farkındalıklarını güçlendirerek, madde kullanımını tetikleyen stres faktörleriyle baş etmelerine yardımcı olmaktadır. Kabat-Zinn tarafından ortaya konulan bilinçli farkındalık prensipleri, bağımlılık tedavisinde uygulanabilir özellikleriyle, bireylerin psikososyal dengesini yeniden inşa etmeye yönelik işlevsel bir model sunmaktadır.

Bu makale, farkındalık temelli yaklaşımların madde bağımlılığı tedavisindeki etkisini, sosyal hizmet alanındaki uygulama potansiyelini ve bireysel iyileşme süreçlerine katkılarını incelemeyi hedeflemektedir. Bilinçli farkındalık yöntemlerinin bireylerin psikososyal iyilik halini güçlendirme, stres toleranslarını artırma ve bağımlılığı uzun vadede yönetme kapasitesini artırmadaki rolü tartışılmış; bu yaklaşımların sosyal hizmet sistemine entegrasyonunun olası katkıları disiplinler arası işbirliği bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Madde Bağımlılığı, Ruh Sağlığı, Farkındalık Terapisi, Sosyal Hizmet.

Cite this article: Şen, Z. Ş., Danış, M. Z. & Kutlu, İ. (2025). Madde bağımlılığı ve farkındalık terapisi: Tedavi yöntemleri ve örnek sosyal hizmet uygulaması. *International Journal of Social Inquiry*, 18(1), 196-211. <https://doi.org/10.37093/ijsi.1650018>

* YL Öğr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya, Türkiye. (Sorumlu Yazar)
E-posta: zeynep.sen6@ogr.sakarya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-6697-4459>

** Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya, Türkiye.
E-posta: zdanis@sakarya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6214-2643>

*** Dr., Sakarya Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Sakarya, Türkiye.
E-posta: ikutlu@sakarya.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5668-3491>

Article Information

Received 04 March 2025; Revised: 18 April 2025; Accepted 25 April 2025; Available online 30 April 2025

This is an open access article under the [Creative Commons Attribution-NonCommercial Licence](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/).

© 2025 The Author. Published by Institute of Social Sciences on behalf of Bursa Uludağ University

Substance Abuse and Awareness Therapy: Treatment Methods and Sample Social Work Practice

Abstract

Substance addiction causes increasingly complex psychological, social and economic problems at the individual and societal levels due to increased accessibility, accelerating the process of social disintegration and becoming a major public health issue on a global scale. In this context, mindfulness-based strategies stand out as an effective method to curb impulsive behaviors, increase self-control and end the cycle of addiction by enabling individuals to experience the present moment objectively. These approaches, which support cognitive and emotional regulation, help individuals cope with the stressors that trigger substance use by strengthening their inner awareness. The principles of mindfulness put forward by Kabat-Zinn offer a functional model for rebuilding the psychosocial balance of individuals with its applicable features in addiction treatment.

This article aims to examine the impact of mindfulness-based approaches in substance addiction treatment, their application potential in the field of social work and their contribution to individual recovery processes. The role of mindfulness methods in strengthening individuals' psychosocial well-being, increasing their stress tolerance, and enhancing their capacity to manage addiction in the long term is discussed; the possible contributions of integrating these approaches into the social work system are evaluated in the context of interdisciplinary collaboration.

Keywords: Substance Addiction, Mental Health, Mindfulness Therapy, Social Work.

1. Giriş

Madde bağımlılığı, bireylerin fiziksel, psikolojik ve sosyal yaşamlarını derinden sarsan küresel bir halk sağlığı krizidir. United Nations Office on Drugs and Crime (2023) raporuna göre, dünya genelinde yaklaşık 296 milyon kişi uyuşturucu madde kullanımına bağlı risk altındadır ve bu sayı her yıl artmaktadır. Bağımlılık, yalnızca bireysel sağlık kayıplarıyla sınırlı kalmamakta; aile bağlarında kırılmalara, toplumsal çözölmeye ve ciddi ekonomik maliyetlere yol açmaktadır. Toplumsal normların dönüşümü ve sosyal bağların zayıflaması, özellikle genç bireyleri ve dezavantajlı grupları bağımlılık riskinin odağına yerleştirmektedir.

Bu bağlamda sosyal hizmet disiplini, bağımlılıkla mücadelede yalnızca tedaviye erişimi sağlamaktan öte, bireyin çevresel ve toplumsal bağlamını ele alan bütüncül müdahaleler geliştirme sorumluluğu taşımaktadır. Özellikle farkındalık temelli yaklaşımlar (mindfulness), bağımlılık döngüsünü kırmada etkin bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bilinçli farkındalık teknikleri, bireylerin mevcut anı yargısız bir şekilde deneyimlemelerini sağlayarak dürtüsel davranışlarını kontrol altına almakta ve bağımlılıkla ilişkili bilişsel-psikolojik süreçleri düzenlemektedir.

Hamedi, Shahidi ve Khademi, madde bağımlılığının tekrarlamasını önlemek ve zararı azaltmak amacıyla farkındalık terapisi ve danışmanlığının etkinliğini inceledikleri yarı deneysel bir çalışmada, yakın zamanda detoks yapmış 90 erkek bağımlıyı Tahran'daki detoks ve bağımlılık tedavi merkezlerinden seçmişlerdir. Denekler, farkındalık eğitimi, AIDS ve madde bağımlılığının zararlarını azaltmayı hedefleyen davranış danışmanlığı ve kontrol grubu olarak üç gruba ayrılmıştır. Müdahale sonrasında, iki hafta ve iki ay sonra yapılan takip testleriyle kaygı, depresyon ve stres düzeylerinde değişim gözlemlenmiştir. Çok değişkenli kovaryans analizi sonuçları, deney grubunda ön test ve son test ölçümleri arasında anlamlı bir değişim olduğunu göstermektedir. Bu bulgular, farkındalık eğitiminin, uyuşturucu bağımlılarının kaygı, depresyon

ve stres düzeylerini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Hamed, Shahidi & Khademi, 2013, akt. Iranshahri & Jenaabadi, 2015). Yine bu yönde yapılmış bir diğer araştırma ise; Sterg, Kazemi ve Raeesi'nin gerçekleştirdiği, bilişsel terapinin endüstriyel uyuşturuculara bağımlı hastalarda, özellikle crack ve eroin bağımlısı gruplarında, uyuşturucu kullanımıyla ilgili tutumlar ve inançlar üzerinde önemli bir değişim sağladığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, bilişsel terapilerin, bağımlılık tedavisinde bireylerin istek ve davranışlarını değiştirme noktasında etkili bir müdahale aracı olarak kullanılabileceğini göstermektedir (Sterg vd., 2013, akt. Iranshahri & Jenaabadi, 2015).

Bu makalede, madde bağımlılığı tedavisinde farkındalık temelli yaklaşımların etkinliği ve bu yaklaşımların sosyal hizmet uygulamalarındaki rolü incelenmektedir. Bu çalışma, farkındalık uygulamalarının bireylerin psikososyal iyilik halini artırma ve bağımlılık döngüsünü sürdürülebilir şekilde kırma potansiyelini ele alarak, bu yöntemlerin sosyal hizmet programlarına entegrasyonunun sağlayabileceği katkıları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2. Madde Bağımlılığı: Tanım, Sınıflandırma ve Nedenleri

Bağımlılık, psikologlar ve psikiyatristler tarafından, olumsuz sonuçlara rağmen madde kullanımını sürdürme konusunda tekrarlayan ve yoğun bir dürtü ile karakterize edilen, kronik ve tekrarlayıcı bir nöropsikiyatrik bozukluk olarak tanımlanmaktadır. Bu durum, bireyin özdenetim kapasitesinde azalma ve ödül sistemi işleyişinde bozulmalara yol açarak, biyolojik, psikolojik ve sosyal boyutları içeren karmaşık bir sağlık sorunu olarak değerlendirilir (Goldstein & Volkow, 2002; Ceylan & Türkcan, 2003).

Bir bireyin biyolojik veya psikolojik işleyişini etkileyen herhangi bir kimyasal madde, genel anlamda "uyuşturucu" olarak tanımlanmaktadır. Bu tür maddelerin bazıları, belirli hastalıkların tedavisinde veya semptomların hafifletilmesinde tıbbi olarak kullanılırken, bazıları yalnızca keyif verici ya da bağımlılık yapıcı özellikleri nedeniyle kullanılır. Ancak, tıbbi amaçlardan bağımsız olarak, fiziksel veya zihinsel işlevlere zarar verecek şekilde aşırı ve kontrolsüz kullanım durumu, "madde bağımlılığı" olarak nitelendirilir (Academy of Medical Sciences, 2008).

Psikolojik bağımlılık, bireyin zihinsel ve duygusal olarak maddeye karşı sürekli bir arzu geliştirmesiyle ortaya çıkar ve kullanıcıyı zihinsel olarak maddeye bağımlı hale getirir. Buna karşın, fiziksel bağımlılık, vücudun maddeyi sürekli olarak talep etmesiyle belirginleşir. Bu durumda organizma, maddenin etkilerine uyum sağlar ve madde alımı kesildiğinde fizyolojik dengesizlik belirtileri gösterir (Zubaroğlu Yanardağ vd., 2020). Bu süreç bireylerin duygusal dengeyi sağlamak için madde kullanımına daha fazla ihtiyaç duymalarına neden olabilir ve psikolojik bağımlılık riskini artırır. Böylece madde tüketimi, kısa vadeli bir ruh hali iyileştirici etki sağlasa da uzun vadede duygusal regülasyonu daha karmaşık ve sorunlu bir hale getirebilir (Chaiton vd., 2010).

Uyuşturucu maddelerin artan üretimi, dağıtımı, pazarlanması ve kolay erişilebilirliği, toplumsal normlarda meydana gelen dönüşümlerle birleşerek madde bağımlılığını ciddi bir halk sağlığı meselesi haline getirmiştir. Bu süreç toplumsal çözümü hızlandırarak bireysel ve sosyal düzeyde çeşitli psikososyal ve sağlık sorunlarının ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Sosyologlar, psikiyatristler, ruh sağlığı profesyonelleri, eğitimciler ve politika yapıcılar, madde kullanımı ve bağımlılığını giderek daha kritik bir halk sağlığı sorunu olarak

tanımlamaktadır. Psikoaktif maddelere gençlerin erişimini kısıtlama çabalarına rağmen, bu tür maddelerin kullanımı hem yetişkinler hem de gençler arasında yaygın olup bazı ergen gruplarda artış göstermektedir (Substance Abuse and Mental Health Services Administration US, 2016).

2.1 Bağımlılık Yapan Maddeler

Bağımlılık yapıcı maddeler, bireylerin davranışlarını değiştirme özelliğine sahip olup bağımlılık oluşturma potansiyeli taşıyan kimyasal bileşiklerdir. Bu maddeler, etkilerine göre dört ana grupta sınıflandırılmaktadır:

1. Uyuşturucular (Narkotikler): Afyon türevleri, morfin, sentetik ve yarı sentetik narkotik analjezikleri içeren maddeler bu grupta yer almaktadır.
2. Yatıştırıcılar (Depresanlar): Alkol, sedatifler ve trankilizan ilaçlar gibi merkezi sinir sistemini baskılayıcı özellik gösteren maddeler bu kategoride değerlendirilir.
3. Uyarıcılar (Stimülanlar): Kokain, amfetamin türevleri ve khat gibi merkezi sinir sistemini uyararak fiziksel ve bilişsel aktiviteyi artıran maddeler bu sınıfa dahildir.
4. Halüsinojenler: Esrar, fensiklidin, meskalin ve LSD gibi algı, düşünce ve duygu durumunda değişikliklere neden olan maddeler bu grupta yer almaktadır.

Bu maddeler, bireyin fizyolojik ve psikolojik sağlığı üzerinde önemli olumsuz etkiler yaratabilmekte ve uzun süreli kullanımları ciddi bağımlılık sorunlarına yol açabilmektedir (Kaya-Akyüzlü & Kayaaltı, 2015).

2.2 Farmakolojik Tedaviler

Madde kullanım bozukluğu (SUD), nüksetme ve remisyonlarla seyreden, kronik ve tekrarlayıcı bir tıbbi durum olarak kabul edilmekte ve genetik bileşeni güçlü hastalıklar arasında yer almaktadır (McLellan vd., 2000). Bu rahatsızlığın tedavisinde ilaç tedavisi genellikle psikolojik ve sosyal destekleyici yöntemlerle birlikte uygulanmaktadır. İlaçların üç temel amacı vardır: vücudu maddeden arındırarak yoksunluk belirtilerini hafifletmek, maddeyi tekrar kullanma isteğini azaltmak ve bağımlılığın tekrar başlamasını önlemek (O'Brien, 2005). Farmakoterapi, şiddetli fiziksel bağımlılığı olan bireylerde yoksunluk belirtilerini hafifleterek tedaviye uyumu artıran önemli bir yöntemidir.

Çeşitli uyarıcı maddeler, ödül merkezleri olan nükleus akumbens gibi beyin bölgelerinde dopamin, norepinefrin ve serotonin seviyelerini artırmak için taşıyıcı sistemlere müdahale ederek bağımlılık süreçlerini tetiklemektedir (Hahn vd., 2011). Bu süreçte farmakoterapide kullanılan ilaçların bağımlılık tedavisindeki önemi giderek artmaktadır. Örneğin, atipik bir antidepressan olan Bupropion SR, sigarayı bırakma oranlarını artırmada etkili bir ilaç olarak öne çıkmıştır ve plasebo ile karşılaştırıldığında hem kısa hem uzun vadede daha başarılı sonuçlar verdiği gösterilmiştir (George & O'Malley, 2004; Hurt 1997).

Alkol bağımlılığı, bağımlılığın önemli bir türü olup kalp atış hızının artması, tansiyon yükselmesi, kaygı, yoksunluk krizleri ve ağır vakalarda bilinç bulanıklığı gibi ciddi sorunlara yol açabilir. Özellikle bilinç bulanıklığı, bazı durumlarda hayati tehlike oluşturabilecek kadar ağır bir yoksunluk belirtisi olabilir. (Kosten & O'Conner, 2003).

Alkol bağımlılığının uzun vadeli tedavisinde kullanılan Naltrekson, alkol isteğini azaltan bir ilaçtır. Beyindeki alkolün ödüllendirici etkilerini engelleyerek sarhoşluk hissini düşürür ve alkol tüketiminden kaçınmayı kolaylaştırmaktadır. Araştırmalar, özellikle alkol bağımlılığı geçmişî daha ağır olan ve destek gruplarına katılan bireylerin bu tedaviye daha iyi uyum sağladığını göstermektedir (Swift, 2003).

Tütün bağımlılığı tedavisinde nikotin bantları, sakızları ve pastilleri kullanılarak sigara isteğinin azaltılması hedeflenebilir. Hangi yöntemin tercih edileceğî, ilacın etkisi, hastanın tercihi ve maliyet gibi faktörlere bağlıdır. En önemli nokta, tedavi seçeneklerini hastayla detaylı şekilde değerlendirerek kişiye özel bir plan oluşturmaktır. Genel olarak bağımlılık tedavisinde kullanılan ilaçlar, vücuda nikotin sağlayanlar, kısmen etkili olanlar ve nikotinin etkisini engelleyenler olmak üzere üç gruba ayrılır. Bu ilaçlar, bağımlılığın etkilerini azaltarak iyileşme sürecini destekler ve tekrar başlama riskini düşürür (Douaihy vd., 2013).

2.3 Psikososyal Destek ve Terapiler

Madde bağımlılığı, bireyin bilişsel, duygusal ve sosyal dinamikleriyle şekillenen karmaşık bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bağımlılık sürecinde bireyin bilgi ve inanç sistemleri, semptomların ortaya çıkışı, nedenleri ve davranış değişikliklerini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Madde kullanımı, yalnızca bireysel bir eğilim değil, toplumsal yapı ve ilişkiler bağlamında şekillenen bir olgudur. Bireylerin sosyal çevrede kabul görme ve onaylanma arayışları, madde kullanımını etkileyen önemli bir faktördür. Kullanıcıların yaşadıkları psikososyal sorunlar arttıkça, tedavi arayışına yönelme eğilimleri de paralel şekilde artmaktadır. (Şencan & Canatan, 2020).

Madde kullanım bozukluğu (SUD) bulunan bireyin, bağımlılıktan kurtularak psikolojik iyilik hali, etkili sosyal işlevsellik ve nitelikli aile ilişkileri ile tanımlanan madde içermeyen bir yaşam tarzına geçiş yapmasını sağlayan bir iyileşme sürecinden geçmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, bireyin iyileşme sürecinin sürdürülebilirliği açısından sosyal çevresini düzenlemesi ve destekleyici bir sosyal yapı oluşturmaları da kritik bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır (Best vd., 2010, s. 24; Kelly vd., 2018, s. 269).

Psikososyal destek ve terapi yaklaşımları, bu irrasyonel inançların yeniden yapılandırılmasını hedef alarak bireylerin madde kullanımına yönelik tutumlarını değiştirmeyi amaçlar. Psikologlar, bireylerin madde kullanımına ilişkin olumsuz bir perspektif geliştirmelerinin, bağımlılık bozukluklarının önlenmesi ve tedavisinde temel bir strateji olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, bireyin madde kullanımına dair eğilimlerini anlamak, bağımlılıkla mücadelede davranışların genişleme ya da daralma ihtimallerini değerlendirmeyi mümkün kılar. Bu tutumların oluşumunda medya, sosyal çevre, ebeveynler ve diğer dışsal kaynaklardan gelen takviye mekanizmaları, sosyal öğrenme süreçleri, bireysel deneyimler ve taklidin önemli bir rolü bulunmaktadır. Dolayısıyla bağımlılıkla ilgili bireysel ve toplumsal faktörlerin doğru bir şekilde analiz edilmesi, daha kapsamlı ve etkili önleme politikalarının geliştirilmesini mümkün kılmakta ve psikososyal destek hizmetlerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır (Kazemi, 2020).

Türkiye’de bağımlılıkla mücadelede önemli katkılar sunan kurumlardan biri olan Yeşilay ve özellikle Kültegin Ögel’in öncülüğünde geliştirilen SAMBA (Sigara, Alkol ve Madde Bağımlılığı

Tedavi Programı / Tobacco, Alcohol, and Drug Addiction Treatment Program) modeli, bireyin yalnızca madde kullanımını bırakmasını değil, aynı zamanda sosyal işlevselliğini yeniden kazanmasını hedefleyen yapılandırılmış bir program sunmaktadır. Kolay uygulanabilirliği, farklı bağımlılık türlerine uyarlanabilirliği ve aktif katılım temelli yapısıyla dikkat çeken SAMBA, aynı zamanda farklı kurumlar tarafından da kullanılabilecek esnekliğe sahiptir. Temelinde Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) bulunan model, ayrıca Diyalektik Davranışçı Terapi, Farkındalık ve Kabullenme Terapisi ile Motivasyonel Görüşme tekniklerinden de yararlanmaktadır. Program kapsamında bireylerin yanlış inançları, otomatik düşünceleri ve işlevsel olmayan tutumları üzerinde çalışılarak bilişsel çarpıtmaların farkına varması ve ABC modeliyle düşünce-duygu-davranış ilişkisini kavraması amaçlanmaktadır (Ögel vd., 2012).

3. Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Sosyal Hizmetin Etkinliği ve Tıbbi Sosyal Hizmet

Bağımlılık sorunuyla mücadele eden alanlardan biri sosyal hizmettir. Sosyal hizmetin de pek çok alt disiplini bulunmakla birlikte özellikle tıbbi sosyal hizmet çerçevesindeki çalışmaların bağımlılık sorunuyla yakından ilgilendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda madde bağımlılığı, yalnızca bireyin değil, aynı zamanda ailesinin ve toplumun da çeşitli düzeylerde sorunlar yaşamasına neden olan çok boyutlu bir olgudur. Bu sorunların etkili biçimde ele alınabilmesi, sosyal hizmet disiplininin müdahalesini zorunlu kılmaktadır; zira bağımlılık sorunu yaşayan bireyler, sosyal hizmet uzmanlarının sıklıkla çalıştığı dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır (Başar, Aydemir & Aktaş, 2022).

Sosyal hizmet uygulamalarının temelinde yer alan ekolojik yaklaşım, bireyin değişim sürecine katkı sunmak amacıyla, fiziksel sağlık durumu, psikolojik işleyişi ve sosyal ilişkileri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren biyopsikososyal model, sosyal hizmet uygulamalarında temel bir referans çerçevesi olarak kullanılmaktadır. Birey, ailesi, toplum ve organizasyonlar, bireyin çevresiyle kurduğu karşılıklı etkileşimler ve bu etkileşimler sonucu ortaya çıkan dönüşümlerden doğrudan etkilenmektedir (Er, Canatan Gençer, Barut & Kara, 2020).

Mindfulness temelli terapilerin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için bireylerin öncelikle tıbbi tedavi süreçlerini başarıyla tamamlamaları gerekmektedir. Nüks oranlarının yüksek olduğu göz önüne alındığında, bağımlılığın yalnızca psikolojik değil, aynı zamanda biyolojik bir hastalık olduğu unutulmamalıdır (McLellan, Lewis, O'Brien & Kleber, 2000, akt. Witkiewitz vd., 2014). Uygun farmakolojik tedavi ve tıbbi destek sağlanmadan farkındalık terapisine başlanması, bireyin maddeyi bırakma sürecinde başarısız olma ihtimalini artırabilir (O'Brien, 2005, akt. Witkiewitz vd., 2014). Sosyal hizmet disiplininin bağımlılık ile olan etkileşimi, bireysel iyileşmenin yanı sıra toplumsal dönüşüm süreçlerine de katkı sağlamaktadır (Csiernik & McGaghren, 2013).

Bağımlılık ve sosyal hizmet ilişkisinden söz edildikten sonra, bu konunun tıbbi sosyal hizmet çerçevesinde ayrıca ele alınması gerekmektedir. Sosyal hizmet disiplini, sağlık alanına özgün değerlendirme yaklaşımlarıyla önemli katkılar sunmakta; yalnızca tedavi sürecine değil, koruyucu ve önleyici hizmetlere de etkin biçimde katılmaktadır (Zengin, 2011, akt. Derin, 2025). Madde bağımlılığı, bireyin işlevselliğini zayıflatan ve dış desteğe duyulan ihtiyacı artıran

biyopsikososyal bir sorun olduğundan, tıbbi sosyal hizmetin doğrudan ilgi alanına girmektedir. Bu doğrultuda, tıbbi sosyal hizmet uygulamaları, bağımlılık gibi sosyal hastalıklarla mücadelede önemli bir rol oynamaktadır (Browne, 2019, akt. Derin, 2025). Hastaneye yatış sürecinde, hastalığın sosyal ve psikolojik boyutlarını dikkate alan yaklaşımlar benimsenmekte, hizmetlere erişimi kısıtlayan engeller belirlenerek toplum temelli hizmetlere yönlendirme sağlanmaktadır. Ayrıca, psikososyal değerlendirme ve müdahaleler yoluyla hastaların sağlık hizmetlerinden etkin faydalanması desteklenmekte, güçlü aile ve toplum ağıları oluşturularak etkili taburculuk planlaması ile yeniden yatışların önlenmesi hedeflenmektedir (Arul & Carter, 2017).

4. Farkındalık Terapisi (Mindfulness)

Farkındalık, bireyin içsel ve dışsal dünyasına tam anlamıyla durultulmuş bir zihinle yaklaşmasını, olan bitene yargısız bir mercekten bakarak o onla bütünleşmesini ifade eder. Bilinçli farkındalık kavramı (İngilizce "mindfulness"), kökenini Buda'nın (Siddhartha Gautama) öğretilerine dayanan ve özgün biçimde Pali dilinde kaleme alınan metinlerden alır (Brown & Ryan, 2003). Bu kavram, farkında olmak ve kabullenmek gibi iki temele dayandırılır (Cardaciotto vd., 2008). Farkındalık, duygu düzenlemede güçlü bir avantaj sağlar (Hölzel vd., 2011). Özellikle, başkalarının acılarına tanıklık ederken düşük duygusal uyarılma seviyesinin korunması, bireylerde prososyal davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştırmaktadır (Condon & Barrett, 2013; Berry vd., 2023).

Bununla birlikte, başkalarının acısını gözlemlemek genellikle rahatsız edici bir deneyim olarak algılanır ve bireyler, bu durumun beraberinde getirdiği bilişsel, duygusal ve sosyal maliyetlerden kaçınmaya eğilim gösterir (Cameron vd., 2019; Zaki, 2014). Bu bağlamda, farkındalığın duygu düzenlemede sağladığı avantajlar, bireylerin empati ve prososyal davranışlar geliştirme potansiyelini artırırken, bu deneyimlerin olası maliyetlerini hafifletme konusunda da kritik bir rol oynayabilir.

Mindfulness, bireyin bilinçli bir şekilde dikkati şimdiki ana yönelterek yaşadığı deneyimlerin farkında olması sürecidir. Bu farkındalık düzeyine ulaşmak, zihinsel bir çaba gerektirir ve bu çaba, dikkatin mevcut ana yönelttilmesini sağlar. Zihinsel olarak geçmişe ya da geleceğe kayıldığının fark edilip yeniden şimdiye dönülmesi ise "hatırlama" kavramıyla açıklanabilir. Ancak bu, klasik anlamda geçmişin hatırlanması değil; dikkat kaybının fark edilmesi ve farkındalık durumunun yeniden kazanılması sürecidir (Linehan, 1993, akt. Ryan vd., 2007). Farkındalık, bireyin yalnızca kendi içsel süreçlerine değil, başkalarıyla olan ilişkilerine dair deneyimlerine de yargısız bir şekilde yaklaşmasını sağlar. Bu yaklaşım, otomatik ya da alışılmış tepkilerin ötesine geçerek daha bilinçli seçimler yapma olanağı sunar ve böylece öz düzenlemeyi kolaylaştırır. Zihinsel temsillere ve geçmiş deneyimlere dayalı önyargılar yerine, deneyimle doğrudan temas kurmak, ilişkisel tehdit ve kayıpla ilgili değerlendirmelerin neden olduğu olumsuzluklardan kaçınmayı mümkün kılar (Barnes vd., 2007, akt. Ryan vd., 2007). Bu bağlamda farkındalık, ilişkilerde daha az stres, daha fazla tatmin ve kriz anlarında daha rafine tepkilerle kendini gösterir. Artan farkındalık düzeyi, bireyin hem kendisine hem de karşısındaki kişiye karşı daha yumuşak, kapsayıcı ve anlayışlı bir yaklaşım geliştirmesine katkı sunar. Bu şekilde, ilişkilerin içsel dinamikleri onarılır; yargılardan arınmış bir deneyim açıklığı ise kırılgan anların olumsuz yönde büyümesini engelleyerek ilişkilere dinginlik kazandırır. Dolayısıyla

farkındalıklı bir tutum, bağ kurma, yakınlık, sıcaklık ve doyum gibi ilişkisel kazanımların önünü açmaktadır (Ryan vd., 2007).

Amish Jha, gerçekleştirdiği çeşitli çalışmalarda, farkındalığın bireylerin dikkatini yüksek stresli ortamlarda bilişsel dayanıklılığı destekleyecek şekilde yönlendirebileceğini ortaya koymaktadır. Farkındalık uygulamalarının, çalışma belleği kapasitesinde kayda değer iyileştirmeler sağlayarak bireyleri yüksek stresli durumların tetiklediği işlevsel bozukluklara karşı koruyabileceği de vurgulanmaktadır. Bu bulgular, farkındalığın sadece bir stres yönetimi aracı değil, aynı zamanda zihinsel kapasiteyi güçlendiren ve stresin yıkıcı etkilerine karşı savunma mekanizmalarını harekete geçiren güçlü bir bilişsel strateji olduğunu göstermektedir (Jha vd., 2017).

4.1 Farkındalık Terapisinin Madde Bağımlılığı Tedavisindeki Rolü

Madde bağımlılığı tedavisinde farkındalık, bireyin mevcut anı yargısız bir şekilde deneyimlemesini sağlayarak, dürtüsel davranışları düzenlemede etkili bir mekanizma olarak yer almaktadır. Ancak, farkındalık kavramı ve uygulamalarının net bir şekilde tanımının yapılması, bu yaklaşımın madde bağımlılığı tedavisindeki rolünü güçlendirmek için kritik bir ihtiyaçtır.

Farkındalığın kökeni Budist gelenekte meditasyon temelli bir pratik olarak yer alırken, bağımlılık tedavisinde uygulanan farkındalık teknikleri bu gelenekten türetilmiş ve seküler bir çerçevede yeniden şekillendirilmiştir (Dylan & Coates, 2016).

Davranış değişikliğine yönelik yenilikçi yaklaşımlar arasında farkındalık temelli müdahaleler (Mindfulness-Based Interventions, MBI) dikkat çekici bir yükseliş göstermiştir. Farkındalık, dikkatin şimdiki ana bilinçli, gönüllü ve yargısız bir şekilde odaklanmasını ifade eder. Bu yaklaşım, bireylerin geçmiş deneyimlerin ve geleceğe dair beklentilerin yarattığı bilişsel önyargılardan arınarak mevcut anın doğasını olduğu gibi deneyimlemelerine olanak tanır (Kabat-Zinn, 1994, akt. Korecki vd., 2020). Madde kullanım bozukluklarının temel bileşenlerinden biri olan "istek" (craving) kavramı, araştırmacılar, klinisyenler ve hastalar tarafından bağımlılık döngüsünün kilit bir faktörü olarak değerlendirilmektedir (Kabat-Zinn, J., 2003).

Farkındalık temelli müdahalelerin birincil amacı, bireyin özlemlerini (isteklerini) geçici bir bilişsel ve duygusal fenomen olarak gözlemlemesini sağlamaktır. Bu süreçte birey, arzu deneyimini yargılamadan, tepki vermeden ve anın doğasını kabullenerek deneyimlemeyi öğrenir. Uygulamanın bir diğer temel hedefi, bireyin hem fiziksel hem de duygusal deneyimlerini yargısız bir şekilde kabul etme kapasitesini geliştirerek, bu durumların doğası gereği geçici ve değişken olduğunu bilişsel düzeyde içselleştirmesine olanak tanımaktır. Bu yaklaşım, bireyi, herhangi bir duruma veya deneyime sıkı sıkıya tutunmanın yalnızca boşuna olmadığını, aynı zamanda acıya neden olabileceğini anlamaya yönlendirir. Fiziksel ve duygusal durumların şu anda oldukları haliyle kabul edilmesi, bağımlılık döngüsünü sürdüren yapışma ve kaçınma davranışlarına karşı güçlü bir alternatif sunmaktadır (Breslin, Zack, McMain, 2002).

Farkındalık terapisi, yalnızca bireyin duygusal ve bilişsel deneyimleriyle değil, aynı zamanda bağımlılık dürtüsü nörobiyolojik temelleriyle de etkileşime geçme potansiyeline sahiptir. Örneğin, Westbrook vd., (2011) tarafından yapılan araştırmalar, farkındalık uygulamalarının, tipik olarak istek sırasında aktive olan subgenual anterior singulat korteks gibi beyin bölgelerinde aktiviteyi azalttığını göstermektedir. Dahası, farkındalık durumunda, ventral

striatum ve istekle ilişkili diğer bölgeler arasındaki işlevsel bağlantının azaldığı bulunmuştur. Bu bulgular, farkındalık temelli terapi yaklaşımlarının, bağımlılık dürtüsü nörobiyolojik, bilişsel ve duygusal yönlerini etkili bir şekilde ele alabileceğini ortaya koymaktadır (Due vd., 2002; David vd., 2005; Lee vd., 2005; McBride vd., 2006; Smolka vd., 2006; Brody vd., 2007; McClernon vd., 2008, akt. Westbrook vd., 2011).

Kabat-Zinn'in önerdiği bilinçli farkındalığın yedi temel tutumu, bağımlılık döngüsünden çıkış sürecine doğrudan entegre edilebilir:

- a) Yargısızlık: Madde bağımlısı bireylerin, bağımlılık davranışlarını ve bu süreçte karşılaştıkları düşünce ve duyguları eleştirmeksizin kabul etmelerini sağlamak.
- b) Sabır: Bireylerin değişim sürecinin zaman alacağını anlamaları ve bu süreçte sabırlı bir şekilde ilerlemeleri.
- c) Başlangıç Zihni: Her yeni günün, bağımlılık döngüsünden çıkış sürecine dair farklı bir öğrenme fırsatı sunduğunu kabul ederek, deneyimlere taze bir perspektifle yaklaşmak.
- d) Öz-Güven: Bireyin, bağımlılık ile mücadelede kendi iç kaynaklarına güven duymasını teşvik etmek.
- e) Zorlayıcı Olmayan Tutum: Bağımlılıktan kurtulma sürecini bir savaş alanı olarak değil, doğal bir dönüşüm süreci olarak görmek.
- f) Kabul: Madde bağımlılığının bir gerçeklik olduğunu ve bu durumu değiştirmek için mevcut olan her bir deneyimin değer taşıdığını anlamak.
- g) Bırakma: Zihnin bağımlılık yaratan maddelere veya geçmiş deneyimlere olan tutunmasını fark ederek, bunların geçmesine izin vermek.

Bu yedi tutum, bağımlılık döngüsünü kırmak ve bireyin yaşamına yeniden anlam katmak için güçlü bir çerçeve sunar. Özellikle yargısızlık ve bırakma, bağımlılıkla ilgili suçluluk ve utanç duygularını hafifletirken, sabır ve kabul, bireylerin uzun vadeli değişim süreçlerine bağlılıklarını artırabilir (Kabat-Zinn, 2021, akt. Karakaş İnce & Demir, 2023).

5. Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Sosyal Hizmet Bağlamında Farkındalık Terapisinin Kullanımına Yönelik Örnek Model

Sosyal hizmet uzmanlarının uyuşturucu bağımlılığı tedavisinde, Kabat-Zinn'in farkındalık temelli yaklaşımını benimsemeleri, müracaatçılara yönelik etkili müdahale stratejileri geliştirmeleri açısından önemli bir fırsat sunmaktadır. Bu yaklaşım, bireylerin bedensel farkındalıklarını artırmaya yönelik adımlar atarak, bağımlılıkla mücadelede psikolojik tepkilerin düzenlenmesine yardımcı olmayı hedefler. Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılara yönelik ilk aşamada genel beden farkındalığı kazandırarak, bireylerin stresle başa çıkma ve olumsuz psikolojik tepkilerini yönetme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olabilirler. Bu süreçte, bedensel farkındalık eğitimlerinin, bireylerin düşüncelerini, hislerini ve davranışlarını gözlemlene kapasitesini artırarak, tedavi sürecinin etkinliğini artırması beklenmektedir.

Farkındalık temelli müdahaleler, bağımlılıkla mücadelede bilişsel ve duygusal düzenlemeyi destekleyen etkili bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Cochrane sistematik derlemesinde de vurgulandığı üzere, bu müdahaleler bireylerin madde kullanımına ilişkin dürtülerini fark

etmelerini ve bu dürtülerle mücadele etmek yerine onları yargılamadan gözlemlemelerini teşvik etmektedir. Özellikle “urge surfing” (dürtü sörfü) gibi stratejiler aracılığıyla bireylerin ani tepkiler vermek yerine dürtülerin geçici doğasını tanımaları sağlanmakta, böylece tekrar madde kullanımı döngüsünün kırılmasına katkı sunulmaktadır. Bu kapsamda, farkındalık uygulamalarının bireylerin yoğun duygusal ve bedensel deneyimlere karşı geri adım atma kapasitesini güçlendirerek, madde arayışına neden olan otomatik süreçleri yavaşlattığı ve bu sayede craving, nüks ve aşırı madde kullanımına yol açan bilişsel, duygusal ve fizyolojik döngüleri kesintiye uğratabildiği belirtilmektedir (Witkiewitz vd., 2014, akt. Goldberg vd., 2021).

Farkındalık terapisi, davranışsal öz yönetimi teşvik etmeye yönelik teorik tasarlanmış bir yaklaşım olması sebebiyle sosyal hizmetin müdahale sürecindeki uygulama aşamasında, davranış değişikliklerini güçlendirmek ve sürdürülebilir kılmak için tamamlayıcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Bağımlılık tedavisinin etkinliği, bağımlıların psikolojik sorunlarıyla, özellikle öz saygı, öz güven, sorumluluk, sosyal ve ailevi ilişkilerdeki zorluklarla başa çıkabilmeleriyle doğrudan ilişkilidir (Alimadadi, 2005, akt. Iranshahri & Jenaabadi, 2015).

Bağımlılık tedavisinde kullanılan kanıta dayalı müdahale yöntemlerinden biri olan “Bilinçli Farkındalık Temelli Nüks Önleme Programı”nın (Mindfulness-Based Relapse Prevention – MBRP) bireylerin madde kullanımına ilişkin içsel ve dışsal ipuçlarını tanımlamalarını destekler ve bu tetikleyicilerle bilinçli bir şekilde yüzleşmelerini teşvik eder. Bastırma stratejileri yerine farkındalık ve kabul odaklı bir yaklaşımı benimseyen MBRP, özellikle opioid bağımlılığı yaşayan bireylerde nüks riskinin azaltılmasına katkı sağlar (Bowen vd., 2009).

Farkındalık temelli müdahalelerin bu işlevsel katkıları, yapılandırılmış program modelleri aracılığıyla da somutlaşmaktadır. Yapılan literatür taraması sonucunda örnek bir model olarak ele alınan Farkındalık Temelli Nüks Önleme (MBRP) programıdır. Sekiz haftalık bir ayakta tedavi sonrası bakım programı olarak tasarlanan MBRP, bilişsel-davranışçı terapi (CBT) teknikleri ile farkındalık temelli yaklaşımları birleştirerek bireylerin tetikleyicilere karşı bilinçli farkındalık geliştirmesini ve nüks riskini azaltmasını amaçlamaktadır. Bu model, madde kullanımına yol açan bilişsel ve duygusal süreçleri tanımlayarak alternatif başa çıkma stratejilerinin geliştirilmesini destekleyen bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır. Alternatif bir model olarak önerilen yaklaşım ise, madde bağımlılığıyla mücadelede farkındalık temelli müdahalelerin uygulanabilirliğine yönelik teorik bir çerçeve sunmaktadır. Bu modelin temel amacı, bireylerin bağımlılıkla ilişkili bilişsel, duygusal ve davranışsal süreçlerini tanımlamalarına ve analiz etmelerine olanak tanıyarak, bu süreçleri daha bilinçli ve etkili bir şekilde yönetmelerine katkı sağlamaktır. Programın her oturumu, bağımlılığa özgü sorunları ele alarak bireylerin farkındalık becerilerini geliştirmeyi amaçlamakta ve farkındalık temelli yaklaşımların potansiyel faydalarından yararlanmayı önermektedir. Kuramsal bir model niteliğinde olan bu yaklaşımın uygulanabilirliği henüz ampirik olarak test edilmemiş olmakla birlikte, sosyal hizmet uzmanları için rehberlik edebilecek bir potansiyel taşıdığı düşünülmektedir. Bilinçli Farkındalık Temelli Stres Azaltma Programı (Mindfulness-Based Stress Reduction, MBSR), kronik ağrı yaşayan bireylerin, ağrı ile olan ilişkilerini dönüştürmelerine ve stresle başa çıkmalarına yardımcı olmak amacıyla geliştirilmiştir. 8 hafta süren program, haftada 2-2,5 saatlik grup oturumları ve 6 saatlik sessizlik günü içerir (Bowe vd., 2010; Kabat-Zinn, 1990, akt. Bowen et al., 2009; Witkiewitz vd., 2005).

Burada sunulan farkındalık temelli terapi oturumları, sosyal hizmet perspektifi doğrultusunda yeniden yapılandırılmış ve disiplinin özgün uygulama alanlarına uyarlanmıştır. Bu müdahale modeli, başlangıçta klinik terapistler tarafından uygulanmakla birlikte, sosyal hizmet uzmanlarının da sürece aktif biçimde katılabilmesini sağlamak amacıyla genişletilmiştir. Böylece, bireylerin psiko-sosyal ihtiyaçlarını daha bütüncül bir yaklaşımla ele alabilecek sosyal hizmet uzmanlarının, bu yöntemin saha uygulayıcısı konumuna taşınarak müdahalenin etkisini geniş bir toplumsal düzeye yayma potansiyeline sahip olacağı öngörülmektedir. Aşağıda, sosyal hizmet bağlamında kullanılabilecek nitelikte örnek oturumlar derlenerek, bu yaklaşımın saha uygulamasına nasıl entegre edilebileceğine dair genel bir çerçeve sunulmuştur.

1. Oturum: Bilinçli Farkındalık ve Madde Bağımlılığı

Bu oturum, bilinçli farkındalık meditasyonu ile başlamaktadır. Katılımcılar, hayatlarını çoğu zaman otomatik bir şekilde sürdürdüklerini ve bağımlılıklarının da bu otomatikleşmiş döngünün bir parçası haline geldiğini fark eder. Örneğin, otomatik ve hızlı yemek yeme gibi bilinçsizce yapılan günlük alışkanlıklar ile madde kullanımının benzer döngüleri olduğu vurgulanır. Sosyal hizmet uzmanı, bireylerin bağımlılık dürtülerini fark etmelerini ve bu dürtülere otomatik tepki vermekten kaçınmalarını sağlamayı amaçlar. Nefes farkındalığı pratiği ile dikkat yönlendirmenin nasıl bir deneyim sunduğu aktarılır ve bağımlılığın yalnızca fiziksel dürtülerden değil, düşünce ve duygusal tetikleyicilerden de kaynaklandığı açıklanır.

2. Oturum: Beden-Zihin Etkileşimi ve Bağımlılığın Fiziksel Tetikleyicileri

Bu oturumda sosyal hizmet uzmanı, beden hislerine odaklanarak katılımcıların madde bağımlılığına yol açan fiziksel tetikleyicileri tanımlarını sağlamaktadır. Katılımcılar, bedenlerinin ne kadar meşgul ve dağınık olabileceğini fark ederken, stres veya yoksunluk belirtilerinin fiziksel düzeyde nasıl hissedildiğini öğrenirler. ABC modeli (olay-düşünce-duygu) kullanılarak bağımlılık dürtülerinin altında yatan fizyolojik ve psikolojik süreçler açıklanır. Beden tarama egzersizleriyle bu belirtileri fark etme pratiği yapılır ve bireylerin fiziksel dürtülerini daha bilinçli bir şekilde yönetmeleri hedeflenir.

3. Oturum: Madde Bağımlılığında Dürtü Yönetimi ve Mindful Tepkiler

Bu oturum, bağımlılık dürtülerinin nedenlerini anlamaya ve bireylerin bu dürtülere mindful tepkiler geliştirmesine odaklanmaktadır. Katılımcılar, madde kullanımına yönelik otomatik tepkilerinin farkına vararak, bilinçli bir duruş sergilemeyi öğrenirler. "Açıl ve izin ver" meditasyonu uygulanarak bireylerin bağımlılık dürtülerine karşı direnç geliştirmesi hedeflenmektedir. Dikkati bilinçli olarak yönlendirmenin, bağımlılık dürtülerine karşı nasıl etkili olduğu vurgulanırken, dürtülerin gelip geçici olduğu ve bu dürtülerin fark edilip yargılanmadan kabul edilmesi gerektiği aktarılır.

4. Oturum: Düşünce ve Duygu Yönetimi: Madde Kullanımını Tetikleyen Zihinsel Süreçler

Bu oturumda sosyal hizmet uzmanı, bireylerin bağımlılığa yol açan olumsuz düşünce ve duygu döngülerini nasıl fark edebileceği üzerinde durmaktadır. Katılımcılar, zihinlerinin bağımlılıkla ilişkili olumsuz konuşmalarla nasıl meşgul olduğunu ve bunun kendilerini nasıl etkilediğini gözlemlemeyi öğrenirler. Kabul stratejileri ve bilinçli farkındalık teknikleriyle bireylerin olumsuz düşüncelerini yargılamadan gözlemlemeleri sağlanmaktadır. Bu süreçte depresyon ve otomatik olumsuz düşünceler kavramları açıklanarak, bireylerin madde

kullanımını tetikleyen stres, öfke veya üzüntü gibi duygularla farkındalık geliştirerek başa çıkma amaçları.

5. Oturum: Mindfulness İletişim ve Sosyal Destek Sistemleri

Madde bağımlılığı, bireylerin sosyal etkileşimlerini zayıflatabilir ve kişilerarası ilişkilerde çeşitli olumsuzluklara yol açabilmektedir. Bu oturumda sosyal hizmet uzmanı, mindful iletişim becerilerinin bağımlılık sürecindeki önemini vurgulamaktadır. Katılımcılar, nefret ettikleri konulara dair farkındalık kazanarak, bu konulara yönelik bakış açılarını değiştirmeyi öğrenirler. Mindful dinleme, empati geliştirme ve nazik konuşma üzerine interaktif çalışmalar gerçekleştirilerek, sosyal destek sistemlerinin bağımlılık tedavisindeki rolü açıklanır. Bireylerin destekleyici ilişkileri güçlendirmeleri için mindful iletişim teknikleri üzerinde durulur.

6. Oturum: Bağımlılık Duygularını ve Bedensel Tetikleyicileri Anlamak

Bu oturumda, bireylerin bağımlılık sürecinde yaşadıkları duyguları ve bu duyguların bedensel belirtilerini nasıl fark edebilecekleri ele alınmaktadır. Katılımcılar, madde kullanımı dürtüsünü hissettiklerinde bedenlerinde oluşan tepkileri gözlemlemeyi öğrenirler. Dikkati bilinçli olarak nefese odaklamanın zihni toparlanma ve konsantre olma açısından nasıl etkilediği açıklanır. Bu egzersizler, bağımlılıkla ilişkili tetikleyicilere karşı duyarlılığı artırmayı ve bireylerin kendi bedenlerini bilinçli bir şekilde anlamalarını sağlamayı hedeflemektedir.

7. Oturum: Kendime En İyi Nasıl Bakabilirim?

Bu oturumda, duygu durumu ve davranışlar arasındaki ilişki ele alınmaktadır. Katılımcılar, olumsuz duygu durumlarının erken belirtilerini tanımlamayı ve bu durumun ilerlemesini önlemek için kendilerine özgü iyileştirici aktiviteler geliştirmeyi öğrenirler. Örneğin, sosyal destek almak, doğada yürüyüş yapmak veya müzik dinleyip rahatlama teknikleri uygulamak gibi kişiye özgü yöntemler belirlenir. Katılımcıların olumsuz düşünceler karşısında farkındalık kazanarak sağlıklı seçimler yapmaları desteklenir.

8. Oturum: Öğrenilenlerin Sürdürülmesi ve Tedavinin Devamlılığı

Bu son oturumda, bireylerin bağımlılık dürtülerine karşı farkındalıklarını sürdürebilmeleri için günlük mindfulness pratiklerini nasıl uygulayacakları konusunda rehberlik sağlanmaktadır. Geçmiş oturumlarda öğrenilen teknikler gözden geçirilir ve katılımcılar, günlük yaşamlarında bu pratikleri nasıl sürdürebileceklerini tartışır. Bilinçli farkındalık ve madde bağımlılığıyla mücadelede kullanılan tekniklerin uzun vadeli uygulanmasının tedavi sürecinin etkinliğini artıracığı vurgulanmaktadır. Katılımcılar, bağımlılık tetikleyicilerine karşı farkındalık geliştirerek, dürtü ve duygularını bilinçli bir şekilde yönetmeyi öğrenirler. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanları tarafından uygulanan bu yapılandırılmış oturumlar, bağımlılık tedavisinde birey merkezli bir yaklaşım sunarak, tedavi süreçlerinin daha sürdürülebilir ve etkili olmasını amaçlamaktadır.

Bağımlılık ve farkındalık meditasyonunun nörobiyolojik temelleri, farkındalık temelli müdahalelerin madde kullanımı, isteği ve olumsuz duygu durumlarıyla ilişkisini düzenleyebileceğini göstermektedir (Lorenzetti vd., 2023).

6. Sonuç ve Öneriler

Madde bağımlılığı, üretim, dağıtım ve pazarlamanın kolaylaşmasıyla birlikte toplumsal normlardaki dönüşümlerden etkilenerek ciddi bir halk sağlığı sorunu haline gelmiştir. Bu durum, bireysel ve sosyal düzeyde psikososyal ve sağlık sorunlarının artmasına, toplumsal çözülmenin hızlanmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda, madde bağımlılığı tedavisinde bilinçli farkındalık (mindfulness) uygulamaları, bireylerin mevcut anı yargısız bir şekilde deneyimlemelerini sağlayarak, dürtüsel davranışları azaltmakta ve bağımlılık döngüsünü kırmada etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır. Kabat-Zinn'in (2013) geliştirdiği bilinçli farkındalığın yedi temel tutumu, bağımlılık tedavisine bilişsel ve duygusal regülasyon sağlayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Bu yöntem, bireylerin hem arzu nesnelere tutunma hem de olumsuz deneyimlerden kaçınma eğilimlerini azaltarak, deneyimlerin geçici doğasını fark etmelerine yardımcı olmaktadır.

Farkındalık temelli eğitimler, müracaatçıların uyuşturucu kullanımına ilişkin isteklerini yönetmelerinde etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Bu eğitimlerin, bireylerin yargılama, kaçınma ve benzeri olumsuz düşünce süreçlerini kontrol altına alarak, tedavi süreçlerinde daha olumlu sonuçlara ulaşmalarına katkı sağladığı görülmektedir. Farkındalık uygulamaları, yalnızca bağımlılık davranışlarının düzenlenmesine değil, aynı zamanda müracaatçıların genel yaşam tarzlarının olumlu yönde şekillenmesine de olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uzmanlarının farkındalık temelli teknikleri uygulamalarının bağımlılık tedavisinde bütüncül bir yaklaşım geliştirilmesine yardımcı olabileceği düşünülmüştür. Özellikle, farkındalık düzeyinin uyuşturucu kullanımını ve bu kullanımın tetiklediği nöks süreçlerini azaltmadaki rolü, tedavi programlarında daha geniş bir yer bulmalıdır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, farkındalık temelli yaklaşımların tedavi sürecindeki etkinliğini daha derinlemesine inceleyerek, bu uygulamaların standardize edilmesi ve yaygınlaştırılması için rehberlik sağlayabilir.

Sonuç olarak, farkındalık temelli yaklaşımlar, müracaatçılara yönelik müdahalelerde yalnızca bağımlılık davranışlarını yönetmeye değil, bireylerin düşünce ve davranışlarını sürdürülebilir bir şekilde düzenlemelerine de katkı sunmaktadır. Bu müdahalelerin tedavi süreçlerine dâhil edilmesi, bağımlılıkla mücadelede daha sürdürülebilir ve etkili sonuçlar alınmasına katkı sağlayacaktır. Sosyal hizmet uzmanlarının mindfulness odaklı yaklaşımları, müracaatçının bağımlılık davranışlarını yönetme kapasitesini güçlendirmek amacıyla işlevsel bir terapi aracı olarak kullanmaları, yalnızca tedavi sürecinin başarısını artırmakla kalmaz; aynı zamanda bireyin yaşamla kurduğu ilişki biçimini de dönüştürme potansiyeli taşır. Farkındalık pratikleri, kişinin içsel kaynaklarıyla temas kurmasına olanak sağlarken, psiko-sosyal direnç geliştirme kapasitesini yeniden yapılandırır. Bireyin psikolojik, fizyolojik ve sosyal düzeyde bütüncül bir iyilik hâline erişebilmesine zemin hazırlayan bu yaklaşım, sosyal hizmet disiplini açısından yalnızca pratik değil, aynı zamanda kuramsal ve pedagojik düzlemde de yeniden düşünülmeyi gerektiren stratejik bir çerçeve sunar. Mindfulness'ın sosyal hizmet eğitimine entegre edilmesi, madde bağımlılığına karşı bireysel direnci güçlendirmenin ötesine geçerek, kolektif farkındalığı da besleyen eleştirel ve dönüştürücü bir mücadele alanı yaratabilir.

TEŞEKKÜR

—

FİNANSAL DESTEK

Yazarlar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

YAZAR KATKI BEYANI

Zeynep Şevval Şen Kavram/fikir; Tasarım; Veri toplama/analiz; Veri/bulguların yorumu; Taslağın yazılması; Literatür taraması; Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %50.

Mehmet Zafer Danış Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %25.

İhsan Kutlu Kavram/fikir; Tasarım; Eleştirel inceleme; Yönetme ve kontrol; Son onay ve sorumluluk. Genel katkı düzeyi %25.

Yazarlar, bu çalışmanın yazarlık koşulunu sağlayan başka bir kişinin olmadığını onaylamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Academy of Medical Sciences. (2008). Brain science, addiction and drugs: An academy of medical sciences working group report (Chaired by Professor Sir Gabriel Horn FRS FRCP, pp. 32–52). <https://acmedsci.ac.uk/viewFile/524414fc8746a.pdf>
- Arul, P., & Carter, P. R. (2017). Scope of social work profession in medical setting. *Research on Humanities and Social Sciences*, 7(17), 57-60.
- Başar, M. R., Aydemir, İ., & Aktaş, S. (2022). Madde bağımlısı bireylerin ailelerinin karşılaştıkları psiko-sosyal ve ekonomik güçlükler ile sosyal dışlanma algılarının sosyal hizmet perspektifinden incelenmesi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*(19), 37-52. <https://doi.org/10.46218/tshd.1062294>
- Berry, D. R., Wall, C. S. J., Tubbs, J. D., Zeidan, F., & Brown, K. W. (2023). Short-term training in mindfulness predicts helping behavior toward racial ingroup and outgroup members. *Social Psychological and Personality Science*, 14(1), 60-71.
- Best, D., Rome, A., Hanning, K. A., White, W., Gossop, M., Taylor, A., & Perkins, A. (2010). *Research for recovery: A review of the drugs evidence base*. Scottish Government Social Research. <https://www.gov.scot/resource/doc/321958/0103435.pdf>
- Bowen, S., Chawla, N., & Marlatt, G. A. (2010). Mindfulness-based relapse prevention for addictive behaviors. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 78(3), 362–374.
- Bowen, S., Chawla, N., Collins, S. E., Witkiewitz, K., Hsu, S., Grow, J., Clifasefi, S., Garner, M., Douglass, A., Larimer, M. E., & Marlatt, A. (2009). Mindfulness-based relapse prevention for substance use disorders: a pilot efficacy trial. *Substance Abuse*, 30(4), 295–305. <https://doi.org/10.1080/08897070903250084>
- Breslin, F. C., Zack, M., & McMain, S. (2002). An information-processing analysis of mindfulness: Implications for relapse prevention in the treatment of substance abuse. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9, 275–299. <https://doi.org/10.1037/0021-843x.9.6.4.305>
- Brown, K. W., & Ryan, R. M. (2003). The benefits of being present: Mindfulness and its role in psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 822–848.
- Cameron, C. D., Hutcherson, C. A., Ferguson, A. M., Scheffer, J. A., Hadjiandreou, E., & Inzlicht, M. (2019). Empathy is hard work: People choose to avoid empathy because of its cognitive costs. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(6), 962–976. <https://doi.org/10.1037/xge0000595>
- Cardaciotto, L., Herbert, J. D., Forman, E. M., Moitra, E., & Farrow, V. (2008). The assessment of present-moment awareness and acceptance: The Philadelphia mindfulness scale. *Assessment*, 15(2), 204-223
- Ceylan, M. E., & Türkcan, A. (2003). *Araştırma ve klinik uygulamada biyolojik psikiyatri*, 2. Cilt 1. Kitap: Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları. Genişletilmiş 2. Baskı. İstanbul: Küre Yayıncılık.
- Chaiton, M., Cohen, J., O'Loughlin, J., & Rehm, J. (2010). Use of cigarettes to improve affect and depressive symptoms in a longitudinal study of adolescents. *Addictive behaviors*, 35(12), 1054–1060.
- Condon, P., & Barrett, L. F. (2013). Conceptualizing and experiencing compassion. *Emotion*, 13(5), 817–821.
- Csiernik, R., & McGaghran, C. (2013). Meeting professional competencies through specialized distance education: The McMaster University Addiction Studies Program. *Journal of Teaching in Social Work*, 33(4–5), 566–577.
- Derin, M. (2025). Tıbbi sosyal hizmet müdahalelerinin önemi ve sosyal hizmet uzmanlarının rol ve işlevleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, 12(24), 136-149. <https://doi.org/10.46218/tshd.1560780>
- Douaihy, A. B., Kelly, T. M., & Sullivan, C. (2013). Medications for substance use disorders. *Social Work in Public Health*, 28(3-4), 264–278.
- Dylan, A. & Coates, J. (2016). Introduction to special issue: Mindfulness and social work. *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought* 35. 1-6. [10.1080/15426432.2015.1080606](https://doi.org/10.1080/15426432.2015.1080606).
- Er, F., Canatan Gençer, Ç., Barut, B., Kara, Y. (2020). Sosyal hizmet uygulamalarında ekopsikolojiyi düşünmek. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 73-82.

- George, T. P., & O'Malley, S. S. (2004). Current pharmacological treatments for nicotine dependence. *Trends in Pharmacological Sciences*, 25(1), 42–48. <https://doi.org/10.1016/j.tips.2003.11.003>
- Goldberg, S. B., Pace, B., Griskaitis, M., Willutzki, R., Skoetz, N., Thoenes, S., Zgierska, A. E., & Rösner, S. (2021). Mindfulness-based interventions for substance use disorders. *The Cochrane Database of Systematic Reviews*, 10(10), CD011723. <https://doi.org/10.1002/14651858.CD011723.pub2>
- Goldstein, R. Z., & Volkow, N. D. (2002). Drug addiction and its underlying neurobiological basis: Neuroimaging evidence for the involvement of the frontal cortex. *American Journal of Psychiatry*, 159(10), 1642–1652. <https://doi.org/10.1093/ajp.159.10.1642>
- Hahn, T., Heinz, S., Dresler, T., Plichta, M. M., Renner, T. J., Markulin, F., Jakob, P. M., Lesch, K. P., & Fallgatter, A. J. (2011). Association between reward-related activation in the ventral striatum and trait reward sensitivity is moderated by dopamine transporter genotype. *Human brain mapping*, 32(10), 1557–1565. <https://doi.org/10.1002/hbm.21127>
- Hölzel, B. K., Lazar, S. W., Gard, T., Schuman-Olivier, Z., Vago, D. R., & Ott, U. (2011). How does mindfulness meditation work? Proposing mechanisms of action from a conceptual and neural perspective. *Perspectives on Psychological Science*, 6(6), 537–559.
- Hurt RD, Sachs DP, Glover ED, Offord KP, Johnston JA, Dale LC, Sullivan PM. A comparison of sustained-release bupropion and placebo for smoking cessation. *New England Journal of Medicine*. 1997; 337(17):1195–1202.
- Iranshahri, B. & Jenaabadi, H. (2015) The Effectiveness of Mindfulness Therapy in Controlling under Treatment Addicts' Drug Cravings. *Open Journal of Medical Psychology*, 4, 88-98. doi: <https://doi.org/10.4236/ojmp.2015.43009>.
- Jha, Amishi & Morrison, Alexandra & Parker, Suzanne & Stanley, Elizabeth. (2017). Practice Is Protective: Mindfulness Training Promotes Cognitive Resilience in High-Stress Cohorts. *Mindfulness*. 8. <https://doi.org/10.1007/s12671-015-0465-9>.
- Kabat-Zinn, J. (1990). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. Delta.
- Kabat-Zinn, J. (2003). Mindfulness-based interventions in context: Past, present, and future. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 10, 144–156. <https://doi.org/10.1093/clipsy/bpg016>.
- Kabat-Zinn, J. (2013). *Full catastrophe living: Using the wisdom of your body and mind to face stress, pain, and illness*. Bantam Books.
- Karakaş İnce, D., & Demir, S. (2023). Mindfulness-based cognitive therapy: A review. *Journal of Gazi University Health Sciences Institute*, 5(2), 77-82. <https://doi.org/10.59124/guhs.1276584>
- Kaya-Akyüz, D., & Kayaaltı, Z. (2015). Kan, saç, idrar ve nefes örneklerinin bağımlılık yapan maddelerin analizinde kullanımı. *Marmara Pharmaceutical Journal*, 19(3), 232-237. <https://doi.org/10.12991/Mpj.20151900817>
- Kazemi, A. (2020). *Prediction of the attitude towards drug use based on assertiveness and psychological hardness* (Doctoral dissertation, Barcelona University). <https://www.tesisenred.net/bitstream/handle/10803/670586/alka1de1.pdf>
- Kelly, J. F., Greene, M. C., & Bergman, B. G. (2018). Beyond abstinence: Changes in indices of quality of life with time in recovery in a nationally representative sample of U.S. adults. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 42(4), 770–780. <https://doi.org/10.1111/acer.13604>
- Korecki, J. R., Schwebel, F. J., Votaw, V. R., & Witkiewitz, K. (2020). Mindfulness-based programs for substance use disorders: a systematic review of manualized treatments. *Substance abuse treatment, prevention, and policy*, 15(1), 51.
- Kosten TR, O'Connor PG. (2003). Management of drug and alcohol withdrawal. *New England Journal of Medicine*, 348(18):1786–1795.
- Lorenzetti, V., Gaillard, A., Beyer, E., Kowalczyk, M., Kamboj, S. K., Manning, V., & Gleeson, J. (2023). Do mindfulness-based interventions change brain function in people with substance dependence? A systematic review of the fMRI evidence. *BMC Psychiatry*, 23, Article 407. <https://doi.org/10.1186/s12888-023-04789-7>
- McLellan, A. T., Lewis, D. C., O'Brien, C. P., & Kleber, H. D. (2000). Drug dependence, a chronic medical illness: implications for treatment, insurance, and outcomes evaluation. *JAMA*, 284(13), 1689–1695. <https://doi.org/10.1001/jama.284.13.1689>
- Ögel K., Koç C., Aksoy A., Basabak .A, Evren C. (2012). Sigara, alkol ve madde bağımlılığı tedavi programı (SAMBA). Yeniden Yayınları, İstanbul,
- Ryan, R. M., Brown, K. W., & Creswell, J. D. (2007). How integrative is attachment theory? Unpacking the meaning and significance of felt security. *Psychological Inquiry*, 18(3), 177-182. <https://doi.org/10.1080/10478400701512778>.
- Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US); Office of the Surgeon General (US). Facing Addiction in America: The Surgeon General's Report on Substance Abuse and Mental Health Services Administration (US), & Office of the Surgeon General (US). (2016). *Facing addiction in America: The surgeon general's report on alcohol, drugs, and health*. US Department of Health and Human Services. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK424857/> (Erişim tarihi: 17 Nisan 2025)
- Swift RM. (2003) Topiramate for the treatment of alcohol dependence: Initiating abstinence. *Lancet*. 361(9370):1666–1667. [PubMed: 12767727]
- Şencan F, Canatan K. (2020) Göç ve kentleşme sürecinde ergenleri madde kullanımına yönelten sosyal bağlamların analizi. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(2):115–25.
- United Nations Office on Drugs and Crime. (2023). *World drug report 2023*. United Nations. <https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/world-drug-report-2023.html>
- Westbrook, C., Creswell, J. D., Tabibnia, G., Julson, E., Kober, H., & Tindle, H. A. (2011). Mindful attention reduces neural and self-reported cue-induced craving in smokers. *Social Cognitive and Affective Neuroscience*, 6, 1–12. doi:10.1093/scan/nsr076.

- Witkiewitz, K., Bowen, S., Harrop, E. N., Douglas, H., Enkema, M., & Sedgwick, C. (2014). Mindfulness-based treatment to prevent addictive behavior relapse: theoretical models and hypothesized mechanisms of change. *Substance use & misuse*, 49(5), 513–524. <https://doi.org/10.3109/10826084.2014.891845>
- Witkiewitz, K., Marlatt, G. A., & Walker, D. (2005). Mindfulness-based relapse prevention for alcohol and substance use disorders. *Journal of Cognitive Psychotherapy*, 19(3), 211–228. <https://doi.org/10.1891/jcop.2005.19.3.211>
- Zaki, J. (2014). Empathy: A motivated account. *Psychological Bulletin*, 140(6), 1608–1647. <https://doi.org/10.1037/a0037679>
- Zubaroglu Yanardağ, M., Bilge, M., & Yanardağ, U. (2020). Davranış Bağımlılığına Sahip Müracaatçılara Yönelik Sosyal Hizmet Uygulamaları Üzerine Bir Tartışma. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(4), 551-560. <https://doi.org/10.34087/cbusbed.713866>

Extended Abstract

Substance addiction represents a significant global public health issue, adversely impacting the biological, psychological, and social well-being of individuals while also contributing to broader social disintegration. Mindfulness-based approaches help individuals step out of habitual and automatic reactions to stressors by fostering awareness of the present moment, which can support breaking unhealthy behavioral cycles such as substance use (Kabat-Zinn, 2013).

The foundational principles of mindfulness, developed by Kabat-Zinn, offer a structured model for restoring the psychosocial balance in individuals struggling with addiction. Addiction is characterized as a chronic and recurring disorder influenced by genetic predispositions, psychosocial stressors, and alterations in brain chemistry (Goldstein & Volkow, 2002). It encompasses both physical and psychological dimensions and is addressed through the lens of bio-psycho-social dynamics that drive individuals to sustain substance use behaviors.

Pharmacological treatments remain one of the primary strategies for interrupting the addiction cycle. These include opioid antagonists, nicotine replacement therapies, and benzodiazepines in the treatment of alcohol dependence (O'Brien, 2005). However, pharmacotherapy alone is insufficient and must be supplemented with psychosocial interventions and therapeutic approaches. These complementary methods are designed to enhance individuals' understanding of the underlying causes of substance use and foster healthier behavioral and emotional responses. As a result, they may promote more deliberate decision-making, better impulse control, and the adoption of adaptive coping mechanisms in challenging circumstances.

Social workers engaging with individuals affected by addiction can integrate mindfulness practices to support clients' treatment adherence and engagement. Research indicates that mindfulness-based therapies yield positive outcomes in substance use treatment, enhancing individuals' ability to effectively manage substance-related urges (Westbrook et al., 2011). In conclusion, mindfulness-based approaches contribute to the long-term management of substance dependence by strengthening psychological resilience. Therefore, integrating mindfulness practices into social service systems has the potential to facilitate more effective and sustainable recovery processes for individuals with substance use disorders.